

પરોપકાર.

આ અંથ

વિદ્યમાન સુપ્રસિદ્ધ ઇંગ્લેન્ડ તત્ત્વવેત્તા હરબ્રિજ કૃપે-સરિત્

અંગેષ્ઠ અથ ઉપરથી

ગોંડા કેશવ કવે, બી. એ. એ હરેલી

મરાઠી ભાષાનર ઉપરથી

૨૧
૬૫૯ રેવાશંકર અંબારામ ભટ્ટે કર્યો

તે

શુભસવ પદોદ્યુક્ત સોચાઈને બપોરી પ્રવિદ્ધ કર્યો

સન ૧૯૦૦—ફાગી વર્ષ સવત ૧૯૫૬.

કિમત ૧૨ આના.

अष्टादश पुराणोक्तं व्यासस्य यचन द्वयम् ॥
परोपकारः पुण्याय पापाय पर पौडनम् ॥१॥
परोपकारार्थमिदं शरीरं

ॐ। अथेता सर्वे हृदः भुजरात वर्नाः पुनर नोसाष्टीये स्वामीन राज्या उ

अभेदायाहः

राजमगर दाधन हाकिमरी प्रिन्टींग प्रेस

શ્રેષ્ઠ. હરિવલ્લભદાસ બાળગોવિંદદાસ અંબાભાગી...

ઉપોદ્યાત.

સુરતના વનની અને ધધાયે મુખાઈ નિવાસી રંગેશભાઈ શ્રી હરિવલ્લભદાસ બાળગોવિંદદાસે તા. ૧૬ સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૭૭ને રાજ વીત્ત કબુલે, તે અન્વયે પ્રથમ સન ૧૮૮૦માં રૂ. ૨૦૦૦) સોસાઈટીને મળ્યા, એવી સરતથી કે તેના બ્યાજમાંથી સામાજિક સુધારો થાય એવાં પુનઃકે તેવાર કરી ઇખાવવાં.

ચાલક વીત્તથી શ્રેષ્ઠ. હરિવલ્લભદાસે આમુક પ્રસંગ બન્યા પછી જાણી રહેલી પોતાની તમામ મિત્રકત, પુસ્તક પ્રગારને માટે સોસાઈટીને અર્પણ કરેલી છે. તે અન્વયે ૧૮૮૪માં રૂ. ૧૮૦૦૦)ની સરકારી નોટા સોસાઈટીને મળી છે. આ રીતે કુલ રૂ. ૨૦૦૦૦)ની નોટા પુસ્તક તેવાર કરાવવા તથા તે પ્રસિદ્ધ કરાવવા માટે સદરકુ વિદ્યાગિલારી અને પદોષકારી ઉગર મુદ્રક તરફથી મળી છે. તેમાંથી આજ પર્વત નીચેનાં પુસ્તક “શ્રેષ્ઠ. હરિવલ્લભદાસ બાળગોવિંદદાસ અંબાભાગી” તરીકે પ્રસિદ્ધ થયાં છે—

૧. કથી કથી ન્ચાતો કન્યાની આજીવથી નાની થતી જાય છે, તેનાં કારણો તથા સુધારો કરવાના ઉપાય વિશે નિગમ.
૨. માને શીખામણ.
૩. નીનિ મદિર.
૪. બાળકમાંથી થતી દાનિ.
૫. પુનર્વિચાર પક્ષની પૂરેપૂરી સોજેગોગ આના ફરેલી.
૬. બોજન બચવાર ત્યાં કન્યા બચવાર.

- ૭ ધાર્મિક પ્રશ્નો
- ૮ વિશાલ તત્ત્વ વિધુ
- ૯ બેન્ગલિન ક્રાંતિન (જીજ્ઞાસુ આદિતિ હાથ છે)
- ૧૦ બોધક ચરિત્ર
- ૧૧ સદ્વર્તન
- ૧૨ ગુપ્તશ
- ૧૩ જનજી દાદાજી ચૌધરીનું ચરિત્ર
- ૧૪ ગુજરાતનો ઇતિહાસ, ભાગ ૧ લો (પ્રાચીન ઇતિહાસ)
- ૧૫ ગુજરાતનો ઇતિહાસ, ભાગ ૨ લો (આધુનિક ઇતિહાસ)
- ૧૬ નીતિ સિદ્ધાન્ત,
- ૧૭ ક્રાન્તીસ બેદનનું જીવન ચરિત્ર
- ૧૮ હરિવલ્લભદાસ બાગેચિદાસનું ચરિત્ર,
- ૧૯, પરીપત્ર.

પ્રસ્તાવના.

સંસ્કૃત સંસ્થાના વિષય
પ્રથમ વિચાર કરીએ. આ

ઉપર મધ્યાપ્ત છે. ધર્મનો આશય, મનુષ્યનાં ઐદિક સુખ તરફ દુર લેઈ લેઈ કરીને તેના પારલૌકિક સુખ તરફ લક્ષ્ય મુખ્યતા હોય છે. મનુષ્યને ઐદિક સુખની પ્રાપ્તિ કરી આપવા સંજ્ઞાની નો કે ધર્મની આજ્ઞા હોય તેપણુ તે પાળવા માટે પણ સ્વર્ગપ્રાપ્તિની આજ્ઞા જતાવેલી હોય છે. પ્રાચીન કાળમાં મનુષ્યોને પારમાર્થિક સુખનાં સાધનો સુલભ કરવાને મદદ કરવી એ પરોપકારનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ગણીતો હોયો જોઈએ, અને એજ ધારણે પરોપકાર વિશેની રૂઢિ પડેલી હોયી જોઈએ. પરંતુ જે મનાયે મનુષ્યના વ્યાવહારિક જીવનમાંની ધણી બાજનોનો ધર્મમાં મધ્યસ્થ થઈ ગયો છે, અને તે સંજ્ઞાની રૂઢિને ધર્મશાસ્ત્ર સ્પર્શ આપેલું છે, તેમજ પરોપકાર સંજ્ઞાની રૂઢિની પણ સ્થિતિ થયેલી છે. હાલમાં, કેટલીક હરિવેલી બાબતને પરોપકાર કહેવો અને પરોપકાર કરવાથી પુણ્ય થાય છે અને પાપ નાશ પામે છે માટે તે કરવો જોઈએ એજ ભોલોટી પરોપકાર વિશેની સમજૂતીનો ગૂઢ અર્થ છે. આ મુકરર કરેલી વાતો પૈકી કેટલીકનો સંજ્ઞા મળ્યુંસના પારલૌકિક સુખ તરફ છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે. બ્રાહ્મણોને દાન આપવું તથા તેમને જમાવવા એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ પરોપકાર સમજાવામાં આવે છે. પોતાના શરીરની બારેબાર સેનાની અથવા રૂપાની તુલા કરી તે બ્રાહ્મણોમા વહેંચી દેવી, અથવા હજાર કે ઘણ બ્રાહ્મણુ જમાવવા એ મોટામાં મોટો વર્ણુ ન થઈ શકે એવો પરોપકાર માનવામાં આવે છે. ભોલોટી પારમાર્થિક સુખની પ્રાપ્તિ મળવા માટે તેમનામાં ધર્મશાસ્ત્રનો પ્રસાર થવો જોઈએ, અને તે શાન સંપ્રદિત શાસ્ત્ર રહેવું જોઈએ. આ કાર્ય બ્રાહ્મણોને સોંપેલું

હોવાને લોધે તેમને પોતાના નિર્વાહનાં સાધન મેળવવા માટે શ્રમ કરવો ન પડે એમ ધારીને પરોપકારની આ યોજના તેમને માટે કરેલી હોય એમ જણાય છે. કોઈનું ઘર મંડવી આપવું એ પણ મોટા પરોપકાર મનાય છે ઘણા પ્રાચીન કાળથી આપણા લોકો માનતા આવ્યા છે કે પુત્ર વગર માણસને સદ્ગતિ મળતી નથી.

(ઇવુઝસ્ય મતિર્નાસ્તિ) અને આમુક માણુમને લગ્ન કરાવી આપનાથી તેને પ્રજોત્પત્તિ થજે તો આપણને મોટું પુણ્ય લાગશે એ માટે એ વાતને એટલું જાણ મહત્ત્વ મળેલું છે. પચાસ સાંઠ વર્ષના એક ગરીબ માણસ પોતાના બાર ચૌદ વર્ષના છોકરાને લઈને તેના લગ્ન કરવા માટે ધરોત્ત કરી બિશ્વા માગે છે એવા ઉદાહરણો અનેક મળે છે લોકો પણ તેના લગ્ન કરાવી આપીશું તો આપણને પુણ્ય થજે એમ માની તેને કંઈ પણ રકમ આપે છે આવા ઉદાહરણો જોવા જઈએ તો પુષ્કળ મળે તેમ છે. યાત્રા જનાર મનુષ્યને મદદ કરી જોઈએ એવી લોક સમજાતી થતાં કારણ 'પુ' 'પુજ' દેખાય છે અમસતો કરવા, સદ્ગતિ જમાવવા, દેવગ જમાવવા, ધર્મશાળાઓ કમળરી અને જળાશય ખોદાવવા વગેરે જાગતોનાં પણ પરોપકારમા સમાવેશ થાય છે ગરીબ માણુઓ ગામમા ઘેરેઘેર બિશ્વા માગવા જાય અને લોકો તેને મૂળીમૂઠી લોક અથવા દાલો આપે એ પડે પકારતો પ્રકારનો નિહાનો થઈ પડેલો છે. આવી મુખ્ય જાગતો શિવાય બીજી ઘણીક જાનક જાગતોનાં પણ પરોપકારમા સમાવેશ થયેલો છે

પરોપકાર સંબંધી આપણા લોકોની સમજ ફેરી છે તેનું કિર્ગફીન કર્યા પછી હવે સાપ્રતકાળમા કેન્દ્રીક જાગતોમા કેન્દ્રક કરવા જરૂરના છે તેનો સિદ્ધાર ફરીએ જે વખતે પરોપકાર સંબંધી આવી મમજ થઈ હતી, તે વખતમા અને આજના વખતમા જમીન આમમાન જોટલો તકાવત પડી ગયો છે તે વખતની વ્યવસ્થામા જે

પરોપકારની જરૂર હતી તે, પ્રસ્તુત કાળની સ્થિતિ પરથી ઉપયોગી થઈ પડે એમ નથી. આદ્યજોને દાન આપનાં અને બોજવન કરાવી નુકસાન એ જે સર્વોત્તમ મન્યવશે પરોપકાર છે, તે સંબંધી વિચાર કરના પદેલાં એટલું તો કહેવાની જરૂર છે કે, હાલના કહેવાતા શ્રદ્ધાળુ લોકોની મરકરી કરીને તેમનું મન દુઃખાવવાનો આ ભેજાનો શુદ્ધ હેતુ નથી. પરંતુ જે વાતને લોકો ઉપકાર તરીકે માને છે તે ઉપકારજ નથી પણ અપકાર છે એમ જેમની સમજ, હોય તેમજો પોતાના મન પ્રમાણે લોકોની અપકાર પ્રવૃત્તિ બંધ પાડવાનો યત્ન કરવો જરૂરનો છે. પ્રાચીન કાળમાં જ્યારે આદ્યજોનો ધજોખમે વખત અખાવન અને અખાવનમાં જનો હતો ત્યારે આવા પરોપકારની આવશ્યકતા હતી. પરંતુ જેમના તરફથી હાલ તે કાર્ય થતું નથી તથા અગાડી પણ થવાનો સંભાવ નથી તેમને આવી રીતે મદદ કરવાથી પેલાનો જોરો ઉપયોગ થાય છે. પૂર્વની વિદ્યા આપણા લોકોમાં જેવીને તેથી માત્ર સ્વે એવી હિમ્મત રાખનારાઓએ તે ખીલ સાધનથી પરિપૂર્ણ કરી લેવી જોઈએ છીએ, આ પરોપકારથી પાછું કરીને લેકાની બિશુક વર્ગનેજ માત્ર ઉત્તેજન મળે છે. આ વર્ગમાંના ધજાક લોકો પોતાનો ધજો કાળ નિરયંક માગનાર છે. આ પરોપકારનો જોરો અસક્તની વિદ્યાનું રદસ્થ બનવાના પડિને તૈયાર કરવા તરફ વળે તો કંઈક ફાયદો માપ ખરો.

પરોપકારના વળી કેટલાક પ્રકાર સંબંધી પણ ધર્મીક જાણનો સંબંધ જેવી છે. પરંતુ તે મુદ્દો દહ દાલ તો ઘેરેઘેર બીજા માગનારાઓને બિદ્યા આપવાનો જે પ્રયાસ પડી ગયેલો છે તે સંબંધી વિચાર કરીએ. બિદ્યા માગવી એ જેમનો કુળધર્મ હોય એવી પણ કેટલીક જાતે આપણા લોકોમાં છે. સાસ મજબૂત શરીરના આરોગ્ય અને કામ કરવાને સક્તિમાન હોય તેવા માણસો પણ કંઈ ઉ-

ધોમ ન કરતા બિશ્વા માગી તેના ઉપર પોતનો નિર્વાહ કરતા જન-
 વામાં આવે છે મચારથી સાજા સુધી મહેનત અને ઉધોમ કરનારા-
 એના પેટ બચતા નથી, પરંતુ નિરધોમી લોભ બીજા માગી સુ-
 ખેથી નિર્વહ કરી શકે છે આવી જ્યાં સુધી જનમમાંની સ્થિતિ
 હોય ત્યાં સુધી તેમના માથા ઉપર થઈ શક્યાની આશા નથી બિશ્વા
 માગના આવનારાઓને 'જન', એમ કહેતું એ ધણી પેટીઓની રૂઢિને
 લીધે ધણજા જારે લાગે છે રૂઢિનું જોર ધણુ વિવશજ છે રિ-
 ચારો લીધે માણસને જો કે સ્વતંત્ર જોડાની અસર થાય તો-
 પણ રૂઢિઓ તેમના ઉપર પેનાનો થોડો ધણો અગત્ય ચલા-
 વ્યા વગર મેલી નથી જિનાડી આડે ઉતરસથી અથવા રિ-
 ધવાના શુકન થઈ કંઈ પણ અનિદ થવાનું નથી એવી મનની પક્ષી
 ખાસો દોષ છતાં પણ તેવો પ્રકાર જની આવતા કેટલાક માણસનો
 પણ એકદમ થોડા વગર રહેનો નથી, તેમજ ઘેરેઘેર કરનાર મજ-
 બૂત અને સખિમાન બીજા માગનાઓને આપતું એ નુકસાનકારક
 છે એવો મનનો પક્ષો નિષ્પત્ત થયા છતાં પણ તે બીજારી આંગળો
 આવીને દોષ મેં છે ત્યારે માણસને તે રિચાર જ્યાં દોષ લા મૂકી
 મૂકી દોષ તેને આપવા જાય છે પણ આ કામનું શુ પરિણામ
 આવે છે તે જુઓ માણસ સ્વભાવથીજ આગમુ છે, માણસ કામ
 કરાને જે પ્રત્યક્ષ થાય છે તે નક્કીથીજ થાય છે બીજા માગી
 પેટ જાગ્યાઓને ઉભોમ કરવો પડે તે જવ ઉપર આવે છે આશ
 લાગના દોકલ પણ બીજા ઉપર આક્રમિત કરનાર નીરડે છે, તે
 સિવાય જન બીજારીએમા વળી બીજા ઉધોમથી નાગીપ મ થ
 મેશ્વરોનો વધારો થાય છે કામનું કે પદામાંથી પેટપૂર ખાવાનું
 ન મરે તે જોઈ પેટથી કરાગી કેટલાક લોક મહેનતને સંપિદ એવું
 બીજાનો માર્ગ લે છે આ રીતે જે લોકોનો સમજમાં દોષી જેટલો

પણ ઉપરોક્ત નથી તેવાઓને એક સમુદાય સમાજ ઉપર આધાર રાખીને દમેશાં સમાજને પાછળ પાડે છે; તે દિવાલ જીતી પળ ખોટા પરિણામ થાય છે. મનુષ્ય ઉદ્યોગમાં દેશ સ્તરે તેને નવા પ્રકારના રોંગ મૂકતા નથી. પરંતુ ' નવરો બેઠો નબોદ વાને ' એ કહેવન પ્રમાણે અનુચીત બીજારીઓને કાળ ખટપટમાં જાય છે. આ બીજારી ધર્મથી સાંધાળુ શુદ્ધ કરનારા માણસો કુલ્પિત થાય છે. તેમ માણસોને બીજા આપવી એ પોતાને ખરેખર શુદ્ધગાર મંડળી ઉઠી કરવા જેવું થાય છે.

આ બીજારીઓ સર્વથા વિચાર કરતાં જીતી પ્રકારના પ્રતિષ્ઠિત બીજારીઓ ખાટે પણ બે શબ્દ સખવા અર્થે પ્રાપ્ત થાય છે. આ લોકોને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે દક્ષિણા અથવા જમિન આપવામાં આવે છે. પુણ્યોઓ, પેલિયા, ત્રિશુક, ચાત્રી અને દરિકયા કરનારા ઈત્યાદિ વર્ગમાંના કેટલાક લોકો સંભારિત રીતે બીજા માગવાનાં કામ કરે છે. દરિકયા કરનારને તેની કથાના શ્રવણથી ખુશ થઈ પાંચ દશ રૂપિયા વિદ્યવગીરીના આપવા એ તો જાણે એક પ્રકારનો આપ લેનો વ્યાપાર થયો. પરંતુ એકરો માણસ કાંઈ શુદ્ધરથને ઘેર જઈ કહે કે ' હું દરિકયા કરનાર છું ' એમ કહીને બીજા માટે તેને જે રૂપિયા અથવા આઠ આના કહીને હાથમાં આપ્યા એ તો બીજા કહેવાય. આવી રીતે કાંઈ વેદિયાને જોલાવી તેની પાસે કાંઈ ધર્મની કિંમતથી દક્ષિણા આપવી એ તો એક પ્રકારનો જાણે મરજી વ્યવહાર થયો. પણ યજ્ઞમાનનું તેવું કાંઈ પણ કાર્ય હોય વગર તેની પાસે પૈસાની વાચના કરે એ તો શુદ્ધ બીજા થાય. આવી જાતના સંભારિત બીજારીઓનો આપણી સમાજને મોટો ઉપદ્રવ છે. પોત પોતાના ધર્મમાંથી પેટપૂર પૈસા ન મળે તો વધારે મેઝા મેજાવા સાર વર્ગમાં કેટલાક દિવસ જીતે ધધો કરવો અથ-

વા જેમાંથી પેટપૂર ન મળતું હોય તે ધધો છોડી પેટ બનાય તેવો
ખીન્ને ધધો કરવો. વાચનાથી વાચક અને ઘાતાર બેઉના ઉપર મારો
પરિણામ થાય છે. વાચકને હાજીદા કરાની ટેવ પડનાથી તેની
ચતુરતા નટ થાય છે, અને ઘાતારને આત્મસ્તુતિ સામગ્રવાની ખુરી
ટેવ પડી જવાથી તેની નિરૂદ્ધ મુદ્દ બોને તો તે બોલ તેનાથી સહન
થઈ શકતા નથી એમ થાય છે.

ઉપરના વિચાર સર્વોચ્ચ સૌને પસંદ ન આવે તોપણ આપ
જી અોક નકારની સમજુતી પ્રમાણેજ પરોપકાર સળધી સમજુતી
પણ મળી જોઈએ એમ ધણા લોકોને લાગ્યા વગર રહેશે નહિ.
આપણા ભોમિમા જે પરોપકારશુદ્ધિ છે તેનો નાશ કરવાનો પ્રયત્ન
ન કરતા તેને જૂદા વનણ આપવાની જરૂર છે. પશ્ચિમ તરફની કે-
ળવણીમાં થોડો ધણો પ્રમથ જેમના ઉપર પડ્યો છે તેમના મનમાં
આના પ્રકારના વિચાર ઉત્પન્ન થવા માડ્યા છે અને સમજનય નહિ
તેરી રીતે તેમના વિચારો ફરવા માડ્યા છે. આવે વખતે ઇગ્લાનના
આતિ વિખ્યાત વિદ્વાન જુદા તત્ત્વવેત્તા હરબર્ટ સ્પેન્સરના વિચાર આ-
પણા ભોમિને ધણા ઉપયોગી થઈ પડશે.

“આત્મ પ્રિતિતત્ત્વ” નામના મસદી પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં સ્પે-
ન્સર સાહેબના વિચારની સામાન્ય દિશા બતાવી છે તેનું પ્રથમ આ
વરોક્કન કરનારને આ પુસ્તકમાંના વિચારો સારી રીતે સમજાશે, અને
આ પુસ્તકમાંના “પરોપકારી પ્રકાર” અને “પરોપકાર મળધી
સામાન્ય વિચાર” એ ઉપોદ્ધાનરૂપ અને ઉપસહારરૂપ પ્રકરણો મ-
નનપૂર્વક વાચવાથી પણ વાચકને પરોપકાર સળધીની કા પનાનો વ-
ધાય વિચાર ધ્યાનમાં આવશે. પરંતુ જે વાચકને એટલું વાચવાની
ચોખ્ખતા ન હોય તેમને માટે અને આ પુસ્તકમાંના પરોપકારની
દ્રષ્ટના મનથી થોડું લખતું આવરૂપક છે.

મનુષ્યના વર્તનના આચરણના આપ પ્રમાણે એ જાગ્ર મધ્ય રહે છે. એક અલ્પ સંખ્યા વર્તન અને બીજું અસામાનિક વર્તન. જે વર્તનનું પરિણામ મુશ્કેલી ફાળે ને વર્તન કરનાર બંધનના ઉપર આવે તે અલ્પ વિચાર વર્તન. અને જેનું પરિણામ બીજી બંધનના પર આવે તે સામાનિક વર્તન કહેવાય. જે સામાનિક વર્તન સામાન્ય અસ્થિતિને ક્રિયા શાંતિને લાંબક કે બાંધક દોષ તેનો વિચાર કરે તેને ન્યાયનીતિનું કામ છે. મમાજનું આધારણ રીતે પણ પાલન થયું એ તેના અસ્થિતિને જરૂરનું છે પરંતુ તેનું સારી રીતે પાલન થયું નેની મદતી થતી એ તેનું જરૂરનું ક્રિયા આધારણ એનું જે મનુષ્યનું સામાનિક વર્તન તેનો વિચાર કરે તેને પરાધારનાં નિર્ણય કામ છે. આ દૃષ્ટિએ જે સામાનિક વર્તન મમાજનું સારી રીતે પાલન થયું તેનો ઉકળે થવામાં મદદગાર દોષ તેનો પરાધારના આત્મીય થયે. બંધનપર પરાધાર કરનારો થયે તોપણ જરૂરનો હેતુ આપ્ય થવાને મદદ મળતી જોઈએ, અને એમ માન તોજ પરાધારના તરફની તેને અનુભવિ મળે, નહિતો મગવાની નહિ, એ આ પુરતક-માના પરાધારના કષ્ટનાનો મુદ્દા અર્થ છે એમ કહીશું તોપણ ગાંધી.

કેટલાક વાચક ઉપચોદિયું વાંચનાર દોષ છે. પુરતક કરનારના વિચાર પાતાના વિચાર માટે જરૂર જોઈતા ન આવ્યા તોપણ તે પુરતકને અદર્શથી અંતરથી સારવતે-વાંચી જઈ તેના વિચાર ક્રિયા છે તે જોવાની તેમને ધીરજ રહેતી નથી. પુરતક દાખમાં આવ્યું એટલે તેનું વચ્ચેનું એક પ્રકરણ કાઢીને ચાંગો જોઈએ અને તે જો તેના વિચારમાં નીકળ્યું તો આખું પુરતક વાંચે નહિતો તેને નાખી દે એવા ધણા વાગદો છે. આ રીતે દર પાંચ પ્રકરણ વાંચ્યાં એટલે થયું જાણે આખું પુરતક વાંચ્યું રહ્યું. આવા વાચકોને એટલુંજ કહેવાનું કે, આ પુરતકમાં પરાધારના જે અનેક પ્રકાર જતાંવસા છે તે તેમના વિચારને જાણેજના ન આવે તોપણ અને પરાધારની જે

ગ્યાખ્યા કરી છે તેની સાથે તો તે મળતા આવશે પ્રસંગોપાત મા-
લુમના વર્તન સમયે જે મૂલનાઓ કરી છે તેથી પરોપકારનો મુખ્ય
હેતુ સાધ્ય થાય છે એમ લાગે વિચાર કરતાં જણાઈ આવશે.

હવે પરોપકારની આવશ્યકતા વિશે વિચાર કરીએ સમાજનું
સાચી રીતે પોષણ થઈ તેનો ઉત્કર્ષ થવો એ વાત સર્વને ઈદ્રિ લાગશે
આ વાતની ઇચ્છા કયુન કરીને તે સિદ્ધિએ પરોએ એવો ઉપાય
કરવાની આવશ્યકતા કયુન કરી જોઈએ, એટલે પરોપકારની આવ-
શ્યકતા આપોઆપ નિદ્ધ થાય છે કામચુ, ઉપર આપેલી પરોપકારની
ગ્યાખ્યા પ્રમાણે આ વાત જની આવવાને સહાયજીત એવા જે વર્તન
તેનેજ ' પરોપકાર ' કહેવાનો છે

મનુષ્ય મમાજનું સારી રીતે પોષણ થઈ તેની ચઢતી થવી આ
હેતુ મદ્ય કરતાજ તેમા આપોઆપ બીજા એક વાતનો અતર્ભાવ
થાય છે એ વાત એ છે કે, તે સમાજને એકદર પ્રમાણથી શુભ
થતું જોઈએ એવું થયેલો સખન ન ટોચ તો મમાજનું અસ્તિત્વ
કાયમ રાખવામા કઈ અર્થજ નથી મનુષ્ય જન્મે ત્યાંથી સગસરી
પ્રમાણે સુખોત્પત્તિ કિંમ દુખોત્પત્તિ ટોચ તે પ્રમાણથી તે ઈદ્રિ કિવા
અનિદ સમાજનું જોઈએ એ સખધે મતભેદ નથી કોઈ પશ્ય વર્તનનું
એકદર પરિણામ પોતાને, બીજાને અથવા જાનેને પશ્ય શુભ મગે તે-
વું હોય તો તે વર્તન સારૂ અને જોનાથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય તેવું હોય
તે નકાર એમ માનવાનો રીવાજ સર્વજ છે. આ મુખ્ય તરતમાથી
નીતિના બીજા ગૈણતરવો ઉત્પન્ન થાય છે માલુસને પોતાના, બીજા
ના અથવા જાનેના પશ્ય સુખની કલ્પના મૂકથી હોવા શિવાય
"મનુષ્ય અબાનની પૂર્ણતા," "સદ્વર્તન," "સદ્દેવ" ઇત્યાદિ રાખ્દો
નિરર્થક થઈ જાય તેથી પરોપકારના વર્તનની સમાજના પોષણને તથા
ઉત્કર્ષને આવશ્યકતા છે, એટલે તે વર્તન એકને અથવા આખા સ-
માજને સુખોત્પત્તિ થાય એમ ધ્વનિત થાય છેજ વાસ્તવિક રીતે

આ બે કલ્પનાઓ જિમન દોનાં એક કલ્પનની તરફ જુદી જુદી દિશાએ જોવાને લીધે તેનાં બે સ્વરૂપ દેખાય છે.

મનુષ્યની જુદાં પ્રાણીઓના ઉત્ક્રમણમાં પણ આ બે વાતના નિકટ સંબંધ જણાય છે. સુખ યાવ એ રીતે વર્તે પાછળ પ્રાણીઓની પ્રગતિ દેવ છે, અને દુઃખ યાવ નેવળી નેઓ પાછા દે છે. સુખદુઃખ સિવાય પ્રાણીના વર્તન ઉપર બીજા કશાનો પણ પદ્ધિમાં ધરો નથી. મનુષ્યની ઉત્પત્તિની પૂર્વે જે સ્વભાવિક પ્રાણીઓની અમોઘ પેઢીઓ યથા મર્યાદા નેના આરંભથી માંડીને જે ક્રિયા પ્રાણીના, તેની જાતિના અથવા ઉભવના અર્થને આપઘાત દેવા, નેથી નેને સુખ મળતું, અને જે અપકારક દેવા તેની દુઃખ થવું એવી ક્રિયા અને તેનાં ફળ એમના આભાવિક સંબંધ મળી આવે છે. શારીરિક મરતે મરણના મળથી માણસની પ્રગતિ તેના પૂર્વે તરફથી વંચાવરણના સંસ્કારોએ પ્રાપ્ત થયેલી દેવ છે, અને તેને યોગે જની આવનારી ક્રિયા અને સુખદુઃખ એમાં આભાવિક સંબંધ ધણે દરજ્જે કામ મરે છે. એકંદરે માણસની આભાવિક પ્રગતિ તેના અને તેની જાતિના કલ્યાણના માગે દેખાડવાને સમર્થ છે એમ કહેવાને દરજ્જા નથી. જમણી રિતિમાંથી સુખરેલી ગિનિમાં જતાં માણસની આભાવિક પ્રગતિ અને તેની મરતેનાં એમનાં યોગે જાણક થયો. ને મરણના આભાવિક અને દુનિમ પ્રવલ પૂર્વે જ શરૂ થએલો છે, અને તે એક પૂર્ણપણે આપિત યાવ ત્યાં સુધી ને સુખના યુગ સુધી એવીજ રીતે ચાલુ રહેશે. ઉપર મનુષ્યની પૂર્ણવસ્થામાં નેના સ્વભાવની ધરના એવી યોગે કે, બીજા જીવસૃષ્ટિનાં જે પ્રમાણે સુખને માટે પ્રાણીઓની પ્રગતિ હતી અને તેજ ક્રિયા પોતક તથા સંવર્ધક યાવ જે ને પ્રમાણે મનુષ્ય સંબંધે પણ ચાલવા માંડશે. મનુષ્ય સિવાય બીજા પ્રાણીઓમાં શારીરિક મરતે આગે જ ધણે સંબંધ દેવ છે, પરંતુ માણસની માન-

ચિક ગમ્મેનો બાગ મહત્વનો છે અને તે સ્વર્ગધે પણ મુખ માય તેની ક્રિયા કરવા તરફ તેમની પ્રવૃત્તિ થયી અને તેની ક્રિયાથી બ્રહ્માનું અને જ્ઞાતિનું હિત થયું એવું ગાંધારિક રીતેજ બની આવશે.

ઉપરના વિવેચનથી એટલું જણાઇ આવશે કે, મનુષ્ય—ગાંધારીનું સારી રીતે પોષણ મળે તેના ઉત્કર્ષ થવો, એટલે તેના એકદર મુખની વૃદ્ધિ થયી, એવી ઇચ્છામા પરોપમગ્નો ઉદય છે પરોપકાર સળવી લોકમા ચાલતી આવેલી સમજણમા પણ આવીજ ઇચ્છા અરુપક રીતે જણાઇ આવે છે કાલજી જે વર્તનનાથી એકદરે જુખની વૃદ્ધિ થતી હોય તે વર્તન ઉપકારનાં નથી પણ અપકારનાં છે એમ માનવાનો સર્વે ચાન છે.

આ પરોપમગ્નિને પુસ્તકની પ્રસ્તાવના પૂરીક-તા પહેલાં પુસ્તક પ્રગટ કરનાર અને વિદ્યા વૃદ્ધિ કરનાર ગુજરાત વર્તમાનપત્ર સંપાદકની જે દેશાનુભવિનું કામ કરવાને પુસ્તકે ન્યાયી પ્રકટ કરે છે, પુસ્તકે રચનાના ફક્ત દ્રષ્ટમા રાખે છે, પુસ્તકે ખરીદ કરી અથકારોને ઉત્તેજન આપે છે, કેળવણીને ઉત્તેજ આપનારા ફક્ત દ્રષ્ટમા રાખી તેમનો વલિવટ કરે છે અને ખીજી દરેક રીતે ગુજરાતમા કેળવણી તથા જ્ઞાનનો વધારો અને દેવાનો માય એના ચલ કરે છે તે વિષે બે શબ્દ લખ્યા વગર ચાલતું નથી. પરોપકાર કાળની દરેક વ્યક્તિની અને વ્યક્તિમયુદ્ધાની ફરજ છે પરંતુ તે પસંદ હવામાં એક કાલ માધી બે ફાત પ્રાપ્ત થાય તો ઉત્તમ આપણા સોમની આધુનિક પ્રિયતિમા જે વિચારો વડે પ્રસ્તુત વર્તનો ઉપર સારી અસર થવાનો સમય હોય એવા પશ્ચિમ તરફના વિદ્વાન અને તત્ત્વજ્ઞતાના રિચાર કેવળ ગુજરાતી જાણનારાઓને સારી રીતે જણાવના માટે તેના પુસ્તકે ગુજરાતી ભાષામા પ્રકટ કરવા માટેના ફક્ત સ્વાધીનમા રાખી તેની વ્યવસ્થા કરવી તથા અથકારો પાસે પુસ્તકે રચાવી વાચનારાઓને તે ઓછી કિંમતે મળે એવા પ્રયત્ન કરવો એટલે વાચનારા ઘણા મેં રો કરવા કે જેમના હાથમા સાચા પુસ્તકે જાય તથા તેમના

તરફથી તેમના લાગતા વગમતા પુસ્તકો વાંચી શકે. આરાં પુસ્તકો રચનાનો અને વાંચવાની દૃષ્ટિ આપણા લોકોને ટેવ પડી નથી. પણ કેવળ પૈસાની સાલએ માત્ર વગરની ચોપડીઓ પ્રસિદ્ધ કરવાના હંદમાં ન પડતાં આરાં પુસ્તકો રચવાની અને વાંચવાની લોકોમાં અભિરુચી ઉત્પન્ન કરવી એવા સંદર્ભથી શુભચિન્ત વર્નાકુલર સોસાયટીએ એ દાગ માથે લીધું છે અને આખરે તેના દાલના ઉદ્યોગી અને પારમાર્થિક મંત્રીની મહેનત અને ખર્ચથી આજ સુધીમાં ૬૦૦ ઉપરાંત હાંદી પર્યવના મેળારો અને ૫૦ રજીસ્ટર સાઈબેરીઓ થઈ ગઈ છે તેમને આરાં આરાં નવાં પુસ્તકો વાંચવા મળે છે. તેમની સંખ્યાનો વધારો થઈ ચોડી મુદતમાં ૧૦૦૦ હાંદી પર્યવના મેળારો અને ૧૦૦ સાઈબેરીઓ થશે તો આરાં પુસ્તકો વાંચવાને ધણા જાણીને અનુકૂળતા પડશે. આવી રીતે સોસાયટીના ઉદ્યોગને લીધે તેના અધ્યક્ષ અને મંત્રીને પણ પણ આરાં મળે છે. આવો ને આવો જ સોસાયટીને અધિક પણ પ્રાપ્ત થાઓ અને લોકોને ચોડી કિંમતમાં ઉદાર વિચારોથી બરેલાં પુસ્તકો વાંચવાને મળે.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં તથા તે સજાથી મરાડીમાથી અને જીજી દેકાણેથી પુસ્તકને અનુકૂળ માથે એવાં સાધનો અને સલાહ વગેરે સૂચના કરવામાં અને તેનાં પુરૂષીટ વગેરે જોવામાંની એ સજોક્ષા ગૃહમથોએ મને મદદ કરી છે તેમનો આભાર આનવો એ મારી પ્રથમ કરજ છે:—

૧. બા. દાલસાંકર ઉમિયાસંકર.

૨. રા. દત્તાત્રય ખડેરાવ શુભે.

છેવટ જોના વડે મને એક પ્રખ્યાત તત્ત્વવેત્તાના પુસ્તકો વાંચવાનું અને લખવાનું બન્યું અને જે ગૃહસ્થના સહવાસથી મને ધંધર ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા ચોંટી તેથી કાળે કાળેને ધંધર આસ્તાની સંપૂર્ણતાએ પહોંચીશ એમ બાસે તેનું સ્મરણ કરૂં છું આવો ને આવો જ ખરા ધર્મ ઉપર બાપ અને શ્રદ્ધા રહેવાની જે ધંધરની મારા ઉપર પૂર્વ દૃષ્ટા છે તે જગત-કર્તાનો આભાર મારી આ પ્રસ્તાવનાનો લેખ પૂરા કરૂં છું.

અચર્યા

અનુક્રમણિકા

પરોપકારનો પ્રકાર

૫૮

૧

નિવૃત્ત્યાત્મક પરોપકાર.

પ્રકાર

૫૯

૧	શ્રવણી વાગ્તે કવહને લીધે થનારી સગ્માસત્તરીની મર્યાદા	૨૮
૨	કરારની હદ	૪૬
૩	અરેઝ મોમ નો ન આપણા માટે આ મસલમતની આ રમ્યમતા	૬૫
૪	પોતના ઉકારોની મર્યાદા	૮૩
૫	પરદો નસિક કવાની મર્યાદા	૮૫
૬	પારકા શુલ્હની નસરાની મર્યાદા	૧૧૨

અનુવૃત્ત્યાત્મક પરોપકાર.

૭	નિવહિત સ્ત્રી પુરુષના પરસ્પર ઉપકાર	૧૦૬
૮	માતાપનો ઉકાર ઉપર ઉપકાર	૧૪૩
૯	ઉકારાના માતાપ ઉપર ઉપકાર	૧૫૮
૧૦	આત્મરીની માનજાત	૧૬૫
૧૧	જુલમમા અને સમ્પ્રદામા કમાઈ પડવાને મદદ	૧૭૭
૧૨	સગા વહાવા તથા મિત્રને પૈસાની મદદ	૧૮૦
૧૩	ગરીબોને મદદ	૨૦૧
૧૪	સામગ્રિક પરોપકાર	૨૩૭
૧૫	રાજ્યકીય પરોપકાર	૨૭૦
૧૬	પરોપકાર નિશે સામાન્ય વિચાર	૨૮૪

એક જ નમોતાંવાંતરે આંખ ઉઘાડીને ચારે તરફ જોવા સામે
 છે એટલે જ અનેક પદાર્થો તેની નજરે પડે ॥ તેમાં બેઠે ઓળખવા-
 ની પ્રથમ તેનામાં સજિત હોવી નથી, પરંતુ જમ જમ તે મોઢું
 થતું જાય છે, તેમ તેમ જૂઠું જૂઠું પદાર્થોમાં ઘોડે ઘોડે બેઠે તેના
 લક્ષમાં આવે છે. એકનો એક પદાર્થ વારંવાર તેની નજરે આવે
 એટલે તેના યુગ્મ વિશે કંઈ અરપટ કંઈના તેના મનમાં આવવા
 માંડે છે. કેટલાક પદાર્થોમાં દ્રવ્યના ચાલવાનો વ્યાપાર કરવાની સજિત
 દોષ ॥ અને કેટલાકને અંગે તે હોતી નથી તે વાત તેના લક્ષમાં આ-
 વીને સજીવ અને નિર્જીવ પદાર્થો વચ્ચેના ઉપલક્ષ રીતે બેઠે તે ક-
 રવા માંડે છે. એક જાનના પદાર્થો હોય એટલે તે સર્વમાંથી જાણુ-
 ણ આવનારા એવા કંઈ યુગ્મ હોય છે તે તેના મનમાં આવીને પદાર્થોની
 જાતિ ઓળખવાની સજિત તેને અંગે આવે છે. પદાર્થોના યુ-
 ગ્મનાં જૂઠાં જૂઠાં પ્રતિબિંબ તેના મન ઉપર પડતાં જાય છે અને તે
 પૈકી સમાન યુગ્મના પ્રતિબિંબનું એકીકરણ થઈને જાતિ વિષયક ક-
 રવા બને છે. જેને કંઈક સમજાય આવેલી છે એવા હોદરાને
 જૂદી જૂદી જાતનાં રૂઝ જતાવવામાં આવે તો જે રૂઝ તેણે કદી ન
 જોયું હોય તે તેની આગળ મૂકીએ તો રૂઝ તે રૂઝ છે એટલુંજ
 તે સદજ કદી શકશે. અનેક પ્રકારનાં રૂઝ જોયા પછી તેના મનમાં
 તેમાં સમાન યુગ્મનું એકીકરણ કરેલું હોય છે, અને આવા યુગ્મના
 સમુદાય કોઈ પદાર્થમાં એકલા જોયા કે તરત જ રૂઝ છે એવું તેને
 માન થાય છે. આ ક્રિયા ધણીજ તરતથી થાય છે, અને તે ક્રિયા

થાય છે તેનું તે બાળકને જ્ઞાન પણ હોતુ નથી. આવી રીતે આસ-
પાસના પદાર્થો, ક્રિયા અને તેના ધર્મ, સજ્ઞ, એમનાં પ્રતિબિંબના
અનેક પ્રકારનાં વર્ગીકરણ દરેક મનુષ્યના મનમાં અજ્ઞાન હોવા છતાં
હોય છે આ ક્રિયા જ્ઞાન પુરસર થઇને પૂર્ણતાને પહોંચે છે એટલે
તેને શાસ્ત્રીય વિચારનું સ્વરૂપ આવે છે.

આપણને ન સમજાય એવા જે ઉપર લખેલા પ્રકારના મનો-
વ્યાપાર બની આવે છે. અને જેના યોગે આપણને ન સમજાય તેમ
આપણે વર્તનક્રમ બને છે. તેને “વિવેક” એવી સગા આપી દોય
તો આસે બુદ્ધિ નામનો જેમનોધર્મ છે તે આ વિવેકશક્તિ પરજ
આધાર રાખે છે જેટલી જેટલી પ્રાણીમાં વિવેકશક્તિ વધારે તેટલી
તેટલી તેનામાં બુદ્ધિમત્તા વધારે દોય છે. પ્રાણીઓનું * ઉત્ક્રમણ થતાં
તેમની વિવેકશક્તિનું પણ ઉત્ક્રમણ થતું જાય છે આ વિવેકશક્તિ-
ને ઉત્ક્રમણ થવાના બે દારણ છે, એક ઉપયોગ અને બીજું જીવ-
નાર્થ કસદને લીધે થનારી પ્રાણીઓની યોગ્યતાપૂર્વક પસંદગી. ઉ-
પયોગથી મર્વ પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક શુભની વૃદ્ધિ થાય
છે અને તેજ રીતે વિવેકશક્તિનું પણ થાય છે યોગ્યતર પ્રાણી
ઓના પસંદગી થવા માટે તેમની યોગ્યતા બુદ્ધિમત્તા ઉપરજ આધાર
રાખે છે. અનેક પ્રસંગે પ્રાણીઓના જીવ બચાવવામાં વિવેકશક્તિ
દારણ હોય છે અને તેના અભાવે કેટલેક પ્રમુખે આયુષ્યનો નાશ

* જ્યોતિષના પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિ નીચી પ્રતિના પ્રાણીથી કાળાતરેતેમ-
ની પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર થઇને બનેલી દોય છે એવો અનેક અર્વાચીન જન-
વેનાઓનો મત છે આ મત પ્રમાણે મનુષ્યજાતિની ઉત્પત્તિ માંકડાંમાંથી થઇ
અને માંકડાંની ઉત્પત્તિ તેના કરતાં પણ નીચા પ્રાણીથી થઇ આ મતને ઉત્ક્ર-
મણવાદ એવી સહા ■ અને નીચી પ્રતિના પ્રાણીઓથી ઉપરના દરજ્જાનાં
પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન થવાની જે ક્રિયા તેને ઉત્ક્રમણ એમ કહે છે.

પણ થાય છે. આ વિવેકશક્તિની સારી માહિતી થવા માટે તેના ઉત્ક્રમણ માર્ગમાંથી કેટલીક પાપરીની જોગબ કરીલેછએ.

આકાશ તરફ મોં કરીને આંખો મીચી ઉભા રહેતું અને આપણી આંખ 'આગળ' એકાદ પદાર્થ ફેરવવાને ખીજા કાંઈને કહેતું, એટલે આપણી આંખ આગળ કાંઈ પણ પદાર્થ આવ્યો એટલેજ માત્ર આપણને જાસ થાય છે; પરંતુ તે પદાર્થ કયો, તેના આકાર શો, માપ શું, તેનું આપણાથી કેટલું અંતર છે, વગેરે કંઈ પણ આપણાથી સમજાતું નથી. આપણી આંખ આગળ એક પદાર્થ આવ્યો ખરો એવું આપણને જે જ્ઞાન થાય છે તે આંખો મીચી હોય તોપણ તે સ્થિતિમાં થોડુંક અજવાળું અને છેક અધાર એમાં જે તકાવત જાણવાની શક્તિ હોય ■ તેને લીધે થાય છે. આવજા પ્રકારની સ્થિતિ સમુદ્રમાં રહેનારાં અસંત સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓની થતી દરો. સૂક્ષ્મદર્શક ધંત્રની સહાયતા વગર જે પ્રાણી આપણે જોઈ શકતા નથી એવા સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓના સંબંધોનું જ્ઞાન ઉપર કલા પ્રમાણે પ્રકાશ, અને આસપાસના પદાર્થ પ્રમાણેના સંબંધોનું જ્ઞાન ઉપર કલા પ્રમાણે, હોવાનો સંભવ છે. આની સ્થિતિમાં આપણી આંખ આગળ રહેલો પદાર્થ લાકડું છે અથવા પાન છે, કિંવા એકાદ પ્રાણી છે અને પ્રાણી હોય તો તેનાથી આપણને કંઈ દરકત થવાનો સંભવ છે કે શું, હત્યાદિ બાજતોનો વિવેક થવો અશક્ય છે, અને આ વિવેકના અભાવને લીધે તે પ્રાણી અકાળે મૃત્યુને મુખ પડે એ સ્વાભાવિક છે.

હવે કેટલીક પાપરીઓ મૂકી દઈને એકદમ બહુ ઉચી પાપરી ઉપર આવીએ વનસ્પતિ ઉપર જીવનારાં પ્રાણીઓને અનેક પ્રકારની વનસ્પતિ અને તેના ગુણ એમાં વિવેક કરતાં આવડવાની શક્તિ હોવી એ બહુ જરૂરનું છે. સ્વરૂપ, વાસ, રંગ, હત્યાદિ ઉપરથી કેટલાંક પ્રાણીને કેટલીક વનસ્પતિઓ ઝેરી છે કે કેમ તે જ

જાણ આવી છે અને તેથી તે પ્રાણી તે વનસ્પતિ ખાઈને પોતાના પ્રાણને જોખમમાં નાખતા નથી, પરંતુ જમને એ વિવેક કરતા આવડતો નથી તે પ્રાણી તે વનસ્પતિના વિરથી પોતાનો પ્રાણ ગુમાવે છે જેમ જેમ વિવેકશક્તિ વધતી જાય છે તેમ તેમ અસમાન ગુણોનું પ્રયોગરણ અને સમાન ગુણોનું એકીકરણ કરવાની મનની શક્તિ વધીને પશુક ગુણમાં, સરખા આવતા પદાર્થ હોય તો તેમાં પણ એક સમજ સકાર છે, અને તુલનાકારક પદાર્થ જોખમતા આવડવાથી જનતરનો ખચાર ચાર છે

હજી ખીજ કેટલીક પાયરીએ મુઝી ઉપર જમને અધિકણુ દિમા । પ્રાણી નિરે વિચાર કરીએ પદાર્થ, ક્રિયા, ગુણ અને સખ એમનું વિરોધ બારીકાથી પ્રયોગરણ અને એકીકરણ કરવાની શક્તિ તેમનામાં હોવી જોઈએ તે હોવી જોઈએ તેટલી ન હોય તો તેના કમીપણનું પરિણામ તેમને બોગવનું પડે છે ધારે કે જો પ્રાણી જગતમાં ઉત્તુ હોય છે અને ધણા અતર ઉપર ખીજું પ્રાણી આવે છે એમ તેને સમજાય હવે તેને આહાર, વર્ણ એટા ઇલ દિ બા ખતો ઉપરથી તે કંઈ પ્રાણી હોવું જોઈએ તેનું બરે ૧૨ અનુમાન જોનારને દુરતજ થવું જોઈએ તે બગવાન સવું હોય તો પોતાનો પ્રાણ બચાવવા ખાતર તેણે દુરતજ ત્યાંથી નાશી જવું જોઈએ, પણ સામું પ્રાણી પોતાને બક્ષ કરવા ચોગ્ય હોય તો તેણે એકદમ તેના ઉપર તતપ મારી જોઈએ આ વિવેક જો તે પ્રાણીને દુરતજ કરતાં આવડે નહિ તો ઉભય પક્ષે તેમનું તુલનાજ થયનું

વિવેકશક્તિની આથી ઉપરની પાયરીએ જમને એટલે વિચાર વધારે વધારે ગુણસકારા અથવા સકારીય ચતા જાય ॥ વર્તમાન કાલે અને જૂતકાળે આપણી આગળ આવેલી વસ્તુ, ક્રિયા, ગુણ, અને સુધ એનું પ્રયોગરણ અને વર્ગીકરણ કર્યા વગર સાક્ષતું નથી

પણ કંપના દૃષ્ટિમાં જેનું અસ્તિત્વ છે એવી વસ્તુ, ક્રિયા, ગુણ અને સંબંધ એમનું પણ પ્રયત્નરહિત અને વર્ગીકરણ કરવું પડે છે. ઉચી જાતનાં આર પગ વાળાં પ્રાણીઓમાં આ શક્તિનો સૂક્ષ્મ અંકર જણાય છે. પરંતુ તેનું ઉન્નત સ્વરૂપ મનુષ્યોમાં માત્ર દેખાઈ આવે છે. એક ચોરસ ખેતરના એક ખૂણા ઉપર એક કૂતરો ઉભો હોય અને તેને તેની સામી જાળુના ખૂણા ઉપર જવું હોય તો તે ચોરસની જાળુએ ન જતાં સીધો સામેની જાળુએ ધીમી ધીમી જવા લાગશે. બીજે રસ્તે જવાથી પોતાને વધારે તાણ લાગશે એવા પ્રત્યક્ષ ન બનેલા પરંતુ કંપનાએ મનમાં પ્રતિબિંબ કરેલા વિચારને લીધે તે સરસ રેખામાં જવાને પ્રવૃત્ત થાય છે. મનુષ્યોમાં જો કે એ વિચાર શક્તિ ધણીજ ઉન્નત દિશાએ પહોંચેલી હોય છે તોપણ અનેક પ્રસંગે તેમની પશું ભૂલ થાય છે. તેવી ચૂકા થવાનાં બે કારણ છે. એક તો આસપાસની જાળતોનું આબેદુજ પ્રતિબિંબ તેના મન પર ઉઠતું નથી અને બીજું જોએલું પણ દૃષ્ટિએ નહિ પડેલી જાળતોનું પ્રતિબિંબ કંપનામાં પુનઃ પ્રથમ પ્રભાણે ઉપજીવી શકાતું નથી. જેમને ફૂલઝાડના જગીયાનો મોટો શોખ હોય એવા શૂદ્ધસ્થને પણ અંતુક પ્રકારના એવાં બે ફૂલઝાડની તુલના કરીને તેમની વચ્ચેનું સરખાપણું અને બેઠ કહાડવાનું કહીએ તો ધણાજ યોગને તે કામ સતોષકારક રીતે કરતાં આવડશે; પરંતુ તેજ ફૂલઝાડ તેની આંખ આગળ લાવીને મૂકશે તો તે કામ સારી રીતે કરનારા ધણા માણસો મળી આવશે.

આવી સામાન્ય જાળતોમાં વિવેક કરવો એ ધણું ધણું માણસોને કઠણ પડે છે. તો જેમાં ધણી શુચવણ છે એવી જાળતો વિશે તેમના હાથથી ભૂલે થાય તેમાં વધારે આશ્ચર્ય નથી. વિરોધે કરીને વિચાર કરનારોએને જ્યારે આકાર, રંગ, રૂપ, સ્પર્શ અને પોતા-

ના મનોવિકાર એટલામા વિવેક કરીને, ચિત્તાય અમુક એક પ્રકારની કૃતિ કરતા તેનું તાત્કાલિક પરિણામ શુ થશે અને કાળાતરે ॥ ૫-
રિણામ આવશે તે વિશે પણ વિવેક કરવો પડે છે, ત્યારે તો બૂલ
થવાનો ધણો સંભાર રહે છે જ્યારે એકદમ નાના પ્રકારની શુદ્ધ અને
મિશ્ર કલ્પનાઓ મનમા ભગૃત રખી પડે છે ત્યારે જેમા ધણુજ
સાદસ્ય છે એવી બે બામતોનું વૈરમ્ય વિવેકથી શોધી કઢાડવું એ
કામ જેમ ॥ ૫ ॥ ના વિચારો સારા સરકાર પામેલા હોય છે તેમને
પણ એવે પ્રસંગે ધણુ કઠણ પડે છે કેટલાક ઉદાહરણ આપવાથી
આ કહેવાની યથાર્થતા ધ્યાનમા આવશે

એવી કલ્પના કરો કે જુમિતિનો એક સહેલો સિદ્ધાંત વિદ્યાર્થિને
શીખવવાનો છે એકદો સામાન્ય શિક્ષક પોતાની હમેશની રીતને અ-
નુસરીને પ્રથમ છાત્રનાને શુ કરવાનું છે તે વિદ્યાર્થિને સમજાવશે
અથવા પોતે તે પ્રથમ છોકરીને બતાવશે બીજા કોઇ હોશિઆર શિ-
ક્ષક તેથી છેક જૂદોજ માર્ગ ચઢણ કરશે તે વિદ્યાર્થિને કોઇ પણ
વાન પ્રત્યક્ષ કહેશે નહિ પણ નાના પ્રકારના સૂચક પ્રથમ પૂછીને તેમ
નીજ પાસે તે સિદ્ધ કરાવશે વખતો વખત યોગીને આપણે કરાથી
આબ્યા ને જતાનું ક્યા સુધી એ તેમના મનમા સારી રીતે ઉતારી
ને ધમ્જીને રચશે જવાનો માર્ગ ક્યો એો વિચાર કરવાનું તેમને ક-
હેશે, અને વારવાર આવની અડચણોમાંથી કેવી રીતે પાર પડવું તે
કુક્તિ પોતે જાતે ન બતાવતા વિદ્યાર્થિને આપોઆપ શોધી કઢાડવા
નો યત્ન કરાવશે, તથા પોતાના વિદ્યાર્થિની પાસેજ તે પ્રથમ સિદ્ધ ક-
રાવી તેને સધણુ શોખથી દેશે એક શિક્ષકો પોતાનું કામ કરે છે,
એકના વિદ્યાર્થી તે સિદ્ધાંત શીખે છે અને એકની રીત ધણુ કરીને
એકજ દોષ છે ૫૨૬ તે એકના વિદ્યાર્થીની માનસિક ક્રિયામા
કેવો દરક પડે ॥ તે જુઓ પડેલા શિક્ષકના વિદ્યાર્થીના મો

બાપાર કંટાળો ઉપજે એવા થવાને લીધે એક ઠેકાણેથી નીકળીને વચમાં ન થોભતાં બીજે ઠેકાણે પ્રવાસ કરવામાં જેમ કંટાળો ઉપજે તેવી જ રીતે તેની માનસિક ચક્તિ કંટાળો આપે છે, અને એવી જાનની ટેવ પડવાથી નવા પ્રશ્ન લેઈ તેમને સિદ્ધ કરવાની તેને ઉમેદ થતી નથી. પરંતુ બીજા સિદ્ધાંતના વિદ્યાર્થીના મનોબાપાર એક સ્થળેથી નીકળીને બીજે સ્થળે જતાં વચમાં વિશ્રાંતિ લઈને વનથીના શોભા જોતાં જોતાં જ્યાંય તેજ પ્રમાણે ચિત્તાકર્ષક થવાથી તેની માનસિક ચક્તિ ક્ષીણ થનાર નથી આ વિદ્યાર્થીના મનોબાપાર ચાલતાં મધ્યે મધ્યે તેને આશા, સમાધાન, ઉમેદ, હિંમતિ મનોવૃત્તિનો ભાસ નજરે પડે છે; અને એવા એવા પ્રકારના નવા નવા પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થતાં તેને હમ્મજ થાય છે. ઉપરની બે પદ્ધતિમાં એટલું વૈષમ્ય હોવા છતાં પણ તેનો વિવેક ધણા જણને થતો નથી.

જેટલો જેટલો અધિકાધિક શુચ્યવસ્તુનો પ્રશ્ન લઈએ તેટલું તેટલું અધિકાધિક મન ગોટાખામાં પડીને વિવેક કરવાને અસમર્થ થાય છે. ઉપરના પ્રશ્ન કરતાં આગળનો પ્રશ્ન જરા વધારે કઠણ છે. કંટાળો આપે એવાં વાજાં વગાડીને પામે રહેનારા લોકોને ત્રાસપડે એવી રીતે ઉચ્ચ સુરથી બજન કરવા બેસવું, તથા રસ્તામાં ફરવું; અને કંટાળો આપે એવાં વાજાં વગાડતા રસ્તા ઉપર થઈને વરધોડો લઈ જવો એ આપણો દુક છે એમ ધણા જણ માને છે. “ તમારા આ વર્તનથી કેટલાકને ત્રાસ લાગે છે ” એવું જો નેમને કહેવામાં આવે તો “ ધર્માચાર માટે પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય સર્વ લોકોને હોવું જોઈએ, અમે અમારી ધર્મની સમજુત પ્રમાણે જ કાર્ય કરીએ છીએ. ” આવી રીતે નેઓ પોતાના મતનું સમર્થન કરે છે. આ ઠેકાણે સ્વાતંત્ર્યના બે પ્રકારમાં વિવેક કરવાની જરૂર છે. બીજા માણસોને કોઈપણ પ્રકારનો ત્રાસ પડે નહિ તેવી રીતે અમે તે પ્રકારનું ધર્માચરણ કરવાનો ફરક માણુમને કિંવા મંદગાને દુક હોવો જોઈએ. પરંતુ જે રીતે

બીજાને ત્રાસ પડે તેવી રીતે ધર્મ સબધી સ્વાતંત્ર્ય ટોડુ એનો અ
 ન્યાયજ કહેવાય અસિદ્ધિત લોકોને સમજાવ્યું પાડવા માટે જરૂર
 પડે તો કોઈ પ્રસંગે ધર્માચરણ માટે પરવાનો આપવો, પરંતુ તેમ
 કરવાનો તેમનો હક્ક નથી, પણ તેમના ઉપર એ રીતે મહેલોની ક-
 રવામા આવે છે, એમ તેમની નજરમાં લાવવું જોઈએ

ચો । વરે પહેલાં આપણી સાગાઓ અને પાંડસાગાઓમા ની
 તિથિશાળનો અભાવ છે એવી જાતની ઘણી ચર્ચા આસી હતી તેનું
 પણ અત્રે ઉત્કરણ સેવા જેનું છે નીતિતત્વનું બીજારોપણ કરવાને
 યોગ્ય હોય તેરી મને.બૂમિમ હોઈને, નીતિસિદ્ધાંતનું જે પરિણામ
 દૃષ્ટોત્પત્તિએ પડે તે, જે મનોબૂમિમા આ તત્વના બીજારોપણ
 રોવનો સબર ન હોય એવે ઠેમજો જણાઈ આવશે નહિ. દૃષ્ટના
 કરી કે નીતિ તત્વનો છોડગ પામે પાઈ કનરીએ, ને તે તેમને
 મજાનીએ અને તેના મજા સબધી તેમની આમજ જોરથી ઉપદેશ
 કરીએ, આ પ્રમજે કપું એટલે છોડરાના મન ઉપર જે પરિણામ થ-
 વાનો તે તેમના મિચાર તેમની આલસક્ષિત, અને તેમના મનોવિકા-
 રને અનુરૂપજ થશે પદી વાગા મોટા માણુમેને હાથે મોઢ અની-
 તિનું વર્તન થવાની વાત કાને આવી એટલે પૂરે કહેવી સિદ્ધાંત પદ-
 તિનો દેવ એકામ આમજ કરામા આવે છે, પરંતુ આ લેખને એવું
 તમમા આગુ નથી કે, કોઈપણ પ્રકારની વતનું જ્ઞાન અને તે પ્ર-
 મજે આચર્યું આ એ વાત એક બીજાથી કેવળ મિમ છે જ્ઞાન
 થવા પછી તે ત્રો જે પ્રકારે મનોવિકાર હોય તે પ્રકારનું મનુ-
 જનું આચર્યું થાય છે આચર્યુંને મનેવિષયના પ્રાણશની પ
 થી જરૂર છે સેકો લેખને હાથે જે અર્નતિના કામ થાય છે તે
 નીતિતત્વના અર્જનને લીધે નહિ પણ તે નીતિતત્વને અનુરૂપ એવા
 મનોવિકારના અભાવને લીધે થાય છે એવું એવું એ પાપ છે

એમ જાણ્યા છતાં જનરો માણસ ન્યાયાધિશની સમક્ષ મેગન ઉપર ખોટી સાક્ષીઓ આપે છે. તાત્કાલિક કાયદો સાધી લેવા વિરોધા મનો-
વિકાર પ્રગળ થવાને લીધે તેઓને હાથે એવાં આચરણ બને છે. આ
વત સંબંધી વિચાર કરનાર ધણા માણસની ચૂક થાય છે તે એકે,
અનુકૂળ મનોવિકારને સુકત એવું જાન, અને અનુકૂળ મનોવિકાર ગ્રહિત
જાન, એ બેમાં તેમને વિવેક કરનાં આવડતો નથી. ધણાઓનો એવો
ક્રમ છે કે, માત્ર ક્રિશ્નજીના પ્રસારથી લોકોની નીતિમત્તા વધીને તેમ-
નામાં અપરાધોની સંખ્યા ઓછી થશે.

અસંત કુલ્લક પ્રાણીથી તે અસંત ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચે-
લા પ્રાણી સુધી સર્વની જુદિમત્તાની સાખ દેનારી જે આ વિવેક-
શક્તિ, તેનો સંબંધ, જ્યાં સુધી સદૃષ્ટ પદાર્થ અને તેના દેખીતા
શુભ, ક્રિયા, અને સંબંધ, એની સાથેજ હોય ત્યાં સુધી વિવેક કં-
રવાનું કામ ધારવા જેટલું કઠિન હોતું નથી. પરંતુ જ્યારે મન ઉપર
પ્રતિબિંબ થયેલા પદાર્થો, શુભ, ક્રિયા અને સંબંધ, આપણા અથવા
બીજાના મનોવિકાર, કાર્ય અને કારણ, દાલનો કાળ અથવા આ-
ગમનો કાળ, કલ્યાદિ અનેક કિસમ કલ્પનાનો ગોટાળો થઇ જાય છે,
ત્યારે મથાર્ય વિવેક કરવો એ કામ ધણુંજ કઠિન થઇ પડે છે, કિં-
બદુના અશક્ય છે. સમાજ સાત્તના અને નીતિસાત્તના અનેક
પ્રશ્નો એટલા તો ગદન છે કે, તેમના અવધાર્ય વિવેકને લીધે નાના-
પ્રકારનાં ખાતકે પરિણામ આજ સુધી યથાં હશે અને હવે પછી પ-
ણ થશે.

. માનમસાત્તમાંની કેટલીક બાજનોતું સ્પષ્ટીકરણ કરીને વિ-
વેકશક્તિનાં જૂઠાં જૂઠાં સ્વરૂપની પીછણ કરી આપવા માટે ઉપર
અનેક પ્રકારનાં ઉદ્ધરણ આપ્યાં છે. એમ કરવાનો હેતુ માત્ર એ-
ટલોજ કે, પ્રસ્તુત નિબંધનો વિષય જે પરાપકાર તેના સંબંધની

કેટલીક આબત તો ધ્વનિત ચાપ પડેલી પરોપક્રમના સ્વરૂપનો વિવેક
 ચલા પડી તેના અનેક પ્રકારોના વિવેક કાઢે. જોઈએ, બીજી પ-
 દાર્થે, શુદ્ધ, ક્રિયા, સંજ્ઞા, મનોવિકાર, કાર્ય, કારણ અને વર્તમાન,
 જૂન, ને ભવિષ્ય, હયાદિ અનેક પ્રકારની કલ્પનાઓનો ઘોઠાનો કા-
 દરનો દોવાથી આ વિવેકનું કામ થઈ શકે છે, ત્રીજી યથાર્થ
 આરમ્ભકન, માર્મિકપણું અને અસામાન્ય બુદ્ધિમત્તા એ શુદ્ધ જોમનામા
 એકત્ર વાસ કરતા હોય તેવા માણસોને હાથેજ પૂર્ણ વિવેક થઈ શકે
 છે, અને એથી, અપયાર્ય વિવેકને લીધે પરોપકાર સંબંધી પ્ર-
 અસિત થયેલી સમજૂતીમાથી મનુષ્ય જાતિનું ધણું અકલ્યાણ થ-
 નું જાય છે

મનુષ્યના હાથથી હેતુ પુરસર થવાની ક્રિયા બે પ્રકારની છે
 સ્વાર્થપર અને પનથપર, ક્રિયા સ્વાર્થ હેતુક અને પનથ હેતુક જે
 ક્રિયાનું ફળ કરીને મગે છે, તે સ્વાર્થ હેતુક ક્રિયા, અને જે ક્રિયાનું
 ફળ કરી સિદ્ધિ બીજી વ્યક્તિને મગે છે, તે પનથ હેતુક ક્રિયા છે
 પનથ હેતુક ક્રિયાના બે ભાગ ૥ કોઈક શરીર તરફથી કોઈ ક્રિયા
 કર્યા સાર હિતુજ થયેલું મન રોકી રાખવાની પનથ સંધાય છે, અને
 બીજે પ્રનથે પનથ સંધાય મારે ખામ વિશેષ પ્રકારની ક્રિયા કરવી
 પડે છે પડેલા પ્રકારની ક્રિયાને નિરન્યાત્મક ક્રિયા અને બીજા પ્રકારની
 ક્રિયાને પ્રત્યન્યાત્મક ક્રિયા, એમ કહીએ તો આને ન્યાયદષ્ટિએ યો-
 ગ્ય હોય એવી ક્રિયા, અને ન્યાયદષ્ટિએ ન કરીએ તોપણ આને
 પરતુ કેવળ પરોપકારને મારેજ કહેલી હોય એવી ક્રિયા, આ બેઉ
 ક્રિયાના પનથ હેતુક ક્રિયામા સમાવેશ ચાલે છે દરેક માણસને જે
 હાથે તે ઉચિત કરવાનો પૂર્ણ અધિકાર છે, અને તેણે કરેલા પ્રમત્તા
 ફળનો ઉપભોગ તેને નિર્દિષ્ટપણે મેળા આવવો જોઈએ, આ તત્ત્વ-
 ના પાયા ઉપર ન્યાયની હમાયત બાધાએથી છે ન્યાયને યોગ્ય હોય

એવી ક્રિયા કરવાથી ઉપરનું તત્ત્વ આપણને કષ્ટિત છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે; અને કેવળ પરોપકારાર્થે ક્રિયા કરવામાં, બીજાઓને આપણા ધર્મનો યોગ્ય લાભ મળે અને તેમની સંસારચાક્ર મુખકર થાય તેટલા માટે તેમને મદદ કરવી યોગ્ય છે, એ તત્ત્વ આપણે કષ્ટિત કયું તે પ્રમાણે ધ્યાન છે. કોઈ સમાજમાંનાં મનુષ્યો જો પોતાનો વર્તનક્રમ કેવળ ન્યાય તત્ત્વના ધોરણ પ્રમાણે મુખે તો તે સમાજને અને તેમાંની વ્યક્તિને કદી પણ અત્યુચ્ચ રિયતિ પ્રાપ્ત થવાની નથી; તે પ્રાપ્ત થવાને ન્યાયતત્ત્વો અને પરોપકાર આ બંને ધોરણો ઉપર વર્તનક્રમ મુખ્ય જોઈએ.

એવી દૃષ્ટિના દરો કે એક સમાજમાંના મનુષ્યો એકબીજાને સગાર પણ ઉપદ્રવ ન આપતાં પોત પોતાના વ્યવસાય ચલાવે છે, એકબીજા સાથે કરેલા કાર્યમાં સમાર પણ દરકત ન આવતાં પાછા છે, અને, અપત્ય સંબોધનનાં કામ પણ અતિ ઉત્તમ રીતે બજાવે છે. પરંતુ કાયદેસર રીતે જે વાત કરવાને તેઓ બધાએલા નથી તે કરીને બીજાને અતિ અશ્વ કાયદો પણ કરી આપવાને તેઓ તૈયાર નથી. ઉદાહરણ, એકાદો મુસાફર રસ્તે ચાલતો હોય અને તેણે જો કોઈને અમુક ઠેકાણે જતો રસ્તો કયો એમ પૂછ્યું હોય તો તેણે તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાનો નહિ. કારણ, તેણે ઉત્તર આપવાને ન્યાયની દૃષ્ટિથી તે બધાએનો નથી. તે ઉત્તર આપવાને જો તેની ઇચ્છા પ્રમાણે મનુરી મળે તોજ તે ઉત્તર આપે. હમેશના અનુભવ ઉપરથી પ્રત્યેક મનુષ્યને સદજ સક્ષમાં આવશે કે, સર્વને હમેશાં અનેક પ્રકારના કામોનો મોંજદો આપ્યા સિવાય કશી લેવાં પડે છે, અને તે તેનું ન બને તો મનુષ્ય અનેક પ્રકારનાં મુખને છોડે અને અનેક પ્રકારનો ઉપદ્રવ તેને સદન કરતો પડે. પ્રત્યેક મનુષ્યને ધર્મી ખરી વાતો પોતે કરવી પડશે, અને તેને લીધે તેમનું ધણું નુકસાન

ધરો સમાજ માટે કાંઈ પણ વાત કાંઈ પ્રત્યક્ષ મોબદલો લીધા સિવાય કરવાનો નહિ, અને તેને લીધે વ્યક્તિમાત્રને પોતાનું દિત સાધવાને પણ વ્યત્યય ધરો આવા પ્રકારની સ્થિતિમા સમાજ દેખ તો મનુષ્યના આચરણને અતિ ઉત્તમ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થવું અશક્ય છે તે પ્રાપ્ત થવાને મનુષ્યને એક બીજા સાથે પ્રત્યક્ષ અને અપ્રત્યક્ષ રીતે મોટા પણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ ન થાય એવું વર્તન રાખીને, તે સિવાય પોતપોતાનો ઉદ્યોગ ચલાવવામા અને તેના ફળનો ઉપભોગ લેવામા એક બીજાને મદદગાર થાય એવી રીતના પણ આચરણ તે મને રાખવા જોઈએ

ન્યાયપ્રેરિતક્રિયા અને પરોપકારપ્રેરિતક્રિયા આ બન્નેનો પણ પરાધર્મેતુક ક્રિયામા અતર્બીય થાય છે, એમ પહેલા કહેલું છે, અને ઉપર જે એક કાષ્ઠનિક સમાજનું ઉદાહરણ લીધેલું છે તે ઉપરથી આ જે પ્રકારની ક્રિયામા ભેદ પણ ખુબી રીતે કળી આવવા સરખો છે પરંતુ સમાજમાના સામાન્ય ભોક્તાની સમજુતીમા ધણી વાર વિચારનો અસ્ત જોડો દોવાને લીધે, અને એકરાર સમજુતી બધાવા પછી તેમના ખરાખોટાપણા વિશે સશય લેવો એ ધણા ખરાની શક્તિ બદાર દોવાને લીધે, ન્યાય અને પરોપકાર એમા ભેદ ખરાખર સમજાયો નહિ, એમ બતાવનારી અનેક સમજુતીઓ પ્રત્યેક સમાજમા બતાવી શકાશે બીજા ભાગથી એ આપજો દુક છે એમ સમજનારા અને તે ન આપનારને ગાળો તથા આપ દેનાર સેંકડો બીખારી જણાય છે બીખારીનીજ આવી સમજુત દો. તો વિશેષ આશ્ચર્ય કરવાનું કારણ ન હોત પણ દબરો બીજા આપનારા ભોક્તા, તે પોતાનું કાન્ય છે એમ કહેનાર જણાય છે વળી એક ઉદાહરણ ધણા ભોક્તામા જડી આવવા સરખું છે અવિભક્ત કુટુંબમાન્ય એ શા. મનુષ્યે પોતાના ઉદ્યોગથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું હતા, તેણે પો

તાના નિરોધોથી બાધમાંડુને પોતાનાં એ તેનું કર્તવ્ય સમજાતામાં આવે છે, અને સ્વકષ્ટથી પેદા કરેલું ન દોષ એવા દ્રવ્ય ઉપર મર-
 છમાં આવે તેમ આચરું એ પોતાનો દહ છે એમ તે નિરોધોથી
 બાધમાંડુઓ સમજે છે. અનેક પેદાઓથી રમે રમે પેસી ગએલી
 સમજુતીને લીધે એવો પ્રકાર થયો જોડસો રામ છે, તેટલીજ એવા
 પ્રકારની નવીન સમજુતી પણ જનની રામ છે. અત્યંત દીન અ-
 વસ્થામાં આવેલા ગરીબની લાગણી થઈને પ્રજાગ મનોવિહારને લીધે
 જેમની વિચાર શક્તિનું સમતોલપણ નહ થયું છે એવી સદ્બુદ્ધિ
 ધારણ કરનારા કેટલાક પરોપકાર વૃત્તિવાળા ગૃહસ્થો, અને સોડો પા-
 સેથી મદદ મળવા વિશે ઉત્સુક થએલા જ્ઞાનરો ગરીબ સોડો ન્યાય
 અને પરોપકાર એમાંનો ભેદ જૂલી જાણ છે, અને પરોપકારને દહ
 સમજે છે. ન્યાય અને પરોપકાર એ સળધા રૂપનામાં આવેા ગોટા-
 યો થયા પછી, તે ઉપજ કરનારા સાધનેશમાં પણ વિવેક થવો રાક્ય
 નથી, ખીજા પક્ષના સોડોનું શું કહેવું છે એ શાંતપણે સાંભળી લઈને
 તેને વિચાર કરવાની ઉદારતા જેમનામાં નથી એવા સતત
 • મગજના પરોપકારી ગૃહસ્થની ખટપટને દેવ, દાસની સમાજવ્યવ-
 સ્થાને સમૂલગે નાશ કરીને તેને ઢેકણે શ્રીમત અને ગરીબ, ડાલા
 અને મૂર્ખ, બાકેડમાર અને ખીનચાકેડમાર, એમાં ભેદ જોધી કરીને
 છેક નહિ જોવેા થશે, આવા પ્રકારની નવીન વ્યવસ્થા શરૂ કરવા
 તરફ દોષ છે. તેમના કહેવા પ્રમાણે વ્યવસ્થા થાય તો મનુષ્યનાં આ-
 ચરણ અને તેનાં રજા એમાં કાર્યકારણભાવનો સળધે ચિધિલ થ-
 શે; અને પરોપકારનેજ ન્યાયની જગા મળીને યોગ્યતાનો વિચાર
 ન થતાં સંપત્તિની વહેંચણી થવા સાથે તો કસગી અને ખીનકસખી
 એ ભેદ કરવાનું કંઈ કારણ રહેશે નહિ, અને ભેદ દોષ તોપણ તે
 જલદીથી નહિ સરખેા થશે.

ન્યાય અને પરોપકાર આ બેઉની પાસેથી થનારા કાર્યો ભિન્ન છે. ન્યાયની વ્યવસ્થાથી સમાજને સ્થાયી આવે છે, અને પરોપકારને લીધે સમાજની ઉન્નતિને મદદ થાય. સમાજના સ્થાયીને ન્યાયની આવશ્યકતા હોવાને લીધે તેનો સબધ રાષ્ટ્ર સાથે જાડ પડેલો છે અને સરને ન્યાય મળશે એવી તબવીજ કરીએ રાજ્ય વ્યવસ્થાનું એક પ્રધાન અંગ થઈ જાય છે. સમાજના સ્થાયીને પરોપકારની આ વશકતા ન હોવાને લીધે તેને રાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ આપવા નહિ બ્યકિત મા અને તે સબધી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તન કરવાની છૂટ રહે છે. આવી રીતે આ બેમા બેદ સખવો કેટલી જરૂરનો એનો વિચાર કરીએ.

પ્રત્યેક પ્રાણી પોતાના આવશ્યકો પરિણામ બોગવો જોઈએ એ ન્યાયનું મુખ્ય તત્ત્વ સરં રાષ્ટ્રીયદિશા દેખાઈ આવે છે. સિદ્ધ વાધ આદિ એકબેરેટા પ્રાણીનો તો એકેએક વ્યવહાર આ નિયમને અનુસરીને ચલેલો હોય છે. આ તત્ત્વથી પ્રાણીની પ્રવૃત્તિ અર્થપર ક્રિયા કરવા તરફ હોય છે જે પ્રકારની ક્રિયા કર્યાથી પોતાનું અહિન થવાનો સંજાર છે એવી ક્રિયા માત્ર તે પ્રાણી અનુભવથી કરવાનું નથી પરંતુ તેની ક્રિયા કરવા તરફ તેની પ્રવૃત્તિ થવાનો સંજાર નથી તેજી વળીને રહેનારા પ્રાણીઓમા તેમની સમાજ શીતતાનીપાસરી પ્રમાણે ઉપરના નિયમનું સ્વરૂપ યોગ્ય સંકુચિત થાય છે.

સમાજશીનતાની અતિ ઉચ્ચ પાસરીએ પડેલોના મનુષ્ય પ્રાણી મળધી વિચાર કર્યો હોય તો ઉપરના નિયમનો ધણો અપરાધ કરવો જરૂરનો છે એમ દેખાઈ આવશે. જીવતા પ્રાણીઓ પ્રમાણે આવશ્યક પશુના પશુના તત્ત્વ લક્ષ આપીને, અને અનુભવથી સ્વાર્થ વાસ્તે જો તે મા ફેરમદય કરવો પડે તોપણ તે કરીને, સમાજસ્થિતિને અતિ આવશ્યક એટલેજ આપણાથી જીવને ગ્રાસ થશે, તેથી વધારે

ધનદાર નથી; આ વીરે યોગ્ય વિચાર કરીને જે ફેરફાર કરવો યોગ્ય
 ની સામગ્રે તે કરીને, પોતાનો વર્તનક્રમ ફેરવવો જોઈએ. કોઈ પણ
 સમાજનું અસ્તિત્વ સકલ યજ્ઞ માટે તેમાંની પ્રત્યેક વ્યક્તિને બીજી
 વ્યક્તિથી જે ત્રાસ થશે તે તેણે સોસવો જોઈએ, એ ન્યાયનું બીજું
 તત્ત્વ થાય.

ન્યાયની નજરે યોગ્ય દેખાય તે કરવાનું, પરંતુ પરોપકાર નિ-
 લકુષ કરવાનો નહિ, એવી સમાજની સ્થિતિ હશે તો તે સમાજ-
 માની વ્યક્તિની અને તે સમાજની ઉન્નતિ થતી અશક્ય છે, એમ
 પહેલાં દર્શાવેલું છે. તે ઉન્નતિ શક્ય કરવા સાર, જે વાગ કરવા
 વિશે પરસ્પરમાં કંઈક નહોત્ય એવી વાત કેવળ પરોપકાર પુદ્ધિએ
 કરવાને મનુષ્યે પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ.

આટલા વિવેચન ઉપરથી સ્પષ્ટ ધ્યાનમાં આવશે કે, સમાજ-
 માંની વ્યક્તિને પોતપોતાનો ઉદ્યોગ સાંતપણે ચલાવવા અને સ્વ-
 ક્ષાન્તિ વિત્તનો કોઈ પણ રીતે આપકાર થાય નહિ એ માટે ન્યાયની
 આવશ્યકતા છે, અને સમાજની ઉન્નતિને મદદ થવા માટે પરોપકાર-
 રતી જરૂર છે. પરોપકાર વિનાય સમાજનું અસ્તિત્વ શક્ય છે, પરંતુ
 ન્યાય વિનાય તે શક્ય નથી. પરોપકાર વગર સમાજની થોડી ઘણી
 ઉન્નતિ થતી પણ શક્ય છે, માત્ર તે પરોપકારની મદદ નેટલી થાય
 તેટલી થવાની નહિ. આ ઉપરથી ન્યાયનું પ્રાધાન્ય અને પરોપકારનું
 ગૌણત્વ સિદ્ધ થાય છે. સમાજનું અસ્તિત્વ કાવચ રહીને તેમાંની
 વ્યક્તિનો વ્યવહાર સારી રીતે ચાલે એવી સમાજની સ્થિતિ સુખથી
 એ મનુષ્યનું મુખ્ય કર્તવ્ય થાય, અને તે સમાજની સ્થિતિ સુધારવી
 એ એણે મદત્તનું થાય. એ માટે ન્યાયના તત્ત્વનો અમલ કાયદાએ
 કરીને પરોપકારના તત્ત્વનો વિચાર તમામ વ્યક્તિને સોંપવો જોઈએ.
 તે પણ કાયદાએ અમુકમાં આજુબાજુ ધારવાથી ન્યાયને છેડી નાંખ-

વાનો પ્રસંગ આવશે તે ઝવે તે બુઝો —

રાજ્યએ અથવા રાજ કચ્છનારી મહાળીએ પરોપમારના તત્વોનો અમલ મારદાએ કરવાનો હોય તો નિર્વાહ જેટલું કદથી પેદા કરેલું વિત્ત જેમની પાસે હશે તેમની પાસેથી તેનો કદ બગ સધને તે જે ભોકાનું કટાક્ષિત વિત્ત તેમના નિર્માહને પ્રુદ ન થવું ટાપ તેમ ને આપવું જોઈએ એ જળસાધથી મરવાનું ધારીએ તો તેથી પ્રત્યે ક પ્રાણીએ પોતાના વર્તનનું રૂગ ભોગવવું જોઈએ, આ આપના તત્વને બાધ આવે છે આચરણ અને તેમના રૂગ આ બેમાનો સંબધ હમેશાં કાયમ રાખવો જાઈએ એક માણસ પાસેથી તેની મા હમના લઈને તે ખીજને આપવી એવો કાયરો કયો હોય તો આ મબંધ નહ થાય છે જેની પાસેની તે માલમતા લેવાય તેને પોતાના શ્રમનું રૂગ મગવાને હરકત થાય છે, અને જેને તે અપાય તેને ખીજના શ્રમ ઉપર નિર્વાહ કરવાને કાયદાની મદદ મળે છે એવી રીતે સમાજમાની અક્રિતિનું એક ખીજ સાથેનું સહકારનું વર્તન રહેવાનું નહિ કારણ પોતાના શ્રમનો ફારદો ખીજ ભોજો અરોગ્ય રીતે લે છે, એ ચાલ પણ જણના મનમા ધુમી રહેશે, અને જે ભોજો વાસ્તે આ જુલમ કરવામા આવશે તે ભોજો હમેશા તેમની આખે ચડશે આવા પ્રકારનો અન્યાય ચિખરે જઈ પહોંચે તો તેથી મોટા અનર્થ નિપજશે તેમના પૈખી ત્રણ ધણાજ મહત્વના તેનો જૂદો જૂદો વિચાર કરીએ

બુદ્ધિમતા, ઉદ્યોગથીનતા, સરીરસાગર્ય ઇત્યાદિ ગુણોએ એટ એવા ભોજાને પોતાના ગુણનો ઉપયોગ કરવાની અને તેમા શુ મારો દરવાજો જે બુદ્ધિ થાય છે તેનું કારણ એવું કે, પોતાને તે થી જે ફળની પ્રાપ્તિ થાત તેનો ઉપયોગ પોતાથી નિર્મિતપણે સધ રહારો, એમ તેમને માહીત હોય છે ગુણ હીજને આપવા માટે ગુ

જ્યા લાગે તો તેમને પોતાના ઊંચા હૈયાનું સારી રીતે સજો પન કરવું અને તેમને ચોગ્ગ રીતે શિખણ આપવું એ મમેા પ્રતા ને જોઈએ તેટલા પૈસા પૂા પડે નહિ અથાત્ કે આગાની પેઢી ના અગમા પહેનાની પેઢીના જેવુ શારીરિક અને માનસિક સામર્થ્ય રહેવાનું નથી મનિષ્ટ સ્થિતિમાના લોકોને મદદ મળવને લીધે તેમને પૂવની સ્થિતિ કરતા પોતાનો અને પોતાના હોમના હૈયાનો વ્યવહાર સારી રીતે ચલાવશે પરંતુ અત્રા જનાની ઉપાયોથી તે મની શારીરિક ઓ રિગેને પ્રીતે માનસિક સ્થિતિમા ધણો ફરક પડવા તો સમ્ભવ નથી અને એકદર રીતે દેવના માનસિક ઓ શારીરિક સામર્થ્યો ઉતરતી સ્થિતિ આપશે જીજ્ઞા એ પ્રાપ્ત અહીં લક્ષમા રાખતી જોઈએ તે એ કે, જો કે મલિપિ બુદ્ધિસામર્થ્યનું ઓ શરીરમ મર્થ્યનું માર કમી ન થતા કાયમ રહે તોપણ તેમા સમજને નુક્સાન ન છે સમાજની મ નીતે મ્હ રિશેર બુદ્ધિમાન ઓ રિગેા શક્તિમાન એવા પુરુષની જરૂર હેય છે એક દેગેા બરે લુ પપ્પી ઉનું કવૈલ હશે તો તેનો સ્થાન કરના કામમા ઉપયોગ કરના મા અરે પગુ તે ને દોડો બરેલુ ડિનું પાણી એક કા પાણીથી બરેના હેજમા રેડે તો તે પાણીનો સ્થાન કયાતો ઉપયોગ પ્રદામા અવગતો નહિ દેગામા નો હોજમા પપ્પી બેમુ પ્રીતે લીધુ તો મરામરીના માપથી ઉચ્ચતમા ફેરફાર થશે નહિ પરંતુ તે ઉપાતા હને મુખ્ય કામમા ઉપયોગી નથી તેજ પ્રમણે એમદા ચતુષ્પતે ઓ વધારે બુદ્ધિસામર્થ્ય હોય તો તે એકાદી નથી બુદ્ધિત મનીતે પેતાના જામને ને કાયરે પ્રમે અથવા અનેક અડચણના કામમા તેમને કમ ઉપાન સચરને પરંતુ મારો સરખી બુદ્ધિ વડેચી આપવાથી આ પરિણામ જનવેા શક્ય નથી જનરધના પરોપમારના મ મદનું નત્યશ્વ પરિણામ જો કે સપ્તિની સરખી વડેચણી એટલુંજ દો

૫ તોપણ તેનો અપ્રત્યક્ષ પરિણામ જુદો અને શરીર સામર્થ્ય એ-
નીપણ સરખી વહેંચણી કરી દેવી એ છે.

તેટલેજ અમવા તેનથી પણ ધાનક પરિણામ હવે કહેવાનો છે.
એવા પ્રકારની બ્યવસ્થા એક સરખી વ્યય રહેવાથી * કામ્યુનિકમ
અને અત્તમજ એ ઉદ્ભવશે. કાવદામર વાત એક તરફથી
કરાવવી અને તે ન કરે તો તેમને સિસા આપવી એ જે
મરકારનાં કર્તવ્ય, તેજ પ્રમાણે એકો તરફથી પરાપક્ષાર કરાવવો અ-
ને તે ન કરે તો તેમને સિસા કરવી એ પણ સરકારનું કર્તવ્ય સમજાવું
જાય તો કનિષ્ઠ રિયનિમાંના ભોક્ષાની દિવસે દિવસે એવી મુમજ થતી
જશે કે, પોતાના સુખોપભોગના કામમાં અગ્યજ ધ્યાય તો દૂર કરવી
એટલેથીજ સરકારનું કર્તવ્ય ભક્ષ ન થતાં પોતાના સુખોપભોગનાં
સાધનો મેળવી આપવાં એ પણ સરકારનું કર્તવ્ય છે. એ સિદ્ધાંત
તેમને પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણે મળવા લાગવાથી તે તેમના મન ઉપર
ઉત્કૃષ્ટ રીતે કસશે. જેમનામાં કાંઈ પણ પ્રકારની ચોખ્ખતા ન હોય

* કીમંત અને મરીજ એ બેઠ કાઢી નાંખવા માટે દ્વારની સમાજ-
બ્યવસ્થા ભાતી નાંખીને તેને ટેકાણે નવીન બ્યવસ્થા સર કરવાનો યત્ન યૂરો-
પમાં આજ સુધી અનેક મનુષ્યોએ કરેલો છે. આ એકોએ સ્થાપેલો પદ કા-
મ્યુનિકમ. રોસિયાસિમમ વગેરે નામથી પ્રસિદ્ધ છે. અને તેમના અનુયાયી-
ઓને કામ્યુનિસ્ટ, રોસિયાસિસ્ટ વગેરે નામે આપે છે આ અનેક પદો-
ના મુખ્ય હેતુના સ્ત્રવ યે બેઠવે છે. સર્વ પ્રકારની માલમતા ઉપર સમાજની
પંલાવો (જેમાં પંચનો દક્ક દોવ તે) સના દોષ સર્વ મનુષ્યોને તેનો
સરખો ઉપયોગ થાય એ તેમની નવીન સમાજબ્યવસ્થાનું પ્રધાન તત્ત્વ
છે. આ પંચના મૂળ કલ્પાદોનો હેતુ એકે કેવળ મનુષ્યની ત્રિપતિ જ કરવી
એટલેજ છે, તોપણ અધિક્ષિત એકો આ પંચમાં પેટી જુલમથી દાવની
બ્યવસ્થા ખસેડી નાંખવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તેને લીધે કાઈકાંઈવાર ભયંકર
પરિણામ થાય છે.

એવા નિરદોષી લોકોને એમને એવો સિદ્ધાંત થયો એટલે તેમને પોતાના મન દુ ખના મારણ સુખ છે એમ લાગના માણે પોતાના આગસને લીધે અને મૂર્ખપણાને લીધે પોતે વિપત્તિ ભોગવે છે એવી કલ્પના તેમના મનમાં ન પેમતા, સમાજની વ્યવસ્થા બદલાવવા નથી અને તે લીધે પોતાને સમાજ તરફથી મળવી જોઈએ તેટલી મદદ મળતી નથી, એજ પોતાના દુ ખનું મૂળ છે એમ તેમને લાગશે બહા ની મદદ અને એટલી મળી તે પણ તેની તૃપ્તિ થનાર નથી અને એક વાર એવા પ્રમદનો અમતોર અસ્થિતારી અને અશિષ્ટિત લોકોમાં ઉત્પન્ન થયો એમને પશ્ચિમ શુ થશે તેના નિયમ નથી પ્રત્યેક મનમાં આવ્યા લોકોની બગતી વિશે. હાય છે અને એ લોકો એમના સિદ્ધાંતો એટલે નજરમાં આવે તે કરશે મનુષ્યને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે મજુરી આપીને તેમની જાણેથી તે મરના રૂપે સરખાવે લઈ ગરીબો વહેલી આપવા ન તા, ગુણ અવગુણ તરફ લક્ષ ન આપવા સારો રોજ મરખો આપ્યો હાય તો વધારે સવડ પડશે એમ તેમના મનમાં બાહ્ય રીતે સ્પષ્ટ, સમાજની આતુ રહેતી વ્યવસ્થાનો બધી રીતે નાશ થઈ તેમની વ્યવસ્થા પ્રમાણે નવીન વ્યવસ્થા થયા સિદ્ધાંત તેમને એવું મનુષ્ય નથી બની રીતે મનુનિયમની સ્થાપના થશે અને તે નિયતિમાં પણ આપણો મળના જોઈએ તેટલા સુખ મળતા નથી તેને લીધે અમતુષ્ટ થનારા ઉપરની લોકો અત્યંત સિદ્ધાંત બીજા માટે આવાનો નથી દિસા કરનાર પણ પ્રમાણે પ્રત્યેક પોતાના બગના મામલે પોતાને જોઈએ તે મેળવજ અને જે જે પોતાના આર્ગમાં આતુ આવે તેને નાશ કરવો એવા કમ શક થશે પરંતુની જુઓ કદાચ મર્યાદા છે પરંતુ મનુષ્યની જુઓને તે પણ નથી એટલે પરંતુની સ્થિતિ કરવા પણ નીચ મોચ ની સામાજિક જિનિનો મનુષ્ય જાણ પોતાને

ન્યાય અને પરોપકાર, તથા ન્યાયનાં અને પરોપકારનાં કામો બનાવવાનાં સાધનો એમાંજ વિરેક થયો નહિ તો શું પરિણામ થશે એનો વિચાર અંત્યાર શુધ્ધી થયો. હવે કોઈને એમ લાગશે કે જે વાત કરી કોઈને સ્વપ્રમાણે પણ આવે નહિ તેમના વિશે આટલી બધી બાંજગક શા માટે કરી લેઈએ ? એનો ઉત્તર એટલેજ કે, આવા પ્રકારના વિચારના સોદા આપણે અદિ જો કે વધારે જડી. આવતા નથી નોપણુ વૃણામાં આવા પ્રકારના સોદા ધણા થયા અને હજી ધણુ છે. તે સોદા સ્વસ્થ ન બેમતાં પોતાના વિચાર પ્રચારમાં આજુવા માટે અનેક પ્રકારની ખટપટો કરે છે, અને આ સરસા-સરમી કરવાના વખતમાં કામ મળતું નથી, અથવા મળુરી ધણી એછી મળે છે, નેથી ત્રાસ પામેલા હજારો સોદા તેમને સદાવ કરે છે, અને કાંઈ કાંઈ વાર અનર્થ કરવાનો ચત્ન કરે છે.

હવે કેટલાક સોદાના એક પ્રશ્નનો વિચાર કરીએ એટલે ધણા સોદાના મનને આ વિષય ઉપરના વિચારોનો મેટાલો નટ થશે પડેયું તો તેમની દૃષ્ટિએ અને નેમના મોંના સખ્ધીજ તે પ્રશ્નનું સ્વરૂપ બદલાઈ જશે તેનો ઉત્તર આપવાનો ચત્ન કરીએ.

“ તમે કહેા છો કે પ્રાણીમાત્રને પોતાના સ્વભાવનો અને તેને અનુરૂપ આચરણનો પરિણામ બોગવો લેઈએ, એ ન્યાયનું પ્રથમ તત્ત્વ છે. આ તત્ત્વનો અમલ ચારે તરફ ચાલે તો અનુષ્ઠા સખ્ધી વિચાર કરતાં મનુષ્યના આચરણને વળી તમે બધન કરવા જાઓ છો. તમારા કહેવા પ્રમાણે પ્રત્યેક મનુષ્યે આવા પ્રકારના આચરણ કરવાં લેઈએ કે તેજ પ્રકારનાં આચરણ જીભએ કયાં હોય તો કોઈના કોઈને ત્રાસ થાય નહિ. આ ઉપરથી ઉચાડુજ થયું કે, પણ પક્ષી આદિમાં જે પ્રમાણે પ્રત્યેક પ્રાણી પોતાની સજ્જિનો વચેત્વ ઉપયોગ કરે છે તે પ્રમાણે મનુષ્ય પ્રાણીને તે તમે કરવા દેતા નથી.

તેમને બક્ષ કરના સાર ઉપયોગમાં આવનારા પ્રાણી અથવા પીળા પદાર્થ તે જોઈએ તે રીતે મેળવે છે એટલું જ નહિ પણ તે મેળવવાને વારતે સ્વજાતિ તરફથી અથવા પરજાતિ તરફથી અડચણ આવે તો તે કેના સામર્થ્ય વડે દૂર કરે છે મનુષ્યે પોતાના સામર્થ્યનો અપ્રતિબંધ ઉપયોગ કરવો નહિ એમ તમે કહો છો તેનો પરિણામ શો થાય છે તે જુઓ દુર્બળવ્યક્તિને સમાજસરસ્યા તરફથી અથવા સરખર તરફથી ટેકો મળવાને લીધે તેમનાથી પોતાનો વ્યવહાર નિર્વેધ પણે ચલાવી શકાય છે, જો સ્વકષ્ટથી ઉત્પન્ન કરેલા દ્રવ્યનો યથેચ્છ ઉપયોગ લઈ શકાય છે પ્રજાને પોતાની સંસ્કૃતિનો અવરોધ કરવાની ફરજ સરકારે જો ન પાડી હોત તો દુર્બળ અસ્તિત્વ કદ મન અથવા અસાધ્ય થયું હોત હવે આપણે એટલું જ કહેવાનું છે કે, જે દુર્બળનો ખ્યાન કરવા પક્ષ લઈને ન્યાયના પ્રથમ તત્વને તમે યોગ્ય બંધન નાખ્યું અને તેમની જાણના આંધી કષ્ટમન કરી, તેમનો જ વળી ઘોડો વધારે પક્ષ એવીને તેમનું જીવન સુખ આવડે થશે એવું કરે અર્થાત્, પોત પોતાના વ્યવસાય નિર્વેધ પણે ચલાવવામાં આવે એટલા પુરતા જ પ્રમાણ અને દુર્બળને સમાન હક આપીને યોગ્ય નહિ પરંતુ પોત પોતાના વ્યવસાયથી જે ફળની પ્રાપ્તિ થવાની તે પણ સર્વને સરખી થાય એવા પ્રકારની વ્યવસ્થા કરે જે માર્ગથી તમે યોગ્ય આગાહી ગયા છો તેજ માને વળી યોગ્ય વધારે આગળ જઈએ એટલું જ અમારું કહેવું છે ”

પણા માણસોની દુર્બળતા તેમના પોતાના અપરાધથી ઉત્પન્ન થએલી નથી હોતી, એમ છતાં તે દુર્બલતાના નક્કર પરિણામ તેમને ભોગવવા પડે છે, એ મોટો અન્યાય છે એમ પ્રથમ દર્શને લાગવાનો સંભવ છે, અને તે એક રીતે ખરું પણ છે પરંતુ જીવમુદ્ધિમાં ઉદર પોષણને માટે કેવી ખટપટ ચાલુ રહે છે તે લક્ષમાં આણી

એકે એવો પરિણામ થવો અપરિહાર્ય છે, એમ દેખાઈ આવ્યા
 વગર રહેવાનું નથી. મુદ્દિમાંનાં પ્રત્યેક પ્રાણી બીજાં પ્રાણી ઉપર ઉ-
 પદ્રવિકા કરે છે એમ કહીએ તો ચાલે. એક પ્રાણીનો જાગી લટકે
 બીજા પ્રાણીએ પોતાની યવજાત પાર પાડી એવો ન્યાય જેના સ-
 ભ્યમાં દેખાઈ આવે છે તે પ્રકૃતિ દેવીને દુર્લભાની રૂપા નિતકુલ
 આપતી નથી. એમ જાણી માણવું કઠોરપણું કમી થવું એ દેવુથી કૃ-
 ત્રિમ ઉપાયોથી પ્રજાગ તરફથી દુર્લભનું સંસ્કૃત્ય થવું તેને મારે જે
 આપણે યત્ન કરીએ તો તેમની દુર્લભતાને સીધે જ મુખેને તે તરફ
 છે તે તેમને પ્રાપ્ત કરીને આપણ સાર, કૃત્રિમ ઉપાયોથી પ્રજાગની
 યત્નિનાં જાગી ધોડાક અવગેધ કરવાને થી દરકાર છે ?

અહીં મન બેઠતી જગા છે. આ ટેકાએ અનેક પ્રકારની શુચવ-
 ણીની કલ્પનામાં વિવેક કરવાની આવશ્યકતા દેખાઈ આવે છે. ન્યાય
 અને પદોપકાર એ બેમાં તફાવત દેટલા મદવનો છે અને તેને સીધે
 તેમની 'સાધનામાં પણ તકાવત કરવો કેટલો જરૂરનો છે એ આ ટે-
 કાએ સમજવામાં આવે છે. મનુષ્ય શિષ્યની પ્રાણીસૃષ્ટિમાંના
 સૌખ્ય નિયમને મનુષ્ય સૃષ્ટિમાં ન્યાય અને પદોપકાર એ બે જોડવાં
 જોઈએ એવું કથુબ કરતાંજ પડેલાનો અમલ જુલમ કરીને અને
 બીજાનો વ્યક્તિ માત્રની ઇચ્છા ઉપર ગ્રખવો જોઈએ, એવી સગ
 ધાત્રવાની જરૂર પડે. ન્યાય અને પદોપકાર આ બે યાનો સરકાર
 ઉપર સોંપવી ઉપયોગી નથી એમ કહેવાનો અર્થ પદોપકાર તરફ
 દાઈએજ સક્ષ આપવું નહિ એવો નથી. કાયદાના તીવ્ર ઉપાયોથી
 તે અમલ ન બેસાડતાં બીજા કૌશલ્ય ઉપાયથી બેસાડવાનો યત્ન ક-
 રવો જોઈએ. દુર્લભતાને સીધે ઉત્પન્ન થનારી જ એ અઘરો તે
 બેઠવું પણ નિવારણ થવું એ આપણને કથુબ છે. ફક્ત સમાજના
 અગ્નિત્વને અત્યંત અપાવકારક એવી પડેલી અઘરણું નિવારણ

કાયદાએ કરતું અને બીજી અવજનું નિરાશી ખાનગી ઉપાયથી કરી જોડાવેલ અમારે કહેવાનું છે કારણ જીવનનું પણ નિરાશી કાયદાથી કર્યું હોય તો સમાજ ઉપર પ્રભુ જોઈ અનર્થ થઈને સમાજનું ધર્મ, માનમિક અને શારીરિક સામર્થ્ય અને સપત્તિ ઝોગના ઉપર ફેરા પડેલા પડેલા થાય છે એ પડેલા સિવાય પૂરક કહેવું છે. યાગી સમાજના ધર્મને પરાપમગની જગર નથી, અને પરાપકારનો અમલ કાયદાએ જોસાડીએ, તો ન્યાયને હેઠળે પડે છે, આ વાત પૂરે સિદ્ધ કરેલી છે

મગાજનું ધર્મ, મનમતા અને શારીરિક અને માનમિક સામર્થ્ય જે તરફ લક્ષ આપ્યું હોય તો ઉપજના રિવેકની અતિ આવશ્યકતા દેખાઈ આવે છે. પરંતુ આ સિવાય બીજી પણ કાળો જીવનનો પરાપમર સર થયા પછી તે કરનારાએ કંઈ હોય તેમના નાઈ નથી તે ન કરે તો તેને શિક્ષા થશે જેના ઉપર ઉપકાર થશે તેને પણ તે થશે એમ લાગવાનું નથી કારણ, તે કરતું એ પ્રવર્તનું કરતું છે, એમ તેમને લાગશે આથી ઉપકારી અને ઉપકરણીય આ બંનેના મનને નિશ્ચય પ્રકારના સુખનો અનુભવ આપનાર પરાપકારને આજે જે સામર્થ્ય છે તે નહીં થશે પોતાના બધાઓની દુખાવરથા જોઈને પરાપકારી મનુષ્યોના હૃદય મગમગીત થઈને અનેક પ્રકારના ઉત્તર વિચાર તેમના મનમાં આવે છે પોતાનું સુખ જોઈ કરીને અથવા તેના ઉપર સર્વસ્વ પાડી મારીને આરા હીને ને મદદ કરવી એવી તેમને શુદ્ધિ થાય છે, અને તે પડ્યાથી તેમના મનોવિકાર પ્રવર્ત થઈને પરાપકારનું તેમને વ્યસન લાગે છે આવી રીતે મનની ખતથી પરાપમર કરનાર લોકોનું મગધાન બીજાને કંપનાથી સમજવા સંજુ નથી તેજ પ્રમાણે વિપત્તિમાં પડેલા મનુષ્યોને અકલિપત મદદ મળી હોય તો જે સુખ થય છે તે તેમનું તેમને જ

ખગર પડે છે. ઉપકારક અને ઉપકરણીય આ બન્નેનાં પણ મન પામળી બદને તેના ઉપર એક પ્રકારનો સંસ્કાર કરવાનું સામર્થ્ય પોતાની ખુશીથી ધ્યાનમાં પરાપકારમાં છે. જુવનના પરાપકારમાં આનાથી કંઈકું સામર્થ્ય છે. જેમના તરફથી જુવનથી પરાપકાર કરવામાં આવે છે તેમના મનમાં પોતાના બધુએ વિશે નિરંકાર ઉપન થાય છે. અને જેમના ઉપર ઉપકાર કરવામાં આવે છે તેમને અને ઉદ્દત પડું અને કૃતિ બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. માર્ગશ જુવનના પરાપકારે ઉપકારક અને ઉપકરણીય એ બન્ને ઉપર અપકાર થાય છે.

વળી ઉપકરણીયની કૃતમનને સીધે ઉપકારી તથા ઉપકરણીય એમનામાં એક પ્રકારનું બંધન ઉત્પન્ન થાય છે. જે સમાજમાં એવા પ્રકારના ભાંડોનો બચવો હોય છે તે સમાજમાં ધીમંત અને ગરીબ એમનામાં સામાન્ય રીતે પ્રેમનાય દૃષ્ટિએ પડે છે, અને તેમની મગાજના ધ્યેયને મોટી મદાયના થાય છે. જાણકારના પરાપકારે આ બે વર્ગમાંના ભાંડોમાં વૈમનસ્ય ઉત્પન્ન થવા વગર રહેવાનું નથી.

પરાર્થજનની ક્રિયાના જે શુદ્ધિ એક ન્યાયપ્રેરિત ક્રિયા અને પરાપકારપ્રેરિત ક્રિયા એ બન્નેમાં વિવેક ધનુર વિસ્તારથી દેખાડવામાં આવ્યો, અને આવા પ્રકારનો વિવેક કરવાની આવશ્યકતા બતાવીને તેનું મહત્વ પણ દર્શાવે. હવે પરાપકારના પ્રકારનો વિચાર કરીએ.

કાંઈ કાંઈ વાર એકાદી ક્રિયા કર્યાથી અથવા કાંઈ શબ્દ બોલવાથી પોતાને કાયદો અથવા સુખ મળે છે, અને તેનું ન કરવાથી બીજાને કાયદો અથવા સુખ મળવાનો મબવ હોય છે. આવે પ્રસંગે તે ક્રિયા કરવા વાસ્તે અથવા તે શબ્દ ન બોલવા માટે આત્મ સંયમન કરવું એજ પરાપકાર છે. અનેક વાતોમાં આત્મસંયમન કરવાથી પરાપકાર થવાનો સબવ હોય છે. ધનુ

પ્રસંગે એ પરોપકાર છે એવું કોઈને લાગવાનું નથી, તથાપિ તેનું મહત્ત્વ એટલું નથી આ પહેલા પ્રકારના પરોપકારમાં ક્રિયા કરાવવાને માટે તૈયાર થએલા મનને તેનાથી નિવૃત્ત કરવું પડે છે તેથી તેને નિવૃત્ત્યાત્મક પરોપકાર એવું નામ આપીએ સામાન્ય ભોકોની પરોપકાર વિશે જે દ્રષ્ટાન્તા છે તે પ્રમાણે કરેલી ક્રિયાના પરોપકારનો બીજા પ્રકારમાં અતર્ભાવ થાય છે એવી ક્રિયા કરવામાં તે ઉત્તેજન આપવા સારું મનને યત્નથી પ્રવૃત્ત કરવું પડે છે તેથી પરોપકારના આ પ્રકારને પ્રવૃત્ત્યાત્મક પરોપકાર એવું નામ આપીએ પ્રવૃત્ત્યાત્મકપરોપકારમાં આત્મમયની વિશેષ જરૂર હોય છે આપણાથી બીજા એક અથવા અનેક વ્યક્તિને સુખ થવું અથવા તેમની વિપત્તિ દૂર થવી એ માટે પોતાના સુખને છોડી દેવું અથવા પોતાને વિપત્તિમાં પાડવું આ આત્મમય છે આ આત્મમય કોઈ કોઈનાર સપાદન કરેલા ચિત્તના અને શક્તિના રૂપે હોય છે, અને કદી કદી પ્રત્યક્ષ ન મળેના પરંતુ અમાડી મળવાના ચિત્તને અને શક્તિને રૂપે હોય છે પરોપકાર કરના ઉપકાર કરનારનું હમેશા નુકસાન થાય છે પરંતુ તેને મિત્રકુલજ મોખદસો માનેા નથી એમ નથી પરોપકાર કરવાથી તેના મનને સમાધાન થાય છે અને ઉપદ્રવજીઓની કૃતચનાં બુદ્ધિએ પણ ઉપકારીને એક પ્રમારના સુખનો અનુભવ થાય છે હવે, નુકસાનના આપથી આ મોખદસો છેકજ કુપક છે એ ઉપાક છે

પરોપકારના પ્રત્યેક વિભાગના એ મુખ્ય પેટાવિભાગ કરવા જેવા છે દુર્બળતા અથવા દુર્દેવ, એ પૈકી એકના અથવા બન્નેના ક્ષપાટામાં સપડાએલા ભોકોને મદદ કરવાના ઉદ્દેશે પરોપકારની ક્રિયા કરવી, આ એક પ્રકાર, અને આપણી બચાવજીના અથવા આપણા કરના પણ સારી રિચતિમાં હોનારા એવા પણ ભોકોને જેથી ઉપયો-

જ થાય છે, એવા પ્રકારની ક્રિયા કરી, આ બીજા પ્રકાર. પદેશ પ્રકારની ક્રિયા સર્વ સ્ત્રોતને પરિણામ છે, પણ બીજા પ્રકારની ક્રિયા એક સર્વ સ્ત્રોત કરોજ કરે છે, તેપણ પદેશ પ્રકારની ક્રિયા એજ પરોપકાર એવી તેમની સમજાતી થએલી હોવાને લીધે, તેમને એ ક્રિયા પરોપકાર જેવી લાગતી નથી. તથાપિ આપણી પરોપકારની વ્યાખ્યા પ્રમાણે આજે જે ક્રિયા કરવાને મનુષ્ય જાણે તે નથી અને જેથી બીજાને દિન અથવા સુખ થાય છે, તે સર્વ ક્રિયાનો મ-
 ખાવેશ પરોપકારમાં કરવો જોઈએ. આ બીજા પ્રકારની ક્રિયા અનેક પ્રમાણે ધણી ક્ષત્રક હોવાને અમશ્ય હોય છે. યોગાંક ઉદાહરણે આપ્યાં હોય તે આ બીજા પ્રકાર સંબંધી સ્પષ્ટ સમજ થશે. કાંઈને ઘેર યોગાં આજુમેની મડગા બેઠી હોય, તેમને તેડનાર પાન સોપારી અ-
 થવા આ પાવ છે. એકાદો વિનોદ કરનારો માણસ પોતાના વિનોદ-
 ના જાણણી પામે બેસનારને ખુશી કરે છે, અથવા કાંઈ મડગીમાં ગમ્મન કરવા માટે એકાદો ગાનાર અથવા વગાડનાર એકાદિ મનો-
 હર સીજ ગાઈને અથવા જાનવીને સર્વને આનંદિત કરે છે; એ સર્વ ક્રિયા પરોપકારની થાય છે. મનુષ્યના સુખનો થજો આશ ઉપર કહેલા પ્રકારના પરોપકારની અસંખ્ય ક્રિયા ઉપર અવલંબીને રહે છે પરોપકારના ઉપદાના જે બેદ અને પેદા બેદ કલા તે સંબંધી વિચાર કરતાં જણ પ્રકારના પરિણામ તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ:—(૧) ઉપક-
 તો ઉપર ઉત્તરો થનારો પરિણામ, તેમના ઉપર અવલંબી રહેના-
 રા મનુષ્યો ઉપર એટલે તેમના આત્મ ઉપર અને આકર માણસો ઉપર થનારો પરિણામ, અને ઉપકારક આ દષ્ટિએ તેના ઔદાર્યનો ઉપયોગ કરી સેવાની ઇચ્છા કરનાર સ્ત્રોત ઉપર થનારો પરિણામ.
 (૨) ઉપકરણીઓપર થનારો પ્રત્યક્ષ પરિણામ એટલે તેમનું સુખ વધા-
 રું અથવા દુઃખ કમી કરવું, અને તેમના ઉપર થનારો અપ્રત્યક્ષ

પરિણામ, એટલે તેમના મનને મગનાર શિક્ષણ અને તેથી કરીને તેમના વતનમાં થનારો ફરક (૩) એન્દરસમાજ ઉપર થનારો પરિણામ એટલે તેનું સ્થાયી અને ચઢતી એમના સંબંધી વર્તમાન કાળે અથવા બિનિખમને થનાં ફેન્દાર

નિવૃત્ત્યાત્મક પરોપકાર.

પ્રકરણ ૧ છુ

જીવવાને વાસ્તે કલહને લીધે થનારો

સારમાં સરસીની મર્યાદા.

મનુષ્યની ક્રિયાઓને પ્રમાણી મર્યાદા ધરાવી એ સમજાવું કર્તવ્ય છે તેના ક તા પણ અધિક મર્યાદા મરસાસરમીના અપાટામાં મપાઈ મર્યાદા આપણા બંધુઓની મોઢાં માટે વ્યક્તિગતરે પોને ધારણી ને-ધમે આ જગતમાં સુખથી ચલિતાર્ય થનારનો ફેરસા નિમ્ન આવે છે એનો અનુભવ ધણાખરાને છે, અને તે દુષ થી ખીજતી પણ નિયતિની પ્રયેમને અજમાયશ કી લેતા મ ખી છે ખીજતો પગડી છોડી પોતે અગાડી જતુ એ ધન્દા ઓછી વધતી અગાજીમાં સર્વ મનુષ્યોના હલમાં છેજ એનેજ સરસાસરમી કહે છે તેને કપદાએ ને કે થોડુક બંધન ધારેતુ છે, તોપણ તેના ઉપરજ થોડાં ટોચાં તો તેનો પરિણામ લગભગ “જગીવાના ને જાગ ” આ તત્ત્વના વચણ ઉપર જનાર છે તેવો પરિણામ ન થવા માટે કાયદાના આ લ ઉપાયોથી તો કંઈ તત્ત્વનીજ દરમત્તા આવતી નથીજ, પન્તુ સુધરના મનુષ્યોનાક્રમત વિચારથી તે અલ્પથી થતા સરખી છે એટલે

અનુભવમનથી મનુષ્યોએ પોતાની અદંભતાને એટલું (મર્યાદા-સરખીને) પોત્ર મર્યાદાની અંદર રાખી લેવું.

એક દેશને એક જ પ્રકારનો ધંધો કરનારા લોકોમાં દેશીક ભેદિ વિશેષ વાકેફગાર અને જાણીતા એવા વાકેફગાર હોય છે. આ લોકોમાં ધંધાને સંબંધ અસામાન્યી હોવામાં આવે છે ન્યાયનું પ્રાગર્થુ દંકેદંક હોય તો, એટલે ખરેખર ન્યાયથી જોતાં, અધિક વાકેફગાર મનુષ્યોને પોતાની વાકેફગારીનો પૂર્વ હાલો લેવાને કાઠિયજી પ્રકારની દરકન નથી એમ દેખાય છે; અને જ્યારે પોતાનો અસ્થિતાર્થ અસાધીને મોટા મોટા કુટુંબનો અસ્થિતાર્થ અન્યાયવાની ભેગના ઉપર જવાબદારી હોય છે, અથવા બીજા કંઈ કારણથી અધિક દિગ્ધા ભેગવાની વિશેષ આવશ્યકતા ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે આ કાવળ-મર દકનો ઉપયોગ લે છે, અને તેમણે તે લેવો એ વ્યાજબી છે. સમાજમાંના ઉત્કૃષ્ટ મનુષ્યની સક્રિયતા પૂર્વ ઉપયોગ થવાને લીધે એ કંદર રીતે સમાજને હાલો થાય છે; કારણ તેના કમળના શુભાશો થઈને સમાજની જીવિમતા વધે છે, અને તેમનાં ઉદ્ધરણ ઉત્થાન જગો-પન અને સિદ્ધિ અધિક સારો રીતે થઈને, સમાજમાં વધારે વધારે સારા લોકોનાં જન્મ થતી જાય છે.

પોતાનો અને પોતાના કુટુંબનો અસ્થિતાર્થ અસાધવા વારને અ-સામાન્યીમાં જોને પોતાના સામર્થ્યનો પૂર્વ ઉપયોગ કરી લેવા પ્રેરે છે એવા લોકોની સંખ્યા સમાજમાં ઘણી હોય છે. વિગેરેકરીને સારીરિક શ્રમ કરનારા લોકોની તો ઘણી કરીને એજ સ્થિતિ હોય છે. આ લોકોએ કાંઈ પણ રીતે પોતાનો સક્રિયતા અવરોધ કરવા એ ઇષ્ટ દેખાતું નથી. એટલે આ લોકોની નજરે વર્તનને ન્યાયની મર્યાદા છે તેટલી જાય છે. પગપકાર વારને જાણી જોઈ મર્યાદા ધા-લવાની જરૂર નથી.

પરંતુ ધણા જાણુને એ મત પસંદ નથી સોશિયાલિસ્ટ* લોકો, મજુરોના સપમા પેસનારા મજુર અને તેમના આગેવાન, અને બીજા પણુ પુષ્કળ સુશિક્ષિત વિચાર કરનારા લોકો, એમનો આ મત ઉપર કંટાક્ષ છે તેમનો એવો મત છે કે, કોઈ પણ પ્રકારના મજુરના ધંધામાં ચક્રસાચ-સી કરીને બીજા મજુરોને સફટમાં નાખવા યોગ્ય થનાર નથી યુરોપમાં ધણે ઠેકાણે જે મજુરોમાં સપ છે તેમનો એક હોંશ કોઈ પણ મજુરને હરાવેના દર કરતા કમી મજુરી લેવા દેવી નહિ એ વિરોધત્વ કરવો એ છે દિવસ ઉપર અથવા ક્યાક ઉપર મજુરીનો દર હસારીને તે સર્વને સરખો હોવો. જોઈએ એવો આમંદ લેવાથી ધણા મજુરોને ખેડ આવે છે અમુક કામ ક્યું હોય તો અમુક મજુરી આપવી એવા કરારથી કામ લીધું હોય તો કેટલાક મજુરો બીજાનાથી દોડી અને કોઈ વખતે જમણી પણ મજુરી મેળવી શકે છે પરંતુ એવું કાંઈએ ક્યું હોય તો તેને ધંધાનો નાશ કરનારો એમ કહીને સર્વ મજુર તેના ઉપર વીર પડશે. ચોતાને કામ મળે એવા હેતુથી જો કાંઈએ જોઈ મજુરી કમી કરી તો બીજા મજુરો તેને કમી ખાધ છે પછી એવું કરવા તે ક્યા કાગ્યથી નટ ત થયો તે તેઓ જોવા પેસતા નથી યુરોપમાં હાલમાં આવા પ્રકારના મનના દબારો સુશિક્ષિત લોકો છે, અને તે મજુરોના સપ વિગેરેનો પક્ષ કરીને અનેક ગરીબ માણસોને નુકસાન કરે છે અગામી ચતુરાઈ અને સામર્થ્ય હોઈને આવા પ્રકારના જીલમને લીધે કેટલાકો અર્ધા બૂખ્યા રહેવાની વારી આવે છે, અને કુટુંબમાં મનુષ્યોને અપવામ કરવાનું થાય છે કૃત્રિમ ઉપાયોથી મજુરીનો દર વધારવાનો જે પ્રયત્ન મોટા વેગથી યુરોપમાં ચાલેલો છે તેનું પરિણામ કારખાનાવાળા અને મજુરો આ બન્નેને નુકસાનકારક થવાનો મબલ છે ખપ અને છત એ સળથી અર્થશાસ્ત્રમાં નિ-

યમ દુઃખિય ઉપાયોથી તરવાના નથી. મજુરીની સંખ્યા અધિક થવાથી મજુરીનો દર કમી થવો અપરિહાર્ય છે. આવે પ્રસંગે મજુર અને સામર્થ્યવાન મજુરોને પેટભર મળે અને બાકીના અર્ધ બૂખ્યા બંદે એમ ન્યાય છે.

આ સોડાનું એમ કરેલું છે કે જો દોષ સોડાએ અધિક કામ કરીને વધારે મજુરી મેળવી નો તેને પુરતા બીજા સોડા નકામા રહે, અને બોધી મજુરી ઉપર જો દોષ મજુર કામ કરતા સાચા, તો કારખાનાયાગ્ય સર્વની મજુરીના દર કમી કરીને પોતાનો કાયદો કરી સેશે અને મજુરોને તુકસાન થશે. આ નવા અર્થસામ્રાજ્ય મળ્યો આ ધુરો નિશ્ચર છે.

આ સોડાની અને મામાન્યતા: સામાજિક અને રાજકીય પ્રશ્નોના વિચાર કરનારા ધણા એક સોડાની દૃષ્ટિ તાત્કાલિક પરિણામ ઉપર દોષ છે. મજુરી અને કામ એ જે વાતો માત્ર તેમની નજર આગાડી દેખાય છે; પરંતુ માત્ર એટલો વધતો ઉત્પન્ન થવો, તેને લીધે તેની રૂકિમતમાં ફેરફાર થવો, અને તે થવો હોય તો આદરેલી સોડા અધવા ગેરસોડા થવી, એ વાત તરફ તેમનું બિલકુલજાલ લક્ષ્ય નથી. મજુર અને કારીગર એમની દૃષ્ટિએ વિચાર કર્યો હોય તો, તેમને અધિક મજુરી મળવામાં તેમનું દિન ■ ખરું; પરંતુ તે જે માત્ર ઉત્પન્ન કરે છે તેનો ઉપયોગ કરનારા સોડાની દૃષ્ટિએ વિચાર કર્યો હોય તો, માત્ર જેટલો સસ્તો મળે તેટલો તેમને કાયદાકારક છે. એટલે માત્ર ઉત્પન્ન કરનારા મજુર અને કારીગર સોડાને જેટલા પ્રમાણથી કાયદો થશે તેટલા પ્રમાણમાં તે માત્ર વેચાતો મેનવાર સોડાને તુકસાન થશે. દિવસની મજુરી ઉપર કામ ન આપના કામનો આઠસદો કરી મજુરી આપવાથી ગરીબ મજુરોને તુકસાન થાય છે. આ વિશે મીકું મરચું લગાડીને બ્યાખ્યાનો આપનારા અ-

થતા લેખ લખના । લેખના મનમાં એ વાત છેક જ આવી નથી
એમ દેખાય છે માત્ર ઉત્પન્ન કરવાને કમી ખર્ચ થયાથી કમી કિ-
મતે તે વેચવામાં આવે, અને માનની કિમત એટલી થયાથી માન-
કેની સખ્યા વધારે થકને મારી જાય વધે અને આવી રીતે ન-
વીન મનુષ્યોને કામ મળવા લાગે શિશ્ય જે બીજા કા ખાતામાંના
મનુષ્યોને અને કારીગરોને તે ખાતે આજ્ઞાઓ દેવા છે તેનો પણ
પ્રાપ્ત થાય છે બીજા એક વાત પણ તેમના લક્ષમાં આવતી નથી
તે એ કે એક ધધામાંના ઝાડાકે લોકે વધિક મગ કયાં લીધે તે
ઝાડાકે લોકે નમ્રતા રહેવા લાગ્યા તો તે બિંબ એમના ધધામાં મગ
મેળવવાનો થતા કરો, અને એકદર રીતે સમાવતું અને મનુષ્ય
પણ કયાંય થશે

મદરૂ વાદ, થ નથી કામ કરવાના શરૂઆત થાય છે
તે વખતે તે ધધામાં શુદ્ધાએના લોકે અમારો ધધો દુબી ગયો કે
રી જે પોતે કા છે તેના સખ્યા છે જે જે ડેકાને પ્રથમ મ-
નનો ઉપરોગ થતા લાગે છે, તે તે ડેકાને આ રત્ન થયા શિશ્ય
નહેતી નથી કેમ તે ધધામાં શુદ્ધાએના લોકે એ પોતે કા ના
તેમ છે એમ નથી, પણ બીજા અશિક્ષિત અને શિક્ષિત લોકે પણ
તેમની સાથે પોષકકર છે વ્યક્તિની દૃષ્ટિએ જોયું તો આ પો-
કામાં અર્થ હોય છે, પરંતુ સમાજની અથવા એકદર મનુષ્ય જાતિની
દૃષ્ટિએ જોયું તો નથી આમગાડી, આમોટ, તારપન, પાનુના
વામણ કરવાના કારણના, કાપની અને કામગીરી મીતો દલાદિ નાના
પ્રકારના કારણનાને લીધે મનુષ્ય જાતિનું એટલું હિત થએલું છે કે
તે સાથે સખામળી કરતા પોષક લોકેને થનાઈ પોષક નુકસાન ક-
દ નથી થયું દિવમના અનુભવથી હવે એ વાત લોકેને સમજ
વા લાગી છે જે પોષક લોકેનું પ્રત્યક્ષ નુકસાન થાય છે તેમના મિ

વાચ સાં જાગૃત્તે, એકાદિ નહીંન મુક્તિ કાઢી દેણ તો, તેનાથી કા-
 પદેજ માય છે. હવે કમી દરથી કામ કરી આપવાનું માયે રાખી, વ-
 ખારે વખત કામ કરીને જે મનુષ્ય પોતાનો કાપદો કરીને કારખાનાના
 માલિકને સરનો માલ દિપ્ત કરી આવે છે, તે મનુષ્યને જો બીજા
 મજુરોને, કામ મળતું નથી મારે દોષ આપવાનો, તો જે મનુષ્યે
 હજારો મુક્તિઓ કાઢીને લાખો મનુષ્યોને કેટલાક દિવસ સુધી નકામા
 મૂકેલા તેમને કેટલો દોષ આપવો જોઈએ ત્યારે ? મનુષ્યના અથવા
 જનાવરના શ્રમે ધનમાં કામો દોષ, અથવા વતની સાતથી ધનમાં
 કામો દોષ જે વડે કરકાર કરીને સરનો માલ વેચવામાં આવશે
 તે યોગે એકદર રીતે મનુષ્ય જાનિતું કાર્યાલય થશે. દિવસ
 ઉપર મજુરી ન આપતાં જો કામ ઉપર મજુરી આપીને થોડા
 ખર્ચથી થતું કામ કરી સેવા સરખું દોષ તો તે નથી મુક્તિજ
 કાઢી એમ કહેવાને હરકત નથી; અને જે પ્રમાણે મને તે મુક્તિ
 કાઢતાં, લોકોને થોડા દિવસ નિર્ધારી બેસતું પડે છે, તેજ
 પ્રમાણે આ મુક્તિએ પણ કેટલાક લોકોને બેગી રહેવું પડશે.
 એમણે મનુષ્ય જાનિના દિગ તરફ લક્ષ્ય રાખે, તે મુક્તિનો નિરકાર
 ન કરતાં સંકારજ કરવો જોઈએ.

જે વાંચનારના હાથમાં આ પુસ્તક આવનાર છે તેમને સદરક
 વિષય ઉપર એટલો બધો વિસ્તાર થયોસો જોઈને કદાપિ આશ્ચર્ય લા-
 મશે. કારણ આપણો અહીં, આવા પ્રકારની રિથિતિ વખારે દેખાતી
 નથી. પરંતુ આ વિષય સંબંધી આપણે અહીં, પણ લોકમત તૈયાર
 કરતું અગત્યનું છે. અહીંનાં મીલોમાંના મજુરોમાં મજુરી ઘટી જોઈ
 મને આ એવા પ્રકારનો અસતોષ કેઈ કેઈ ઠેકાણે આપણને દેખાઈ
 આવે છે, અને તેમણે એકા કરવાનાં ઉદ્દેશ્યો પણ કાર્યિત્વ ન-
 ડી આવે છે. ત્યાંના લોકોની જૂસો જોઈને અહીંના લોકોએ કદા

યવુ, અને પોતે તુકસાન કરી લેવાને પ્રવૃત્ત યવુ નહિ મીલેના સો-
 કોની સાથે જે સમજી સોકોને સખધ હસે તેમણે તેમના મગજમા
 તુકસાનકારક વિચાર ન જતા દેવા વિને ખબરદારો રાખરાની જ-
 રર છે યુરોપમા ધધાના સોકોનો ઉપસઉપરી સપ થાય છે, અને
 તેનું તુકસાનકારક પરિણામ ધણા સોકો ભોમવે છે કાંઈ પણ દેશમા
 મજુરોનો વર્ગ ધણો મોટો હોય છે ઇંગ્લાડ વગેરે દેશમાના મજુરો
 આપણે અહીંના મજુરો જેટલા અનાડી નથી તેમને થોડું ધણું
 શિક્ષણ મળેલું હોવાથી સાધારણ રીતે વિચાર કરવાની શક્તિ હોય છે
 તોપણ સોશિયાલિસ્ટ વગેરે મડગી આ સોકોની આગેવાન ઘણું તેમના
 માથા ફેરવી નાખે છે આ વિષયસખધી તેમના વિચાર અને મનો
 વિકાર છેક હદમતાર ધબેલા છે વાકેફગાર મનુષ્યે પોતાની વાકે
 ઇગારીનો ઉપયોગ કરવો એ આ મનુષ્યોની દૃષ્ટિએ પ્રમાણિકપણ
 અને અન્યાય છે વળી કમકામત માણસે બજવાનને પોતાની શક્તિનો
 ઉપયોગ કરવા નહેવો આ ન્યાય નથી કાંઈ પણ ધધામાં ધણા સોકો
 મધ્યમ પ્રતિના હોઈને થોડા સોકો નિરોપ વાકેફગાર હોય છે મધ્યમ
 પ્રતિના સોકોએ પોતાના જવાના જોર ઉપર થોડા વાકેફગાર સો-
 કોને જે વધારે અથવા પોતા કરતા સારૂ કામ કરાડે નહિ, તો તે
 જના પોતાના લાખદા માટે છે ચોછા વાકેફગાર અથવા અધિક વાકેફગાર
 આ સર્વને સરખીજ મજુરી આપવી, યોગ કર્યાથી કમી પ્રતિના મજુરોને
 બીજી રીતે મજુરી મળી હોય તે કરતા અધિક મળી એ પણ એક
 ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ, અથવા અસામયસી અથવા કમીપ્રતિના
 મજુરોને જે ઈંગેલ ત્રાસ પડવાનો તે ન થવો આ બીજીને ઉદ્દેશ હોવો
 જોઈએ કાંઈપણ ઉદ્દેશ હોય તોપણ ધણા જગ્યાએ પોતાના
 કાયદા માટે થોડાનું તુકસાન કરાવવું આ પરિણામ ધયો ત્યારે અ-
 પ્રમાણિક આ શબ્દ આ ટેકાણે કોને લાગુ પડે, એનો વિચાર કરીએ
 તો તે આ સેકોનેજ લગાડવો જોઈએ, કારણ કોઈપણ સરખ મનુ-
 શ્ય બીજાના હાથ પગ બાધીને પોતાને કાયદો કરી લેનાર નથી એ-

કાંઈ નવી શક્તિ નીકળે તો ધણજાણના કાપડા માટે યોગ્ય સંકેતનુ નુકસાન થાય છે એ ખરું, કારણ તે ધણમાંનું સામાન્ય છે. એક નકામા રહે છે. પણ તેમને પોતપોતાનો ધર્મ કરવાને પૂરું હુકમ દોય છે, અને પોતાના શક્તિનો અથવા કમજોરો ઉપયોગ કરવાને તેમને કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ કરનાર કોઈ નથી. એવા વાકેફગાર મનુષ્યો પ્રમાણિક દોષ તો વધારે વાકેફગારને નુકસાન થવું એ તેમને કદી ગમવાનું નહિ, અને તેમના નુકસાનથી પોતાને હાવડો કદી લેવો એ તો તેમના સ્વભાવમાં પણ આવનાર નહિ. ઉલટું, એવા પ્રત્યેક મનુષ્યને પોતાના અણકસળીપણા બાબત જોઈતું લાગે. અને આવળે તે સોદો પ્રમાણે દોંસિયાર થઈએ તો સાર એમ પણ તેમના મનમાં આવશે. પરંતુ કસળી મનુષ્યનો મુકાબલો ન કરતા પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પોતાના યોગ્ય કસબે જે થયું સરખું હશે તે જ કરવાને તે યત્ન કરશે. જીવનના અમલો છાપે તે માગનાર તો નહિજ, પરંતુ આપ્યો દોષ તોપણ સ્વીકારવાનો નહિ. પોતાને ભાગે જે શક્તિ આપી છે તેની મદદથી પોતાને જે મળતે તેટલુંજ જગ જોગ કદીને તે સમાધાન ખાતીને સ્વસ્થ બેમશે. આવાજ મનુષ્યને પ્રમાણિક અને ન્યાયી કહેવો જોઈએ, અને પ્રત્યેક મનુષ્યને નિર્વેધપણે પોતાનો ઉદ્દેશ કરવાને કોઈ આડે આવે નહિ, આ ન્યાયના તત્વને જે દરજાની સમાજવાનો મન કરે છે. તેજાન્યાયી અને અપ્રમાણિક થાય.

પ્રમાણિક મનુષ્યની ન્યાય માટે ઉપર દર્શાવેલા માર્ગ તરફ પ્રવૃત્તિ થશેજ, પણ તેવું થવાને વળી પણ એક કારણ છે. જાકિ માનવનો વિચાર એક તરફ મૂક્યો દોષ તો, અને એકદર મનુષ્ય જાતિની ઉત્પત્તિનો વિચાર કયો દોષ તો, જુદિમાન મનુષ્યની જુદિ અને શક્તિમાન મનુષ્યની શક્તિ એ ગુંજી દમેશાં ચાલના ઉદ્યોગથી વધે છે, અને તેમની સંતતિને અગે પણ તે જુદિમાન થતા જાય છે.

પગ તુ તેમનાથી થા સરખો હોય તેટલો હિંમત તેમને ન કરવા
 હોયો હોય તો તેમના અંગના ગુણની પૂર્ણ વૃદ્ધિ થનાર નથી, અને
 તેમની સતતિના અંગે પણ ને ગુણ મ્હી પ્રમાણમાં થશે અને
 એવી રીતે મનુષ્ય જ્ઞાતિને નુશ્માન થશે જીજ્ઞુ પણ તેમના મનના
 આરંગે ૨ યથા અને મૂર્ખ સશક્ત અને અશક્ત ઉલોચી અને
 આગમ્ય એ બે બે નંદ થશે તો એ માથ રીતે મિલકુલ નંદ થઈ
 ૧ મરજ ખેદિત થશે અને મનુષ્ય જ્ઞાતિને દિવસે દિવસે ઉત્ત તી
 મ્હા આસિને તનો નશ થશે આપ પ્રમત્તા ઉત્ત રિચારોથી
 પણ તેમને ઉપરના માર્ગનું અનુચિત મ્હુ એમ લગશે

પણે જોત તુ અને પોતાના કુટુંબનું સંકલ્પ કરવા પુનઃ પ્રેમ
 નામ મજુર અને મરીગર મેમના મળથી રિચાર છોડીને તેમને કામ
 ઉપર લાવનાર મરખા ૧૧૫ ગા બોરે લોમ રિશે રિચાર કેવા લા
 ગીએ તો તેમની એ અથ રીતે પરતપરની નજરે કદ મર્યાદા આ
 થસની આરંભના દેખાઈ અને છે સ્વાસ્થિક અમ ઉર નિર્વાહ ક
 રનાઈ એમના મગના ધંધામાં પડેના લોમમાં તેમની એવીવત્તી
 વાઈગારી લીધે થનારે ફરક મ્હા સરખો નથી હોતો, અને તેના
 તેમજે ગમે તેટલો ફાયદો લીધો તોપણ નિતેર ધાતક પશુમાં થ
 વાનો સમય નથી દોનો પ તુ કારખાનાના માલેક અને બાપારી
 કપનીઓના બચાવના કદી કદી એક જીજ્ઞને છેક તુ
 સાન કરવાને શક્તિમાન હોય ■ વિશેષે કરી મોટી મોટી કપ
 નીઓ અને મરખાનાના નાના નના કારખાનાના નાના અને
 કપનીના જૂમ કરવાને વિનકુલ વખત લાગતો નથી એમ હતા
 પણ તેમના વતન એમ પ્રમત્તા હોઈ શકશે ૨ ન્યાયદિએ તેમને
 લગાર પણ દોર દેસમાં આનરો નથી કાલુ પ્રત્યક્ષ રીતે મેઠએ
 મામના બાપાને ફરકન કમી નહિ એટલે થયું કદીક ઉદાહરો

છે એમ મારું રીતે ન થ પામેના લોકોની અને તેમના કુટુંબની દુઃખા પૂર્ણી નહિ મનુષ્ય મરી ગયો તોપણ તેના કુટુંબને વિખેરી નાખનારુ થવુ નથી, પણ આવે પ્રસંગે સારે દેશભાગ મરેના પડે છે

આના પ્રમથનુ અનુકરણુ અથવા પરાયમરુદ્ધિનો અભાવ અથવા દુરુદ્ધાગે સમ ત્વો જોઈએ તેનાથી ઉપર જતાવેના પ્રમાણ ધાતમી પરિણામ થાય છે એ એમ મરણુ છેતર પ તુ તેના કરતા પશુ વધારેમહત્વનુ કારણુ હતીએ તો એમર સમાજનું તેનાથી જે નુકસાન થાય છે તે છે નિયમિત મયાદની અદર અમાયડમી ચાલવા દીધી દોષ તો સમાજને જે કાયદો મળ્યાનો સબવ દોષ છે તે આની અમર્યાદ અમાયડમીથી નહિ જેનો થાય છે વ્યાપારી લોકો જોડા જાઈને મન વેચવા લાગે તો તેટલા પુ તો લોકો શાયદો થાય છે પરંતુ જ્યારે ધણાક વ્યાપારીનો ધંધો ખુડે છે ત્યારે થોડાક વ્યાપારી રહે છે તેમને તે મનના વ્યાપારનો દહ મળવા સમ્મુ થાય છે પછી તે રહે તેજ ખર તે માવની કિમત જોઈએ તેથી વધારીને તે સમાજનું નુકસાન કરે છે આવી રીતે લોકો દિવાલદ એવી અમાય મો નહિ જેવી મત્વા વાસ્તે લાડીની અસામયડમીનો ઉપયોગ કરનામા આવે છે

હીમ આવા અસતોરી વ્યાપારીનો એમર રીતે કાયદો થય છે શુ ? જીજી ઠેમજો એવુ જતાવનામા આવશે કે અનુપક્ષરીને તેનુ અને તેને અનુવળીને રોનારા મનુષ્યનું નુકસાનનું કેવળ આપનાર્થીપણાનું તેના મનો શિક્ષણુ દોવારે લીધે ઉદાર માન મિક શુણુનો તેનામા અભાવ હોય છે અને તેનુ જીવતર જીજી રીતે થયુ હોત તેટલું સુખાનદ થવુ નથી

શુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઇ તોપણ તે રોગીની સ્થિતિ મનમા આપી દેાય
તો તેને જન એમ કહેતુ વ્યાજબી ચનાર નથી વળી એમ પણ કહે
વામા આવશે કે તેણે પોતા પિ દી બેઠાએ તો વધારવી એવુ ક
વાધી પણ જો કે તેના તર્ક જના । રોગી પિ સખાઓથી થઇ નહિ
તોપણ એ પ્રમારના નદારા પશ્ચિમ થવાનો સભવ છે એક, રોગીની
મખ્યા એટલી વધશે કે તેને ડાઇ તર્ક સાફ લક્ષ્ય આપવાનુ બનશે
નહિ, આ બીજી, અતિથમો લીધે તેની પોતાની પ્રકૃતિ એટલી બ
ગડી જશે કે તેના હાથથી બિનકુલ કામ થશે નહિ. આવે ઠેકાણે
પરોપકારના તત્વોના ઉપયોગ કરવા જવો છે જે રોગ છેક સાધારણ
હોઇને બીજા જાક્ટરોના હાથથી સહજ સારો થયા સરખો હશે, અ
થવા જે રોગો ઉપર ઠગવેના ઔષધો દશે, આવા પ્રમારના રોગીને
બીજા જાક્ટરો તરફ મોખ્યા હોય તો તેનું કામ કમી થઇને તેને
વિશ્રાંતિ મળશે અને બીજા જાક્ટરોને પણ કામ મળશે નામાકિત
જાક્ટરો વિશે ઉપર જે વર્ણન આપેલુ છે તે છેક કાલ્પનિક નથી
મોટા મોટા શરેરમાથી એવા જાક્ટર લોકો મળી આવશે કે નેમો
જમનાની પણ કુરસદ મળતી નથી

હવે જાક્ટરો છોડીને વકીતો તર્ક વળીએ તો, મ.સાચક
સીની મર્યાદાની આવશ્યકતા તેના કરતા પણ અધિક દેખાઇ આવે
છે વકીતના થધા સબધી જે કેટલાક રીયાત પડી ગયા છે, તે
કેવળ પરોપમારની દૃષ્ટિએ અયોગ્ય છે, એમ નથી, તો ન્યાયની દૃષ્ટિ
એ પણ અયોગ્ય છે વકીતને ઘેર સુકરદમો લઇ મયા એટલે
તેને પહેલી શી આપવી પડે છે, ત્યારે તે સુકરદમો જુએ
પછી તેો લાગે તો તે સુકરદમો લે છે, નહિતો તે મનુષ્યને
પાઠો જવાનું કહે છે આને લીધે પક્ષકારને નુકમાન થાય
કારણ પક્ષકારને ખાજ જવાનુ ક્યું તો તેણે ખર્ચ કરેલા પૈસાનો

પણ તરફ સદ્ગુણ આપીને અથવા બીજા વડીલોને પણ કાઈ કામ મળે એ વાત મનમાં આપીને, જોઈએ તેટલાજ ચુકરદામાં લેવા અને બાકીના લેવા નહિ, એમ કંઈ હોય તો વડીલનો ધધો ચાવવાનો નહિ આ કારણે પણ લોકો તરફથી ધણી વાર આગમ કરતામાં આવે છે પણ તેમાં વિશેષ જીવ છે એમ દેખાતું નથી આવે તે પક્ષકારનું કામ ન લેના જોનો પક્ષ સત્યને અનુસરીને હોય તેજ પક્ષકારનું કામ લીધું હોય તો તે વડીલને ધણી કરીને હમેશા જય મળે. જરી, અને લોકોની, ન્યાયાધીશોની, અને જ્યુરીમાંના લોકોની તે વડીલના પ્રમાણિકપણા વિશે ખાત્રી થશે એમ કરવા લાગે તો પ્રારંભમાં કદાપિ તે વડીલને કામ આપ્યું મળવાનો સંભવ રહેશે, પરંતુ એકવાર તેના પ્રમાણિકપણા વિશે પ્રસિદ્ધિ થઈ એટલે ઉત્તમ કામ વધીને જોઈએ તેટલું લઈને, બાકીના કામવાગ્તે ના કહેવાને તેને તક મળશે.

પોતાના ધધાવાળા ભાઈઓને કામ મળે તેવી શરોપકારબુદ્ધિ એ આત્મસંવચન કરીને, જે કામ પોતાતરફ આવે તેમાં નિરાકર કરીને પોતાથી સારી રીતે બની શકે એટલુંજ કામ લીધું હોય તો એક બીજાને પણ કાપડો છે જે બાજુએ સત્ય છે તે બાજુના પક્ષનું કામ લઈને અખત્ય પક્ષનું કામ તથા હીધું હોય તો, વિના કા જે ટોટા બખેડા કમવાની જે લોકોની પ્રવૃત્તિ હોય છે તેમના ઉપર થોડો ધણો દાખ તામચ સરખા થશે કારણ પોતાનો પક્ષ ખોટો જો તેથી તે પ્રમાણિક વડીલે આપણું કામ લીધું નહિ, એમ પક્ષકારના મનમાં આન્યા વગર રહેવાનું નથી સત્યની બાજુએ હોશિયાર અને પ્રમાણિક વડીલ મળવા લાગ્યા એટલે સત્યનોજ હમેશા જય થતો જશે અને ખોટાઈ કરનારા લોકોને તેમના ખોટાસત્ય યોગ્ય પરિણામ મોગનું પડશે.

કાકડર, વડીલ, બ્યાપારી વગેરે સ્વતંત્રપણે ધધો ચલાવનાર

અથ તેના તરફથી મગાજો મળે છે, કામ્ય તેની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન
 થનારો માલ કેન્દ્રોક સોધો થઈને મરીજ ભોંકોને પણ મળ્યા માટે
 છે ત્યારે પરપક્ષની રીતે માલ ઉત્પન્ન કરીને જે કામ્યદો થરાને
 તે ॥ કમ્તા થોડોક વધારે કામ્યદો તેણે પોતાને આટલે રાખ્યો એ ન્યાય
 થશે હવે પ્રશ્ન એવો ઉત્પન્ન થાય છે કે આકકમગ નહિ રાખીને
 માન જેટલો સોધો વેચનાનો મળે તેટલો વેચીને તેણે જુની તરફનો
 માલ તૈયાર કરનારા ભોમને તુકસાન કર્યુ કે કેમ ? તે ભોમ શાનિક
 સામર્થ્ય સાધે કરી પણ ભરાનગી કરી શકનાર નથી હીક, પરોપકાર
 બુદ્ધિએ તેમનું નુશ્વાન ન થવા માટે તેમનાજ દરથી અથવા ધજો
 થોડો તરાવન નાખીને તે મનુષ્ય આ માલ વેચ્યા માટેનો તો, તેને
 પોતાને પણ મોટું તુકસાન થઈને જન્મતને કેટલુંક તુકસાન ખમતુ
 પડશે કામ્ય કે માલ પુષ્કળ મોલે થવને લીધે લાભે મરીજ ગર
 બા તે લાભ શકશે, અને તેનો ઉપયોગ તેમને કરવાનું મળશે પણ
 એટલો માલ ખપવા માડ્યો એટલો નહીન કુક્ષિ કાઢનાર મનુષ્યો
 તેનાથી અપ્રુદ સપતિ મળશે એમાટે આવે પ્રસંગે ધજા ભોમના
 કમ્તાજી તરફ લક્ષ્ય આપીને નિરૂપાયને લીધે થોડા મનુષ્યોનું તુકમાન
 થયું તોપણ તે તરફ કુલંક્ષ્ય કર્યુ જરૂરનું છે

જે મનુષ્યે પોતાના કદાપણથી આ અનુમત્તથી નવી કુક્ષિ
 શોધી કરી હોય તેને તેનાથી થોડા કામ્યદો મળવો આ ન્યાય છે,
 તે કામ્યદો કુખી જાય નહિ મનુષ્યજાતિનું પણ તુકસાન થાય નહિ
 અને નવી કુક્ષિને લીધે જેમનો ધર્મ કુખી જાય તેમને પણ થોડીધણી
 મળે થાય, એનો એક ઉપાય ■ કુક્ષિ કાઢનારને પોતાની માલીની
 વિશે થોડા મોનદત્તો લઈને તેમને પોતાના ધર્મોનો ઉપયોગ કરવા
 દૂતો, અથવા પોતાનો માલ વેચવા સાર જે શુભાર્થ નિમરના તે
 મામ આ ભોમને આપ્યું તે માલનો ખપ કેવો ને ક્યા થાય છે એ

અથ તેના તરફથી સગાજો મળે છે કારણ તેની મુક્તિથી ઉત્પન્ન થનારો માલ કેટલોક સોવો થઈને ગરીબ લોકોને પણ મળવા માટે છે ત્યારે પરપણી રીતે માલ ઉત્પન્ન કરીને જે ફાયદો થયો તેના કગ્તા થોડોક વધારે ફાયદો તેણે પોતાને માટે રાખવો એ ન્યાય થશે હવે પ્રશ્ન એવો ઉત્પન્ન થાય છે કે આદકસર નહીં તાબી માન જોઈતો સોધો વેચવાનો મળે તોટલો વેચીને તેણે જુની તરફનો માલ તૈયાર કરનારા લોકોને તુકસાન કરવું કે કેમ ? તે લોકો માત્રિક સામર્થ્ય સાથે કદી પણ બરામરી કરી ચકનાર નથી હીક પરોપકાર બુદ્ધિએ તેમનું નુકમાન ન થવા માટે તેમનાજ દરથી અથવા ધણો થોડો તથાવત તાબીને તે મનુષ્ય આ માલ વેચવા મા શે તો તેને પોતાને પણ મોટું તુકસાન થઈને જગતને ટેલુ તુકસાન ખમતુ પડશે કારણ કે માલ પુષ્કળ રોઘો થઈને લીધે લાભો ગરીબ ગર બા તે લઈ ચકશે આ તેનો કપરોગ તેમને કરાવતુ મળશે વળી જોઈતો માલ અપવા માલ્યો જોઈલો નીન મુક્તિ કા' તર મનુષ્યો તેનાથી અધુટ સપત્તિ મળશે એમાટે આને નસગે ધણા લોકોના કમ્યાન તરફ લક્ષ્ય આપીને નિરખાવો લીધે થોડા મતુ પોનું તુકસાન થયુ તોપણ તે તરફ દુનક્ષ્ય કરવું જરૂનું છે

જે મનુષ્યે પોતાના કદાપચુથી આ અનુસંધધી નથી મુક્તિ શાધી ની તેવ તેને તેનાથી થોડા ફાયદો મળવો આ ન્યાય છે, તે ફાયદો કુખી જન્ય નહિ મનુષ્યજાતિનું ચમ્તુ તુકસાન થાય નહિ અને નથી મુક્તિને લીધેજેમનો ધણો કુખી જન્યતેમને પણ થોડીધણી મલક થાય એનો એક ઉપાય છે મુક્તિ કદનાસએ પોતાની માલીકી વિશે થોડા મોતદનો લઈને તેમને પોતાના વનામે ઉપયોગ કરવા રૂંદો અથવા પોતાનો માલ વેચવાસાર જે સુમાસ્ત્રા નિમવાના તે કામ આ લોકોને આપવું તે માલો ખપ રવો ને કયા થા છે એ

તાગતમ્ય જોવાતું તેનું ધોરણ એટલુંજ સખવાનું કે આપણા વ્યવસાયીનકુળોનું દિલ થઇને એકદર સમાજનું કલ્યાણ થાય, અને પોતાનો અને પોતાના કુટુંબનો ચરિતાર્થ પોતાની ગિયતિ પ્રમાણે યથારિયત ચાલે

નિવૃત્તાત્મક પરોપકારના આ પ્રકારથી સોશિયલ ઝાંઘાર્ય વિશે કીર્તિ થવાનો સબર નથી કીર્તિ માટે જે પરોપકાર કરનારે પ્રવૃત્ત થાય છે તેમને આ પ્રકારનો પરોપકાર કરવો ગમશે નહિ, પરંતુ એક હાથે ધંધોલો ઉપકાર ખીળી હાથને ખજાર ન પડવા દેવાનું જોવા જે ઉદાર આત્મા હોય તેમનાજ હાથથી આવે પરોપકાર ખજારો

મકરણ રત્ન
કરારની હદ.

સરકાર પક્ષકાર તરફથી કરાર અક્ષરે અક્ષર પગાવે છે તે વિશે તેને મોઢ પછી રીને દોષ દેવામાં આવતો નથી ઉત્ક સરકાર કોઈ કોઈ વાર સોશિયલમાંથી કરાર પગાવતા નથી આથના તે તોડવાને તેમને ઉત્તેજન દે છે, અને કોઈ કોઈ વાર તો સરકાર પોતે કરાર તોડે છે તેથી તેને દોષ આવે જોઈએ જમીનની આપ લે સંબંધી કાયદામાં બ્યારે ફેરફાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે ધણા સોડાને નુકસાન થાય છે કેટલેક પ્રસંગે કંઈક મુદત મુંધી પહેલાના કાયદા પ્રમાણે પ્રેક્ષીક છૂટ આપવામાં આવે છે તોપણ તેમને બધું નુકસાન બરી આવવામાં આવતું નથી પૂર્વના કાયદાના વિશ્વાસ ઉપર ધણે આધેસુધી નજર પહોંચાડીને જે વ્યવસ્થા કરી હોય છે તે ફેક્ટ જાય છે આવે પ્રમણે સરકારે કરાર તોડવાને લીધે સોડાને

નુકસાન જાય છે એમ કહેવાને હરકત નથી. રાજ્યકારભારની વ્યવસ્થા વારંવાર જૂઠ્ઠા જૂઠ્ઠા મનુષ્યોના હાથથી થતી હોય છે; એટલે એકે એક પ્રકારનો કસર કરવો અને કંઈ વર્ષે જીજ્ઞાસે તેનો અર્થ ફેરવવાનો યત્ન કરીને તેને તોડવો, આવી રીતે પણ સરકારના હાથથી કસર તોડવામાં આવે છે. મડળીઓને હાથે રાજ્યકારભાર હોય તો પણ એકવાર બહુમતે કોઈ કસર થાય, અને ડરીને તે બદલવા વિગે બહુ મત થાય, એવા પ્રકાર બની આવે છે. સરકારે કસર તોડ્યો હોય તો તેના ઉપર પણ ફરિયાદ કરવાની છૂટ સુધરેલી રાજ્યવ્યવસ્થામાં રાખેલી છે; તથાપિ આવે પ્રસંગે સરકાર તરફમાંજ ન્યાય થવાનો ધણો સંભવ હોય છે.

એકંદર સમાજના દિગ તરફ લક્ષ્ય આપતાં, કસર અક્ષરે અક્ષર પાળવા અને તે પાળવાની આનાકાની થવાથી, જે પક્ષકારનું નુકસાન થયું હશે તે દાદ માગવા વાસ્તે સરકાર તરફ આવ્યો હોય તો તેના પ્રતિપક્ષી તરફથી તે કસર સખતાઈથી પગાવવા, એ આવશ્યક છે. હવે જે પ્રકારના કસર કાયદાની દૃષ્ટિએ કસરમાં આવે એમ નથી, એવા કસર કોઈએ કર્યા હોય તો તે રદ કરવા પડે છે. શુભામાનો વ્યાપાર કેટલાક દેશમાં કાયદાથી બંધ કરેલો છે, એવા દેશમાં જે કોઈ આપણને અથવા આપણાં બેરોહોકસને વેચે તો તે કસર રદ કરવો પડશે. કાયદાસર કસર પાળવાના સર્જકે સખતાઈના નિયમ ન હોય, અને કસરનું યોગ્યથોઅપણું જોઈને તે ક્યા સુધી પાળવા એ દરાવતું ન્યાયાધિષ્ઠ ઉપર સોંપેલું હોય તો, લોકોનો બચવાર સારી રીતે સરળ ચાલવાને વિરુદ્ધતા આવશે. કારણ કસર પાળવાનો વખત આવશે ત્યારે આપણા ઉપર કમ્પણ મહેરનજર જતાવવામાં આવશે; આવી સમજૂતીએ લોકો જોઈએ તેવા કસર લખી આપવા માંડશે, અને તેના ઉપર વિશ્વાસ કેટલો સખવો એ કસર કરીને લેનાર સમજશે નહિ.

હવે સરકારે જો કે કરના કામમાં કોઈપણ પ્રકારનું તારતમ્ય બતાવતું ઈષ્ટ નથી, તોપણ જો પક્ષકારોમાં કરાર થાય છે તેમને તેમાં એક બીજાની સલાહથી જોઈએ તે ફેરફાર કરવાને હરકત નથી. કદાચ અકસ્મિત કારણને લીધે આશરે આશર કરાર પાળવાથી એક પક્ષનું ધણું નુકસાન થતું હોય તો બીજા પક્ષે, પરોપકારની દૃષ્ટિએ પોતાનું કર્તવ્ય છે એમ સમજીને, તે કમનમીન થતુબને આપવા સરખી હરી તેટલી છૂટ આપવી જોઈએ આવા પ્રકારની છૂટ કરી આપવી, એ મનુષ્યપણાનું લક્ષણ છે, અને બીજાને માણસ જો આપણા હાથમાં સપડાયો હોય, અને હાથની રીતે તેનો આપણે ન જરમા આવે તેટલો હાથે લેવો હોય તો તે તેની પાસેથી આંધીને લેવો એ સ્પષ્ટ સહમીપણાનું લક્ષણ થાય નિર્દયપણાથી આશરે આશર કરાર પાળવાની ફરજને લીધે લોકોને પોતાનો વ્યવસ્થિક હક ઉપર પણ કોઈ કોઈવાર કેવી રીતે જાળ મૂકવું પડે છે, એ આપ-સાડના જમીદારો અને તેમના કનિષ્ઠ ધારણ કરનાર એમના ઉદ્ધારણ ઉપરથી સાગી રીતે અષ્ટ થના સરખું છે. જેમને વધારે લાખી પ-લોચ નથી એવા અશિક્ષિત ગરીબ મહેનતુ લોકો અવ્યવસ્થિત પ-કતર જમીન અથવા પાણી ભગાઈ રહે એવી જમીન ધણા ઘોડા દર-થી ઘોડી મુદતને નાસ્તે કરાર કરીને વાવવાને લે છે, અને તેમાં હદપાર મહેનત કરીને તે પાકને લાયક કરે છે. આવી રીતે જમીન સારો પાક આપે એવી થઈ એટલે જમીદાર મુદત થતાંજ છે પોતાના તાળામાં લે છે અને તે કનિષ્ઠ ધારણ કરનાર જમીનના સારા પ-કના માપથી દર આપે તોજ તેને પાછી આપે છે, નહિ તો બીજા કનિષ્ઠ ધારણ કરનારને આપે છે, તેના કમર જોઈએ તો હાથની દ-ષ્ટિએ એમાં હાઈ અન્ધાંચ થતો નથી; પરંતુ ગરિબ કનિષ્ઠ ધારણ કરનારે તે જમીન પાકને લાયક કરીને મહેનત મજૂરી કેટલી કરી,

અને તેનો તેને શયદો કેટલો મળ્યો, આ વિચાર મનમાં આપ્યો.
 હોય તો આ દેખીતો અન્યાય છે એમ કહ્યા શિવાય રહેવાતું નથી.
 જાણીદારને અગે ધોડુંધાનું મનુષ્યતા દરો તો તે ચોડાક કર વ-
 ધારીને તે જમીન તે કનિષ્ઠ ધારણ કરનાર પામેજ રહેવા દેશે અને
 તેને પોતાના શ્રમનો મોંઘદલો મળવા દેશે. પરંતુ જેવા કોર લોક-
 મમાં પરોપકાર જુદીની તત્ત્વ માત્ર જેટલી જગ્યા દરો નહિ, તે જે-
 ટલો વધારે દર તે જમીનનો કાઢી લેવામાં આવશે તેટલો કાઢી લી-
 ધા વગર રહેનાર નથી, જીજ્ઞાસુ શ્રમનો તેને મોંઘ મોંઘદલો આ-
 પ્યો આ કોઈ કોઈવાર કાયદાની દૃષ્ટિએ જો કે ઉપકાર થતો હોય,
 તોપણ સરકારી વિચારની નજરથી તે ન્યાયજ હોઈને પરોપકાર ન-
 થી એમ કહીએ તોપણ સાચશે. આવી રીતે સ્વાર્થ સાધવો એટલે
 કનિષ્ઠ ધારણ કરનારના અજ્ઞાનનો અથવા નિરૂપણનો ફાયદો લેવો થાય.

આપણા દેશમાં પણ આવું પ્રકારનો અન્યાય ખુદ સરકાર ત-
 રફથી થાય છે. પ્રથમજ જમીનનો દર વધારે હોઈને, કેટલેક ઠેકાણે
 જમીન છોડી દેવી પરવડે પણ આ દરનો જુલમ ન જોઈએ એમ
 ભોંકાને લાગે છે. આવી રિવાજમાં કોઈએ નથી જમીન ઉપયોગમાં
 આણી (ધુધારી) હોય, તો તેને સરકાર વધારે દિવસ તેનો ઉપયોગ
 લેવા દેતા નથી. જમીનમાં હરેલો ખર્ચ પણ પૂરે મજે નહિ એટ-
 લામાંજ ફરો જમીનગાપણી લેવાએ તે જમીન ઉપર સખત સ-
 રકારના હરો બેઠાને આવી પડે છે, અને જમીન સુધારવાની આ-
 પજુને ક્યાંથી જુદી થઈ એવો પરતાવો કહીને તે જમીનના ધણીને
 રાડું પડે છે.

સરેર પાસેથી વધારે ફરના ગામડામાંના જમીનદારો છે તેઓ એક-
 એકથી વધારે દર રહેનાર હોવાને લીધે તેમનામાં એક જીજ્ઞાસુની સાથે
 ચડસાચડસી થતી નથી. અને તેને લીધે મરીજ કનિષ્ઠ ધારણ કરના-

રો વધારે તુકસાન થાય છે કોઈ પણ પ્રમરનો કચર કરીને લેતો
અથવા આપણને જમીનર અને કનિષ્ઠ ધારણ કરનાર, એમને જો કે
પૂર્ણ ૧૨ હોય ૭ તોપણ અનેક પ્રસંગે કનિષ્ઠ ધારણ કરનારના
દાથ પમ ધણુ કરીને બધાએના જોવા હોય છે ગરીબીને લીધે અને અ
જ્ઞાનતાને લીધે બીજા દેશોમાં જઈને કંઈ પણ ધધો કરીને પેટ ભ
રવાની તેમનામાં તાકાદ હોતી નથી ત્યારે જમીનરને ત્રિપ હોય તેવા
પ્રકારના કરાર લખી લેછેને ગમે તે રીતે અર્ધા જૂખ્યા રહીને પણ
નિર્દોષ ચલાવે તેમને બાગે આવે છે નહિ તો જૂલેજ જૂખ્યા ર
હીને મરનાને વારો આવવાનો એવી તેમની સ્થિતિ હોય છે આવે
પ્રસંગે જમીનર ખસખોટાનો વિચાર કરનારો આ યોગોધજો
દસાશિન હોય તો કનિષ્ઠ ધારણ કરનારો તે ૥ થમનો યોગ્ય મો ૬
દશે મળવાનો સંભવ હોય છે નહિ તો તે વિચાર કનિષ્ઠ ધારણ
કરનારના અગત્ય ગમે તેટલું લોહી ચૂમાય તોપણ તેનાથી ચુ
કે આ થાય નહિ ન્યાય દેના તરથી જો વખતે ન્યાય મળે નથી
ત્યારે પરાપ્રમરની સ્તુતિએજ તે તેમને મળવાનો સંભવ છે

શહેરથી દૂર અતગ્ના ગામમાં ગરીબ લામની પૈસાસબધી
સ્થિતિ ઉપરના સરખીજ હોય છે પાસે નજીક જો એમનો શાહુમર
હોય તો તેની પાસેથી તે કહે તે વ્યાજ કમુન કરીને અડચણની વ
ખને પૈસા મદદા અને સમજો જ મારો તેનું ચાલ ખડી આપતું
મુદત રકમનું અને મણુ જો કે વ્યાજ તેને મન્ય હોય તોપણ શા
હુકારની મુદત રકમતો મમમજ રહે છે માયતની દૃષ્ટિએ જો કે એ
કગર નમાણે વર્તન દશે તોપણ સસસરીના વિચારની દૃષ્ટિએ શુદ્ધ
છે જરી ૬ લોકોને સિદ્ધિ આપતું અને મમાજ ૬ નીતિ વધારા
સાર યતન કરવો એજ આવા પ્રમરનો મમદસર જુથમ નષ્ટ કર
વાનો ઉપાય છે

કોઈ કોઈ વાર અમુક વાત સ્વાભાવિક રીતે જની આવે એવી અનભાવ્ય ઉપર કસર કરેલો હોય છે તે વાત જની આવતી નથી, અથવા એકાદું અકલ્પિત કારણ ઉપસ્થિત થઈને કરેલા કારણ પરિણામ આવતું અચક્ય હોય છે. એમ થવા છતાં પ્રુજ્ઞ વાર સારાસારનો વિચાર કરીને છૂટ આપવી ભાગે આવે છે, અને તેની છૂટ પણ લોકો કોઈ કોઈવાર પોતાના દિતની દૃષ્ટિએ અને કોઈ કોઈ વાર પરદિનની દૃષ્ટિએ આપે છે. સાધારણ રીતે હમેશા પ્રમાણે વરસાદ પડે એવી અનભાવ્ય ઉપર, કંઈ ભાગ આપવાનું કબૂલ કરીને એકાદાં કંઈ જમીન વાવવા ચાસ્તે રાખી, અને તે વર્ષ વર્ષાદ ધણો ઝોઝો પડ્યો, અથવા વધારે પડીને પૂરથી જેતર તણાઈ ગયાં અથવા તીડ પડીને, કે એકાદ રોગથી મોટું તુકસાન થયું, તો આમળા પાછળ જોનારા જમીંદાર થએલી તુકસાની પ્રમાણે કનિષ્ઠ ધારણ કરનારને છૂટ મૂકે છે. આવું કરવાથી જન્મેને ફાયદો થાય છે. જમીંદાર છૂટ ન આપે તો તે જમીનને ખેડુ મળવાની પણ પ્રત્યાત પડે, પણ તેજ ચોખ્ખ છૂટ આપે તો તેની જમીન કદીપણ ખેડાવા વગર નકામી રહેનાર નથી.

ઉદ્યોગ ધંધા સંબંધી કોઈ કોઈવાર એવી અડચણો આવી પડે છે કે કાપડાની દૃષ્ટિએ જો કે કોઈપણ પ્રકારનું વર્તન ન્યાયી સમજવાને હરકત ન હોય તોપણ જન્મે પક્ષના દિત તરફ લક્ષ્ય આપીને કંઈક તોડાડેડ કરાવવી ઈષ્ટ થાય છે. આવી અડચણના પ્રસંગની જરોજર દૃષ્ટના થવા માટે નિરનિરાજાં પ્રકારનાં ઉદારરણો લઈએ.

એક જરવાડની પાસે ઘણાં દોર છે, પરંતુ દુકાન પડવાથી તેની પાસે બિલકુલ ધાસ શિલીક નથી. જ્યાં ત્યાં ધાસની તંગી હોવાને લીધે, એવી વખતે દોર વેચાતાં લેવાને પણ કોઈ તૈયાર

થનાર નદિ કદાપિ ધાય તોપણ ધણીજ ઝોડી ક્રિમને મળે તો
 લે આવી ગિથનિમા તેના એકાદ પાડોની પાસે ધામતો ધડો જયો
 હોય તો તેજે શુ મરુ ? ધ ની તૃષ્ણા રાખીને જો તે ધામના કિ
 મત હૃદયી જાહે માગવા માડે, તો તે જરાગડો પોતાના દોર ઉક
 ઝોછી ક્રિમને વેચી નાખીને જા થતુ બાજે પડે, અથવા ધાસ
 સાર હક બહાર પેમા ખત્ય કરીને જગતા સુધી દિદિ નેતુ પડે
 આવે વખતે નિટયાત્મક પરોપકારના તત્ત્વોના ઉપયોગ કરવો અ
 ત્યત જરૂરનો છે પોતાની અતિ તૃષ્ણાને હકમા મખીને, હમેશાની
 ક્રિમન કરતા ધણી વધારે પરતુ તેને કાંઈ મનાંદા છે, એવી ક્રિમને તેણે
 તે ધામ આપતુ

કલ્પના કરો કે એક કૉન્ક્રીટરે એક જાહેરાત કામનો કૉન્ક્રીટ
 લીધો, અને સર્વ અર્થજૂઠું કરીને પોને પોતાના શ્રમ બલ
 બાજ ની મોનદલો લેવો એટલજ ધારણ ઉપર એકદર અર્થની
 અનુમાનશ કરીને તેટલી રકમેજ તે કામ પૂર કરી આપવાની કલ્પ
 લન કરી હવે, સાધાજી રીતે હમેશા આવવાની નાની નની આડા
 અગ્રોનો વિચાર થએનો દોષને જો એકાદિ અસ્પષ્ટ અન્યથુ ઉપ
 રિથન થઇ, અને વારતાવિક થનાર અર્થ અનુમાનસથી હક જ
 હાર ધણું થયા સામ્રુ, તો કૉન્ક્રીટ આપનારને અને રાખના
 ને કાંઈ પણ તોડબેડ કરવો જરૂરનો છે આગગાડીની ભોલની
 સહ તૈયાર કે ના વાગ્ને એક જો માદન કુમર કાપવાનો અ
 થવા તેના ગરનાગા દારી કાદનાના છે એવી કલ્પના કરો તે
 કુમરના બહાર જાગ ઉપરથી અને પાસે નજીકના કુમરો ઉપરથી
 તેમા કંઈજ ખડક લામેના હશે એવી માઇની પણ કલ્પના થઇ નદિ
 તેથી અદર નરહમ માની અને નાના પથરા હશે એના ધોરજો અન
 માયશ કરીને કૉન્ક્રીટ લીધો પ તુ કુમર માનવાનું થોકુ મામ થયા

પંડી આંદર ખડક લાગે અને મુરંજથી ખડક ફાટ્યા શિવાય કામ પૂરું થવાનું નહિં એમ દેખાઇ આવ્યું. આવે પ્રસંગે અક્ષરે અક્ષર કચર પાળવાનો હોય તો કોંટ્રાક્ટર વધારે થીમંત ન હોય તો તેનું દેવાળું નીકળવાનું. થીમંત હોય તો તેણે પોતાની સર્વ સંપત્તિ બરી લઇને કરેલા કચર પ્રમાણે કામ પૂરું કરી આપીને છૂટા થવું. કાપ-દાની દૃષ્ટિનો ન્યાય અને ખચખોટા વિચારની દૃષ્ટિનો ન્યાય એ બન્ને જુદા છે. આ બીજા પ્રકારના ન્યાયની નજરે તો કોંટ્રાક્ટરને ધણી છૂટ મળતી જોઇએ. સાચાસાર વિચારની ન્યાયની દૃષ્ટિએ જો છૂટ આપવી યોગ્ય કરે તેના કરતાં પણ અધિક રહેમ કરવી પ-રોપકારદૃષ્ટિએ ઇચ્છ્ય થશે. માત્ર એટલું ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે એવા પ્રસંગ ધણી કચરિત્ત આપીને કંઈ આકસ્મિક કારણે હલ કરનાં જાહે તુકસાન થવું હોય તોજ નિઃશ્વત્તાત્મક પરોપકારના તાલો ઉપર છૂટ આપવી ઇચ્છ્ય થશે.

વ્યાપાર કરનાં એક વ્યાપારી ઉપર એવો પ્રસંગ આવ્યો છે કે, તેની પેઢીમાંથી તેના નામ ઉપર વધારે પૈસા મળે નહિ, અને એક રકમની એકદમ બારપાઈ કરી આપવાની જરૂર છે. એક શાહુકારની પાસે તેને જરૂર જેટલી રકમ છે, અને પોતાનો માલ સાનમા મેલીને તે શાહુકાર પાસેથી રકમ લઇને આપ્યા શિવાય તે વ્યાપારીનો છૂટકો નથી. વ્યાપારી સપડાએલો હોવાને લીધે શાહુકાર જોઇએ તે રીતનો તેની પામેથી કચર કરાવી લેજે. જોઇએ તો થોડો ફાયદો કરી લઇને તે કમનસીબ વ્યાપારીને સકટમાંથી છોડાવે, અથવા અતિ તૃષ્ણાએ તેની આડચણનો ફાયદો લઇ જવલદીથી તેનું દેવાળું નીકળે એવી રીતિએ તેને પહોંચાડે. આવે પ્રસંગે પરોપકારની નજરે પોતાના મનને કમળમાં રાખવાને ધણી જગ્યા હોય છે.

ઉપર લખેલા ઉદાહરણમાં અને તેવાજ બીજા પ્રસંગે પોતાની

પ્રુથીથી કરાર થએલો હોવાને કીને તે જો કે એક પક્ષનો સર્વસ્વ નાશ કરનારો દુરો તોપણ તેને અન્યાય કહેનામા આવશે નહિ આવી વાતમા ન્યાય તત્વનાં જોટલા મદત્ત છે તેટલાજ પરોપકારના તત્વોનાછે, અથવા કોઈ કોઈ વાર ન્યાયતત્વનું ઉલ્લંઘન થએલું પર-વડે, પરંતુ પરોપકારના તત્વનું ઉલ્લંઘન થએલું પરવડે નહિ

કાયદાની નજરે જોમને કોઈ પણ હરકત આવી શકે નહિ એવા પ્રકારના નિર્દયપણાના વ્યવહાર થાય તેટલા કમી કરવા, આ થના નિદાન તેનું નિર્દયપણું પણ થાય તેટલું કમી કરવું, એ, જે વ્યક્તિનું પ્રત્યક્ષ નુકસાન થાય છે તેમનાજ હિતને વાસ્તે જરૂરનું છે એમ નથી તો સામાન્ય લોકહિતની દૃષ્ટિએ પણ તેની આવશ્યકતા ■ સાધારણ પ્રમાણથી જે લોકો પ્રમાણિક હોઈને પોતાનો ધર્મ ચોખ્ખવટથો ચલાવે છે, તેમનો આવા પ્રમગે નિર્દયપણાએ ધાત થતો હોય તો, તેમની ચોખ્ખવટપણાનો સમાજને ઉપયોગ થતો નહ થાય છે, એ એક ગોટી હાનિજ સમજવાની છે

કારખાનાનાગા અને મશ્તુર, ધણી અને ચાકર, નોકર રાખનાર અને નોકર રહેનાર, એમની વચ્ચેનો સંબંધ દસવેા એ કાંઈ કાંઈ વાર વિચારનું કામ હોય છે, અને ન્યાયતત્વો અને નિષ્ઠાત્મ પરોપકારના તત્વો આ જન્મેની મદદથી જન્મે જણે પોતપોતાનો વર્તન-ક્રમ ઠગવેા હજ છે. પ્રથમ નોકરીમાં રાખનારાએ પરોપકાર તરફ દૃષ્ટિ રાખીને વર્તન કરવાનો પ્રસંગ કયો આવે છે તે જોઈને, પછી નોકરી રહેનારા લોકોએ પણ નોકરીમા રાખનારા લોકોના સંબંધે નિષ્ઠાત્મક પરોપકારના તત્વોનો ઉપયોગ કરવો હિથે પ્રસંગે જરૂરનો છે તે જોઈને.

પ્રત્યેક ધર્મમાં નોકરીમાં રહેનારા લોકોની સંખ્યા ધણી વધતી જાય છે, અને તેમાંજ અમાયડસી વિગણજ પ્રકારની દેખાઈ આવે

છે. એક જગ્યા બરવાની હોય તો હજારો અરજી તેને માટે આવી
 પડે છે, અને કેટલાક અરજદારનો જુખ્યા રહેવા કરતાં જે મળે તે
 પગાર સારો એ હમ્દાએ છેક થોડા પગાર ઉપર પણ રહેવાને તૈ-
 યાર થાય છે. આવી વખતે નોકરીમાં રહેવા હમ્દનારા લોકોમાંની
 અસાચારીનો નોકરીમાં રાખવા હમ્દનારાએ કેટલો ફાયદો લેવો,
 એ પ્રશ્ન છે. આ પ્રશ્ન પ્રથમ દેખીતો નેટલો સહેલો દેખાય છે તેટલો
 તે સહેલો નથી. કારણ, તેનો સંજોગ કેવળ પરીપક્ષર સાથેજ નથી,
 પણ ખીજા કેટલીક વાતો સાથે છે. જે કારખાનાવાળા પોતાના મજૂરોને
 બળરત્ની રૂખ બેઠને ઘોડી પણ વધારે મજૂરી અદાપે નહિ, તેમને
 ધણા લોકો દૂષણ આપે છે. પણ દૂષણ આપનારા જે મજૂર કામ
 ઉપર લાગેલા હોય તેમની સ્થિતિનો માત્ર વિચાર કરે છે, અને જે કામ
 ઉપર લાગેલા નથી તેમની સ્થિતિનો વિચાર કરતા નથી. જે કાર-
 ખાનાવાળા બળરત્ની રૂખ કરતાં વધારે મજૂરી આપે છે તે ઓછી
 મજૂરી ઉપર રહેવા હમ્દનારાની દાદ લેતા નથી. જે લોકો કभी મ-
 જૂરી ઉપર રહેવાને હમ્દ છે તે હોંસથી તેવું કરવાને પ્રવૃત્ત થાય
 છે એમ નથી, પણ જુએ મરવાનો વારો આવવાને લીધે નાહલાને
 તેવું કરવું તેને બાગે આવે છે. જે કારખાનાવાળા બળરત્ની રૂખ
 કરતાં અધિક મજૂરી આપે છે તે સ્વાભાવિક આવ્રા લોકોને નોકરી
 ન આપતાં, એમના કરતાં પણ અધિક મજૂરી માગનારા જે લોકો,
 એટલે અધિક મજૂરી આપ્યા શિવાય જે લોકો કામ કરવાને કળુલ
 ન થતા હોય, એવાને કામ ઉપર રાખે છે. એનો પરિણામ એવો
 થાય છે કે, જે લોકોને મજૂરી શિવાય કેટલાક દિવસ કાઢવા શક્ય
 હોય તેમને કામ મળીને, કામ ન મળવાથી જેમને જુખ્યા રહે-
 વાનો વારો આવે એવા લોકો નકામા રહે છે. એટલા માટે મધ્યમ
 પ્રતિના ગરીબ મજૂરના હિત તરફ લક્ષ આપવી વખતે જેમની

દહ આવેલી છે એના લોકોની મિથિતા તત્ત્વ દુર્લભ નથી, એ લક્ષમાં આણું બેઠાં હવે, અનિશ્ચય મળી ઉપર રહેવાને કશું. યનારા મળુરોને કામ આપી પરાંપકાર બુદ્ધિએ યોડીક વધારે મળુરી આપનાથી તેમના પરાંપકાર યનાનો સબવ છે, પરંતુ તેવી સાધનાની રીત ખી નહિનો, એમો ઉદાર મનનો કાળ્યાનાનો, એવો પરાંપકાર બુદ્ધિએ બાળની રૂબ ક ના વધારે મળુરી આપીને પણ અત્યંત દુખમાં મરકે થએના મળુરોની રિપતિ રધારવાને કાલ્યુ શાનો

બાળની રૂબ કગતા અધિક મળુરી આપે તો વળી ખીજુ એક ભરકર પશ્ચિમ યનાનો સબવ છે ચારતરફ ધધામાં અદ સાચકની ઘણી હોય છે, અને માન ઉપજાવવાને લાગનારો ખર્ચ તથા માન વેચાણી ઉત્પન્ન થનારો પૈસા, એમાં તકાવત થતો ધોડો હોય. આ રિથિતમાં મળુરીનો દર વધારનાથી તે માનનો વ્યાપાર કરનારા ખીજા લોકો સાથે ટક્કર લેવાને પચાત પડનાની મળુરી ના કામમાં થાય તેટલી દરકમર કરતા રહીને પણ બે પુષ્કળ લોકો ને ધધો ન માનવાને લીધે દેવાનું કલાવાનો પ્રસંગ આવે, તો જ દર કરતા વધારે મળુરી દેનારો તેવો પ્રસંગ આવવો વધારે મબરિત છે જેની પાછે ધધાના કષ્ટોગના બાંડો કરતા અનેક માલ જાડો દગેતો કષ્ટ મુત્તમુધી તેનું કી સમરો પરંતુ તો પણ તેવો કમ સતત ચલાવનાથી દેવાનું કાલવાનો પ્રસંગ આવ્યા વગર રહેવાનો નથી ટેલાડ એવું પ્રેરો કે નિયમિત મુદતે દિસાગ કરીને ચોગ્ર નફા કરતા અધિક નફા મળે તો તે કાળ્યાનાના મળુરોને વહેલી આપવો એ વિશે એવો ઉત્તર દેવાશે કે બે માંદ હમેશા એમ કરના માંડશે તો તેને ફસાઈ પડવાનો ભય આવવાનો સબવ છે સમુદ્રમાં જેમ બાતી ઓટ થાય છે, તેવી રીતે વ્યાપારમાં પણ થાય છે કેટલાક વર્ષ

નકાનાં ગયાં, તો કેટલાંક વર્ષ તોટાનાં જાય છે. તોટાનાં વર્ષની ખોટ, અને બટોળાનું બપોળ બહાર પડે એટલી સિધ્ધીક નકાના વધારામાંથી રૂબી મૂકી હોય તો કારખાનું હમેશાં ચાલતું રહેશે. નુકસાનીનાં વર્ષો માટે તગ્તીજ કરી રૂબ્યા પછી અધિક નફો રહે તો મજુરોમાં થયેલી આપવાને હરકત નથી.

કારખાનાવાળા અને મજુર એમની વચ્ચે વેર ઉત્પન્ન કરીને, તે વધારનારા લોકો એક વાત છેક બૂલી જાય છે, અથવા જાણી જુઝને તે તરફ ટુલંકા કરે છે, એમ દેખાય છે તે વાત એ કે, સર્વ પ્રકારના મજુરોની મજુરી જો કંઈપણ પ્રમાણથી વધારી તો સર્વ પ્રકારના પદાર્થોની કિંમત પણ નેટલા પ્રમાણથી વધશે. અને એવું થતાં યદિગીની વાત પ્રમાણે કોઈને સપડે ચતાર નથી. જૂના જૂના ધધામાંના મજુરોના જે સંપ છે, તેમાંના પ્રત્યેક સપમાં મજુરોના મનમાં પોતાના ધધા વિશે માત્ર વિચાર આવે છે, પોતાની મજુરી વધારવાનું કારખાનાવાળાને જાણે આવે તો ઘણું ઉત્તમ થશે એમ તેઓ માને છે. પરંતુ પોતાની મજુરી વધારી તો પોતે જે માત્ર ઉત્પન્ન કરે છે તેની કિંમત પણ જરૂર વધવી જોઈએ એ વાત તેમના મનમાં આવતી નથી. તેજ પ્રમાણે જીભ ધધામાંના મજુરો પણ પોતા સરખોજ સપ કરે, અને કારખાનાવાળાને મજુરી વધારવાની ફરજ પાડે, તો જીભ સર્વ પદાર્થોનો કિંમત પણ વધશે. પછી પ્રત્યેક મજુરને નિરાહતા જે પદાર્થ વેચાતા લેવા પડે, તે સર્વની અધિક કિંમત પડવાને લીધે અધિક મજુરી મેળવવાથી કાપડો શો થયો ? સામાન્ય લોકો હમેશા સાકડી નજરથી વિચાર કરે છે. આ વિષયનો પૂરું વિચાર થવાને માટે અગાડીની વાત ઉપર કાગળ પૂર્વક લક્ષ આપતું જોઈએ. (૧) માત્ર ઉત્પન્ન કરવા સાર જરૂર લાગનારા મજુર અને કારીગર લોકોના સરીર શ્રમ; (૨) પંચ

સામગ્રી, અને કાચો ઝાડો પામે માન એમનો જોઈએ તેટલો જયો નાખવાને જોઈતું બડોગ, (૩) શારીરિક શ્રમ કરનાર લોકો ઉપર દેખાશે ગુપ્તતા માટે પૈસાની આપવેનો હિમાન રાખના, માટે તથા ખરી દી અને વકરે. એની વ્યવસ્થા વગેરે કરવા માટે લાગનારો માનસિક શ્રમ, વળી (૪) ઉત્પન્ન થનાર માવની વ્યવસ્થા આ ઉત્પન્ન થનારો માણ જે તે વખતને પૂરનો નિયમિત હોવાને લીધે, નફો થવો અથવા, શારીરિક શ્રમ કરનાર લોકોને વધુથી આખો હોય તો, બડો જનારા લોકો, અથવા માનસિક શ્રમ કરનાર લોકોને, અથવા બન્નેને, તેટલો જોઈતો આપવો જોઈએ બડોગ ઉપર સાધારણ પ્રમાણથી ખીલ ધધામા જે વ્યાજ પડે છે તેટલું વ્યાજ પડે એવા વેતથી બડોગવાળા લોકોને નફો વધેની આપવો જોઈએ નહિ તો તે લોકો પોતાનું બડોગ આ ધધામાથી હાલીને ખીલ ધધામા નાખવાને પ્રવૃત્ત થશે એવીજ રીતે ધધામા વ્યાજ હક એણે પડના લાગ્યું તો લોકો વ્યાપારમાં પૈસો રોકવાના નહિ એવું થશે વ્યાપારમાં રોકવા પૈસા હાથ મેલવાર જુ વાગે સબર હોય છે એવું બધ જે ઠેકાણે હશે, તે ઠેકાણે વ્યાજ થવું મળતું હશે તોજ બડોગ રાખવાની ખુદિ થશે ખીલ દેમોમા બડોગ ઉપર વ્યાજ વધારે પડતું હશે તો લોક ધધો કાઢવાનો ચલ કરીને, બડોગ રોકવાવાળા લોકો પોતાનું બડોગ પરદેશ મોકલના માનસિક શ્રમ કરનાર લોકોને પણ તેમના અમોયે મોઝ મોજવા મળે નહિ તો નાખુશ થઈને જે ઠેકાણે અધિક મોજવાતો મળતો સબર હશે તે ઠેકાણે જશે, અને જાહેર ગાન સિક થઈને કિમત મળે નહિ એમ થાય તો માનસિક શ્રમ કરનાર લોકો એ જ તૈયાર થવા લાગશે જે પ્રકારના અમોયે મોજારો મળવાને અબધ નથી તે પ્રકારે શ્રમ રોકા કરજી વિના કરી પણ કરના નથી આટલી આડ્યજીનો વિચાર કયો હોય તો એમ દેખાઈ

આવશે કે, ગરીબ મજૂરોની શોચનીય સ્થિતિ તરફ લક્ષ આપીને નિઃસ્વાર્થક પરીપાકારના તત્વોનો ઉપયોગ કરવાને ધણીજ યોડી સ-વડ છે. અને તે સવડમાં પણ કોઈ કોઈવાર પહેલાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ઉપકાર કરવા જતાં અપકાર થવાનો સંભવ છે. સહિયારાના નિયમ પ્રમાણેજ અર્થશાસ્ત્રના નિયમોનું સ્વરૂપ ધણું તીવ્ર છે. તેમની અગા-ડી દયા માયા કંઈ નથી.

એકાદા ધંધામાં જે સારી કિશવત થતી હોય, અને તુકસાની ખાટે જરૂર જોઈતો સમઠ કરીને પણ ધણો ફાયદો પડતો હોય તો તે સર્વજ્ઞ બાગીઘરેએ ન ભેતાં, તેનો બાગ નોકર ભોંકોને પણ આ-પવો, એ ખરો પરીપાકાર થશે. આવે પ્રસંગે વ્યાપારનાં તત્વોને અનુસરીને ખીમ ભોંકાનાં લક્ષ તે ધંધા તરફ વળીને, સ્વાભાવિક રીતે મજૂરીના દર વધતાં સુધી સ્વસ્થ બેસાને, સર્વ ફાયદો પદરમા નાંખવો શક્ય છે. ન્યાયની દૃષ્ટિએ જોકે આવા વર્તનને દોષ આપવા સરખું નથી, તોપણ તે કેવળ સ્વાર્થ હેતુનું વર્તન હોઈને, મનુષ્યની ઉન્નત પદવીને કમીપણ આણનાઈ છે. મજૂરોના સપનો આવે પ્ર-સંગે યોડી ધણો ઉપયોગ થવાનો સંભવ છે. પરંતુ એવા પ્રસંગ ધણા યોગ્ય હોય છે, એ પણ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ.

ધણા ભોંકોને એમ લાગે છે કે, ચાકરીમાં રાખનારા ભોંકાએ ચાકરીમાં રહેનારા ભોંકા ઉપર દયા કરવી જરૂરની છે, અને તેમને માત્ર એવા પ્રસંગ હમેશાં આવે છે; પરંતુ નોકરોને પોતાના ધણી સાથે પરીપાકાર જુદિનું વર્તન કરવાની જરૂર નથી અને તેમને તેવા પ્રસંગ પણ આવતા નથી. પરંતુ પહેલી વાત પ્રમાણેજ ખોટી પણ વાતની આવશ્યકતા ધણે પ્રસંગે ઉત્પન્ન થાય છે. હમેશાના મજૂરીના દર પ્રમાણે અજમાયશ કરીને, એકાદ કૉન્ટ્રાક્ટરે કોઈ મુદતમાં એ-કાદું મોટું કામ કરી આપવાનું કબુલ કર્યું, અને મજૂરોને એ વાત સમ-

તાલમે તેમને અધિક મજૂરી આપ્યા સિવાય કામ ઉપર જવું નહિ
 એવી બધી કરી, તો તે કોન્ટ્રાક્ટરને અધિક મજૂરી ઉપર મજૂર
 બોનારીને મુદતમર કામ પુકં કરી આપવું પડે એ આવી રીતે કોન્ટ્રા
 ક્ટરની અડચણનો યાવદો મજૂરોએ લીધો હોય તો કાયદાની નજરે
 જો કે તેમને હોય આપવામાં આવે નહિ, તોપણ મનુષ્યપણાની દૃષ્ટિ
 એ એ એક પ્રકારનો અન્યાયનો છગજ છે આવે પ્રસંગે મજૂરોએ
 પણ કોન્ટ્રાક્ટરો સાથે પગેપકાગના વર્તન કર્યા જરૂરના છે હવે
 સંદિત આ પગલિન એમની મુશ્કેલી ક્યા ક્યાની એ પ્રત્યેક પ્ર
 સંગે તેને વખતની વિશેષ વાત તરફ સજ્જ આપીને દગવું જોઈએ
 અગ્રુક મર્યાદા મુધી કોન્ટ્રાક્ટરને સપડાવે હોય તો તેને તોટા ન
 થતા, તેને જોઈએ તેટલો યાવદો મુદે એવી બની દોષનો
 તેને તે મર્યાદા મુધી સપડાવે એવી માઈપણ પ્રકારનું અનિષ્ઠ મનાર
 નથી આમજા એકાદ કોન્ટ્રાક્ટરે, મજૂરી મળી અને મજૂરીના
 કામ સળથી અતિશય કાપકાપ કરીને પડેલા ગુણવત્તા કમાઈ કરી
 હોય, અને જોકદરે તે મનુષ્ય એકપેટે દોષને બીજાના કલ્યાણની
 ખાતરી કરનારો ન હોય, એમ પકડ માલિન હોય તો તેને આવે
 પ્રસંગે પેચમાં રાખીને, તેની પામેથી વધારે મજૂરી કદાચની વાજણી
 થશે પરંતુ આવે પ્રસંગે પણ ન્યાય તત્ત્વોનું ઉદ્ધાપન કરવું વાજણી
 થવું નથી કામ કરવાની શરૂઆત કરી દોષ તો, કામ છોડી દેવા
 બદલ યોગ્ય મુદતની સગના આપ્યા સિવાય એકદમ કામ બંધ પા
 ડવું અન્યાયનું થશે એવા વિશેષ પ્રસંગ જાદ કરીને મજૂરોના વર્ત
 ન પોતાને કામ આપવાના કલ્યાણ તરફ નજર મળીને દોષા જો
 હશે દેવગ સ્વર્થ તરફ નજર આપીને મજૂરોએ અનેકવાર આવા
 પદારના વતન કર્યોને લીધે એકાદ કોન્ટ્રાક્ટરને દેરાણુ કદાચવું પ
 ડ્યાથી, ખુદ તેમને અને એકદર સમાજને પણ ગુસ્સાન થાય છે

તેના તરફથી તે મજુરોને હમેશાં કામ મળવાનો સંભવ હોય છે. તે નષ્ટ થાય છે અને સમાજમાંનો એક ઉપયુક્ત મનુષ્ય નિરૂપયોગી થઈ જાય છે.

કૌન્ડાકરવાળાની અને કારણનાવાળાની અવ્યવસ્થા કામદો સમૂહને તેમને સમજાવવામાં મજુરોએકો નિઃસ્વાર્થક પરોપકારનાજ તત્વોનું ઉદ્ઘાટન કરે છે એમ નથી, પણ ન્યાયના તત્વોનું પણ ઘણું. કરીને ઉદ્ઘાટન કરે છે. જમી કરીને એકદમ કામ જાંધ પાડવાથી પહેલાં કમીય કરેલી મજુરી ઉપર કામ કરતા નથી એટલુંજ નહિ, પણ જીન્ને કોઈ, પહેલાંની મજુરી ઉપર તે કામ કરવાને તૈયાર થયો હોય તો, તેમ્ને તે કામ લેવું નહિ, એ માટે જોઈએ તે પ્રકારના પ્રયત્ન કરે છે. કોઈ પણ મનુષ્યને પોતાનો મન પ્રમાર કરવા ચારતે અથવા તે પ્રમાણે આચરવું કરવા સાર જીવન મનુષ્યોનાં મન વાળવાનો પૂર્ણ અધિકાર છે, પરંતુ આ અધિકારનો ઉપયોગ કરતાં યોગ્ય માર્ગ જાણવું જોઈએ. તે મનની સલાતાનાં કાન્દો, અને તેમના આચરણથી થનારા કામદા એ સંબંધનું જોઈએ તેટલું વધારેવાર વિવેચન કરીને ભોક્ષાનાં મન વાળવાં, પરંતુ જાણરી કરરી, અને તેવા પકારની ધમકી દેની, એ ઉક અન્યાયનાં થાય. અબજુ મજુરો એકવાર વિગ્યા એટલે ધમકી ઉપર શોધના નથી. વખત આવે પોતાના હાથનો અને શાઓ પણ ઉપયોગ કરવાને તેઓ આધું ખાકુ જોતા નથી. એવું કરવું એટલે જીવનની સ્વતંત્રતા ખુચી લેવી થાય. આમુક મજુરી લઈને કામ સ્વીકારવું કે નહિ એ કસવવાનો પ્રત્યેક મજુરને પૂર્ણ હક હોવો જોઈએ. સંપ કરનારા મજુરો પોતે આ હકનો ઉપયોગ પૂર્ણપણે કરે છે, પરંતુ જીવને માત્ર કરવા દેતા નથી. પોતાના કામદાને વાસ્તે મરીજ મજુરને જીવમથી કામ કરવા ન દેવું, એટલે તેમને અને તેમનાં હોકરાં હૈવાને જૂખ્યા અથવા અર્ધ જૂખ્યાં ર-

હેરા હેરા એમ થાય

ઉપર કહેના ઉદાહરણમાં અને ખીજા પણ અનેક પ્રસંગે, કૉન્ટ્રાક્ટરોને અથવા કાગખાનારાઓને અને, સપ્તા સામેલ ન રહેનારા લોકોને, નાના પ્રકારના થત કરીને ગમે તે રીતે અટકાવવા, ધણા લોકોએ હડતાળ પાડીને તે હડતાળમાં સામેલ ન થનારા મનુષ્યોને પોતાની સાથે કામ કરવા ન દેવું, અથવા તે કામ કરતો હોય ત્યાં ખીજાએ કામ કરવા ન જવું અને આયર્નાડમાંના લોકો જે પ્રમાણે રાજકિય હડતાળમાં જે લોકો સામેલ થતા નથી તેમના ઉપર સામાજિક વાતોમાં પણ બહિષ્કાર કરેછે, તે પ્રમાણે કરવું, આ વાત ન્યાયની દૃષ્ટિએ પણ અયોગ્ય છે હાલના કાયદા ગમે તેવા હોય, પરંતુ એટલું સ્પષ્ટ દેખાય છે કે, ઘણું પણ એક અથવા અનેક વ્યક્તિએ ભેગા થઈને એકાદા મનુષ્ય સાથે કામ કરવું નહિ અથવા કોઈપણ પ્રકારનો વ્યવહાર કરવો નહિ, એમ ફરિયાદ, અને તે પ્રમાણે તેમણે આચરણ કર્યા તો તેમાં કોઈપણ ગેરવ્યાજબી નથી હકત તેમ કરતા તેમણે કોઈપણ રીતે તેને હરકત કરવી જોઈતી નથી, અથવા તેના ઉદ્બોધના નિમ્મ આણુવું કામતું નથી એકાદા મનુષ્યનો મત આપણને પસંદ ન હોય તો તેની સાથે કામ કરવું કે નહિ, એ ફરિયાદાનું એક અથવા અનેક વ્યક્તિને પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય હોવું જોઈએ અને એ સ્વાતંત્ર્ય મળવાથી ખીજાનું સ્વાતંત્ર્ય ઓછું થતું નથી એકો કરી શકે અને તે, એકાને આડીને મળવા વિશે લોકોના મન વાગવામાં, ધણું કરીને અન્યાય થતો નથી અન્યાય થાય છે તે, સપ્તીઈઝિસ્ટ વિરુદ્ધ ચાલનારા લોકો ઉપર જીવન કરવો, અથવા તેમના ઉપર જીવન થશે એવા પ્રકારની તેમને દહેશત આપવી, અથવા સપ્તાના મનુષ્ય નિયમ પ્રમાણે ન ચાલ્યા તો તેમને દડ અથવા શિક્ષા કરવી, મૃત્યાદિ સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં છે સપ્તા જીને સામેલ થવું અથવા ન થવું એ

પ્રત્યેક મનુષ્યની ખુશી ઉપર રહેશે તો તેથી કહેવા સરખો ખોટો પરિણામ થનાર નથી. પરંતુ ઉપર ઉપરથી સર્વ મનુષ્યને પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય એમ દેખાનું હોય, તોપણ ધરો પ્રસંગે અંદરખાને અન્યાયના ઉપાયોનો ઉપયોગ ગાય છે. તે તેવો ન થાય તો કેવળ ન્યાયતત્વોથીજ ને ક્રમ થશે ને બચ્છ છે પછી નિઃસ્વાત્મક પરોપકારના તત્વોનો ઉપયોગ કરવાની આવશ્યકતા રહેનાર નથી.

અન્ય સ્થાનોમાં સંપ થયો હોય તો તેમનાં હમેશાંજે અમ-માંદવર્તન દૃષ્ટિએ પડે છે તે ઉપરથી એવું અનુમાન કરવાને દર-કત નથી કે, તે સ્થાનો સ્વાતંત્ર્યના હકનો ઉપયોગ લેવાને યોગ્ય નથી. જે સમાજમાં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય એજ હોય સમજવામાં આવે છે, અને સમુદાયના જીવનની કસોટીને સંમતિ આપી, અને જે વિરુદ્ધ હોય તેમનો છાજ કરવો એ શુભ સમજવામાં આવે છે, તે સમાજને સ્વાતંત્ર્ય મળ્યું હોય તોપણ તે દિવસે દિવસે ક્ષય થવાના માર્ગમાં લાગવાનું. જે સ્થાનો સ્વાતંત્ર્યની બરોબર કલ્પના કરતાં આવડતી નથી તેમને તે અન્ય તોપણ તેનું સંરક્ષણ કરવાનું સામર્થ્ય તેમને અજો હોવાનો સંભવ નથી.

બંનેની ખુશીથી થનારા આપ લેના વ્યવહારમાં કદા વિશેષ પ્રકારની આડચણને લીધે, એક પક્ષને બીજા પક્ષના હાપડા લેવાને સવડ મળેલી હોય તો, નિઃસ્વાત્મક પરોપકારના તત્વોનો ઉપયોગ કરવો કયે ઠેકાણે જરૂરનો છે, અને કયે ઠેકાણે ન કયો હોય તો ચાલશે, વગેરે વાતો વિશે અત્યાર સુધી વિચાર થયો. હવે આ નિઃસ્વાત્મક પરોપકારનું આના કરતાં પણ ઉચિત એવું એક સ્વરૂપ છે તેનો વિચાર કરીએ.

પોતાના હાથથી વાસ્તે બીજાને નુકસાન થયું તોપણ તેની પરવા ન કરનારા એવા સ્થાનોજ બરાબો જગતમાં ધરો છે. પોતાના

શાયદાએ ખીજનું ગુંઠસાન ચતુ હોય નો પોતાનો શાયદો ન થયો તોપણ ફિક્ક નહિ એમ કહેનારા કંઈ થોડા હોડા છે. અને વળા થોડા હોડા એવા જડી આવે છે કે, તે સર્વ પ્રકારના વ્યવહારમાં પોતાના હિતની યોગ્ય કાળજી સખીને ખીજના હિતની પણ તેટલીજ કાળજી લેશે. એટલે પોતાની માથે થએલા વ્યવહારમાં કોઈ પણ રીતે તે ફરી પડે નહિ એ રીતે વધારે દક્ષ હોય છે એમ કદાચ કનિષ્ઠ ધાગણ કરનાર સાથે, આલક સાથે, અથવા મિત્ર મારે કંઈ વ્યવહાર થયો હોય તો જો કે તેનું સમાધાન થયું હોય તોપણ પોતાના તરફથી તેને યોગ્ય મોડ લો મળ્યો નથી એવી તેમની સમજણ થાય તો તેને મોગદનો આપ્યા વગર તે સ્વસ્થ બેસતો નથી. પટેલા વર્ગના હોડાના હાથમાં જોઈ કોઈનાર ન્યાયતત્વોના પણ ઉદ્ભવન થાય છે નિરૂપાત્મક પરોપકારના આ પ્રકરણમાં. કહેલા તત્વો તો તેમના સ્વપ્નામાં પણ આવતા નથી ખીજ વર્ગના લોકો ન્યાય તત્વનું ઉદ્ભવન ન કરતા હેટલાક પ્રસંગે આ પ્રકરણમાંના પરોપકારના તત્વોનો પણ ઉપયોગ કરે છે અને નીજ વર્ગના લોકો દમ્બેશ આ તત્વોનો ઉપયોગ કરીને આવે છે. આ ત્રીજા વર્ગના લોકોના દમ્બવમાં જે મહાન માના પણ મનુષ્યો પડ્યા હોય, તે સમાજમાં એજ આચર્યું આચારિક થઈ જશે, અને મોઢ ખીજ પામેથી વાજની કરતા વધારે શાયદો કરી લેવાની ઇચ્છા રાખશે નહિ.

આવા પ્રકારના આચરણ હાલના વખતમાં ધનું દુર્ગિય છે અસત સુધરેલા દેશમાં પણ સોએ નવાણું લોકોના આચરણ જોયાં હોય તો, આવા પ્રકારની ઉત્તિ મોઢ પણ વખતે થશે કે નહિ એ વિશે મરો શક રહે જ પરંતુ અસત જગતી સ્થિતિમાંના મનુષ્ય અને સુધરેલા મનુષ્ય એમનામાં ફેર જોયો હોય તો મનુષ્ય સ-

માન્યને એવું ઉત્તર સ્વરૂપ આવવું શક્ય છે એમ લાગે છે. જે સમાજમાંના લોકોને પરસ્પરે ઉતારી મળેલી બાજરી ઉપર નિર્વાહ કરવાની જોગવાઈ હોય, વિના કદરુ જીવન લોકોને સતાવવાની અને જીવનના ખોટાથી પોતે મુક્તિ માની લેવાની નક્કરી જોડ ન હોય, તે સમાજને કાલાંતરે આવી રીતિ પ્રાપ્ત થવી સંભવિત છે.

પ્રકરણ ૩ જી.

અયોગ્ય મોંઘડો ન આપવા માટે આત્મસંયમનની
આવશ્યકતા.

પ્રાજ્ઞના એ પ્રકરણમાં મનુષ્યના જે વ્યવહારોનો વિચાર કર્યો, તેમાં જેવો પૈસાનો અને મૂલ્યવાન પદાર્થોનો સંબંધ હતો, તેવોજ આ પ્રકરણમાં જે વ્યવહારોનો વિચાર કર્યો છે તેમાં પણ છે. મૂલ્યવાન પદાર્થો એટલે આ ઠેકાણે રતો, માણે, વગેરે પદાર્થ સમજવાના નથી; તે જેમને કંઈ પણ કિંમત છે એવા પદાર્થો સમજવા જોઈએ. નિવૃત્તાત્મક પરોપકારના જે પ્રકારનો વિચાર આ બાગમાં કરવાનો છે, તે ઉપકારનો પ્રકાર છે, અથવા અપકારનો પ્રકાર છે, એનોજ પ્રથમ દર્શની પશુજાણીને સંશય પડવાનો સંભવ છે. વ્યવહારમાં હમેશાં એવા અનેક પ્રસંગ આવે છે કે, તે વખતે તાત્કાલિક પરિણામ તરફ લક્ષ જઈને કેટલીક વાતો કરવા તરફ મનની પ્રવૃત્તિ થાય છે. પણ વિચારે દૂરનું પરિણામ દેખાઈ આવ્યું એટલે તેજ વાત કરવી નહિ એમ લાગે છે. કાંઈએ કંઈ માગ્યું હોય તો, અથવા તેણે ન માગતાં તેને કંઈ આપવાની આપણને જુદી યજ્ઞ

હોય તો, તે ન આપવા સર મન રોકી રાખવાથી, અને નેજા પ્રમાણે એકાદ કામ કરવાને માધ્યમે કલ્પુ હોય ત્યારે, અથવા ન કહેતા તે કરવાની બુદ્ધિ થઇ હોય તો, તે ન કરા માફ મન રોકી નાખવાથી, ધણીસાર પરોપકાર બને છે આવા પ્રકારના પરોપકાર વિશે આ પ્રકરણમાં વિચાર કરાશે છે

વિદ્યાત્મક પરોપકારનો આ પ્રકાર એકદમ મનમાં જનરલ સરખો નથી એટલુંજ નહિ, પણ ઉપર ને મનથી ભોગની રિપરીત સમજ થવાનો ઘટો સબલ છે તેથી ખરીને આ પરોપકાર ભોગના હાથથી રોકો બનતા નથી માત્રા ય રીતે ભોગની આર્થ તરફ એટલી પ્રવૃત્તિ હોય છે કે, માનું કાનદેખર દેવુ હોય તો તે આપવું પણ છેક જીવ ઉપર આવે છે પછી પરોપકાર કરવાને માટે આપણુ શીધો આપવાની બુદ્ધિ તો આરીજ રહી છે આવા ભોગની બત્તી જગતમાં ધણી હોવાને લીધે, એકાદા અનુભવે કરતા આત્મમયમન કરીને, માગવા આવેના મૃદસ્થને નહિ, એવું કલ્પુ તોપણ ને તેજી સ્વાર્થો લીધેજ કબુ હશે એવી ભોગની મમજ હોવાનો સભવ હોય છે તાત્કાલિક પરિણામ, આ તાત્કાલિક કુખ દુખ એની પેની તરફ સામાન્ય ભોગના વિચાર બધાં છકવા નથી કાતાવગ્ના સુખ માટે અથવા કાતાવરના દુખનું નિવારણ કરવા સાર, તત્કાલિક સુખને રોકવાને તૈયાર થવું એ તેમની કલ્પનાની બહાર જાય છે ધણે પ્રસંગે દયાળુ રણના કૃત કરસા સાર પોતાની રસભાવિક મનોવૃત્તિના ધોરને આગળ કરવા પડે છે પરંતુ એવા પણ કંઈક પ્રસંગ હોય છે કે તે વખતે દેખાવમાં દયાળુપણના પગલુ વાગતવિક તેવા નથી, એવા કૃતો પોતાના હાથથી ન થસા માટે રસભાવિક મનોવૃત્તિને રોકી રાખવી પડે છે

આની વાતમાં ધણું દરીને સમાજના અથવા બહુ સમુદાયના હિત તરફ ધ્યાન આપીને, વ્યક્તિના અથવા અલ્પ સમુદાયના ખરા અથવા દાકષિણિક દિત તરફ દુર્લ્લેહ કરવું પડે છે. આના સ્પષ્ટિકરણ માટે કંઈક ઉદાહરણો લીધાં હોય તો લીકે પડે.

પાંચ સાત રખડેય લોકોની એક ટોળી કાન દૂટે એવાં વાળાં વગાડે છે, અને તેના તાલ ઉપર ગાંઝા ઘેઝાં ગાણાં ગાતાં રસ્તામાં ફરતી હોય છે, તેમની એકાદ દયાળુ માણસને દયા આવી, અને " ગરીબ બિચારા માણસો ! એમને કંઈ પણ આપવું નેહએ, " એમ કહીને મજવામાં દાઘ ધાસીને એકાદિ બેચાની અમર પાવણી કાઢીને તે ટોળીના આગેવાનના દાઘમાં મૂકે છે. આ લોકોનો ધંધો કહીએ તો લોકોને ત્રામ આપીને તેમની પામેથી પૈસા કસાવવાના, અને તક મળી હોય તો મહિલાપણું ને ચોરી કરવાને પાત્ર તે આણું પાણું જોવાના નહિ. આ ગરીબ માણસોને પેટપાટે ધણો ત્રાસ કરેલો પડે છે, એટલેજ તેમના સજીવે આંખ આગળ દેખાતી વાત ઉપર ઉપર જોનારાના લક્ષમાં આવે છે, અને તેમના નિશે તેમના મનમાં દયા ઉપન્ન થાય છે, પરંતુ તેમની હમેશની વનંચુક કયા પ્રકારની હોય છે વગેરે વાનો નિશે ચોકથી કરવી એણે તેમના સ્વ-આમાં પણ આવવું નહીં. તે રખડેય લોકોને પોતે પૈસા આપ્યા તો સારું કહ્યું નહિ એમ તેને કાઢએ કહ્યું હોય તો ઉત્તરું તે કહેનારના ઉપરજ નિર્દયપણાનો દોષ મેકરી.

હવે, આવા પ્રકારની બહિસનું શું પરિણામ થાય છે તે જુઓ. આ વાતને વિચાર કરતાં પ્રથમ તો એ તત્ત્વ ધ્યાનમાં રાખવું નેહએ કે કંઈ મોંઝદારો લઈને પૈસા આપવા એ ચોખ્ખું છે. માત્ર ને મોંઝદારો મંગલનો તે સુખને આપનારો હોવો નેહએ. સુખો-

તપાદક અથવા દુષ્ક્રિયાદક વાતોની સંખ્યા કિંમત થરા હાગે તો સમાજધર્મના જગડી જશે. હમણાં દહેરી નિરવોગી લોકોની ટાળી કાન ફોડનારા વાજા વગાડી ગાંડું ઘેરું ગાય છે, કેટલાક લોકો દહેરો કે, આ લોકોને તેમના વગાડના બદલ અને ગાણા ગાના બદલ મોંબદલા તરિકે પણ તેમને પૈસા આપના એનો ઉત્તર એટલોજ કે, જો કોઈને આ વગાડનાથી અથવા ગાણા ગાવાથી આનંદ થતો હશે તો તેનો મોંબદલો આપવાને હરકત નથી, પરંતુ તેનાથી આનંદ ન થતા જો દુષ્ક્રિયા અથવા ત્રાસ થતો હોય તો તેને તે બદલે મોંબદલો શાનો આપવાનો? ધણીયાર એવું માન થાય છે કે તે લોકોને કંઈ પણ આપવાનું મનમાં ન હતા, અને “તમને કંઈ મળનાર નથી” એવો જવાબ તેમને વારંવાર મળતા હતા, તેમના એવા કૃત્યને લીધે નાસીને, બેસરમથી તે લોકો નગરો ગ્રામોમાં તેમને કંઈ પણ આપીને આ કંડકટ એકઠાર ટાળના માટે ધણા લોકો તેમને કંઈ પણ આપે છે. આથી નાખુ છીની દેણીથી આવા રખડેલ લોકોને જોજન મળે છે, અને નાખુ કામ કરીને પણ જેમને પેટપુર મળતું નથી તે લોકો આ નિરવોગી લોકોની એનગાજી જોઈને તેજ ધધો કરવાને પ્રવૃત્ત થાય.

■ પરંતુ એટલો દૂર પહોંચી વિચાર મેળવો જતો નથી અને ગમે તોપણ તેને મળતું એવું આચમ્બુ પહોંચ મોઝા લોકોના હાથથી જતે છે. આવા પ્રદારના લોકો નાસ આપવા લાગ્યા કે તેમને પોલીસના સિંપાઈ તરફથી કાઢી મૂકનારા એમાંજ તે જગતી અને મૂર્ખ લોકોનું અને સમાજનું કષ્ટાણુ છે. આવા લોકોને કંઈ આપ્યું નહિ તો ન આપનારાને અગે દયા માવા કહજ નથી એટલુંજ લોકો દહેરો, પેટ સિંપાઈ આપીને તેમને કાઢી મૂકના મુશ્કેલી મળજ આવી હોય તો, તેમના બેગમથી વગની રહેવા બાબત કોઈ કંઈ પણ બોલનાર નથી, પણ એવું કરનાર મનુષ્યના નિર્દયપણા-વિશે માત્ર સર્વ લોકો ટીકા

ભાડાની ગાડીમાં બેસીને જવાની જરૂર પડે છે. તે વખતે યોગ્યચો-
ગ વિચાર કરીને ચાલનારા લોકોને અવિચાર નું આદર્શ દેાડી રાખ-
વાના પ્રયત્ન, અને તેમ દર્શાવી થનારે ત્રાસ સોમવાના પ્રયત્ન પ્રુષ્ઠ
જા આવે છે.

ગાડીભાડાનો જ કાયદાએ દેનવરો અથવા ગાડીનાઓમાં અ-
ડસાયડરીએ તે આપે આપ મુકરર થવા દેશે આ પ્રશ્નો આ ઠે-
કાએ વિચાર કરવાની જરૂર નથી જે દર દરો તે લેખની માહિતી
સાર પ્રસિદ્ધ માન થાય તો મકે ગાડીઓની સંખ્યા, તેનો ઉપયોગ
કરીને લેનારા લોકોની સંખ્યા, ગાડીવાનોના તથા ગાડીના માલિકોના
થનારા કાયદા છતાં વતોના ધેરો મહા પશુ ઠેકાણાની વ્યવસ્થા
આપોઆપ ઠરે છે કારમના હસવેલા દર પ્રમાણે વ્યવહાર આદર્યો
નહિ તો તે જરૂરીના પ્રમાણથી ગાડીનો ઉપયોગ ક તા પહેલા બાકુ
કરાવીને થાય છે મ તુ કાષ્ટકાષ્ટાર એવુ થાય છે કે, એકદો ગાડી-
વાળો “નિવાજ મુજબ આપને” અથવા “તમારી મરજીમા આવે
તે આપને” એવો મોઘમ કાર કરે છે, અને પછી ગાડી ઠેકાણુ
ઉપર આવી એટલે તેને સિન્ગતા પ્રમાણે બકુ આપ્યુ તોપણ અધિક
માગવા લાગે છે કાષ્ટકાષ્ટાર ગાડીવાળો પહેલાથી કણુવ કંઈ બાકુ
આપ્યુ તોપણ વધારે માગવા લાગે છે ગાડીનો ઉપયોગ કરનારો મ-
નુષ્ય ઓક વેળા તે ઠેકાણે આપ્યો હોય, અને તેજ બાકુ તેણે
અનેક વખતે આપેલું હોય તોપણ તે ગાડીવાળો સાબાલો નથી
સિન્ગતા પ્રમાણે પૈમા તેના અમ ઉપર ફેડી દીધા અને ગાડીમા
બેગનારો મનુષ્ય ધરમા પેશી અર્થે તોપણ તે રસ્તા ઉપરજ ગાડી
ઉભી કરી રાખે છે, અી જૂમ પાડીને મોઠે મોટા અવાજે “હુ શરિ-
યાદ કરી પૈમા લાઇચ” એવી ધમખી પણ દે છે શે તમાનો છે તે
જોના સાર રસ્તા ઉપર ચારે બાજુએ લોક લેગા થાય છે અને તે-

જેઠએ ? તે પણ અધિક પૈસા આપીને છૂગે. યશે એ પૈસો મેળવવાની રીત યુક્તિ છે એમ જોઈને પુષ્કળ માગવાના તેમ કરવા લાગશે, અને તેમને કાયદો પણ ધણેજ યશે અર્થશાસ્ત્રના નિયમ આપણને ગમે. અથવા ન ગમે, તે સૃષ્ટિશાસ્ત્રના નિયમો પ્રમાણેજ ધણા સખત છે. માગવાના ધધામા સાત પૈસા મળે છે એવી ભેઠાની સમજ થએલી ધણા ભેઠા એ ધધો કરવાને પ્રવૃત્ત યશે ધણાજ ખડેન ભેઠાને આ ધધો ગમે છે તે રજાડેલ ભેઠાનો હમેશા સુકાગ હોય છે બીજા ધધામા જેને સારી પ્રાપ્તિ થતી નથી એ પા પછુ ફટલાક ભેઠા કટાગી પોતાનો ધધો છોડીને એ ધધામાં પેસશે હવ, માગીનો ઉપયોગ પૂર્વના જોટલોજ કાયમ રહેશે, એમ ધરીએ તોપણ માગી વાગાની વધીરી સખ્યા ઉપર શો પરિણામ થશે તે જુઓ. વાસ્તવિક જોતા બાકાનો દર વધારો લીધે ભેઠા માગી એનો કવચિતજ ઉપયોગ કરને તથાપિ પડેનાના જોટલોજ કાગ ધારીએ તોપણ તે પડેના કમ્તા અધિક માગીએમાં વિભાગ થવાને લીધે દરેક માગીને પડેના કમ્તા કમી કામ મળશે પરંતુ પ્રત્યેક એ પાનુ બાકુ પડેના કરતા થોડુંક વધારે ટોચને લીધે એકદમ પ્રત્યેક માગીનું ઉત્પન આરજમા પડેના કરતા કમ્તક વધારે યશે પાનુ તે હળવે હળવે ઓછુ થનું જશે, અને છેવટે એટલું ઓછુ થશે કે, એ ધધામા નવા ભેઠા પેસશે નહિ, આ છેવટે જનમતા જનમતા આ ધધાથી પ્રત્યેક માગીસાગને પડેના જોટલી પ્રાપ્તિ થતી હતી તે પડીજ યશે પડેના કરતા માગીએની સખ્યા માન હવે વધી, આ તે કિમત પણ વધી કામ્તુ નવીન માગીઓ લેવાની માગીએના માલિકોને ઉન્નુકા હોય છે, એ જનમતાની સાથેજ માગીના કારખાના વાગા વાસ્તવિક રીતે તેની કિમત વધારશે એટલે માગીના બાકાથી અધિક મળેલા પૈસા ફટલાક માગીના ધણીએ, અને ફટલાક

ગાડીના કારખાના વાળાને એમ વેંચાઈ જશે. ચિવાય જે કામ પ-
 દેશાંતી ગાડીઓથી, ઘોડાથી, અને ગાંડીવાળાઓથી થતું હતું તેના ક-
 રતાં ઓછું, અથવા વધારે ધારીએ તો તેટલુંજ કામ થવાને હવે વ-
 ધારે ગાડીઓ, વધારે ઘોડા અને વધારે માણસો કામે લાગે છે. એ-
 ટલે અધિક ગાડી, ઘોડા અને માણસો, એમને ખાટે ખર્ચ કરેલા પૈ-
 સાનો દૂરુપયોગ થાય છે. જરૂર કરતાં વધારે બડોળ ગાડી ઘોડામાં
 ગ્રામી મૂકવું એ દેશને નુકસાનજ છે. એટલાથીજ બસ થતું નથી
 જે સોફો શ્રીમત હોય છે તેમને બાકું વધ્યું હોય તો ઘણી અડચ-
 ણ પડવાનો સંભવ નથી. પરંતુ મધ્યમ પ્રતિના લેડોડિપર એનો
 વધારે પરિણામ થવાનો સંભવ છે. પહેલાંનો દર કાયમ રહ્યાથી જે-
 ટલી ચાર ગાડીઓનો ઉપયોગ તેમના તરફથી થશે તેટલીવાર દર વ-
 ધ્યા પછી થવાનો નથી એટલે કેટલેક પ્રસંગે શ્રમ સહન થઈ શકે
 નહિ, તોપણ, અને કામની ઉતાવળ હોય તોપણ પૈસાની તાણુને
 લીધે ઘણા સોફોથી ગાડીઓનો ઉપયોગ થઈ શકવાનો નહિ આ ઉ-
 પરથી એવું દેખાઈ આવશે કે, પહેલા કરતાં વધારે પૈસા ખર્ચ થ-
 ઈને સુખ માત્ર પહેલાં કરતાં કમી થયું.

હવે, એકાદાએ વાજાની કરતાં વધારે માગણી કરી હોય તેને
 સ્પષ્ટ “ ના ” કહેતાં દરના પરિણામના એટલા સર્વ વિચાર તેવું કે-
 હેનારાના મગજમાં આવે છે, અથવા આવવા જોઈએ એમ કહેવું ન-
 થી. તેજ પ્રમાણે એકાદા મનુષ્યે એવી માગણી પ્રમાણે વધારે પૈસા
 આપ્યા કે તરતજ ઉપરનાં સર્વ પરિણામ બની આવેછે એમ પણ
 નથી. ઉપરના વિવેચનનો હેતુ એટલોજ દર્શાવવાનો છે કે આ
 વ્યવહાર જો કે છેક ક્ષુદ્ધક દેખાય છે તોપણ તેનાં પરિણામ અ-
 તિશય મુંચવાડાનાં અને ઘણાં દુર સુધી જઈ પહોંચનારાં છે.

વળી એક એવાજ પ્રકારનું ઉદાહરણ લઈએ; મોટા મોટા સ-

હેરમાના ધીનત લોગો માટે જે બન્ધ બોજનશ્રુતિ છે તેમાના આક
 રેની કિરાત તી કલ્પના માહિત ન હોત એમ મનુષ્યથી થઇ શકવાની
 નથી મોગ મોટા સામત લોકો એમ બોજન શ્રુતિમા જ્યારે એટલે
 આ આકરો તેમના શબ્દ કિરાતમા તૈયાર રહે છે અને તે જગ્યા
 નીજના એમને તેમની પાસે જલ્દિત માગે છે ધીનત લોગો ત્રાણ
 નાણાં ઉપરોગ કામની હમેશા શ મજ લગે છે કાલુ પોતે તી
 માત છે, એ સર્વ સમજે એવી તેમની ઇચ્છા હોત છે રૂપાના પત્થરથી
 નાણા આપના એ મનુ પોતની ચોગ્યતા હમીયત આપાદન છે
 એમ તેમને લગે છે ત્યારે રૂપાનું મોટું નાણું અથવા મેનાનું એ
 કાંઈ નાનું નાણું જે હાથમા આવે તે આપીને સાહેબની રસારી રવા
 ના થાય છે! અથવા બોજનશ્રુતિમાના એકાદ આશ્રી આની કિરાત
 તી જગા ખાની થાય તો ઓક લોગ ત્યા પ્રાપ્તિના પ્રમાણમાં એક
 પગાર લઈને અથવા વિપ્રુન પગાર ન રેતા આકરી દરવાનું કમુલ
 કરે છે અથવા પત્ની પણ કંઈ રૂબ બોજનશ્રુતિમા માલિકને આ
 પીને ગમે તે રીતે તે જગા મુગસ વિષે ચલત રહે છે આ વાતનું
 પણ પરિણામ માલિકાના પૂરેકા કિરાતથી સમજાવ થાય છે એ
 ટલે તે આકરી મેળવવાને ગોટલા પૈસા બરસ પડે છે કે જાખરે તે
 ધધામા બીજા ધધા રૂતા વધારે પ્રાપ્તિ રહેવા પામતી નથી

આ ઉદદરથી કૃપ થી એવું સ્પષ્ટ લગમા આવવા સરખું છે
 કે જ્યારે એકાદ ધધામાના મનુષ્યો થએલી આશ્રીના ચોગ્ય મો
 બદના કરતા વધારે પૈસા કે છ પણ પ્રમાણ સ્વરૂપે આપવામા આ
 વે છે તે વખતે અર્થશાસ્ત્રના નિયમો પ્રમાણે વધારે લોગ તે ધ
 ધો કરવાનો ઇચ્છે છે, અને ફરીને પ્રાપ્તિનું માપ પૂર્વ મિથિતિમા આવે
 ત્યા સુધી ચક્રસાચકરી ચાલતી રહે છે એમ થતા ધર્મવાર પૈસાઓ
 અને શ્રમનો દૂરપરોગ થાય છે આ વાત ધ્યાનમા રાખી, કાલુક

શુભ માટે દાગના ચોર્ટ મોંગટલા દરતાં વધારે કાઢીને ન દેવા માટે મનને રોકવું એ નિઠલાત્મક પરોપકારદષ્ટિએ પ્રત્યેકનું કર્તવ્ય છે.

હમેશાં રેલવેના રોચન ઉપર દબાયેલો લોકો દેખીનું ઔદયનું અથવા પરોપકારનું પરંતુ વાસ્તવિક ભોજનના નુકસાનનું કામ કરે છે. એ કામ એટલે રોચનમાસ્ટર, ગાર્ડ, સિસ્ટ્રાઇ અને દબાસ એ લોકોને બદલે આપવી એ છે કાઢવણ સંસ્થાની શરૂઆતમાં સર્વ વ્યવહાર પ્રમાણિકપણાએ ગતિાવે એવી તેમના ઉપાદેશની ઇચ્છા હોય છે, અને તે દષ્ટિએ જૂઠાં જૂઠાં કામો જૂઠા જૂઠા મનુષ્યો ઉપર મોંઘી ઘીંધેલાં હોય છે. એ કામો દરતાં એ તેમનાં કર્તવ્ય હોઈને તેમને બદલે તેમને ને સરથા તમજી પગાર મળેલો હોય છે, માટે જીવન મનુષ્યે તેમને જૂદો મોળદલો આપવાની કંઈ જરૂર હોતી નથી. પરંતુ મનુષ્યના એકત્રોદાપણાને લીધે સગાડીને આવકાશ મળીને સાત્રય રજાતના પ્રકાર શરૂ થાય છે. દબાસ કામ પહેલરહેલી આગગાડીની શરૂઆત થઈ તે વખતે ધણાં વર્ષ સુધી આગગાડીમાં મુસાફરી કરનારા લોકો પાસેથી પૈસા ન લેવા માટે, સમીના નિયમ હતા, અને તે તોડનારને સખત સિદ્ધા કરવામાં આવતી. પરંતુ ત્યાપણ આ સખતાઈ નહિ જેવી થઈને, રેલવેના નોકરોમાં પૈસા ખાત્રનો વહીવટ થલે અસે ચાલે છે. આ પ્રધાન શ્રોતરૂં એટલો પ્રસરેલો છે કે, તેવું કરવું એજ સ્વાભાવિક અને ન કરવું એ રીતિ વિરૂદ્ધ એમ લોકોને લાગવા માંડ્યું છે એમ વર્તવું નહિ એવો નિયમ કરનારને ધારી વખત અગ્યણ સોસપી પડે છે. કારણ જે લોકો પૈસા આપસે તેમનું કામ પ્રથમ કરવું, અને ન આપનારનું પડીતી કરવું, અથવા વખત નથી એમ દલીલે કરુંજ નહિ, એવી આગગાડી ઉપરના નોકરોની સાધારણ રીતજ પડી ગયેલી છે.

આ પ્રકાર એકપેટાપણાથી ઉત્પન્ન થઈને તેને લીધે અનેક ધાતક પરિણામ બને છે, એ પ્રજ્ઞા યોગ્ય લોકોના લક્ષમાં આવતું દ્રશ્ય. આ દુષ્ટ ચાલથી ચનારા કેટલાક પરિણામનો વિચાર કરીએ.

રેલવે કંપનીના ભાડનો દર એવી સમજુતીથી દગવવામાં આવે છે કે, નિયમિત બાહ્ય આપ્યું એટલે પ્રવાસ કરનારા મનુષ્યોને તેમના સામાન સહિત એક ઠેકાણેથી બીજા ઠેકાણે પહોંચાડવાની, અને વર્ગ પ્રમાણે તેમની કંઈક વ્યવસ્થા કરી આપવાની જવાબદારી કંપની ઉપર રહે છે ઉપરના વર્ગમાંના ઉતાડનો સામાન રેલેશન ઉપરથી ઉચકીને આગમ્યગીના ડગમાં મૂકવો અને મુકરર કરેલે યથે પહોંચ્યા પછી તે ડગમાંથી કઢાડીને રેલેશન ઉપર લાવવો, એ વ્યવસ્થા કંપનીએ કરી મૂકેલી હોય છે. એ કામ કરવાને વારતે પોસ્ટર કે હાથ લોકો ચાકરીમાં રાખેલા હોય છે. ઉપરના વર્ગમાંના પ્રવાસ કરનારા સર્વ લોકોના આ કામ તેમણે કરવા જોઈએ, અને તેમના ઉપર સર્વનો સરખો હક છે. એક ઉતાડ તરફ જ આ લોકોએ વધારે લક્ષ આપ્યું, એટલે સ્વભાવિક બીજા ઉતાડ તરફ દુર્લક્ષ થાય પ્રારબંભ આગળ આઠ આનાની જેને પરવા નથી એવા લોકો આ ચાકરી પાસેથી પોતાનું કામ વિશેષ દાગજી પૂર્વક કરાવવું અથવા પ્રથમ ઠંઠવવું તે માટે તેમને ધના પૈમા આવે છે આને લીધે તે લોકોના કામ તરફ વાજબી કરતાં વધારે વખત શુભાવીને જે લોકોને તેમની વિશેષ જરૂર હોય છે, તેમને તેમનો ઉપયોગ થતો નથી. આવી રીતે પૈસા આપનારનો હેતુ જો કે પોતાનો કાંઈક થવો એટલે જ હોય છે, તોપણ તેને લીધે બીજાને ટોટા થવા વગર રહેતો નથી પૈમા લીધા સિવાય મનથી કામ કરવું નહિ એવી તેમને ટેવ પડે છે, અને જેમને શક્તિ હોય તે લોકો પૈસા આપીને પોતાના કામો કરી લે છે. એકાદ પહેલા વર્ગનો શ્રીમંત જેવો ઉ-

તારૂં દેખે છે કે, તેમનાથી પોતાને ધણી પ્રાપ્તિ થશે એવા વિચાર મનમાં આણીને દમાલ સોડો તેની આસપાસ બેગા થાય છે અને છત્રી, પોટલી, પેડીઓ, પાકીટો વગેરે તેનો સામાન વ્યવસ્થાથી રૂબામાં ગોઠવવામાં તેમનો વખત જાય છે. અહીં એકદો મધ્યમ સ્થિતિનો મનુષ્ય દાયમાં બારે પાકીટ સમૂહને જોઈ દોષ તોપણ તેને કોઈમ મદદ કરવા નથી; કારણ તેની ખાતેથી કંઈ પ્રાપ્તિ થવાનો સંભવ દોનો નથી. કેટલીક બીયારી બાદરીઓ તો માથે હોદરાં અને સામાન દોવાને લંબે, હવે માડી લીધા ચિથથ નીકળી જશે કે શું એ બીકથી છેક મનરુદ્ધિ જાય છે. પોતાને પણ મોટા સોડો તરફથી પૈસા મળવાની આશાએ ગુલાબેલા દમાલ તેમના તરફ લક્ષ આપવા નથી. આમ પ્રકારે દમાલોને પૈસા આપવા એ તેમના ઉપર ઉપકારજ કરવો એમ શ્રીમતને લાગે છે, પરંતુ બીજા સોડો ઉપર તે અપકાર થાય છે.

આ કરતાં પણ અનિષ્ટ પરિણામ ઉપજતા પ્રકારથી કોઈ કોઈ વાર બની આવે છે. જે ઉગાર તરફથી કંઈ મળવાનો સંભવ નથી તેમને પણ ઉચટે ચોગ્ય ઠેકાણે લઈને બેસાડવા પડે છે, અને તેમનો સામાન ઉપર અડાવવા માટે થોડી ધણી મદદ કરવી પડે છે. એ સર્વ થાય સાં યુધી ગાડીને રોકવી પડે છે. શ્રીમત સોડો તરફ વાજતી કરતાં વધારે લક્ષ આપવામાં જે વખત જાય છે તે વખતમાં બીજા સોડોનાં પણ કામ થવા સરખાં હોય છે. પરંતુ દમાલની પૈસાની લાલચે વધારે વખત ગયો તેથી ગાડીને વાર થાય છે. મોટાં મોટાં રોડોનો ઉપર બહુીયાર એકું થયેકું અનેક જણના જોવામાં આવ્યું હશે. ઠેકાણે ઠેકાણે થોડી થોડી વાર થઈ તોપણ દર દરના પ્રવાશીઓને કોઈ કોઈવાર નીમેલા વખતથી કેટલાએક કલાક વાર લાગે છે અને તેથી બહુીયાર તેમની ગેરસોઈ થાય છે. જે

પ્રકારની મદદ મળવા સારૂ પ્રત્યેક ટીકીટ વેચાતી લેતાં પૈસા આપ્યા હોય છે, તે પ્રકારની મદદ કેટલાકને નેમના બાગ ઠગનાં વધારે મળેલી તેથી સર્વોચ્ચ તોળે પતિબાગ બે મનવો પડે છે એટલે થીજ સર્વ જમ થનું નથી આમગાડીના સજથે જે અનેક અકાગત થાય છે, તેમાનાં ધણાએક અનિયમિતપણે લીધે બની આવે છે. જે દાને જે ઠેકાણે પ્રત્યેક ગામી આવરી નેહએ તે દાને તે ઠેકાણે અન્યાયી ગામીને અપદાયનો સબરજ નથી.

ખીજાં પણ આનુરનિક અનિષ્ટ પતિબાગ આ પ્રકારથી બને છે દુખાયોને લાગ આપવાના રીકાજથી દગલે દગલે ગાડં લોકોને લાગ આપવાનો વડીલ શરૂ થાય છે, અને તેથી કેટલાક એરકમદ થાય ■ ગાડંને રૂપિયો, બે રૂપિયા આપ્યા એટલે તે દમ માનસને બેસાડાનું ખાનુ (કપ ટેમેન્ટ) બેચાર માણુમને દવાલે કરી તેને તાણુ અડકારી રાખે છે આને લીધે બીજે ઠેકાણે ધણી બીડ થાય છે આ કુચી દીધેલા ખાનામા જે બે ત્રણ આસામી બેડેલા હોય છે તે પોતાનો સામાન ઓળખ પસારી રાખે છે અને જનાર આવનારને ત્યાં ખીજા માણુમે બેડેલા હોય અથવા બહાર ગયેલા હોય એમ લાગે એરી તજવીજ કરે છે, અને તેમને પ્રત્યક્ષ પૂછીએ તોપણ તેવુંજ કહે છે એકાદો મનુષ્ય પકો હોય તો ને ખીજા ક્યામા ગર્દી ધધેલી હોવાથી એટલે ફરીથી આ ખાની ખાનામા આવે છે. ત્યાં ખરેખર વધારે માણુનો બેડેલા છે કે શું એનો પૂરો તપાસ કરીને ગાડંને તે ખનું ઉતારાની રજૂર પડ્યે છે પરંતુ ગાડંને જ્યારે વિશેષ સદ્દતણુ બતાવે ત્યારેજ તે નરમ પડે છે, સાધારણ મનુષ્યને તે દાદ આપતો નથી જે મુખને વગે સર્વ ઉતારએ સરખા પૈસા આપેના હોય છે તે સુખને કર્ષ આસ કેટલાકની પાસેથી લેધને તે ખીજો આપવાને તૈયાર થઇ પોતાનો શયદો કરી લેવાને કપનીના

પગારી ગોકરો કેવા તૈયાર થાય છે, એ પહેલાં આપેલા પોર્ટર (દ-
ખલો) ને ને દાકમમાં આપેલા ગાંડનાં ઉદાહરણો ઉપરથી સારી રીતે
ભાગમાં આપવા સરખું છે. વળી એક દાખલને માટે ગાંડને ઘણીસાર
લાંચ અદાવામાં આવે છે. સુધરેલા મનુષ્યોનું સારું દાખમાં જેટલું
શુદ્ધિકરણ દેખાઈ આવે છે તેટલુંજ કાષ્ટકેષ્ટવાર નાશ દાખમાં
પણ દેખાઈ આવે છે. કેટલીક રેલવે કંપનીની ગાડીઓમાં સર્વ દખા-
માં તંબાકુ પીવાની પરવાનગી હોતી નથી. જીંદી પીવાને વાગે છ-
લાયકો બાગ રાખા મૂકેલો હોય છે, અને તે ઉપર “જીંદી પીવા વા-
સ્તે” એવું પારીયું મારેલું હોય છે જે દખામાં જીંદી પીવાની પરવા-
નગી નથી હોતી તેમાં બેસાને જીંદી પીવા માટે કેટલાક સેકા ગા-
ંડને લાંચ આપે છે. આ લાંચ કેવાના પ્રકારમાં કેટલેક ઢેકાએ
એટલો સુધારો થયેલો છે કે, “જીંદી પીવા વાસ્તે” એવા અક્ષરથી
હાથેથી ચીઠીઓ ગાંડે લોકોના મનમાં તૈયાર હોય છે, અને જે
સેકા લાંચ આપે છે તેમના દખાના ખાતામાં તે ચોટાડી દે છે. આ
વાતનો પરિણામ કેટલેક ઢેકાએ એવા થયો છે કે ગાડીના સર્વ દખા-
માં તંબાકુના ધુમાડાની એક પ્રકારની દુર્ગંધ છટે છે.

પહેલું નો સ્વાર્થ માટે કેટલાક ઉત્તરઓએ પોર્ટર (દખાલો) ને
લાંચ આપવાનો જે શરૂઆત કરી તેનાથી થનારા પરિણામનાં કષ્ટક
ઉદાહરણ ઉપર આપેલાં છે. આ પ્રકારથી કેટલેક પ્રસંગે સામાન જો-
વાય છે. અને વિત્ત તથા જીવનો પણ નાશ થાય છે સમાજનું પરિ-
ણામે દિવ રા.માં છે એ જોવાખીને તે આશ્ચર્ય માત્ર, તાત્કાલિક પ-
રિણામ તરફ લક્ષ્ય નહીને કલ્પના થયેલા મનોવિકાસને લીધે જે દિવા કરવા
તરફ મનની પ્રવૃત્તિ થઈ હશે તે ન કરવા માટે મનનું સંયમન કરવું,
અને પ્રસંગે નેને માટે લોકોના હોયને અથવા દોષને પણ પાત્ર થવું,
એ નિરુત્સાહક પરોપકારનાં તત્વો છે.

વળી એક આ ચોખ્ખા મોઝદનાનો પ્રકાર ધણીવાર બની આવે છે, તે બધ કચ્છા વિશે પ્રયત્ન કરવો ઘણો જરૂરનો છે પોતાના ગરીબ ચાકર માણુમેને વંચા એક બે વાગ કંઈ વિશેષ મહિસ આપવાનો માત્ર આપણા લોભમાં છે, અને તે બક્ષિમને આપણે બોણી કહીએ છીએ ધમામ ધતનારથી ચાકરી કન્નાડ લોભકેપર ખુલ થઈને કોઈ મોઝવાર બક્ષિસ આપવી એ સાર છે, પરંતુ આ રીત જનુ પરિણામ મને એવો ચાકર હોય તોપણ તેને બોણી આપીને જોઈએ એમ થાય છે આ મળથી વધારે મોઝાટ કરવાની જરૂર નથી, કાચુ બોણી આપનારાનો અને લેનારાનો નિદાન હમેશ નો સબંધ હોય છે પરંતુ ચાકર માણુમેનું અનુકૂળ કરીને, જેમની સાથે આપણો વધારે સબંધ નથી એવા લોભ પણ બોણી માગના આવે છે, અને “ નહિ ” કરેનું જીવ ઉપર આવે તેથી તેને કંઈપણ આપીને લોભ તેની બચાવવા કરે છે એવી રીતે આ પ્રકાર ઘણો વધે છે એમદો મનુષ્ય જો કોઈ મોટા કામદારને મળવાને ગયો એટલે તેના સિપાઈ આ માણુસ પામે બોણી માગના આવે છે કામગીર વટે ચલાવે પોતાના સિપાઈઓ, રેલવેની બેગીઓ પગે ચાડનાર હમાન, અને તાર આશીસના તાર પટે ચાડના મનુષ્ય વખતે વખતે ત્રાસ આપીને બોણી લીધા વગર રહેતા નથી એ લોકોને પોતપોતાના કામ કરવા બદલ સારો પગાર મળે છે, અને તેમને વિશેષ બક્ષિસ આપના સરખો તેમનો અને લોભનો સબંધ હોતો નથી ઘણા લોકો આ બક્ષિસ મનથી આપતા નથી, પરંતુ તે આપી નહિ તો પોતાની દુનકાઈ દેખાશે અને તેમને ખોટું લાગશે તેથી મોટી નાખુશીથી આપે છે આ બક્ષિસ સળધી મોટા અધિકારીઓના સિપાઈ તે અધિકારીના હાથ નીચેના છેક નના નોકર સરખાને અનિશય ત્રાસ આપે છે કોઈ કોઈવાર તો બોણી માગનાર સિપાઈ બોણી

આપનારા કારકુન કરતાં થીમંત હોય છે. આ પ્રકાર બધા કસ્યા માટે જે વખતે એવો કાર્ધ મનુષ્ય બોલેા માગવા આવે તે વખતે તેને સખા સખ્તથી નિરોધ કરીને, તે વિને પ્રતિકૂળ દીક્ષા થાય તોપણ આપને સહન કરવી જોઇએ.

ઉપરનાં સર્વ ઉદાહરણો ઉપરથી એવું અનુમાન કદારો કે, જે વખતે ઉભવ પક્ષમાં સ્પષ્ટ કરાર હોય છે તે વખતે ધનારી આપ ભે થાય તેટલી તે કરારને અનુસરીને કરવા તરફ લક્ષ આપવું, અને જે વખતે તેવો સ્પષ્ટ કરાર ન હોય તે વખતે સ્પષ્ટ કરાર કરાવવાનો હોય તો તે જે પ્રકારનો થયો હોય તે પ્રકારનો કાલ્પનિક કચર મનમાં આણીને, આપ ભેનો વ્યવહાર જોટલો તેને અનુસરીને થાય તેટલો કરવો, આ વાગથી સમાજનું દિન છે.

સહિમાં આરે તરફ ઉત્ક્રાંતિ ધની નવ છે; તેમાં અસ્પષ્ટપણાથી સ્પષ્ટપણા તરફ અથવા અમર્યાદપણાથી મર્યાદપણા તરફ ગતિ ચાલેલી હોય છે. આ મુલ્ય મનુષ્યગતિના સુસંસ્થમાં દેખાઇ આવે છે. જેમ જેમ મનુષ્ય સુધરતો નવય છે તેમ તેમ તેના વ્યવહારમાં અધિ-કાઅધિક નિયમિતપણું આવે છે, મનુષ્યની પ્રાથમિક સ્થિતિમાં પગાર અથવા મજૂરી, સ્પષ્ટ કરાર અને પદમોની નિયમિત કિંમત એ વાતની કલ્પના પણ આવવાનો સંભવ નથી. તે વેળાની સ્થિતિ જોતાં પ્રબળોએ દુર્બલ પાસેથી જીવસુધથી જોઇએ તે કામ કરી લેવું, અને જોઇએ તો તેને કંઈ બક્ષિસ આપવી; દુર્બળોએ પ્રબળ પાસેથી કામ કાઢી લેવું હોય તો તેમજો તેમની પ્રશામત કરી કોઈ પણ રીતે તેમને રાજી કરી પોતાનું કામ સાધી લેવું. જીભીદારને ત્યાં તેના કનિષ્ઠ પારણ કરવારે વર્ષમાં કેટલાક દિવસ વેઠ કરવી; એટલે તેની પાસે ફાકટ કામ કરાવવું અને જીભીદારે તેને કંઈ બક્ષિસ આપવી, એવો રીવાજ અવાપિ

કાંકણમા ચાતે છે એ ચાપ પૂર્વે જન્મરૂઢી કામ કમી સેવાની જે સામાન્ય રીતિ હતી તેનેજ જતાવનારો છે. મનુષ્યના ધણાખરા વ્યવહારનો હેતુ એક પ્રકારનાં સુખ જીલ્લને આપવા અને તે પ્રકારના સુખનો તેની પામેથી મોનદત્તો લેવો, આ હેતુ છે આ સુખનો અદત્તો બદત્તો માણુમોની જગતી સ્થિતિમા ધણો અન્યવચ્ચિત્ત હનો, તેને વ્યવસ્થિત રવગ્રપ આપીને કઈ નિયમના પ્રબંધમા આણુતુ એ સુધારાનું એક અગ છે રપટ અથવા મુખ્ય કમરનું પોતે ઉત્તરધન કરતુ, અથવા જીલ્લને તેતુ કરવાને પ્રટત કરતુ, એટલે સુધારાથી દૂર બ્રમથુ કરતુ થાય આ સમાજની અવનતિનો માર્ગ દાળનાવિરો યત્ન કરવો જોઇએ

યોગ્ય મોનદલા કરના વધારે દેણુગી આપ્યા સિવાય મનુષ્યનો વ્યવહાર સરળ રીતે ચાવવાને હરકત આવવાની નથી રેવવેની શર-આન થયા પછી કેટલાક વર્ષ સુધી સર્વ વ્યવહાર સરળ રીતે ચાવતો હતો, અને પોતાના કામો કરી સેવા સાર ઉતાર લોમ કપનીના ચાકરોને દેણુગી આપતા નહતા જોજનચૂદમાના ચાકર લોકો પછુ પ્રારબમા પોતાના કામ પોતાના પગામ્માજ સતુષ્ટ ગીને કરતા હતા. પરતુ કંઇક કારણથી એકવાર લગાડીનો પ્રકાર શર થયો એટલે તે ચારે તરફ પ્રસરે છે એના ધાતકી પ્રકાર બધે કરી પોતાના કામો માધી સેવા માટે યત્ન કરવો જોઇએ જે લોકોને અયોગ્ય મોનદલો આપવાનો તેમને અજે પ્રમાણિકપણુ હોય તો, તે લોકો પછુ કાંઇ-કાંઇવાર આવી દેણુગીનો સ્વીકાર કરતા નથી એમ જણાય છે એકવાર એક ગરીબ બાઇએ ખુદ રપેન્સર સાહેબનું કઈ કામ કર્યું, સારે તે કામ બદલે તેણે જે મજુરી માગી તે ઘણી યોડી છે એમ તેને લાગી ને તેને અધિક પેમા આપવા માંડ્યા પરતુ પોતાની યોગ્ય મજુરી લેઇને બાકીના પેમા તેણે ખાડા આપ્યા તેથી આ

પ્રકરણમાં કહેલા અયોગ મેંજદલાનો કેટલોક પ્રકાર અંધ કરવાને ઉભયપક્ષ તરફથી પણ મદદ થવાનો સંભવ છે.

ધર્મી અને આકર એમના સંબંધને અનુગ્રહીને નિવૃત્તાત્મક પ-રોપકારની દૃષ્ટિથી એક દૈન્ય કલ્પન થાય છે, ને એ કે, ઉભયતાની મધ્યે કરાર કરતી વખતે આકરને પોતાનો પગાર કમી છે એમ લાગતું કામનું નથી. અનિયમિત દેખુમી બંધ કરી તો પોતાને નુકસાન થશે એમ આકરને લાગશે, પણ એ નુકસાન કાળાંતરે નિયમિત પગારમાં તપાસ થઈને પૂરું થશે.

પ્રકરણ ૪ થું

પોતાના ઉત્કર્ષની મર્યાદા.

પૈમા અથવા જેની કિંમત પૈમાથી થાય એવા મૂર્ત અથવા અમૂર્ત પદાર્થની આપ લે સાથે જેનો સંબંધ છે એવા નિવૃત્તાત્મક પરોપકારનો પગેમાં ત્રણ પ્રકરણમાં વિચાર થયો. હવે મનુષ્યોના અન્યોન્ય વ્યવહારથી તેમને જે સ્વાભાવિક રીતે હામદો થાય છે, અથવા તેમના મનને સમાધાન અથવા મુખ થાય છે, તેનો વિચાર આગળના ત્રણ પ્રકરણમાં કરવાનો છે. પૈમાનો અથવા મૂલ્યવાન પદાર્થોની આપ લેનો જેમાં સંબંધ નથી એવા મનુષ્યોના વ્યવહાર પણ પરોપકાર ભુદિથી આજ્ઞા દોષ તો સમાજમાંની વધારે વ્યક્તિને મુખ થઈને સમાજનું કલ્યાણ થાય છે, પણ તેજ છેક સ્વાર્થની દૃષ્ટિએ આજ્ઞા દોષ તો એકના મુખ વારને બીજાને દુઃખ થઈને સમાજનું આકલ્યાણ થાય છે. પ્રત્યેક મનુષ્યને, પોતાના વ્યવહાર બીજાના હામદાના, સમાધાનના, અથવા મુખના આડે ન આવે એવી

રીતે મનનું સ્વમન કરાવે કહેવું એ નિવૃત્ત્યાત્મક પરોપકારનું કામ છે

એકાદ્ય મનુષ્યને અંગે વિશેષ પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક ગુણ હોય તો, તે જે પ્રમાણે તેને ખીંચી કરતા અધિક સપત્તિ મેળવી શકે છે, તેજ પ્રમાણે તે ગુણને લીધે તેની પ્રતિષ્ઠા અથવા વખાણ પણ થાય છે ખીંચી કેટલાક શારીરિક અને માનસિક ગુણ એના છે કે, તેમની સપત્તિ મેળવવાના કામમાં મદદ ન થતા તેમને લીધે મનુષ્યને લોકપ્રિયતા સપાદન કરતા આપડે ૩ અડધા સમયે સખે નિચાર કરતા, ખીંચીના કશાણુ તરફ દુર્લક્ષ કરીને પોતાનાજ હાથે તરફ પોતાની શક્તિનો અભયોદ્ધ ઉપયોગ કરવા મોઝ નહિ એમ કહેવામાં આવ્યું છે હવે આ બાગમાં મનુષ્યે પ્રતિષ્ઠા મેળવવા વારતે અથવા લોકપ્રિયતા સપાદન કરવા માટે પોતાના અસામાન્ય ગુણનો ઉપયોગ કયા સુધી કરવો, અને ખીંચીને તેવા પ્રકારના સુખો મળે એ માટે આત્મમયમન ક્યારે કરવું આ વાતનો વિચાર કરવાનો છે

આ વાતનો નિચાર કરવા લાગ્યા એટલે ધણાજ કાંઈ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે મનુષ્યેતર પ્રાણિના ધણાજ વ્યવસાયનું વ્યવસ્થાપન કરવાનું હોય છે મનુષ્યની આવશ્યકતામાં પણ જીવનાર્યકપદના સ્વરૂપમાં ધણો ફેરફાર થતો નથી પરંતુ મનુષ્ય જેમ જેમ સુધરતો જાય છે તેમ તેમ તેની અનેક શક્તિનો વિકાસ થઈ જાય તેની છત્રા અને આશા એનું સ્વરૂપ ધણુ સક્રિય થાય ૩ સુધરેલા દેશમાં પણ ધણાક વ્યવસાય જીવનાર્ય કવદચીજ પ્રેરીત હોય છે પરંતુ જે લોકોને નિર્વાહના સાધનની ઘણી પચાત પડતી નથી, એવા લોકોમાં પ્રતિષ્ઠા તાર જે કવદ ચાલેલો હોય છે તેને “ ઉત્કર્ષાય કલદ ” એવું નામ આપ્યું હોય તો ચાલશે ખીંચી લોકો ઉપર આપડે આપડા

તેની વિરૂદ્ધ બોનવાની માંદગી છાતી ચાલતી નથી એમ અનેક સભાપણુમા કુસંગ ગૃહસ્થોનું એક દેખણે મળવાનું થયું એટલે તેમનામા જે સ્પર્શ શરૂ થાય છે તેના થોડે ધણુ કરી તેમનામા વૈર થયા વગર રહેતું નથી પ્રાપ્તકાષ્ટ વાર ધણી મઝાણીમા એવો એકાદો મનુષ્ય હોય એટલે ધણુ મરીને તેનુજ મો ચાલેતું દોષ છે, અને ખીજા માંદગી બોનવાનો આવમશ મળતો નથી આના પ્રકારનું પોતાની કુદિનું અને જાણીચુનુરાદનું પ્રદર્શન કરીને પોતાના પ્રમશમા ખીજાને બાબા પા વાનો યતન મરનાર ગૃહસ્થ ધણુ મરીને લોભને પસંદ પડતા નથી સભાજીપટુતા આ ગુણ છે ખરો, પણુ તેના અમર્યાદ ઉપયોગ કર્યોથી તે દોષ થાય છે ખીજા કેટલાક ઉદાર મનના એમ ગૃહસ્થો જડી આવે છે કે, તેમને આજે જો કે સર્વ લોકો ઉપર દાપ બેમાડીને પોતાનું તેજ આરે તરફ ફેલાવવાની શક્તિ દોષ છે તોપણુ તે શક્તિનો ધત્તો ઉપયોગ ન કરતા મઝાણીમા મેડેના કેનંગ અનમિદ્ધ અથવા સરમાળ મનુષ્યને પણુ જોનારને આવમશ મળવો અને મજાણીના આનંદનો ઉપયોગ તેમને લેવા દેવો એમ થેરો તે વર્તેન કરે છે એ જે પ્રમશ લેકા મળ્યા તેમા પહેલા પ્રમ ના લોભો નિરૂત્પત્તક પરોપકારનો અર્થ પણુ નથી હોતો પરંતુ ખીજા પ્રમશના લોભના આચરણ નિરૂત્પત્તક પરોપકાર તત્વો અનુમરીને દોષ છે પ્રાપ્ત પણુ વાતની પ્રાપ્તિ વાસ્તે વિરોધ શ્રમ કર્યો એટલે તે અધિમધિમ્મ દૂર જાન છે એવો સાધારણ નિયમ છે, તે નમાજે પહેલા પ્રમશના લોભની સ્થિતિ હોય છે તેમજો જો કે આત્મ વિનિત્ય વિરો મમાધાન લાગે છે અને મુદ્ધિ કૌશલ વિરો લોભ તેની તારીફ કરે છે તોપણુ તેનો સ્વભાવ માંદગી ગમતો નથી, અને તેને લીધે લોકમા તેની કિમત ઓઝી થાય છે

સભાજીના જુમ્સામા કેટલાક લોભ ખીજા માદિતીને લીધે અ

આખા આગ્ર દાન કરીને તેનો ઉલ્લેખ ન કરવો એજ યોગ્ય થશે આ-
વે પ્રસંગે સ્વોત્કર્ષની સ્વાભાવિક ધ્રુવ પ્રબળ મધ તોપણ તેનું
સંયમન કરતું એમાજ સર્વનું કલ્યાણ છે

સભારણુ અથવા ખાનગી વાદવિવાદ અનાયવા સંબંધી ઉપર
જો વાતનું ચોક્કસ દિગ્દર્શન કર્યું છે, તેજ વાત મોટી મોટી સ-
ભામાં થનારા અથવા વર્તમાન પત્રમાં ચાલનારા વાદવિવાદ સંબંધે
પણ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ ઘણું કરીને આમાં પ્રકાશના વાદવિવાદ
શરૂ થયા એટલે તે વ્યક્તિ ઉપર ધસારો કરે નહિ એમ ધણું કવ-
ચિત જની આવે છે વ્યક્તિ ઉપર આના પછી વિચાર એક બા-
જીએ રહીને વિકારોનુંજ પ્રાગત્ય થાય છે, અને તત્ત્વમોધ, આ જો
વાદનો મુખ્ય ઉદ્દેશ તે એક બાજીએ રહે છે પ્રતિપક્ષીને નીચો
પાડવાનું કરનાથી થનારી કીર્તિની આશાએ મનુષ્ય કોઈ કોઈવાર એ
ટલો ઘેનો જની જાય છે કે, તેના હાથથી નિર્દયપણાના અને અ-
પ્રમાણિક પણાના પ્રકાર બને છે, અને સત્ત્વ બહાર પાડવાને પ્રતિબંધ
થાય છે આવે પ્રસંગે સખત ચાલનારી કતમને અથવા જીભને
રોકનાથી રાખાજને હાથે થશે અને ખાનગી ચેર ઓછુ થશે પ્ર-
તિપક્ષી ઉપર સ્પષ્ટપણે મોઢપણું પ્રકાશનો આરોપ ન કરતા પોતાની
બાજીનો પુનવો અને પ્રમાણો, અને તે ઉપરથી નીકળનારા અનુમાનો
વ્યવસ્થિત રીતે બતાવવા માટે થાય તેટલો ચલ કરવો, અને મુખ્ય મુ-
દ્દાને બાધ ન આણનારી નાની નાની બારીક શરીરિક જૂલો તરફ ઓદા-
યંથી દુર્લક્ષ કરતું, પછી તે જૂલો વસ્તુ રિચિ બતાવનાન સંબંધની
હો અથવા તર્કસાસ્ત્રીની દૃષ્ટિએ થયેલી હો ઓદાયનું કોન વળી થોડું
ફેલાવો થવા સરખું હોવાથી પ્રતિપક્ષીના પુણ્ય અને પ્રમાણે પેડી
જેટલી વાતો કબજ કરવા સરખી હોય તેટલી કબજ કરીને તેની
અપૂર્ણતા સિદ્ધ કરવાનો ચલ કરવો જો પ્રતિપક્ષીએ અપ્રમાણિક

પણે સત્ત્વ ગુણવચનો મળ કર્યો હોય તો ફક્ત ખુબું પાડવાનું કરવું જરૂરનું છે; પરંતુ નેવો કાઢ પ્રકાર ન હોય તો પ્રતિપક્ષીના પોતાના પક્ષની પ્રીતિથી માન આપવું એ નિરુત્થાત્મક પરોપકારના તત્વોને અનુમરીને છે. વાદવિવાદમાં જરૂરીઆત ઔદ્યોગના અમારને સીધે અમારા ઉપર ધક્કું પાડતક પરિણામ થાય છે. આરે તરફ માલેલા ગ્રામકીય, સામાજિક, અને ધર્મ સંબંધના વાદવિવાદ તરફ દાખાવાર નજર કરી દો; તો, જાને પક્ષમાં કેની લગાઇઓ માલની રહે છે, અને એક ખીજના રેતુ તરફ ફેટલી વિલસખ પ્રકારની ઝેરસમજ કરી દેવાનો મળ કરેલો હોય છે એ લક્ષમાં આવશે. આપજુદ દેશમાંના લોકોને ગ્રામકીય પ્રશ્નો ઉપર સખન વાદવિવાદ કરવાનો પ્રસંગ આવતો નથી, પરંતુ સામાજિક અને ધાર્મિક વિષયો ઉપર વાદવિવાદમાં ઉપજી વાતની સલના જખાધ આવે છે. અને પક્ષમાંના આગેવાનોએ નિરુત્થાત્મક પરોપકારનાં તત્વો યોડાંક ઉપયોગમાં આવ્યાં હોય તો પછી અનર્થ ઢાળતા સરખું છે.

સ્વેચ્છેના વગી ફેટલાક પ્રકાર જડી આવે છે. નેમનુ આપેલાં ઉદાહરણો સાથે ફેટલીક વાતોમાં સાખ છે. આપજુદ લોકોમાં ગાયન વાદકગા નિપુણ મનુષ્યોમાં પરસ્પરના ઉત્કર્ષ વિશે એટલી સ્પર્ધા જડી આવે છે કે, વેગા કવેગા તે પરસ્પરની જૂલો કદાડીને એક ખીજને ફાકટ ખડલામ આપવાનો મળ કરે છે. ગાયનવાદ સાંબળીને મનોરંજન કરવા માટે દશ વિધ મનુષ્યની મટગો બેઠી હોય તો જો ત્યાં પ્રતિસ્પર્ધા ગાનાર અને વગાડનાર હોય તો તે શીજલસમાં કદી પછુ તે રંગ આવતા દેનાર નથી. ગાયન વાદકિકમાંના મર્મ જેમને સમજના નથી એવા લોકોને સુસ્વર સાદ ગાયનથી આનંદ થાય છે, અને એવા પ્રકારના લોકોનેજ ગાયન સાંબળવાને આવેલી મટગીમાં જખાવ હોય છે, એ વાત તેમના સ્વખમાં પછુ આવતી નથી.

ગાનારાએ કઠણુમા કઠણુ ચીજો શહાડીને વગાડનારાને નીચો પાડવાનો યત્ન કરવો, અને વગાડનારે પણ ગાનારાને ખજાર ન હોય એવા વગાડવાના તાલ તાલીને તેને બૂલાવવો. જન્મેમા (આવા પ્રકારની સ્પર્ધા શરૂ થઈ એટલે માનવનાં ભેગી થએલી મડળીનો, છેક વિરસ થાય છે જે વખતે ગાનાર અને વગાડનાર લોકોનોજ સમાજ ભેગો થયો હશે તે વખતે આના પ્રકારની સ્પર્ધાથી સામાજિકતાને ગમત થશે, પરંતુ જેમને તે કાળનો વાસ સરખો પણ નથી હોતો તેમને આ પ્રકાર છેક કટાણો આપે એવો થઈ પડે છે આને પ્રસંગે પરસ્પરના દોષ તરફ દુર્લેક્ષ કરીને અને એક બીજાને ઉત્તેજન આપીને, સામાજિકતાને આનંદ થશે એના મીઠા અને સુરસ પદો કહેના અને સહેલી ગતો વગાડી એમાજ શહાણુપણુ છે.

ઠાંધ ઠાંધ વાર પાચ દસ માણસની મડળી એક સભાપણુ કરતી હોય તો તે પૈકી જે ત્રણ મનુષ્યનેજ એકાદ વિષયનું વિશેષ જ્ઞાન હોય છે, અને પોતાના જ્ઞાનનું બીજાની આગાહી પ્રદર્શન કરવાના રીતુએ તે સભાપણુનો પ્રવાહ તે વિષય તરફજ વાળે છે ઠીક, તેમનામા આલેખા વાદવિવાદથી બીજાને કંઈ ઉપયુક્ત માહિતી મળ્યા સંખી હશે તો એક કરતુ યોગ્ય થશે પરંતુ ધણુ ખરૂં તેણે થતુ નથી તેમને પોતાના જ્ઞાનની શેખી મારાની ટોચ છે, અને તે પોતાનું સભાપણુ દુર્બોધ કરવા નિષે યત્ન કરે છે આવી રીતે પોતાની નિહતા ખતાવવાનો યત્ન કર્યાથી ઇષ્ટ હેતુ તો પાર પડે નથી જ, પણ ઉલટો એના મનુષ્યો વિશે બીજાના મનમાં વિસ્ફોર માત્ર ઉત્પન્ન થાય છે.

આ સ્વોત્કર્ષની ઇચ્છા બરોબરીની મળીમાજ ચડમાચડરી ઉત્પન્ન કરે છે એમ નથી, પણ નાના મોટા સર્વ મનુષ્યો ઉપર તેનો પરિણામ શામ ઇ વર અને વહુ, માગાપ અને છોકરાં, શિક્ષક અને શિષ્ય, ધણી અને ચાકર, અધિકારી અને તેના હાથ નીચેની નો-

તે રિતે, અને તેજ પ્રમાણે પોતાનો જાપ જેનમા પોતાને જણાતો હતો તેટલો કુશળ નથી એ વિચાર છેક ના મનમા આવ્યો એટલે તેને જે અમમાધાન થયો તે રિતે ખોટું લાગીને, તે તેમનું દુષ્ણ આપણે ટાળ્યું આ વિચાર વિશેષ આનંદકારક અને સમાધાન આપનારો છે આવા વર્તનમા જો કે થોડોક અપ્રમાણીકપણાનો ભાગ છે તોપણ પ્રમાણિકપણાથી યશના પરિણામનો વિચાર કર્યો હોય તો તે દુર્લભ કૃપા મરજો છે એમ કહેવાને હરકત નથી

તેજ પ્રમાણે વાદનિવાદમા, અથવા પ્રતિપક્ષીના બોલવાનો મુદ્દો પકડીને તે ઉપર બોનવામા, એકાદ મનુષ્ય ઉપર મહેલગાની કરાના સાધારણપ્રમણે, કાષ્ઠ કારણ ન હતા, કંઈ વિશેષ પ્રસંગે તેને જોઈ મદન નીચું પાડવા સરખું હોય તોપણ, તેને ફજેત ન કરવામા મનની ઉદારતા જતાવવી, આ સમ્યકપણાને અનુમરીને હોય છે દર્શના કરો કે પાંચ પચીસ માણસની મહાળી એરેલી છે અને તે મહાળીમા બરિખના વરવહનું એક જોડું દોહને તે જાળેના પણ મિત્ર લા છે એ મહાળીમા તે જાળે પેટી ઝાલનું અચાનક પ્રકટ કર્યું અથવા તેમના વિચારની બૂંધ જતાવવી, અથવા તેમને સાગળી થાય એવા પ્રકારનો દંધ વિનોદ કરવો એ કેવળ નિર્દયપણાનું કામ થશે જે મનુષ્યને અંગે થોડો પણ દયાનો ભાગ (અથા) હશે તેને આવા પ્રેક્ષકોની સમક્ષ એકાદ મનુષ્યને સજવજનો પ્રયત્ન કરવો, એ છુદ્ધ અને અત્યુચ્છ એમનો દોષજો વ્યથ કરવો થાય, એમ લાવ્યા વગર રહેવાનું નથી આવે પ્રમણે સુડદય મનુષ્ય બીજાને નીચો પાડીને તેના નુમ્સાનથી અથવા દુષ્ણથી પોતાનો ઉત્કર્ષ ન સાધનાં, તેના હોય દાકી નાખવા માટે પોતાનાજ પદરમાં અચાનક અથવા મૂર્ખપણું બાધી મેવા તેનાર થશે.

પોતાને ઉત્કર્ષ સાધની વખતે નિરૂપાત્મક પરોપકારના તત્વોને

અનુસરીને પોતાના અંગના એક ગુણને જાણી જુએ તે દાંડી રાખવાનાં રથનો ક્યાં, તે ઉપરનાં ઉદાદરો ઉપરથી લગ્નમાં આવશે. મુજબપણુને અનુસરીને આવ્ય પ્રકારનાં વર્તન મનુષ્યના હાથથી થયાં નહિ તો તેમના અરસપરસ વ્યવહાર આનંદ આપનાર નથી.

જૂઠાં જૂઠાં મનુષ્યોની માનસિક શક્તિમાં ઘણું વિભિન્નતા હોય છે, અને પ્રત્યેક મનુષ્ય હમેશાં પોતા કરતાં ઓછી શક્તિના મનુષ્ય ઉપર ઉપરીપણું કરવાનો યત્ન કરવા લાગશે તો મનુષ્યનું જીવન અસહ્ય થશે. આ વૈભવનું નાશક પરિણામ થાય તે થતું ઓછું કરવાને આ પ્રકરણમાં જે પ્રકારનું વર્તન અનુકરણીય હશે તેને જોડું બીજું સાધન નથી. કુટુંબના અત્યંત કડક નિયમને લીધે પ્રજા અને દુર્બળ એવો ભેદ ઉત્પન્ન થયો છે. મનુષ્ય કરતાં બીજા પ્રાણીમાં આ ભેદના પરિણામનું અત્યંત ઉચ્ચરૂપ ઓછું કરવાને સાધન નથી. પરંતુ માનવી સૃષ્ટિમાં તેજ કડક નિયમને લીધે ઉત્પન્ન થયેલી એક માનસિક શક્તિને લીધે તે ઉચ્ચરૂપ થોડુંક સૌમ્ય કરવાને સાધનો ઉત્પન્ન થયેલાં છે. મનુષ્યોના નિચાર જેમ જેમ ઉત્તમ થતા જાય છે તેમ તેમ તેમને પ્રજાને દુર્બળનો હાથો લેવો આ અત્યાય દેખાવા લાગે છે. હવે પૂર્વે જાણ્યા પ્રમાણે આચરણ અને તેનું ફળ એમાં કાર્યકારણ સંબંધ છેક નહિ જેવો કરી નાખીને પ્રજા અને દુર્બળ એમને સમાનાવસ્થામાં આણ્યા, જો કે દિવસ-કારક અને રાત્રી નથી, તોપણ મનુષ્ય જાતિના સુધાગને વિશેષ ધાકે ન પડે એવી રીતે દુર્બળનાં જીવનને જેટલાં ઓછાં કષ્ટમાય થાય તેટલાં કરવા વિશે યત્ન કરવાની જુદી મનુષ્યની ઉન્નત રિચ્છિતામાં ઉત્પન્ન થયેલી છે. જીવનાર્થ કલકમાં એક બીજાને છૂટ આપવાને જો કે ઘણી અડચણો આવવાનો સંભવ છે, તોપણ સમાજમાં મનુષ્યનો જે પરસ્પર સાથે અનેક પ્રકારનો સંબંધ આવે છે તે સંબંધમાં

એક બીજાને છૂટ આપવી ઘણી કઠણ નથી આજ પ્રકારની છૂટનો
પાટુ કરીને મનુષ્યોના મનોવિકાસ સાથે મળે છે.

કેટલાક ઉદાહરણો એવા પણ જણાય છે કે, જેમા વાદ્યવિગદ્ધમા
અથવા સભાગજમા પોતાનું વાદ્યનુયં અને બુદ્ધિસાધ્ય પ્રકાર
કરણથી જીવનાર્ય ક્ષયદમા તેનો ઉપયોગ કરી લેવાશે, એટલે તેના
યોગથી પૈસા મેળવવાના કામમા મદદ થશે એકુ દોષ તો આ સક્રિયો
યોગ રથને પૂર્ણ ઉપયોગ કરી લેવો ન્યાયનો યશ પાતુ આ પ્રકાર-
જમા જે ઉદાહરણો આપેલા છે તેવા પ્રકારના પ્રસંગ ઘણા આવે
છે અને તે વખતે પોતાની સક્રિયો અવરોધ કરાવી પૈસા
સળથી નુકસાન થવાનો સભવ નથી વળી જે મનુષ્યને છૂટ
આપી હશે તેનો પણ પૈસા સળથી શપથ થવાનો સભવ નથી
ઉદાહર્ય ક્ષયદનો જીવનાર્ય કાગળની સાથે સળથ દેવ તોપજુ, પડેલા
પ્રકારજમા ચક્રમાચસીના સળથે જે પ્રકારની છૂટ આપવા વિશે
મૂલવેપુ છે તે પ્રકારની છૂટ ખૂબી વખતે, તે પરાપકાર બુદ્ધિએ
આપી હર છે જ્યાં તેવો મળથ ન દોષ ત્યાં ઘણી છૂટ આપેથી
પાતુ કહી નુકસાન ન થવા સદિમા રાજાવિક રીતે જણાઈ આવ
નન વૈભવનું ઉચ્ચ સ્વરૂપ પાતું એવું કમુ સમ છે

જે રજીસ્ટ્રારની દસ્તાના સમયન કર્યા વિશે આ પ્રકારજમા વિ-
માર કંઈ, તે રજીસ્ટ્રારની દસ્તા મનુષ્યની પ્રશ્નગત્થામા પાતી પ્રશ્ન
દોષ છે રજીસ્ટ્રારના પ્રતિપક્ષનો પસંબ કરીને જીવથી મળનારો આ-
નદ અને અભિમાન એ જમની રોકામા વિગતજુ પ્રકારના જડી
આવ છે સમુને જ્યાં જીતીને તેમનું મમપાન થતું નથી તેમને
જીવના કાપક અથવા મરીમપો દોષ તોપજુ તેના સરીરજુ કડકે
કામ કરીને તે પ્રસિદ્ધ દેશને સખીને પોતાના પગકમનું પ્રસંન ક-
રવુ એ હાથી તેમને અનદ થય છે વધુવધુમાં આપણ સખા

જાના યુદ્ધમાં પ્રતિપક્ષીને નીચો પાડીને વિજયપ્રાપ્તિનો કાઠો બરાવવો, એ ઇચ્છા પણ હૃદયુદ્ધ કરનારા અથવા તરવારથી લડનારા વીરોની ઇચ્છા પ્રમાણેજ છે. તેમને જે પ્રમાણે પ્રતિપક્ષીઓનો માત્ર પરાભવ થવાથી સમાધાન થતું નથી; પરંતુ તેમને છેક ખાચમાલ કરીને તે ફરીને ડોકું ઉપર કપાડે નહિ એટલી તેની દુરુદ્દા કરવી એમ લાગે છે, તેજ પ્રમાણે આ માનસિક સંક્રિતા સામાર્થ્યે લડનારા લોકોને લાગે છે. પ્રતિપક્ષીઓનું બ્યંગ જોવાની સાથે તેમના ઉપર દુટ્ટી પડતું, અને તેમને વિષે મોજ જોનારાની કરાવ તેટલી ખોટી સમજાવ કરવા વિષે ચાલ કરવો, એ દુર્યંતુ જન્મોમાં પણ જોવી આવે છે. આ જંગલી સ્થિતિનો અવસોજ નહિ જોવો કરવા વિષે પ્રયાત્ન કરીને, કેવળ સત્યનું શોધન કરવા માટે વાદવિવાદ કર્યાથી, અને તે કરતાં પ્રતિપક્ષીઓ વિષે શક્ય હોય તેટલું ઔદાર્ય જતાવવા માટે નિઃસ્વાત્મક પરાપકારના તાલોનો ઉપયોગ કરવાથી મુધારાની ચકલીને પળી મદદ થનાર છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

પરદોષ પ્રસિદ્ધ કરવાની મર્યાદા.

આ પ્રકરણમાંના વિષયનો પાછલા પ્રકરણમાંના વિષયો સાથે એટલો નિકટ સંબંધ છે કે, એ જન્મોમાં સ્પષ્ટ ભેદ જતાવી શકતો નથી. સંજ્ઞાપદ્યમાં અને વાદવિવાદમાં મનુષ્યો એક જીવન ઉપર જે દીકા કરે છે, તેમાં એક જીવનો દોષ આપોઆપ બહાર પડે છે; પરંતુ તે પ્રસંગે જીવનના દોષ કાઢવા એ મુખ્ય હેતુ હોતો નથી. જેમાં જીવનના દોષ બહાર કાઢવા આ મુખ્ય હેતુ હોઈને જીવન હેતુ ગૌણત્વે દોષ ■ એવી વાતોનો વિચાર આ પ્રકરણમાં કરવાનો છે.

ખીજના દોષ બહાર કઢાડવાને યોગ્ય રથગ અને કાળ જોવો, અને તે બતાવવાને યોગ્ય ધણું તારતમ્ય રાખવું, એ મોટું કાલુ કામ છે. ખીજના દુષ્ટે બળી જનારા દ્વાયથી મનુષ્યના હાયથી પારકા દોષની પ્રતિદ્ધિ કરવી જોઈએ તેટલી યત્ન નથી. અને તેજ કેવળ સલા-સત્ય જોનારા મનુષ્યના હાયથી વાજબી કરતાં વધારે થશે. કોઈકોઈ વાર દોષ બહાર ન કાઢવા જોઈ પરોપકારની દૃષ્ટિએ કર્તવ્ય કર્મ હો-ય છે, અને કોઈકોઈ વાર તે ન કાઢવા જોઈએ વર્તનમાં બૂલ કરવી જોમ થાય છે. અનેક વાતોનો વિચાર કર્યો પછી આ સબધી પોતાનું કર્તવ્ય શું છે એ દગલી શકારી. બન્ને પક્ષમાંના સબધનો મુખ્ય વિચાર કરવો જોઈએ. ખાખાપ અને હાકરાં, ધણી અને ધણીઆણી, ધણી અને ચાકર, મુખ્ય અને તેજ હાથ નીચેના નોકર, વડીલ અને નાના, એવા અનેક પ્રકારના સંબધથી મનુષ્યને એક ખીજના દોષ બતાવવાનો પ્રમગ આવશે કોઈ કોઈ વાર બન્નેમાં તેવો કોઈ પણ પ્રકારનો સંબધ ન હતા બન્ને મનુષ્યો. પણ સ્વતંત્ર અને પારોપરીના નાવાના હોઈ શકે છે. આ સબધનો વિચાર થયા પછી બન્નેની વર્તણૂકનો પણ વિચાર થવો જોઈએ. જોઈએ બન્ને સરખી છે, અથવા એક કરતાં બીજી સારી છે, અને તેવી દોષ તો બન્નેમાં ફરક કે-ટલો ૩૩ ઇલાદિ બાજનો તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ તેજ પ્રમાણે દોષ ખુદા પાડવાથી તક્ષણ અથવા કાળાન્તરે નફા અથવા નુકસાન કયા પ્રકારનું થવાનો સબધ છે એ પહેલું જોવું જોઈએ; અને ઉપર, પાસે ખીજનું મનુષ્યો કોણ છે, અને દોષનું સ્વરૂપ શું છે, એ વા-તનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ.

પ્રત્યેક પ્રમતે સર્વ વાતનો પૂર્ણ વિચાર કરીને વર્તનની દિશા દર્શાવતે મનુષ્યને આગે અનેક ગુણોનું વાસ્તવ્ય હોવું જોઈએ. ધણું કરીને મનુષ્યો વિશે પ્રેમ, વિવશણ તરેહની ગ્રહણ કરવાની શક્તિ,

અને દુરદર્શિપણું, એ ગુણ અવશ્ય જોઇએ. આટલી વાતો અનુકૂળ દોષ તોપણ, શક્ય દોષ તો કેટલીકવાર મુખી સાંતપણે વિચાર કરવાનો મગે તો હીક.

માખાપને પોતાનાં છોકરાંના દોષ કહાડવાના અને તેનેવાસ્તે તેમના ઉપર ગુસ્સે થવાના પ્રસંગ આવે જાય છે, એ ઘણા જાણુને પોતાના અનુભવથી માલિન છે. જે લોકોમાં છોકરા શિવાય પિતૃ-એને સદ્ગતિ મળતી નથી એવી સમજ છે, તે લોકોમાં માખાપ અને છોકરાં એમની વચ્ચેના સંબંધની કલ્પના યોગીક જૂઠી હોવી જોઇએ. અપુત્ર એટલે મહા પાપી, તેનું મોં પણ જોવું નહિ, એવી જે વખતે લોકોની દૃઢ સમજ હતી, અને તેજ પ્રમાણે પોતાનાં છોકરાંએ પોતાના પછાડી આદ્ય તરફણાદિ પિતૃકર્મ કરીને અન્નોદક આપ્યાં નહિ તો પિતૃલોકોમાં આપને અપરાધી રહેવું પડે, એમ જે વખતે લાગતું હતું, તે વખતે પુત્રપ્રાપ્તિ કરી લેવી એ અવશ્યતાં કર્તવ્યો પૈકી એક સમજવાનું સ્વાભાવિક હતું. આવી રિધતિમાં છોકરાનો જન્મ અને અસ્તિત્વ એકદમ માખાપના હિતને મારે છે એવી સામાન્ય લોકોની સમજ હોય તેમાં આશ્ચર્ય નથી. માખાપનાં છોકરાં સાથે જે વર્તન થનાર તે ઉપર આ સમજુતીનો પરિણામ થયા વગર રહેનાર નથી. છોકરાનાં જે પ્રકારનાં વર્તનથી પોતાને શયદો નથી તેવાં વર્તન સદોષ એમ માખાપને લાગે અને તેથી છોકરાને પોતાને શયદો છે કે નહિ એ વાત તરફ તેમનું લક્ષ જોઇએ તેટલું જનાર નથી. ઉપર આપેલી કલ્પના જોકે જૂનાકાળની છે તોપણ તે હાલમાં એ છેક નહ યથેલી હોય એમ નથી. હાલ તે વાત ઉપર અદ્ધરે અદ્ધર વિશ્વાસ રાખનારા જોકે થોડા લોકો હશે તોપણ તેને લીધે જે પ્રકારનાં વર્તન રોગે પેશી ગયેલાં છે તે એકદમ જવાનાં નથી. દિવસે દિવસે માજાપ અને છોકરાં એમના સંબંધની કલ્પના બદલાતી જાય છે. આ નવીન કલ્પનાનું વલણ પૂર્વની કલ્પ-

નાથી છેક ઉત્તરુ જો એટલે છેકતનું અસ્તિત્વ માનાપને વાસ્તે નથી, માનાપનું અસ્તિત્વ છેકરા માટે છે એ મત આંખ આગળ રાખીને માનનારા મા માપોને અનેક પ્રમતે પોતાના છેકરાના દોષ પેટમાં પાસવાને વાસ્તે આત્મસંયમન કરતુ એમ લાગશે નાના છેકરાને અગે જે ગરીરનુ અથવા મનનુ વિનક્ષણુ પ્રમતનું અચળપણુ દેખાઇ આવે છે તેનાથી થતાગ ત્રાસે ઘણા માનાપો છેક સતાપ પામે છે, પરંતુ તેમના મનમાં શુ ચાલેલું હોતુ જોઇએ એનો વિચાર કરીને અને તેમને નિષે પ્રેમયુક્તિ મનમાં રાખીને આત્મસંયમે આ ત્રાસ સદન કરવો જોઇએ તેજ પ્રમાણે નાના છેકરા જે નાના પ્રકારના ઉલટસુલટ પ્રશ્ન પૂછે તે નિષે તેમના ઉપર ગુસ્સો ન થતા પોતાને થનારો ત્રાસ શાતપણે સદન કરવામાં તે છેકરાનું કલ્યાણુ છે એમ સમજતુ જોઇએ પોતાના છેકરાએ પૂછેલા પ્રશ્નાના ઉત્તરો શાતપણે દેધને તેમનુ સમાધાન કરવામાં આનંદ થાય એના પ્રમતનુ વનણુ માનાપે પોતા ઉપર લારી મૂકતુ જોઇએ ઘણા અમ ગરિષ્ઠ અને ત્રાસ આપનારા પ્રશ્ન તે પૂછના માટે તોપણુ તેમનો તિરસ્કાર ન કરતા ખીજી રીતે તેમના મન ખીજી તરફ વાળવાનો ચત્ત કરવો જોઇએ .

જેમની શક્તિનો પૂર્ણ વધારો હજી સુધી થયાનો જો એવા અજ્ઞાન છેકરાના આચરણુ, પરિપક્વ વિચારના જ્ઞાનરાજા પુખ્ત મનુષ્યના આચરણુ સરખા હોઈ શક્યા નથી, જે વાત હમેશા આંખ આગળ રાખી દોષ તો નાના છેકરા ઉપર ગુસ્સે થવાના અનેક પ્રમત દાગી શમશે જેમની શક્તિને અગે મનને રોજી રાખવાની શક્તિ દોષ છે ને મનોવૃત્તિનો ઉદય મનુષ્યના અત કરણમાં ઘડો઼ો ગોડો થાય છે ખ્ધાના પદાર્થ જોવા બરોજર તે લેધને ખાવા માગવા એવી નાના છેકરાના મનની પ્રવૃત્તિ દોષ છે તેવુ કરતુ સમયને અનુમરીને છે કે નહિ આ વિચાર આવવાને તેમના મનમાં અવકાશજ નથી

આતું ન કરવા માટે અનેક માળાપોએ પોતાનાં છોકરાને અનેક વાર માધા દગો, પરંતુ આ મારનો ધત્તો પરિણામ થતો નથી. વળી કેટલાંક વર્ષ પછી તેઓ વધારે મમજવા લાગવાથી તેમની ખેડ પોતાની મેંને જાય છે. ખીજા ખજુ કેટલાક નાના નાના અપરધાની એવીજ થાય છે. છોકરોને દુઝ જોઇએ તેટલી મમજણ આવી નથી એમ મનમાં આવીને તેમને ઘણું કડકપણું જનાવતું ન્દિ. તથાપિ છોકરોના આવા પ્રકારના દોષ તરફ પણ કેવળ દુર્લભ કરતું એ દાખા મોઝનું નથી. તેમના દોષ તેમને જનાવીને તે વિશે સૌખ્ય શબ્દથી તેમને ઉપદેશ કરવા જોઇએ.

તાત્કાલિક અને કાલાંતરે ધુન્યામ પરિણામ તરફ લક્ષ આપ્યું હોય તો, છોકરોને તેના દોષ વિશે વારંવાર કોર્મ બચવું આનિષ્ઠ છે એમ દેખાઈ આવશે. તે ને તેજ થતો વિશે છોકરાંને એકસરખો ત્રાસ આપ્યો હોય તો ને કેવળ બેશરમા થાય છે, અને જે દોષ દાખવા વાસ્તે યત્ન થાય છે તે વિશે તે બેપરવા થઈ જાય છે અથવા દાખી તે વધારે કરે છે. એ પરિણામ માળાપને છોકરાં ઉપર જે એક પ્રકારનો દુઝ દોષો જરૂરનો છે તેનાથી એક વિરુદ્ધ છે જે માળાપો પોતાના છોકરાંના નાના નાના અપરધો તરફ આખજાડા દાન કરે છે, અથવા તો પોતાની મોંની નીચાનીથી ફક્ત પોતાની નાપમદગી જનાવે છે, અને ફક્ત મોટા અપરધને માટે સખત શિક્ષા કરે છે, તેમનો ધાક દોષ તેટલો, વારે ધરીએ સખત શબ્દથી માગનારા માળાપોના દોષનો સંબંધ નથી, સદ્વર્તનનો મુગ ઉદેશ છોકરાંને મમજવાની ને તેમને સન્માર્ગની દિશાએ વાળવા તરફ યત્ન કરવા જોઇએ. આમુક પ્રકારનું વર્તન પોતા તરફથી થયું ન્દિ તો આપણને માર પાસે એવા બધી થનાઈ વર્તન, તે બધના અભાવે જનનું નથી.

માળાપે પોતાનાં છોકરાંના દોષ કદાચાં ધણે પ્રસંગે નિરત્યામક

પરોપકારના તત્વોનો ઉપયોગ કરવો અસંભવ છે એમ ઉપર બતાવવામાં આયુ છે, તેમજ તે તત્વો કુટુંબમાંના બીજા મનુષ્યોને અને સામાન્ય શિક્ષાને પણ લાભ પાડના સમ્બા છે છોકરાના અપ । ધને માટે તેમને જે શિક્ષા આપવાની અને તેના અપસંધ તેમણે ફરીને ન કરના માટે જે ઉપાયોની યોજના કરવાની, તે શિક્ષા અને તે ઉપાર સૌમ્ય પરતુ નિયમિત હોઈને, તેમનું ધ્યાન છોકરાના તાત્કાલિક વર્તન ઉપર ન મૂકતા જેથી કચી તેમને અંગે સહચરણ મિત્રાઈ તથા એવી વાત ઉપર સમ્પત્તિ નોંધાયે

હવે ધણી અને ચાકર એમના સંબંધનો વિચાર કરીએ પહેલું તો એ કહેવું જોઈએ કે, બન્ને વચ્ચે જે કમર થયો હોય તેના કરતા વધારે પ્રાંતે પણ અપેક્ષા કરવી નહિ પરોપકાર પૂર્વે ન્યાયનો વિચાર કરવો જોઈએ ચાકરે કતાર પ્રમાણે કામ કરવું એ તેનું કર્તવ્ય છે, અને તે યોગ્ય રીતે ન કરે તો ધણીએ તેનો શાન આમળવો જોઈએ અને તેને પોતાનું કર્તવ્ય કરવાની ફરજ પાડવી જોઈએ । કાર પ્રમાણે સમાજમાંની વ્યક્તિએ પોતપોતાના કામો કર્યા શિવાય એ સમાજના સુનમ રીતે ચાલવાનું નહિ, માટે કર્તવ્યમાં ભૂલ થઈ હોય તો તે તરફ દુલક્ષ કરવું ઉપયોગનું નથી હવે જ્યાં મનુષ્યોનો દનાજ ચાલતો નથી એવું કંઈ આઝમિક મરણ બની આવ્યાને છીને કર્તવ્યમાં દુર્લક્ષ થાય તો એ વાત જુદી

કારખાનાવાળા અને મજૂર તથા ધણી કચીને ધણી અને ચાકર એમનો સંબંધ, અને બન્નેના પરસ્પર સાથેના વર્તન એમનો નીતિ દર્શનો વિચાર થલો જાણવો છે નીતિ એ પ્રમાણે છે — એક કન્યા પિતિ અને બીજા પ્રાસન્ન નીતિ કન્યા નીતિશાસ્ત્રો વિચાર કરતા, દેશ કાળ નવાન તરફ લક્ષ ન આપતા સત્ય અસત્ય,

છે, તે આજે પ્રમોડે અનુમતીને આ મળવનું ખોટું પરિણામ નેટલું કરી યાય તેટલું કંઈ તમ્મ સદા અર્પાને, મળીએ ચાક- આજે દયા પ્રકારનું વર્તન નાખતું એ દુનિયુ જોઈએ જાને થયે અનિષ્ટ મ- ભય ઉપમ ન થયા દેવનો એક માન હદીએ તો મળીએ ચાક- શાયે વર્તન કરવાનું શય દશે નેટલી મૌમ્મ સિદ્ધા પદનિનો ઉપયોગ કરવો એ યાય

ચાકરોના દાવથી થનામ અપહ્રાસ પેડી ધખા મદલને અપ- મમ હદીએ તો અમજી રિચારીને કનર પ્રમાણે કામ ન કરનાર ઉ- દેશથી કરેલા અપરંપ યાય પદેવા કર્યા પ્રમ જે આસ પ્રકારના અપ- મયો બાલ તેનો સખત રીને અમજુત આપવી જોઈએ તે વખતે તેમની દયા આવી તોપનુ તે અપનાવનું સ્વરૂપ લક્ષમા આજીને પોતનુ કલંત્ર્ય હુ જોઈએ આજે પ્રમોડે દુર્ગમ કરતું એટલે તે મનુષ્યનું અને મમજનું તુલ્યાન કરવાનું યાય નાપજા દુલ્લક્ષને લીધે જો કમ ન કરાની ચાકરને દેવ પડે તો તે તેને જાન સુધી નાગે, અને મમાજમા પણ એક પેતાના કલંત્ર્યમા આનકાની કરન રે અપ્રમાણિક મનુષ્ય તૈયાર કરવાને આપણે મનુ થયા એમ થશે પરંતુ આપણે યોગ વખતે કરેલી કાન નાજામજીને લીધે જો તેનો આ દુર્ગુણ નદિ મગ્ગો થયો અથવા ધજોજ કરી થયો, તો તેનો રાવડો થમને, જીવન ધખી (ગે) આજે કામ કરવાનું માનુ પડે તોપનુ તેને રાવડો થશે

કલંત્ર્યમા દુર્લક્ષ થરને અપ્રમાણિકપણા પ્રમાણેજ બૂલી જવાપણુ મનુ કોઈ પ્રેમજાર કાનુ ચાવછે, અને આ અપનાથ માટે પણ સખત સામનપદનિનો ઉપયોગ કર્યો જોઈએ. અપ્ર- માણિકપણાને લીધે જોના અપરંપનુ સ્વરૂપ નીતિદલિએ જો ક બૂલીજવાપણુને લીધે જનનાસ અપગથ કરતા થણુ બમકા દેખાય

૭. તેપણુ વ્યવહારિક દષ્ટિએ જોયું હોય તો, બંને તરફથી પરિ-
જ્ઞામ સરખોજ દેખાય છે. એટલે બંને પ્રસન્ને થઈને તુકસાન સ-
રખુંજ થાય છે. એ માટે એવા અપરાધ ઉપર પણ કરી નજર
રાખવાની જરૂર છે. છોકરાંની અને આકરોની સાસનપદ્ધતિનું સ્વરૂપ
બંને તેટલું સદિ સાસનમાંની ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયા એમના નિયમેને અનુ-
સરીને કરવું જોઈએ. સદિમાં ક્રિયા તથા પ્રતિક્રિયા, આધાન અને
પ્રત્યાધાન, એમનો સંબંધ જોવો સ્વજનરિક અને અચળ હોય છે,
તેજ પ્રમાણે અપરાધ અને તે બાંહેધિયા એમનો સંબંધ સ્વાભાવિક
અને અચળ એવો કરવાનો ચલ કરવો જોઈએ. કાંઈ પણ કામ
આપણા હાથથી કરવાનું બાકી રહ્યું તો તે છેવટે આપણેજ કરવું
જોઈએ, અને કુર્લક્ષથી કામ જોડું થયું તો તે આપણેજ શરીરે દુરરંગ
કરી આપવું જોઈએ, એવી આકરોની અનુભવથી ખાતરી થતી ગઈ
તો તેમના અંગનો હોય નહિ થવાનો સંભવ છે. રાત્રે દબાવે અ-
થવા બારણાં બંધ કરવાનું આકર જૂથો હોય તો તેનેજ પાછો બો-
લાવીને તેની ખાસેથીજ તે કામ કરાવી લીધાથી તેના મનને થોડુંક
જોડું લાગશે, પરંતુ વારંવાર તિરકુ સખરનો પ્રદાર કરવાથી જોડાણ
તેને જોડું લાગે તેટલું આથી લાગવાનું નથી. અને આ રીતે આલ-
વાથી પોતાના હોય નહિ કરવા માટે ચલ કરવાની તેને ખુદી જતપમ થશે.

મૂર્ખપણાને લીધે અથવા ગાંડછાને લીધે થનારા અપરાધ વિશે
પણા લોકો પોતાના આકરોને અનિશ્ચય ગ્રાસ આપે છે. કામા કરવાને
યોગ્ય એવો જો કાંઈપણ અપરાધ હોય તો તે એજ છે. એ
અપરાધ થવાનું કારણ આકરોની સક્તિ બહારનું હોવાને
લીધે તેનો ઈલાજ મટાડવા સરખો નથી હોતો. છેક સાદી વાત
મુખાંત લક્ષમાં આવે નહિ એવું વિલક્ષણ પ્રકારનું ખુદીદીનપણું
કેટલાક મનુષ્યમાં દેખાઈ આવે છે. પરંતુ તે ખુદીમાય

ધણી વર્ષ સુધી નિર્દય ધણી મળવાને લીધે તેને અંગે ઉત્પન્ન થયું હતો, અથવા પેઢી ઉતાર સરકારને લીધે તેને પ્રાપ્ત થયું હતો, તો તે વિશે તેને વારવાર ત્રાસ ન આપતાં ક્ષમા કરવી યોગ્ય છે. સદ્વિજ્ઞાને અનુસરીને મનુષ્ય મનુષ્યોમાં જે ન્યુનતાધિકતા ઉત્પન્ન થાય છે તેનું નક્કી પરિણામ, ખીજા હેતુને બાદ ન આપ્યું તો જોઈ કમી થાય તેટલું કમી કરવું, આ પરોપકારનો ઉદ્દેશ છે. એટલા માટે જેના ઉપર ક્રુદ્ધતાનો કોપ થયો છે એવા કમનસીબ મનુષ્યનો, ખીજા સાથે પોતાની કારણુ વગરની સખતાઈને લીધે, છળ કરવો પરોપકારની દ્રષ્ટિએ અત્યંત અનિષ્ટ થાય. આવા પ્રકારના આકરોના અપરંપિ વિશે દોષ આપવાનો પ્રમુખ આશ્યેષ તો નિદાન સોમ્ય માર્ગનું પણ અવગણન કરવું એ નિવૃત્ત્યત્મક પરોપકારની નજરે જરૂરું છે.

કેવળ પરોપકાર માટેજ દોષ દેવાની પોતાની પ્રવૃત્તિનું સવમન કરવું હજી જો એમ નથી, તો તેનાથી પોતાનો પણ કાયદો છે. કારણુ વારંવાર ખીજાને ટેકવાથી આપણને પ્રલક્ષ ત્રાસ થઈ અને માથું બમી જાય છે તો જાય છેજ, પણ તે સિવાય જે હેતુએ આપણે એટલો ત્રાસ કરીએ છીએ તે હેતુ પણ સિદ્ધ ન થવાને લીધે આપણને અપ્રલક્ષ રીતે વળી ત્રાસ થાય છે જે સોડા એક સરખા પોતાના આકરને અથરા હાથ નીચેના સોડાને તેમના અપરંપિ વિશે જોને છે તેમના તરફ ક્રોધ પણ લક્ષ દેતા નથી એમ થાય છે, પરંતુ જે ધણી થોડી વાર બોલવાનો પ્રસંગ આણે છે તેમના બોલવાથી થોડો ધણો પણ હજી પ રિજુમ જને છે.

મિત્રભાવથી આલનારા અથવા છેક અપરિચિત એવા સ્વતંત્ર અને ખરેખરીના મનુષ્યોએ, ખાનગી રીતે અથવા પ્રસિદ્ધ પણ,

એક બીજાના દોષ બતાવતા ક્યારે ચોખ્ખ થશે ? આ પ્રશ્ન મહેજાન ધુમતીનું છે, અને તેનો મર્ચ ડેકન્ટે લાગુ પડનારો એક સામાન્ય ઉત્તર દેવો કહ્યું છે. એવા પ્રત્યેક પ્રશ્નનો સ્વતંત્રપણે વિચાર કરવો જોઈએ.

જો એકાદ પારકા માણસના દાવથી કંઈ અગોચર વર્તન બન્યું, અને તે વિશેષ મદત્વનું ન દોષ, તો તે તરફ દુર્લક્ષ કરવું અથવા બહુ તો પોતાની હસાગનથી અથવા અગવિશેષથી તેનું તે તરફ લક્ષ જતા એવું કરવું એજ ઉત્તમ. કારણ, તેનો શબ્દથી ઉલ્લેખ કરીએ તો સાગ કરતાં બોધુ પરિણામ થતો સબળ વધારે દોષ છે. વિશેષતઃ તે અગોચર વર્તનનો મંબધ આપણી પોતાની સાથે પટ્ટામનો દોષ તો તેવો સબળ વધારે દોષ છે પણ જો તે વર્તન વિશેષ મદત્વનું દોષ તો તાત્કાલિક અને દૂરના પરિણામનો વિચાર કરીને તે તરફ વિશેષ લક્ષ આપવું જાગે પડે છે. પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાના અને બીજાના દિવ વાસ્તે, વિશેષ બ્યક્તિના જીવનની વર્તનનો પ્રતિબંધ કરવો જોઈએ. કારણ, તેમના જીવનની વર્તનનો જો કાંઈ અટકાવ કરશે નહિ તો તેમને તેનું કરાવે ઉત્તેજન મળે છે. જો માટે તે અગોચર વર્તનનો સબંધ બીજા સાથે પટ્ટામ્યો દોષ તોપણ પોતે વચમાં પડીને તેનો નિર્ભય કરવો જરૂરનો છે. કિંબદુતા, આને પ્રશ્નને તો એ આત્મચક્રા અધિકજ છે. આપણે પોતાનો તેમાં સંબંધ ન દોવાને લીધે સ્વાર્થ માટે આપણે જોલીએ જી. એ એવી સમજ થતો સંબંધ નથી, અને તેને લીધે આપણા સ્વ-બદનું આત્મ વેગાએ વાજન પણ વધારે પડે છે. એક મનુષ્યે બીજાનો અપરાધ ક્યો દોષ તો ત્રાદીત મનુષ્ય જો વચમાં આવીને જોલવા લાગે તો તેનો અપરાધ કરનારાને ધણી દોષ મટે છે. અખંધ સોડો તો “ તારો આમાં જો સંબંધ છે ? અને અમારું જોઈ

લેખક " એવો ઉત્તર વચમાં પડનાગ મનુષ્યને આપે છે તેમના કગતા પણ ઉપગ્રી પામરીના મનુષ્યે જો કે તેવો ઉત્તર આપ્યો નહિ તોપણ તેના મનની તેવીજ સ્થિતિ દોષ છે આવે પ્રમગે નિહત્યા તમક પરોપકારના તત્વોને જીનકુલ અવગ્રહન નથી અપરાધી મનુષ્યને તેના અપરાધ વિરે દોષ આપ્યો તો તેના મનો દુખ થશે આવે વિચાર મનમાં આવ્યા છતાં, લાગણી તેના અપરાધનું પરિણામ નેના ઉપર ધક્કાએ છે તેને થયેના દુખ વિરેનો વિચાર મનમાં આપીને, પહેલાં વિચારનું સમાધાન કરવું જોઈએ નિરપરાધી મનુષ્યને જોઈ દુખ દીધું તેને દુખ ચાપ તોપણ તેના અપરાધ વિરે યોગ્ય શિક્ષા થવી જોઈએ એવો વિચાર મનમાં આવ્યો જોઈએ અહીંયા મનનું સમમન કરવાની તો આનંદમયતા નથીજ, પણ તેને હલકું વધારે છુટું મેલવું જોઈએ, એટલે પ્રત્યક્ષતમક પરોપકારની ક્રિયા કરાને પોતે ઉત્સુક મહેતુ જોઈએ અપરાધીની યોગ્ય માર્ગ કાન ઉધડામણી ક્યો પછી તેના તરફથી જો " તમે તમાર જીવો, ખીજની બાજુ ગડમાં પડવાનું તમારે કારણ નથી " એવો ઉત્તર મળ્યો તો લાગણી તેને "શુંદે અથવા કૃતિએ જો કાષ્ટએ કાષ્ટને રિના કારણ દુખ દીધું, તો દુખમાં પડેલાનું સરક્ષણ કરીને મહાજાના મનુષ્યોનો વ્યવહાર મુશ્કેલ ચાનવાને મદદ કરવી એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે " એવો પ્રત્યુત્તર મળ્યો જોઈએ

આપણા મિત્રે જો આપણો અથવા ખીજના કાષ્ટનો અપરાધ ક્યો હોય તો તે વિષે તેને બોલી દેખાડવાથી તેના અને આપણા સ્નેહ-બાવમાં અતર પડશે એવો વિચાર મનમાં આવે તેનો આપણા મન ઉપર ધક્કો પરિણામ થકનો સબબ છે પરંતુ આ સ્થાપને લીધે ઉપજા અથવા વિચારનો અમલ આપણા મન ઉપર ચાલવા દેવો યોગ્ય નથી આપણા પોતાના અથવા ખીજના હક્કનું સરક્ષણ

કરના માટે તે આપણા મિત્ર દોષ તોપણ તેને બોલવાનું બાને આવે છે. પ.મેના અને દ્વંદ્વના પરિણામ તરફ લક્ષ દીધું દોષ તો એવું દેખાઈ આવશે કે, આપણા મિત્રને જો કે આપણા અગ્રિય બહારજો મોરો કોઈ આવવાનો મંબલ સ્વેચ્છ તોપણ તે બોલવું એમાંજ પરિણામે સર્વનું દિન છે.

પરંતુ જેની માથે આપણી વિશેષ મિત્રતા હશે એવા મિત્ર સાથે જો ઉપરના મરજો પ્રસંગ આવ્યો તો અપણી નાપમંદગી સમજાવે ન બતાવનાં આપણા વર્તન વડે બતાવવી ઠીક. અપણો પ્રિય મિત્ર હમેશ પ્રમાણે આપણી સાથે પુસ્તકા અને અને દક્ષતાએ ચાલતો નથી એ તાત્કાલિક તેના લક્ષમાં આવશે, અને વર્તનમાં આવ્યા પ્રકારના ફેરફારનું કારણ પણ તેના લક્ષમાં આવ્યા સિવાય રહેવાનું નથી. ધ. ધીતાર સમજી જો કામ થતું નથી તે આપા પ્રકારના વર્તનમાં ફેરફાર થવાને લીધે થાય છે. આપણા મિત્રને જો કે આને લીધે દુઃખ થયું તોપણ તેને તે વિશે આપણા ઉપર કોઈ આવવાનું પ્રત્યક્ષ કા જણ વલેનું હોય નહીં, અને તેને લીધે છે કે નહીં તે જુદાજાની બાંક દોનીનથી. વળી એક સારી વાત આપા વર્તનને બની આવે છે, તે એ. કે, સમજને લીધે સમજ વધી જાયને મનુષ્ય વધારે દલીલો પાવતો મંબલ દોષ છે તે નહિ થાય છે, અને પોતાના મિત્રના મનમાં પોતાના અપરોધ વિશે વિચાર આવતીને તેનો તેને પચાતાપ થવાનો સંભવ દોષ છે.

કેટલેક પ્રમંજે બીજાને દોષ આપવાના કામમાં બને તેટલું આત્મસંયમન ન થાય તે જોટલું અનિષ્ટ છે, તેટલુંજ બીજો કોઈ પ્રસંગે તે વાતની કરનાં અધિક થતું એ પણ અનિષ્ટ છે. ન્યાયાધિયનું અથવા જુરીનું કામ કરનાં, અથવા ન્યાયાધિયની સમક્ષ સાક્ષી આપવાનો પ્રમંજ આજ્યો દોષ તો, મુર્ખા બેસવાથી આવતું નથી. કોઈ પણ

પ્રકાશનો મત આપશે પડેછે અથવા પૂટેના પ્રકાશનો ઉત્તર આપવો ભાગે આવે છે આવે પ્રસંગે આપણી જેવી સમજણ હશે તેવી સ્પષ્ટપણે કહેવી અવશ્ય છે, પરંતુ અપત્તંધીની દયા લાવીને ઘણા ભોમ પોતાનું યોગ્ય કર્તવ્ય કરતા નથી

જે દેશમાના ભોમની નીતિમત્તા ઝોળી હોય છે, તે દેશમા કાયદા વિરે નિરસ્કારગુદિ અને ગુન્હેગાર વિરે દ્વાર્દ્રબુદિ જણાઈ આવે છે કાયદો સર્વનો મિત્ર છે એવી સમજુતીને ગદને તે સર્વો માત્રક શત્રુ છે એવી ઘણાખરાની સમજ ટોચ છે કદક તેવા પ્રમાણના મ ને વિમાર સુખરેલા દેશમા પણ નિશાળમાના મધ્યમ વયના નિઘાર્થિને અંગે દેખાઈ આવે છે એમણે છાત્રાએ અપરાધ ક્યો હોય તો તો અપાઝ બહાર પાડીને શિક્ષક તેને શિક્ષા કરે નહિ એમ દે તુધી તેનું સંસ્કૃત્ય કરવાને પ્રવૃત્ત થતુ એ મોટું બુદ્ધિ સમજવામા આવે છે, અને તેના અપગ્રથ વિરે શિક્ષકને સમજાવતુ એ શરમ બરેહુ કામ છે એવી સર્વ છોકરાની સમજ હોય છે એકાદ છાત્ર ઉપર વહેમ હોવાને લીધે તેને શિક્ષા ભોગવવાનો પ્રમગ આવ્યો હોય તો, જો તેણે ખગ અપગ્રથી બદલ કદપણ પતો ન આપતા તે શિક્ષા ધીરજથી ભોગવી તો તેની કટલી બધી વાહ વાહ કરવામા આવે છે એ વિચાર ધણીયાર એટલી સ્થિતિએ જઈ પડેએ છે કે એમણે નાના છોકરાને મોટા છોકરાએ માવો હોય, અથવા ખોળી રીતે તેની સામે આવ્યો ટોચ તોપણ તે શિક્ષા ધીરજથી સહન કરે છે, અને તે વિરે શિક્ષક પાસે અથવા માગાપ પાસે એક અદ્ધર સરખો પણ કહેનો નથી કદાપિ એમદે છોકરે શિક્ષક તરફ ફિગ્યાદ આણીજ તો ફરીને જે વખતે તે છાત્રના ટેળામા એમ્દો હોય તે વખતે 'આ પણે કયા આ બાજગડમા પડ્યા એવું તેને સર્વના વર્નન ઉપ રથી લાગે ■

ધણી લોકોના એ જાગૃત્તવના નિચાર મોટાપણે પણ દાયમ રહે છે, અને તેના અસરગ્રસ્ત ઉપર તે નિચારનું પરિણામ થયેલું અનેકવાર દેખાઈ આવે છે. એ સોદેશ પશ્ચિમર અપરગ્રામીની તરફેણમાં દડ મેદાને લડે છે અને અપરગ્રામીને યોગ્ય શિક્ષા થવી અને મારે યત્ન કરનારા સોદેશ ઉપર નીલકંઠ જાય છે. પશ્ચિમર અપરગ્રામી ઉપરો કરનારા મનુષ્યો કરતા, અપરગ્રામી કરનારા મનુષ્યને સોદેશ તરફથી વધારે સાબાચી અપરાધમાં આવે છે. જે વખતે સોદેશ આરોપ કરવાની અતિ આવશ્યકતા હોય છે તે વખતે તે કરનારે મનુષ્યનું મન કમચાનું હોય છે. પરંતુ જે વખતે કોઈપરોપ કરવાથી કાંઈ ફાયદો ન જાય ઉલટો તોડો થયેલો મહત્ત્વ હોય છે, તે વખતે તે કરવા વાળે મનુષ્ય એક હતાવળો થઈ જાય છે. આ મનુષ્યસ્વભાવો અમલકાર ખ્યાનમાં રાખવા જોઈએ છે. વ્યવહારમાં મનુષ્યને ધડીએ ધડીએ એક ખીમના ઝિટ્ટો કડાડીને એક ખીમને જોડું લાગે એવા પ્રકારના વર્તન કરવા પડે છે, પરંતુ એકાદા મુન્દેગાર વિરુદ્ધ શાક્ષિ આપવાનો પ્રસંગ આવ્યો હોય તો, અથવા જુરીના સમાસદની રૂએ એકાદા મુન્દા વિશે વિચાર કરવાનો હોય તો, તેમને પોતાનો મન રપટ્ટાએ કહેવાની ધીંલ રહેતી નથી. આગાડી આપેલી વાત પ્રત્યક્ષ જાતેલી છે. એક વ્યાપારી મંડળીના અધ્યક્ષે તે મંડળીને અપાયકારક એવા યત્નમાં અપ્રમાણિકપણે મદદ કરી, એવું તે મંડળીના વ્યવસ્થાપકોના સદસ્યમાં આવ્યા ઉપરથી, તેને પોતાના હામનું સજ્જતાનું અપરાધની નેમને શરજ પાડી, પરંતુ તેની દય આવાને લીધે તેને વ્યવસ્થાપકોએ પોતાની સહીથી મારી માત્ર વિશે એક સરદીશીકેટ આપ્યું. આવાજ પ્રકારનું વર્તન ધણી લોકોના હાથથી થાય છે પોતાના માકરે અથવા દાય નીચેના નોકરોએ કંઈ મુન્દો કપો દોય તો તેને નોકરી ઉપરથી દૂર કરવાનાં, અને પછી તેના ઉપર ગદેર-

ખાની કરવા માટે તેની હુસીયાતી વિષે ઘણાં આપસના ઉદાહરણ છે વાસ્તવિક એવે પ્રસંગે યોગ્ય કર્તવ્ય કહીએતો ચુન્ટેમારને ન્યાયામન આગળ આણીને તેને યોગ્ય શાસન આપવું એ છે એટલું થયું નહિ તો તેમના અપરાધ બદલ તેમને સારી રીતે ક્ષેપ કરીને પણ કાઢી મૂકવા જોઈએ પરંતુ તેમ ન કરતા તેમના સાત ચુલને માટે સર્વિ શ્રીકેટ આપવું એટલે વસ્તુરિચયિતો વિપરીત અર્થ કરવાની પરમા વધી થાય છે

નિવૃત્તાત્મક પરોપકારની દૃષ્ટિએ ખીજના દોષ ચેટમા રાખવાનો પ્રસંગ છેક નિશ્ચય છે ઉપરના જેવા પ્રસંગે દોષ જોડવા ઉદાહરણ પડે તેટલા સ્પષ્ટ રીતે પાકના અપત નરના છે જે પ્રમાણ વર્તનથી દુર્ગુણી મનુષ્યને તેના દુર્ગુણના સ્વાભાવિક પરિણામ જોગવાવું શુભ થઈને ઉલટું તેમને ઉત્તેજન મળે છે તે પ્રકારના વર્તનનું નીતિદૃષ્ટિએ સમર્થન કરવું અશક્ય છે

ખીજના દોષ બહાર કાઢાકરા સબધી જે વિચાર બહી આ પો. ■ તેમાજ યોડાક તક્ષવત મ્યો એટલે તે દોષ વિષે જે શિક્ષા કરવાની તેને પણ લાગુ પડે છે શિક્ષાના સબધે પહેલો યોડાક ઉમેજ્ય ક્યો છે તે પ્રમાણે તેનું સ્વરૂપ બને તેટલું સ્વાભાવિક કરવાનો મત્ત કરવો જોઈએ ઉદાહરણ કરાવેલી વખતે આવીને કામ ની શરૂઆત કરાને જે આકર લોગ તરફથી દુર્લેક્ષ થવા લાગે તો પ્રારંભમા કોઈક પ્રસંગે તે તરફ દુર્લેક્ષ કરવું પરોપમાગની દૃષ્ટિએ શોભ્ય થશે પરંતુ તેવા પ્રસંગ વારંવાર આવવા લાગ્યા એટલે, કરાર પ્રમાણે તેમના તરફથી વર્તન ન થવા વિષે તેમને સારી લાગણી થાય એવી રીતે શાસન થવું જોઈએ એ શિક્ષા કરવાનો સ્વાભાવિક માર્ગ કહીએ તો કામ ઉપર આવવાને યએલી વારના પ્રમાણમા તે મનો પગાર આજો કરવો એ સાચ મજુર લોગ મોજ કામ ઉપર

દૃષ્ટિએ એ મત કદાપિ ખરો હશે, પરંતુ પ્રાસંગિક નીતિની દૃષ્ટિએ એ કેવળ નિરૂપણી છે. ક્રોધ એ મનોવિધર મનુષ્યના દિતો વાસ્તે ઉત્પન્ન થોતો હોય, મનની સ્થિતિ પ્રમાણમાં તે ધમેકા ઉપોગી છે જે મના ઉપર અન્યાય આે જુલમ થતો હોય તેમણે તે વિરોધોત્તે ક્રોધ બતાવતો એ છેક સ્વાભાવિક આે દિતમાત્ર છે તેને અમાલે આવા પ્રકાર ધણા બની આવે છે. મનુષ્યની જ્ઞાનની સ્થિતિમા તેમના મન ઉપર બીકનો જાદો હોયો જરૂરી છે. ક્રોધમા આવેના મનુષ્યો જોયો હોય તો જેના ઉપર તે ક્રોધે બતયો હશે તેના મનમા એક પ્રકારનું બધ કિલ્બન થાય છે આ ઉપરાંત એમ દેખાઈ આવશે કે પ્રાસંગિક નીતિની દૃષ્ટિએ ક્રોધની અવરૂપકતા હોય, તે અમર્યાદ થઈ ન શકના જેવો હોય તો તેનાથી ખોટા પરિણામ બને એ ઉપાદુ છે. પાતુ તેની સ્થિતિ ધણાખમ સારીરિક અથવા માનસિક યુગોની છે. માર્ગ પણ મને વિમલતા અતિરેકથી વાતક પરિણામ બને એટલા માટે તેમના વિમરને દોર સમજાવો આે તેને વલન કાઢાડી નાખવાનો ચલ કરવો એ જૂથ છે તેમા નિયમિતપણે આજુબાજુ વિરોધ ચલ કરવો જોઈએ એમણે અપરાધને બીધે ક્રોધ આે જોયો હોય તો, અવરાધીને કહેતા અથવા સિદ્ધ કરતા તે ક્રોધને ચોખ્ખું મર્યાદામા ચૂકવો એ નિઃસ્વાત્મક પરાપમારની દૃષ્ટિએ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

પ્રકરણ ૬ છું

પાનકા ગુણુની પ્રશસાની અર્થાદા.

આના પ્રકરણમાના વિષયનો નિઃસ્વાત્મક પરાપકાર સાથે કેવો સબધ પડે છે એ વિષે ધણાજ વાચનારાઓ મુજબલુમા પડશે બીજાના ગુણુની નસા કરવાને તૈનાર થએલી હબને અમવા લેખણને

દેહી સખચથી પરોપકાર થવો એ વાત યમ-કારિક દેખાય છે, અને કેટલાંકને તો ને અમુંબરિત લાગશે.

જેમને સત્યની દેવ દોષ એવા લોકોએ બીજાને ખુશી કરવા વાસ્તે તેમના ગુણની અવધાર્ય પ્રશંસા કરવી એ અપેક્ષા છે, એવું કષ્ટ-જા કરશે. કેમપણ રીતે આપણે કાયદો કરી મેંચાની ઇચ્છા ન છતાં પણ જો એકાદો મનુષ્ય બીજાને અને ન દોષ એવા ગુણની, અથવા અંગે દોષ તેવા ગુણની બ્યાજબી કરતાં વધારે તારીફ કરે તો, તેનું વર્તન સદોષ છે એમ કહેવાની તેમને શંકા આવત્યાર નથી. પણ પ્રાચીનકાળથી આવા પ્રકારના વર્તનને લોકો દોષ બરેસુ માનતા આવ્યા છે. જેમનામાં સુધારાનો યોગ્ય ધર્મો પણ પ્રવેશ થએલો છે, તે મર્મ લોકોમાં આ દોષને 'મોડુ જોઈને પૂળ' કરનારા અથવા 'હાછ હાછ' એવા અર્થનાં નિદાનચક નામો છે. પહેલાં પુષ્કળ દેશોમાં સમતા અને શીમતા લોકોના સ્તુતિપાઠ ગણના-રા રખવાનો આવલ દનો. પરંતુ એવા પ્રકારના લોકોનો દિવમે દિવમે કંટાળો આવવા લાગ્યો છે. મનમાં એક વાત દોઈને બહાર બીજાની સ્તુતિ કરનારા મનુષ્યોનો પુષ્કળ જલ્જલે કંટાળો આવે છે, અને જે મનુષ્યની સ્તુતિ કરી દશે તે મનુષ્યના મનમાં પણ પોતાની સ્તુતિ-નો પાઠ કરનારા વિશે નિરંકાર ઉત્પન્ન થાય છે. બીજા વિશે ક્ષમા ઉત્પન્ન થવાને લીધે અથવા બીજાને આપણે પ્રિય થઈએ એવા ઉદ્દેશથી કાંઈએ કાંઈની અવધાર્ય સ્તુતિ કરી દોષ તો જો કે કાંઈ મ-ણ' પ્રત્યક્ષ બોલીને બતાવે નહિ તોપણ તેવું કરવું અપેક્ષા છે એ-મ પણ જલ્જલે લાગે છે.

પરંતુ ઉપર કહેલી પ્રશંસામાં અથવા સ્તુતિપાઠમાં અસત્યનો અંશ દોષ છે તેને લીધે તેનો તિરસ્કાર દરવામાં આવે છે. બીજાની પ્રશંસા કરતાં તે વાસ્તવિક દોષ એ વિશે પ્રત્યેક ધ્યાન રાખવું જો-

ધએ એવું તે ઉપરથી વર્તનતાત્ત્વ નીકળે છે મિથ્યા સ્તુતિથી પોતાના મનને નિવૃત્ત કરાવવાનું તેનો ઉદ્દેશ પોતાના હાથથી અસત્ય અને નદ્ધિ એ દોષને, પોતાના હાથથી પરોપકાર બનવો એ નથી દુ ખોત્પાદક શબ્દ અને ક્રિયા એનાથી મનને નિવૃત્ત કરવું એ નિવૃત્ત્યાત્મક પરોપકાર જો આ પરોપકારનો સબ્ધ, મિથ્યાસ્તુતિથી મનને નિવૃત્ત કરવું એ ક્રિયા સાથે લાગવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે ॥ કારણ, વાસ્તવિક પ્રશ્નસા હોય તો તેને રોકવાનું કંઈ કારણ નથી એવું પુષ્કળ ભોમને પ્રથમ જોતા લાગે છે વળી આને લીધે પરપ્રશ્નસાને મર્યાદિત કરવાનું, એટલે મિથ્યા સ્તુતિથી મનને નિવૃત્ત કરવાનું, એવી કલ્પના તેમના મનમાં આવીને તેનો નિવૃત્ત્યાત્મક પરોપકારની કલ્પના સાથે મેળ ખેસતો નથી, ત્યારે આ વિષયનો નિવૃત્ત્યાત્મક પરોપકાર સાથે સબ્ધ જોડવાને કાંઈપણ બૂલ થઈ હોય જોમ તેમને લાગે છે

સત્યને ખાટે પરપ્રશ્નસાથી મનને નિવૃત્ત કરવું ચોખ્ખું લાગે છે તેજ પ્રભાણે ખીલ પણ કંઈ કારણને લીધે તેવું કરવાની આવશ્યકતા ઉત્પન્ન થાય છે શબ્દથી અથવા અગરિણેપથી ઉધારી કરેલી પ્રશ્નસા છેક યથાર્થ દોષને, તે તે મનુષ્યની આત્મસ્થિતિની અપેક્ષા પ્રતિભા છે, જોની જો કે કલ્પના કરી તોપણ એવી પ્રશ્નસાથી મનને નિવૃત્ત કરવું કોઈ મંદ વાર નરરવું હોય છે સમાજના અથવા વ્યક્તિના આગમના દિગ્ગતરૂ લક્ષ દષ્ટને તાત્કાલિક સુખ આપવાની ઇચ્છાને રાખી રાખવી જોઈએ

પાત્રી પ્રશ્નસા પ્રદર્શિત કરવાના અનેક પ્રકાર ॥ કદી કદી એકલી નજર દેવાથી પોતાની પસંદગી ખીલને જતાવવામાં આવે ॥ કોઈ મંદ વાર દળવે દળવે દસવાથી અથવા ખીલ પ્રકારના અગરિણેપથી અથવા 'વા' "સાગ્રસ" "ધન્ય" હંદ્યાદિ ઉત્તેજનના

અવંવાળા ઉદ્દમારૂં પોતાના પ્રશ્નમાત્ર મનોવિકાર જીવનને નિરુપ-
 આવે છે; અને કેટલેક પ્રમત્તે સ્વપ્નની અંત લેખની તે નિરુપવામાં
 આવે છે. મનુષ્યના તાત્કાલિક દિવ તરફ દુર્લભ કરીને તેના પરિણામના
 દિવ તરફ સ્પષ્ટ અપરંપર દોષ તે પરપ્રશ્નને મર્જિત કરવાની આવ-
 સ્યતા ઉત્પન્ન થાય છે. એ દર્શન કરનાં ધર્મીયાર જીવનના દિવ વારને
 મનુષ્યને પોતાના આનંદને જોડે પડે છે, અને પોતાનું જીવન પ્ર-
 કારનું પણ નુકસાન જોડે પડે છે.

નાનાં છોકરાંનાં વખાણ કરવાથી નેનો થોડો થોડો અથ પળ
 સ્વાભાવિક રીતેજ તેના માળાપને મળે છે. પોતાના છોકરાની પ્રશ્નમા
 સંબંધી સાંભળીને મળાપનું હૃદય ઉજડાઈ જાય છે. સ્વાભાવમાન વસ્ત્ર,
 પહેલું ગાંઠું હાથાલિક વિશે થોડો પોતાનાં છોકરાને મારા હૃદયે
 એ ઇચ્છા પડે કરીને નાનાં છોકરાંની અને વધારે દોષ છે. એકારો
 એજખાણ વાળા મનુષ્ય ઘેર આવ્યો એટલે, જાણીએ પોતાના છો-
 કરાને તેમના ઉત્કૃષ્ટ પોશાક, અને કંઈ દોષ ન દોષ ને દર દાગીના
 વાળીને તેમને સારાં દેખાડવાને તેમની આમળ આવે છે. જોનારે
 " કેટલો બધો સારો છોકરો છે " આવા અર્થનો કંઈ ઉદ્દગાર હાલ-
 વો એવી તેમની ઇચ્છા દોષ છે. કેળવણીવાળાનું જીવન મનુષ્ય
 સ્વભાવમાં છે, પરંતુ તેને વિશેષ ઉત્તેજન મળવાને લીધે નાના છોકરા-
 ને થોડીક સમજાણ આવ્યા જાયજાર તેમને અને કેળવણીવાળાનું
 ઉત્પન્ન થાય છે. ધર્મી વાર લગાડીને તેમના વાજની સ્વાભાવમાન સ્વ-
 ના કરી, વારંવાર જુદા જુદા સુગોબિત ચગકતા પોશાક પહેગવવા,
 ધરેણાં ગાંઠાં પહેગીને અગને સુગોબિત કરવું અને ધરનાં અને જહાર-
 નાં મનુષ્યોએ તેનાં વેળા કવેળા વખાણ કરતા રહેતું એટલી વાતો
 એકત્ર થયા પછી નાનાં છોકરાંને પણ મનમાં શેષીઓરપડું ઉત્પન્ન
 થાય તેમાં નવાઈ નથી. આવા પ્રકારનું એકાદું છોકરું અગાડી આવ્યા

બરોબર તો આ તેની માને ખુલી કરવાને માટે તે ૧ પ્રશ્નમાં કરવી કે નહિ આ પ્રશ્ન છે તે કરવાથી તે બન્નેનું પણ અદિત થ નાર આમખુલે રિથે એટલી પ્રીતિ તેમના અને રિથેયે કરીને છે કરના મનમાં હોવી એ બન્નેને પણ અદિતકારક છે આવી પ્રશ્નમાં એ આ દુર્મુખો ઉત્તેજન મળશે ઠીક ને છોમ્સ અગાડી આમ્મુ એ ટલે આપણે તે તરફ રિથેય લક્ષ આપતા નથી, અને તેની છેક નિ નાશ થશે, આ તે ૧ મનમાં આપણા રિથે જે રનેહમ ન હશે તે જોઈશે થશે, અને તે છોકરાને પણ ધણ ખાટું લાગશે આની રિથે તિમાં તે છોમ્સ ૧ અને માના કદનાજ તરફ લક્ષ દઈને તો ૧ આ પોતાનો તાત્કાલિક સુખનો જોડે બગ થયો તોપણ પ્રશ્નસાત્મક ચિ ન્દો ન બતાવના જોઈ છે

હવે ના મ ખુલ વળી એક ઉદાહરણ લઈએ સુદ્ધાપુરોને આ રિથે કરીને જોઈએ પોતાના રસપત્ર ધણ અભિમાન હોય છે, આ બીજા આ પુત્રો જે તરફ જોઈએ પોતાના સૌદર્ય રિથે અર્થ પામે આ તે નેઆ પોતાની મુદ્રાથી પ્રદર્શિત કરે એની તેમ ની ધણી ઇચ્છા હોય છે આ ઇચ્છા ધણી અમામરિક રીતે ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનું પ્રથમકરણ કંઈ ધણ કરણ છે મર્ધ પણ પ્રમ રનો દુટ દેવ ન છતા આવી ઇચ્છા હોવી સમ છે, અને ધણે પ્રમગે તેવો દુટ દેવ હોતો પણ નથી મર્યાદાન મોહક પોશાક આ ધરણા એમ ૧ બીજા એમ પ્રમરની ઇચ્છામાન છે એવો જે ૧ માણસ જે ટેકાને છે તે ટેકાને જવાનો આપણને પ્રસંગ આ પો છે જેની કદના કરો પેનો મનુષ્ય તો એટલો મોભાપમાન છે કે, તેના સૌદર્ય તરફ જોઈએ ધણી-ધણ ચિત્તવૃત્તિ ઘટસ્થ રહે આ પણ ઉપ તેના મોખ્ખેનું શુ પરિણામ બનેલું છે એ જોવા વારને તે મનુષ્ય ન્દી ગદીને આપણા તરફ જુએ છે એવે પ્રસંગે આપણ

ને યજ્ઞેષુ અશ્વે આપણી મુશળી પ્રદક્ષિત કરું યોગ છે સું ! તાત્કાલિક પરિજ્ઞમ નરુ સત્ત આપનાં તેનું કરું એમ લાગે; પરંતુ દૂરના પરિજ્ઞમ તરુ સત્ત આપનાં તેનું કરું અનિશ્ચ છે એમ સાચા ગમર રહેતું નથી. લોકોએ આપણી પ્રશ્નસા કરી એ હમ્મલ આપા મનુષ્યના અંગમાં એટલી પ્રજાગ થઈ મએલી દોષ છે કે, તેને પી-જી કંઈ સુખનું નથી. ટાપડીપમાંજ તેનો મગલો વખત હતો ને ગતમાંના પીગલ બચદાર તેને નદિ જેવા લાગે છે. આટલું ડોગ દેખાતાપણ આઈ નથી એ તેને જાણવડુ જરૂરનું છે અને એને માટે આપણને આશર્વ લાગેનું દોષ નોપણ તે ગુણ રાખવડુ સાર.

નિરુદ્ધાત્મક પદોપકારના તત્ત્વોને અનુમતીને જે આત્મગતમનની આવરણના ઉપજ થાય છે તેના ઉદ્ભવા જે ઉદાહરણમાં જતાલે-લા પ્રકારના આત્મ સવમનની રૂપ જરૂર નથી એમ કહેવાકને લાગે. પરંતુ આ કુત્સાક સમનરુ દુર્ગુનું કેતેન ગતવાને લીધે ને પદનાવધિએ જાણ પદોંચ છે, અને તેને લીધે તે મનુષ્યનું પાલુ અ-દક્ષતાનું થાય છે. આ ડોગ ધનવાપજાનો ક્રોધ કેહવાર એટલા ન-દારો પરિજ્ઞમ થાય છે કે, માને પેતાની હોકરી વિશે પણ મત્તર આવે છે, અને તેનું દારણ શોધતા લોકોએ દરેલી પ્રશ્નમાજ દોષ છે. તેમનાં સૌંદર્યનાં આસપાસના લોકોએ દમેસા વખાણ કરવાં, ત-માગ્ય સરખું સૌંદર્ય આખા જગતમાં નથી એમ કહીને તેમને ચલા-વવાં, અને તેમને અગ્રે એટલું અભિમાન ઉત્પન્ન કરાવડુ કે આપણા જેટલું અથવા આપણા કરતાં સુંદર મનુષ્ય જોવામાં આવે તો તેનો તેમજો ગમર કરવો, એવા પ્રકારના ઉદાહરણ જની આવે છે, તેમાં આ વાત જોટલી કુત્સાક લાગવાનો સગવ છે તેટલી ને નથી એ પાનમાં રાખવું જોઈએ.

એકાદિ વિશેષ વાત કરવા વીધે લોકોથી આપણી વાદ વાદ

યની એની ધણીની ઇચ્છા હોય છે અને તેના પ્રસંગ પણ આસપ્સ
 આવે છે એકાદુ પુસ્તક અથવા કાન્ય લખવું, વ્યાખ્યાન આપવું,
 ચિત્ર કાઢવું અથવા રંગવું, ગીત, નૃત્ય, વાદ્ય, છત્રાદિ કળામાની
 નિમ્નશ્રુતાના નમુના બતાવવા શરીરની અથવા મનની વિલક્ષણ શક્તિ
 ના ખેલ ખેલવા, વગેરે પ્રસંગ આ પ્રકારના હોય છે આવે પ્રસંગે
 કેટલીક વાર સત્યને સ્મરીને અને કેટલીકવાર અગાડીના દુષ્કર્ત્ત્વ
 દેકે પશ્ચિમ તરફ લક્ષ આપીને પ્રશ્નના ન કરવાને માટે આત્મ
 સમયન કરવું ઇતિ હોય છે વ્યવહારમાં જોનારને અથવા સામાન્યનાર
 ને પોતાની સમજણ પ્રમાણે જ્ઞાનવું કંઈક પડે છે જીજ્ઞાસે નિતશ
 કરીને તેને દુષ્કર્ત્ત્વ આપવું નહિ એ ઇચ્છાએ પોતાના મનની ખરે
 ખરી રિપતિ થી છે તે ન જોતા, અરેક્ષિત પ્રશ્નના કરવાને તે તૈયાર
 થાય છે પોતાના આચાર્ય બારણું ॥ ખેટા પશ્ચિમ તરફ તેમણે
 લક્ષ જતું નથી જે કેટલું ઉત્તેજન આપવાની આવશ્યકતા હશે તે
 કેટલું સાર તરફ લક્ષ આપીને જેટલું આત્મસમયન કરવું જરૂર
 હશે તેના કરતા વધારે કરાડું ॥ છુ નથી, વળી પ્રત્યેકની કૃતિમા
 યોગ્ય ધણી ગુણનો અંશ હોયછેજ, સારે તેટલા પૂરતી તેની પ્રશ્નના
 કરવાને હરકત નથી ફક્ત તેવું કરતા ડોળ દેખાડવાપણાને ઉત્તેજન
 ન મળતા પોતા ॥ ગુણમાં સુધારા કરવાની તે મનુષ્યને બુદ્ધિ ધજે
 એ રીતે કાળજી લેવી જોઈએ કળા કૌશલ્યનું કામ હોયતો તે સખ
 થી દુઃખા પરિણામ તરફ લક્ષ આપવાનું ધણું કારણ નથી પરંતુ
 એકાદુ પુસ્તક, મંત્ર, નિગધેષ્ઠલાદિક વિશે જોનારનું હોયતો ધજો સિવાય
 કરી જોનારને જોઈએ એ પ્રશ્નના કરવાના મનમાં તેની શક્તિની
 પાર મદત્વામદા ઉત્પન્ન થાનો સમય હશે એવી પ્રશ્નના સમયન
 કરવું ઠી ॥ નિમ્નશ્રુત રૂપ રહેવું અથવા સામ્ય સમ્યક્ પ્રતિષ્ઠા દીકા
 દેવી એજ આવે પ્રસંગે તેના દિતનું થશે. અગાડીની નિગદ્યાથી

ચનાઈ દુઃખ ઓછું કરવું એ એક વ્યક્તિનો ફાયદો છેજ; પરંતુ બી-
જો સમાજનો પણ ફાયદો તેનાથી છે. જે કાન્યામાં ખર્ચ કવિત્વ નથી,
અને જે પુસ્તકમાં અથવા નિબંધમાં મહત્વના વિચાર અથવા મા-
હિતીઓ નથી, તેમને માટે કાગળ, શાહી અને હાથવવાનો શ્રમ એ-
તો વાથે જાય છેજ, પરંતુ સિવાય ઉપયુક્ત અંચના સંગ્રહને પણ
તેથી થણી દરકત થાય છે. માટે આવા અનેક પ્રસંગે પ્રશંસાનું સ-
મમન કરવું, અથવા હેરાં તે મર્યાદિત કરવી એ જગતના હિતનું છે.
નિઠાયાત્મક પરોપકારના તત્વોનો ઉપદેશ કરવાનું એ એક અતિ ઉત્કૃષ્ટ
સ્થળ છે.

મનુષ્યનો સ્વભાવ એવો કષ્ટક અમાકારિક છે કે, કોઈ પણ
ચાલ એકવાર પ્રચારમાં આવ્યો એટલે તેની આવશ્યકતા તરફ અથ-
વા ઉપયુક્તતા તરફ ન જોતાં આખા મીચીને તે પ્રમાણે કરતા ર-
હેવુંજ. યૂરોપિયન લોકોમાં સ્ત્રીઓએ ગાવું અને સૂરની પેટી ઉપર
વગાડવું એ શીખવવાનો દિવાળ પડેલો છે. જે સ્ત્રીઓને તે આવડે
નહિ તેનું શિક્ષણ બરોબર થયું નથી એમ એ લોકો સમજે છે ગ-
મ્મતને વાસ્તે સાધકાંજે મિત્ર મંડળીમાં સ્ત્રી પુરોનોની ભેગી સમાજ,
અથવા મેળો એકઠો કરસનો તે લોકોમાં ધણો ચાલ છે. આ મંડળી
ભેગી થઈ એટલે સ્ત્રીઓ પોતાનાં મામન ને વાધાદિ કળાથી મંડળીને
મનોરંજન કરે છે. આ વાતનો અહીં ઉલ્લેખ કરવાનું કારણ એટલું-
જ કે, આવે કેટલેક પ્રસંગે તેમના ગાયન વાદ્યથી ગમ્મત કરવી
તો દુસ્તર રહી, પણ ઉગ્રો ત્રાસ આવે તોપણ મન મારીને
ઉપરથી “વાહ! શો આજનો દિવસ આનંદમાં ગયો, આ ના-
ની ઉમ્મરમાં સારું કૌશલ્ય સપાદન કર્યું છે.” ઇત્યાદિક ગૌરવ બ-
રેલા શબ્દોથી તેમનું અભિનંદન કરવાનો મંડળીને પ્રસંગ આવે છે.
જે પ્રમાણે તરણી એકરીએ ગાનાં, બજાવતાં, શીખવું જોઈએ, તે પ્ર-

માણે તે ગમે તેવું હોય તેવાજુ સાબળનારાએ તેના વખાણ કરવાનું જોઈએ નહિ તેા તે અસંભવપણાનું ઘણું સમજવામાં આવે છે આ વખાણમાં અસંભવો આજ હોવાને લીધે તેનું સમજન કરવું જોઈ છે જરૂરનું છે, તેટલુંજ તેનાથી સમાજ ઉપર થનારા ખોટા પાણામને લીધે પણ જરૂરનું છે સ્ત્રીઓના શિક્ષણ સળધી લેવાની સમજણ મૂખ્ય છતાં હોવાને લીધે અનેક છોકરીઓ ઉપર આ જુનમ થાય છે છોકરીને તે વિચારની પ્રીતિ હો અથવા ન હો તેા તે શિક્ષણ ક્રમ માથી એકવાર પાર ઉતરતું જોઈએ આ મુદ્દેન યુગમાં સર્વને એક પ્રકારનું સરખું શિક્ષણ આપીને વિજ્ઞાના સચામાંથી બદલા પાડવાનો જ ધાતકો વિચાર પડે છે નો અનુભવી સ્ત્રી શિક્ષણના અજ્ઞા સ ક્રમમાં ગાયન, નાચ આદિ કાં જોઈ સમાવેશ કરેલા છે તેા લીધે ટટલીક છોકરીઓ આ તેમ જ શિક્ષકો વિન કાગળુ ડાસ પડે છે, આ વખતો આ પૈમાં જોઈએ અપ રમ થના જન્ય છે, એની કમળના કરી શકતી નથી આપણે ઘણી વાતોમાં અમેજ સોંકાતું અતુકરણ કરવું જોઈએ પરંતુ એની કંઈ વાત ટાળી મેનવામાં આ, વે તેા કીક ગાયન વાદ્યાદિ કાં સરખું શ્રેષ્ઠ પ્રતિની ગમગતનું સા ધન ખીજી નથી જા, પરંતુ જેમને તે કાં માધ્ય થરા સગી હશે તેમજેજ તે ઉપર શ્રમ કરવો, સર્વો વિના કાગળુ ડાસ આપવો આ મૂર્ખપણું છે

જેમને પરંતુ સાના સળધે વર્તમાનજન વગેરેમાં પ્રતિષ્ઠ રીતે લેખ લખવા હોય તેમણે તેા ઘણીજ સાવધાની રાખવી જોઈએ તેમજે એમણે આલની અથવા વ્યક્તિની કૃતિની અવધાર્ય અથવા અયોગ્ય રથજે સ્તુતિ કરી હોય તેા તેનાથી ઘણા અપાય થવાના સમય છે

હાજ હાજ સરખોજ એક પરંતુ સાનો પ્રકાર ચોતરફ પહો

પ્રસરેલો છે તે કમી કરવા વાસ્તે નિઠ્ઠાતામક પરોપકારના તત્વોનો ઉપ-
યોગ કરવો આવશ્ય છે. મોટા લોકોની ખુશામત કરવાની રૂપરૂ અથવા
આરૂપરૂ ઇચ્છાને લીધે “ સવ સાહેબ સરખોજ મારો મત છે ” એમ
કહેનારા પુરુષ લોકો છે. બીજા કેટલાક લોકો ખુશામત કરવાનું કંઈ
કારણ ન હતાં પણ સર્વને ખુશ કરવાનો સ્વભાવજ હોવાને લીધે એવા
પ્રકાર કરે છે. પ્રત્યેક વેળાએ વિરૂદ્ધ પક્ષ લઈને ટંટો ઉભો કરી
પોતાનો મત બીજાના મતને હારી પણ મળતો લાવવો નહિ, આ-
વા પ્રકારના કેટલાક લોકો ખાલમ પડે છે; તેમનો જેવો તિરસ્કાર
કરવો યોગ્ય છે તેવોજ ને લોકો પોતાના મગજને કાંઈ દિવસ ત્રાસ
ન આપતાં, બીજાના વિચાર ઉપર અવધાની રહીને પ્રસંગ આવે
“મારો વિચાર આપણા સરખોજ છે” એમ કહીને માથુ ધુણાવી બેસે
છે તેમનો પણ તિરસ્કાર કરવો જોઈએ. આવા વર્તનમા એક પ્રકાર-
ના સહૃદયપણાનો અંશ હોવાનો સંભવ છે પણ તે એક પ્રકારની શુ-
ભામગિરિજ થાય.

• બીજાના વિચારની સાથે પોતાનો વિચાર મળતો આવે એમ ક-
રવાના આ પ્રકારમાં અસત્યનો અંશ હોવાને લીધે તેનો નિષેધ કરવો
જરૂરનો છે. ને મનુષ્યને કાંઈપણ વાતની ઘણી માહિતી ન હોય તે-
મની વાત આપી. પરંતુ જેમને અનેક વિષયોની ઘોડી ઘોડી માહિતી
હશે, અને જેમને સ્વતંત્રપણે વિચાર કરવાની ટેવ હશે, તેમનાં અનેક
વિષયોપર મત બનેલાં હોય છે પોતાના મત સાથે ન મળતા એવા
અનેક મનોનું પ્રતિપાદન કરેલું સાંભળવાનો પ્રત્યેકને ઘણી-
વાર પ્રમંગ આવે છે. આવે પ્રસંગે સત્યની ટેવ રાખીને ચાલવું
હોય તો આપણો વિરૂદ્ધ મત સચ્ચથી અથવા મુઠ્ઠાથી પ્રદર્શિત કરવો
જોઈએ. બીજા નફાનું પરિણામ ટાળવા માટે પણ તેવું કરવું બાગે
આવે છે, અને તેથીજ આ વાતનો નિઠ્ઠાતામક પરોપકાર સાથે સં-

બધે પહેલે છે. આપણે કંઈજ બોલ્યા નહિ અથવા બીજાના મત પ્રમાણે બોલ્યા તો તે મનુષ્ય ખુશ થશે ખરો, પણ તેને લીધે તેનો બે પ્રકારનો તોટો થવાનો સંભવ છે. એક, તેની બુદ્ધિના મતને લીધે તેને નુકસાન થવાનો સંભવ હોય તો તેને નુકસાન કરવામા આપણે મદદ કરવા સરખા થશે, અને બીજી આપણા વિચાર જરોખર છે એ વિષે તેને વિનાશકરણ અભિમાન ઉત્પન્ન થશે જ્યાં સુધી એક મનુષ્યનો વિચાર બીજાની આગાડી આજ્યો નથી ત્યાં સુધી તેના સખધી બોલવાનું કારણ નથી પરંતુ જ્યારે બીજાના વિચાર આપણી આગાડી આવે છે અને આપણે બોલ્યા નહિ તો આપણા પણ વિચાર તેનાજ સરખા છે એવું અમજી સેવાનો સંભવ હોય છે, તે વખતે સ્પષ્ટપણે બોલવાની આવશ્યકતા ઉત્પન્ન થાય છે હાથ હા કહેવાની ટેવને લીધે સંભાષણમાં બુદ્ધિચાપલ્યની જે એક મોજ છે તે નહિ જેવી થાય છે હમેશા આપણો મત બીજા સાથે મળતો આવવાનો ચલ કરવો, એટલે નાના પ્રકારના મતો અને નિર્ણયગા બ્યક્તિના રિચારોથી તેમા ઉત્પન્ન થનારા સદ્મતભેદથી વિચાર સૃષ્ટિને જે વૈચિત્ર્ય અને રમણિયત્વ આપ્યું છે તે વિષે અનુમિતપણે જતાવવાનું થાય છે.

જે ઠેકાણે આપણો મતભેદ પ્રસિદ્ધપણે જતાવવાથી વિરોધ ફાપરો થવાનો સંભવ નથી તે ઠેકાણે મૌન રાખવામાંજ ઝડાપણું છે, તથાપિ પોતાની મુદ્દા અને અમવિદ્યેષ એમની સદ્ધતાએ પોતાનો મતભેદ લોકોના લક્ષમાં આવશે એવી ખુબી કરવી જોઈએ બીજા મનુષ્યને ખોટું ન લાગે એવી રીતે આપણો મતભેદ તેમને જણાવવો એ મોટા ઝડાપણું કામ છે ધણી લોકોને અગે એ શદ્દાણુપણું ન હોવાને લીધે મતભેદ વૈમનસ્કનું કારણ થાય છે.

હાલમા માનપત્રો અને તેની માર્ગે કઈ બહિષ આપવાનો પ્ર-

ધાત ધણે દેહાતો ચાલેલો છે. પોતાના કર્તવ્યથી અધિક જેમણે કંઈ કંઈ નથી આપવા પોતાનું કર્તવ્ય પણ જેમણે સારી રીતે બજાવ્યું નથી એવા મોટા કામદાર એક દેહાલેથી બીજે દેહાણે જવા લાગે એટલે તેને નાની મોટી સભા બરીને માનપત્ર આપવું એ એક નિશ્ચયવદારમાંનીજ રીત થતી ચાલી છે. નિરત્યાત્મક પરાપકારે તેનો પ્રતિબંધ કરવો જરૂરનો છે.

કોઈપણ ગાલની પ્રથમ શરૂઆત થાય છે ત્યારે તેનો ઉદ્દેશ સારો હોય છે. પરંતુ તે ગાઢરિયા પ્રવાહ પ્રમાણે અનુસરનારા ભોક્ષના કાથમાં આવે એટલે તેની દુર્દશા થાય છે. જો એકાદ મનુષ્યે પોતાના અસૌકિક ગુણથી સમાજનું કલ્યાણ કંઈ હોય તો તેનું ધણું માન કરીને આપણી કૃતજ્ઞતા બતાવવી યોગ્ય છે; પરંતુ અગે ગુણ ન હતાં એકાદાનું બહુ માન કરવું એટલે આ સ્તુત્ય ચાલનો દુરઉપયોગ કરવો થાય. આ ચાલનો એવો દુરુપયોગ થવા દેવો ઈષ્ટ નથી એવું ધણાજ લોકોને લાગે છે પરંતુ યોગ્ય પ્રસંગે તેમના તરફથી સ્પષ્ટપણે નાખુસી બતાવવામાં આવતી નથી. એકાદ મનુષ્યને બહુ માન આપવાનું નહીં થયું એટલે તેને સોનાનું ધડિયાળ, નકશીની પેટી, સોનેરી ચોકડામાં બેસાડેલી તેની તસખીર વગેરે કંઈ બક્ષિસ આપવાનો ઈરાદ કરે છે. જે મનુષ્યનું એવું સન્માન કરવાનું હોય તેને ભોક્ષકલ્યાણ વિશે ખરી લાગણી ધરાવનારો અને ભોક્ષરિયતિ બજાવનારો હોય તો તેને પોતાને માટે પોતાના મિત્રોએ નુકસાન સોંસવું તેના કરતાં પોતાને એવું માનજ ન મળે તો ઠીક, એમ લાગશે. બીજી એક ધાત તેમના લક્ષમાં આવ્યા વિના રહેનાર નથી. એવે પ્રસંગે ધણા ભોક્ષ જે ટીપનો આંકડો ગાંઠી મૂકે છે તે કેવળ એક પ્રકારનો જીલમ ગુસારી મૂકે છે. એવી રીતે આપણે માટે આપણા મિત્રો પર જીલમ થવો અને તેમની પાસેથી બળાતકારે વાહ્યા

મેળવરી એરી ઇન્ન શાણા મનુ ર કદીપણુ સખનાર નહિ આ મ
મ માટે દીપમા કહ આપણને લીધે વળી એક નુકસાન થાય છે
મધ્યમ પક્તિના લોકો પાસે પૈસાની ખુશ પરાણે પૂરૂં થાય એટલીજ
હોય છે, તે વખતે તેમની પાસેથી મારી મચડીને એના કામને
માટે દીપમા પૈસા બરાબી લીધાથી ખીજા સારા પરોપકાર તરફ તે
મના તરફથી મળવી જોઈએ તેટલી મદદ મળતી નથી સોમદિત
તરફ લક્ષ આપીને આપણ કામમા મદદ ન કરવી એ નિવૃત્તાત્મક
પરોપકારની નજરે ધ્રુષ્ટ છે

જેની ધણી કિમત પડતી નથી એનું શ્રમ માનપર આપવાનું
હોય અથવા સભામા શબ્દિય દ્વારા કરજનો હોય તોપણુ તેમા મન
ન ધાનવાના ઓક કર્યો હોય છે આપણ પ્રમરના બહુ માનની
જેમની ખરી યોગ્યતા હોય છે તે લોમને તો તે ધણીવાર મળતા નથી,
અને જેમની તેવી યોગ્યતા હોતી નથી તેમને તે મળે છે ચાર ખ
ટપની મનુષ્યની મહાનીય મનમા જે મનુષ્યો આ માન આપવાનું
હોય છે તેમના અગમા નિશ્ચય શુધ્ધ ન હોય તોપણુ લોકો દળાણથી
કહ ખેાનતા નથી આવી રીતે લેકમન જોઈએ તેના ખેચાય છે
ઠીક જે માનપત્ર આપવાનું તેમા પણ તે મનુષ્યના શુધ્ધનુ પયાય
રહ્યું ન મળી આવે છે શુદ્ધ દોરનો તો તેમા પ્રવેશ થવો અશક્યજ
શુધ્ધમાત્ર એકપણુ બદાગ ન રહેતા પ્રત્યેક શુધ્ધો કહ પણ બુમિનિ
અ ડી પ્રમાણે વધારો બતાવવો આ વસજો પૈળી પોતાનુ કર્તવ્ય બ
રામર બળવસા નિરે અથવા નેટલું પણ તેમના હાથથી જોતુ ન
હતા સઠ? હજી ને ધણુ માન આપવાનુ ચાર છે પ્રત્યેક મનુષ્યે
પોતાનુ કર્તવ્ય ક તુ જરૂરનું છે ઓ તેને માટે પ્રાપ્તી પ્રસિદ્ધ રીતે
મા । આપવાનુ કષ્ટપણુ કારણુ નથી મિતિ મગવા વાસ્તે પોતાનુ કર્તવ્ય
કરતુ એવી ઇન્ન મનુષ્યના મન ॥ હૃત્પત્ર થવા દેડી એ સાફ નથી

પાછી પ્રશંસાથી મનને નિરૂત્ત કરવાને ઉપર કહેવાં હારજી મ-
 દનાનાં છે. મનુષ્યની ઉત્પત્તિથી આજ્ઞાસુધી તેનો સામાજિક ઇતિહા-
 સ જોયો હોય તો આજ્ઞાસુધી જે સમાજનું દિન યજ્ઞેષુ છે તે સ્વાર્થના
 અથવા જેમનામાં સ્વાર્થનું પ્રાપ્ત્ય વિશેષ દોષને પરાધનો માત્ર
 યોદ્ધા પાસે હોય છે એવા વર્તનથી યજ્ઞેષુ છે; અને જ્યાંસુધી પરાધ વિશે-
 ના ઉત્તમ વિચાર મનુષ્યના વર્તનને વલ્લખમાં લાવે એટલા પ્રબળ
 થવા નથી, સાંસુધી પરાધનો જેમની સામે થતો મળે છે એવા સ્વાર્થ-
 મિશ્રિત મનોવિકાર નહિ થયે એ સારું નથી. કીર્તિ, મોટાઈ, પ્રતિષ્ઠા,
 જેમનીજ ઇચ્છાએ આજ્ઞાસુધી મનુષ્ય સારાં કામો કરવાને પ્રવૃત્ત થએ-
 લા છે. કર્તવ્યની દેવ અથવા જૂતલ્યા એમનો તેમના અન ઉપર તેટલો
 પરિજ્ઞામ થતો નથી. પોતાનું કર્તવ્ય કરવાનું હોય તોપણ તે કર-
 વાથી આપણી પ્રશંસા થશે આ એક વિચાર મનુષ્યના હાથે તે ક-
 મગવાને હારજી થાય છે. પછી કેવળ પરાપકાર કરવાનો હોય તો
 તેમને કીર્તિની ઇચ્છા રખા હોય તો એમાં ધણુ આશ્ચર્ય નથી. એક
 વ્દાયથી કરેલો પરાપકાર જીવન દાયને જલજવા દેવો નહિ એવા પણ
 મોટા વિચાર કેવચિત જાણાર્થી આવેલા છે. પરંતુ જગતમાં જ્યાં ત્યાં
 અન્યાય અને સજાડી એમનુજ સામ્રાજ્ય દોષને સીધે કાષ્ઠપાગુ દે-
 તુએ ન્યાયનું વર્તન કરનારો મનુષ્ય જડી આવ્યો તેથી તેની પ્રશંસા
 કરી એવી ખુદિ આજ સુધી થતી ચાલી છે. પરંતુ એ મિથિત
 બદલવા વિશે યત્ન કરવો જોઈએ મનુષ્ય જનિતની નીતિમત્તા દિવમે
 દિવમે વૃદ્ધિ પામતી જાય છે, એ વાત નિર્વિવાદ છે, અને તે જોટલી
 વૃદ્ધિ પામે તેટલી વધારવા વિશે યત્ન કરવો જરૂરનો છે મનુષ્યની ઉત્તમ
 પદ્ધતિને ઓછાપણું આજનારાં કીર્તિ, મોટાઈ, પ્રતિષ્ઠા ઇત્યાદિ મનો-
 વિકારોને બદલે કર્તવ્યખુદિ, જૂતલ્યા, નિરપેક્ષ પરાધખુદિ ઇત્યાદિ એક
 મનોવિકાર ઉત્પન્ન થવા જોઈએ. જેમ જેમ આ મનોવિકારનું પ્રાપ્ત્ય

વધનું જશે તેમ તેમ લોકોથી પોતાની વાત્સલ્ય કરાવવી એ મનુષ્યની ઇચ્છા ઓછી થતી જશે વળી જેમને માન આપવાનું તેમને તેની કિંમત લાગવાની નહિ થવાને લીધે તે આપવાની પણ ઇચ્છા લોભો થનાર નથી મનુષ્ય જાતિના કલ્યાણ નિષે અગાડીને વિચાર કરતા અનેક પ્રમુખે પરપ્રણાસની ઇચ્છાનું સમ્મન કર્યું અને વિશેષે કરીને જે ઠેકાણે તે ॥ વિશેષણી આતુરતા દેખાઈ આવે, તે ઠેકાણે તો અનુભવ કર્યું, ધણું જરૂરનું ॥

પ્રકરણ ૭ મું

પ્રવૃત્તિવાત્મક પરોપકાર

નિવહિત સ્ત્રી પુરુષના પરસ્પર ઉપકાર

ઐતિહાસિક કાળથી મનુષ્ય જાતનો જે લિખિત ઇતિહાસ મળે છે તેમાં જોઈપણ અત્યંત શોચનીય બાબત કહીએ તો તે બીજી કોઈ જ નથી, પરંતુ સ્ત્રીજાત સાથેના પુરુષ જાતના વર્તન એ છે ઐતિહાસિક કાળની પહેલાનો ઇતિહાસ જો ઉપનયમ દોત તો તે સબધી આવી પણ અધિક શોચનીય રિવાજ જણાઈ આવી હોત મનુષ્ય જાતના ઇતિહાસમાં આનાથી પણ વધારે બધું સેકડા વાતો છે મનુષ્ય બક્ષકપણું લગાઈને હાથ આવેલા સોકોને નાના પ્રમાણના દવા દવાય કરીને મારી નાખવાનો ચાલ દેવ અને ભૂતને જીવતા પ્રાણીનું કિંવા જીવતા માણસનું બધું આપવાનો ચાલ, વગેરે બાબતો રૂવા ઉભા કરે એવી છે પરંતુ આના બનાવો કરમિત જનનામ દોષને તેમનો પરિણામ પણ તે તે કાળે અને તે તે વ્યક્તિ ઉપજાઈ શકે છે સ્ત્રી જાત સાથે હેવા પિયત રીતે વર્તવાની વાત છેક જૂની જ ॥ એક નો આ જાતના સનવાપક દની ગેમ દેખાઈ

આવે છે. અને તે શિવાય તેનો પરિણામ પણ ધણા હાંજા કાગ મુધી ચાલે છે. નેટ્રા મારેજ આ ચાલને અસંત શોચનીય વાત એમ ઉપર કહેલું છે. મુધરેલા, અર્થ મુધરેલા અને જે લોકોમાં મુધારાનો પત્રોજ યોડો પ્રવેશ થયો છે તેવા લોકોની સ્થિતિ જોઈએ તો, અને આ પ્રત્યેક સ્થિતિમાં સ્ત્રીઓને કેવા પ્રકારના દાસત્વમાં રહેવું પડે છે તથા તેમના પર કેવા કેવા જીવંત માપ છે એ વિચાર મનપર લખ્યો તો, દંતરો વર્ષ પર્વત રાતમાં બટકનારા લોકોમાં સ્ત્રીઓની, કુટલી લક્ષ્યનેદક સ્થિતિ હશે તેની યોડી કલ્પના તમને થશે. એકંદરે આજ મુધીમાં સ્ત્રીઓને જે દુઃખ ભોગવેલું છે અને જે હજી પણ તેમના બાગમાંથી છૂટવાનો રંગ દેખાતો નથી તેની કલ્પના કરવી હલિન છે.

વ્યક્તિ વ્યક્તિમાં જેવો જીવનાર્થકલ્પ આવે છે તેવોજ વ્યક્તિ સમુદાયમાં પણ હોય છે. જંગલી લોકોની અનેક જાતોમાં હાલ પણ મોટી મોટી લગાઈઓ ચાલે જાય છે. પૂર્વે જે વખતે પૃથ્વીપર સર્વે લોક જંગલી હતા તે વખતે પણ સર્વે ઠેકાણે લગાઈ શિવાય બીજી વાત ન હતી. ‘બળીઆના બે બામ’ એ તે વેળાનું મુખ્ય વર્તન તત્ત્વ હતું. હાલ પણ તે છેક નહ મધ્ય છે એમ નથી, તોપણ તેનું અર્થકર સ્વરૂપ પણે અશે કમી થયું છે. આ તત્ત્વને અનુસરીને બગવાન લોકો, દુર્ભંગને કચરી નાંખી તેમને પોતાના દાસ કરતા એવી જ્યાં ત્યાં સ્થિતિ હતી. સજીની સાથે કાલે તેવા કૂરપણાથી વર્તવાની ટેવ મનુષ્યને પડીને તેનો પરિણામ પણ તેનાં બીજાં વર્તન ઉપર થવા લાગ્યો. જાન જાતમાં દુર્ભલ સાથે ગમે તેવી રીતે પ્રબળ ચાલતું, અને ચાલ તેવો તેનાપર જીવંત કરનારા માણસોના મનમાં સ્થાયી શિવાય બીજો વિચાર આવવાનો અવકાશ નહતો. આવી સ્થિતિમાં સ્ત્રીઓને પણ પોતાની દુર્ભવતાનો પરિણામ સ્વાભાવિક

રીને બોગ રવો પડ્યા લાગે। સ્ત્રીઓની સાથે કેટલી બરાબ રીતે વર્તે તો તે ઈ કંઈ સીમા રહી ન હતી સ્ત્રીઓની સાથે અતિશય નિર્દય અને ક્રૂર રીતે વર્તેલાથી આપણને તેની પાસેથી જે લાભ મળવા જોઈએ તે ન મળતા હોય તો નાસ થયો જોઈ પુરોના ક્રૂરપણું થોડુંક કમી થયું અગાનારખામા દૂરનું પરિણામ મામા આનું અચકા હોય છે, તથા કેઈ અને અપ્રીતિ થવાને થોડા કારણ પૂર્યા જણાય છે તેને લીધે ઉપર જણાવેલા નિયારનો પણ ઉપયોગ થશે થોડો થાય છે સ્ત્રીઓની સાથે અતિ ક્રૂર રીતે વર્તવાથી તેમની ઊંચા ઉડે રવા ઈ શક્તિ અથોગ્ય થઈ દિન પ્રતિ દિન એક જાતના ભોક્ષની સખ્યા કમી થાય અને કાનાતરે તે જાન સમૂહથી નાશ પામે એ પણ શક્ય છે વળી ઘણું કરીને આ કારણને લીધે અનેક જગલી ભોક્ષના ટોળાનું નિર્મૂળ થઈને જે ટોળામા સ્ત્રીઓ સાથે કમી ક્રૂરપણાયા વર્તવાનો રિવાજ હતો તેમનાજ જીવનને ઉત્તેજન મળતું હતું

ઘણા પ્રાચીનકાળથી જે સ્ત્રીઓની સાથે આજસુધી પુરોના તરફથી ક્રૂરપણું વર્તવામા આવતું તથા અવાપિ આવે છે તે સ્ત્રીઓમા પુરોના કરતા કાંઈક વિશેષ ગુણ હતો અથવા છે એમ નથી તેમના સ્વભાવ પણ પરિસ્થિતિ થોડી બધાયો હતો તથા હાલ બધાય છે પૂરે એક ઠેકાણે કલા પ્રમાણે પચમહાભૂતાત્મક સદ્ધિમા ક્રિયા પ્રતિક્રિયાનું જેટલું મહત્વ છે તેટલુંજ તેનું મહત્વ માનસિક ક્રિયા નિયામકિમા છે પુરોનાના ક્રૂરપણાનું પરિણામ પ્રતિક્રિયાની રીતે સ્ત્રીઓપર પણ પામ્યું, અને તેથી ઉભયના સ્વભાવ સરખા દૂર બન્યા અને બને છે જેનો સ્વામિ ક્રૂર હોય છે તે સ્ત્રી પોતાના ઊંચરા પ્રતિ તેટલીજ ક્રૂર રીતે વર્તે છે ઉત્તર અમેરિકાના કેટલાક જગલી ભોક્ષના ટોળાની સ્ત્રીઓ તાગામા પકડાયેલા માણસો ઉપર પુરોનાના કરતા વધારે દુખ પાડવામા ચતુર હોય છે, એમ જણાયું છે આ

સંબંધી ધ્યાન સુખવા ભોગ વાત એટલીજ છે કે, જે વ્યક્તિને અ-
મવા વ્યક્તિ સમુદાયને યાજે મનુષ્યના અમર્યાદ સ્વાર્થને પ્રતિબંધ
કરવાનું સામર્થ્ય નથી હોતું તેમના પર શક્ય હોય તેટલાં દુષ્પરિણામ
થયાં છે. આ સર્વ સામાન્ય પરિણામનોજ એક મોટો ભાગ સ્ત્રીજન-
તાને ભાગ આપ્યો છે. સર્વ પ્રકારના શ્રમનાં, ત્રાસનાં અને માથોફાટ-
નાં કામ કરવાં, પુરવણા સુખને માટે મને તેટલું દુઃખ સોંપવું, પુર-
વણી તૃપ્તિ થાય ત્યાં સુધીયોને ઉપવાસી રહેવું, અને જે તે વધ્યા ધટયા
ઉપર પોતાનો નિર્બાદ કરવો, આ સ્ત્રીઓનો કસંબ્યક્રમ થઇ પડ્યો છે.

દેશ દેશમાંની અને ટોળેટોળામાંની લગાઇઓ ઝોઘી થઇને
જેવો જેવો લોકને શાંતિનો અનુભવ મળતો ગયો તેવો તેવો સ્ત્રી-
જનતાને દિતાવડ એવો થોડો થોડો પુરવણા મનમાં વિચાર આવતો
ગયો. આપણા જીવના મયોમાં કેટલેક ટેકાએ સ્ત્રીજનતાનાં વખાણ
ના અને કેટલેક ટેકાએ તેમના દિનતવના વિચારો બતાવેલા છે.
એવા જે લેખ દેખાઇ આવે છે તેનું કારણ એમ બહુાઇ છે કે
તે મયો લખાયા તે વખતે સ્ત્રીજનતાના સબંધે પૂર્વના પ્રતિકૂળ
દિવાળનો મન ઉપર દાગ છતાંજ નવોજ અનુકૂળ વિચારનો પ્રાદુર્ભાવ
થવા લાગ્યો હતો. એવા વિચારમાં ફરક થવાથી પુરુષજનતાનાં સ્ત્રી
જનતા સાથેનાં વર્તન દિવસે દિવસે સુધરતાં ગયા છે. પણ સ્ત્રીને કંઇક
હક કરીને છે, એવા પ્રકારના વિચાર દાગ લોકોના મનમાં આવવા
માંડયા છે, અને એ વિચારને અનુકૂળ એવા પ્રકારના મનોવિચાર
પણ તેમનામાં ઉત્પન્ન થવા માંડયા છે.

સ્ત્રીઓ સાથે વર્તવાની પદ્ધતિમાં જે અનિશ્ચય સુધારણા થઇ
છે તે પૂર્વનાં ફર વર્તણુકનું જ્ઞાન થવાથી થઇ નથી, પરંતુ લોકોનાં
પરિપાકી બદલાવાથી દળવે દળવે માણસના સ્વભાવમાં ફેર પડતો
ગયો, અને ખીજ જાગતેલાં જેવી રીતે તેની મૂળા ઝોઘી થતી

ગઇ છે તેવી જ રીતે સ્ત્રીઓના સળધમાં પણ ચયુ. પહેલાંની રીત-
જાતમાં થોડો થોડો ફેર પડી નવીન રીતિઓ પકતી ગઇ. સ્ત્રીઓ
પ્રતિ ક્રાંતિથી વર્તેલુ એ અન્યથા છે એમ મનમાં આવવાથી લોકોએ
જુની રીત તથા દીધી અને નવી રીતનો અંગીકાર કર્યો, એમ કંઈ
બન્યું નથી. પુરુષો તરફથી સ્ત્રીઓને હાથ ને નાના પ્રકારના હક્ક
મળ્યા છે તેના એ મુખ્ય કારણ છે—એક તો એ કે નિકટ સમયને
લીધે પુરુષોનાં મનમાં તેમને માટે સ્વાભાવિક પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઇ, અને
ખીજી, સામાજિક રીતિના ધોરણે આવવાની માણુમની પ્રવૃત્તિ હોય છે
તે બંને ઠેકાણે પુરુષો સ્ત્રીઓ સાથે પ્રેમથી વર્તતા હોય તોપણ
તેમના હક્કના સળધે કોઈપણ નીતિતત્વનો તેમણે સ્પષ્ટ રીતે અ-
ંગિકાર કરેલો હોતો નથી, અને તેમનું વર્તન નીતિ વિચારનું પરિણામ
હોતું નથી, પરંતુ ઉપર દર્શાવેલાં બીજાં કારણોને લીધે ઉત્પન્ન થએલું હોય છે.

પ્રથમ અને મુખ્ય વચ્ચેનો ભેદ અને તેના નકાત પરિણામ
કમી કરવાનો વાત કરેલો એ પરોપકારનો ઉદ્દેશ છે, એમ આગળ
મણીવાર બતાવેલું છે અને બ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય મળે તેટલા માટે ન્યા-
યતત્વની દૃષ્ટિએ પ્રત્યેક માણુસને જે બંધનો ઉત્પન્ન થએલા છે, તેથી
આ કાર્ય થતું જોઈએ તેટલું થતું નથી. જે ઠેકાણે ન્યાયની મર્યાદા
પૂરી થાય છે ત્યાંથી પરોપકાર શરૂ થાય છે પોતપોતાના ધર્મામાં
પોતપોતાની શક્તિનો પૂર્ણ ઉપયોગ કરવાની છૂટ ન્યાયથી સર્વને
મળ્યા પછી ધર્માનું તેજ અને ધર્મ કરનારના કૌશલ્યથી જુદી
જુદી બ્યક્તિને જે ફવપ્રાપ્તિ મળવાની હોય તેનું વૈયમ્ય કમી કરવું
એ કામ પણ પરોપકાર તરફ આવે. બીજાત અને પુરુષજાત એ
જે માનવી સહિતના એ મુખ્ય ભાગ, તેમાં આ વૈયમ્ય સૃષ્ટિકર્મને અ-
નુસરીને હમેશથી સ્વાભાવિક પરિણામને લીધે ઉત્પન્ન થએલું છે, અને
તે કમી કરવું એ પરોપકારનું પહેલું કામ છે માનસિક સામર્થ્યનો

સવાલ એક કારે મૂકનાં, સારીરિક સામર્થ્યથી સ્ત્રીઓ પુરુષોની બ-
સામરી કરી શકનાર નથીજ, આ વિષે મતભેદ હોવાનો પણ સંભવ
નથી. આ દુર્બલતાને લીધે તેમને ધણા ગેરલાભ થવા છે. મુખ્ય-
ત્વે કરીને સ્ત્રીજન ઉપર પુરુષજનને જે સભ્ય કરવાનું મળેલું અને
હાથ પણ મળે છે તેનાં અનેક કારણોમાંનું એક તો એજ છે કે સ્ત્રી-
ઓ સારીરિક રિથિતિએ દુર્બલ છે. પ્રભુ ઉત્પન્ન કરી અને તેનું પા-
લન કરવું એ જે મદતવાળાં કામ સ્ત્રીઓને માથે પડેલાં હોવાને લીધે
તેમનાં જીવનાર્થકલ્પના કપાટામાં પાછળ પડેલાં પડેલાં છે એ નિર્ણય
છે. આ એ બાબતો ઉપર ધ્યાન આપવામાં તેમના આધુનિક મદ-
તનો ભાગ જાય છે તેને લીધે તેમની સારીરિક સક્તિનો ઉપયોગ
કરવાનો અવકાશજ મળતો નથી. હવે, પોતાના કુટુંબના પોષણના
માધન બદારથી કામ કરીને પુરુષને લાવતાં પડે છે એ વાત ને કે
ખોટી નથી તોપણ વર્ણવ્યું અને દરેકજ સવારથી સાંજ સુધી હ-
મેશાં છોકરાં પછરાં કદમ આપવા જેવી ને અત્યંત મદતની જ-
વાબદારી સ્ત્રીઓને માથે પડે છે તેને લીધે ધર એજ તેનું જગત
થઈ પડે છે, અને તેના આત્મોન્નતિના સર્વ વિચારોને તથા દેવાનું
તેને બાજે પડે છે એ વાત પણ ખોટી નથી. આ રીતે સ્ત્રી પુરુ-
ષના આધુનિકમમાં આવા પ્રકારના કેરફારથી ઉભવતી રિથિતિમાં જે
ભેદ પડેલો અપરિહાર્ય જની રહ્યો છે તેનું, અને આમજ બતાવેલાં
ખીજાં કારણોનું સ્ત્રીજન ઉપરનું અનિષ્ટ પરિણામ કમી કરવાને પુ-
રુષોએ મથવું જોઈએ.

પુરુષોના હાથથી આજ સુધી પણ આવી જતનો વાત થયેલો
છે. સુધરેલા લોકોમાં પુરુષોએ સ્ત્રીઓની સાથે કેવી રીતે વર્તવું, તે
વિષે જે સામાન્ય રૂઢિ જણાઈ આવે છે, તે પોતાની એજે કાંઈ રીતે
ફાલન થયેલી નથી. સ્ત્રીઓની રિથિતિ વિષે પુરુષોના મનમાં દયા ઉ-

ત્યમ થાને, તેમની વિધિમા મુખારે કરતા થાટે તેમને ખગર પડે નહિ તેમ થતા થાને લીધે તે રહિને તે ગ્રામ્ય ગ્રામ થએલું છે હાલમા એવનવપર ઉત્તર કરાની જુદિ પુરુષગતના મનમાં ક- ત્યમ થતા લગી છે, અને તેને અનુગ્રહીને પોતાનું વર્તન મુખારનો તેમનો સગવડ થતા છે

કોઈપણ પ્રકારના આચરણની વિદ્યા કંડાવને તત્કાલથી વિ- ધાર અને મનોવિકાર કારણજન થાય છે જે વિચાર અને મનોવિ કાર સમન્વત સીમાત આં પુરુષગતમાનસ મનમે કથનવાને જરૂર છે, તેમનો એક મુખ્ય ભાગ વિરદિત અંપુરુષમાના સં- જાપ વિરોધ વિચાર અને મનોવિકાર આ જોડા છે અને લીધે વિર- દિત અનુષમા અંપુરુષમા ગ્રામ્યારિક વૈરાગ્ય કમી કરતા માટે મા- જુમે થતા કરવાની જરૂરી જરૂર ઉપન થાય છે તેલથી બીજા કોઈ પણ થળેથી ઉત્પન્ન થતી નથી

જે લે પ્રગ. ગ્રામ્યનો આલ છે તે લોકમા વિચાર થયા પડી કેટલાક વખત સુધી પુરુષનું આ પ્રતિનું વર્તન સરી રીને માલે છે . છેક જનાર જેના જે લોક દમી તેમની વાત જૂદી, પરંતુ વિચારના પાથથી પોતાને બાળએનો અનનાર પ્રત્યેક માણસના મનમા પોતાની આ ઉપર પ્રેમ તથા તેના બક સજાથી કથના પ્રેરણા વખત સુધી થતુ જાણત મે છે સ્ત્રીની દુર્બળતા તેના વિષે દયા ઉપમ કરવાનેજ કારણુરૂપ દોષ છે, અને એ દયાને લીધે પુરુષનું મન અધિકારિક પો- તારી આ નરક એવાય છે આમ થાયથી તેની દુર્બળતાને લીધે સ- ત્તા પ બ નથી નેજું નહીં કરતા તરફ પુરુષની સ્વભાવિક રીતે પ્ર- તિનિ થાય . પ નુ લગવ પડી કેટલાક વખત સુધી જાણ આવ- નાર આ પંખામ ધજાક લોકમા દમેક દરનું નથી પૂરવેથી વ- રાવર પા મનેવા ગરકાનીથી સ્વાર્થજુદિ સુધરેવા માણસોમાં

ને કે કંઈક અંશે કમી થઈ છે તોપણ તે સમૂહી નાશ પામી નથી. આ સ્વાર્થબુદ્ધિ ધણાખરા ભોક્ષામાં કંઈ કાળ સુધી બાદા કારણને લીધે જો કે તે અદૃશ્ય થઈ, તોપણ તે કારણો નહિ થયા બરોબર, અથવા તેનું જોર કમી થયા બરોબર તે પૂર્વવત્ત ચોતાનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે. વિવાદની પહેલાં પુરૂષ સ્ત્રીને મેળવવા માટે આતુર થાય છે, તેના રૂપ ગુણ ઉપર અનુરક્ત રહે છે, અને તેથી વિવાદ કરવાને તૈયાર થાય છે. પરંતુ પરણ્યા પછી થોડે દિવસે જો મોલ ઉતરી જાય છે, અને મનોવિહારની દુર્બળતાને લીધે તેના પર પ્રથમના જેટલી પ્રાપ્તિ રાખતો નથી. અને ધણીવાર જોમ જને છે કે સામાજિક રીતે અનુભવીને જે પ્રકારની વર્તણૂક સ્ત્રીઓ સાથે રાખવી અવશ્ય છે તે પ્રકારનું વર્તન તેની સાથે રહેતું નથી. આવા વર્તનને માટે કોઈવાર બદારનાં કારણ દોષ છે, અને કોઈવાર તો તેવાં કારણો હોતાં પણ નથી.

જે ભોક્ષામાં સ્વયંવરની રીત નથી, અને આપણી રીત પ્રમાણે વરકન્યાનાં માથાપજ તેઓના વિવાદ કરે છે, તે ભોક્ષામાં પણ પુરૂષની સ્ત્રી સાથેની વર્તણૂક ધણું દરીને ઉપરના જેવીજ દોષ છે સ્વયંવરમાં લગ્ન વખતે અને ત્યાર પછી દેહલાક કાળ સુધી સ્ત્રીપુરૂષમાં જે વિલક્ષણ પ્રકારની આસક્તિ દેખાઈ આવે છે તે નાનપણમાં લગ્ન થએલાં વધૂતરમાં બહુપ્રમાણ આવવી શક્ય નથી. સિવાય જે પ્રમાણે ભોક્ષામાં સ્વાર્થદષ્ટિ દોષ અને તેમની રીતબાત જે પ્રકારની દોષ તે પ્રમાણે સ્ત્રીને સારી ખોટી વર્તણૂકનો અનુભવ મળે છે. ધણે ઠેકાણે સ્વાર્થની વધારે ચઢતી થઈને રીતથી જે દૃઢ સ્ત્રીઓને આપેલા દોષ છે, તે પણ તેમને મળવા કહણ પડે છે.

આમ થયાનું કારણ પરાપકારાત્મક નીનિતત્વનું મનુષ્યના મન પર દબા કરેલા જેટલું પરિણામ આપ્યું નથી તે છે. સામાન્ય રીતે સ્ત્રીજન માટે મનમાં અસર થઈ પુરૂષને જે સહિતનો લાગ ક-

ગાનો છે, અથવા વિશેષ કરીને પુરે પોતાની વિનાશિત સ્ત્રી માટે
 જે સ્વહિત ત્યાગ કરવાનું છે, તેણે મૂળ પાથે કાયમ ધયા દિવાવ
 ઉપગ્ની પરોપકારી ધર્માત્મ સ્થિત રહેવાનો સભાવ નથી હાત સ્ત્રી
 પુરુષ વચ્ચેના સામાન્ય મનઘે ઓ વિનાશિત સ્ત્રીપુરુષામાં વિશેષ
 સબંધ નક્કી કરનારા વર્તનો જે નિમિત્ત આરે તરફ આપણા જોવામાં
 આવે છે, તેણે ઉદ્દેશ ઉભયની મોઢમાં અને શ્રદ્ધામાં ઉત્પન્ન થએલો
 એમ સામાન્ય રીતે માનવામાં આવે છે આ સમજ મદવાદને
 તેણે ઉદ્દેશ પરોપકારના તત્ત્વમાં છે એમ લોકોના મનમાં આવતું જ
 રતું છે નહીં અને પરોપકારના સમ્બંધથી માનવનીતિસાત્ત્વ જ
 નેતુ છે આ નીતિસાત્ત્વ નિદાત અને તેણે ઉદ્દેશ જ્યાં સુધી
 લોકના મન ઉપર કાંઈ રીતે કર્યો નથી ત્યાં સુધી કેવળ સોઈ માટે
 અને શ્રદ્ધા સીધે પગલા વર્તનના નિષ્કર્ષ ઉદ્ભવે માણસના કા
 ધથી ધવાઈ થતો સભાવ છે સુદ્ધિકર્મને અનુમતી સ્ત્રીપુરુષમાં
 જે ન્યૂનધિકતા સામાયિક રીતે ઉત્પન્ન થએલી છે તે જો તેટલી
 કમી કરવાની આવશ્યકતા પરોપકારાત્મક નીતિત વધી ઉત્પન્ન થાય
 છે એ વાત પુરુષોએ પોતાના મનમાં ઈસાવની જોઈએ, અને તેને
 અનુકૂળ પડતા મોડિફિકર ઉત્પન્ન કરવા માટે શ્રમ લેવો જોઈએ

પ્રત્યેક જનો કાળ સ્ત્રીના આયુષ્યમાં ધણેજ મદદતનો ભાગ
 છે એ અસામા મેળી જનજીવરીના, ઓ જેનું પરિણામ સ્ત્રીને
 જાણી જન્મારા સુખી સોસતુ પડે એવા બનાવ બની આવે છે આ
 વાત તરફ પુરુષોએ ધ્યાને લઈ આપતુ જોઈએ દમોશા શરીર સ્વસ્થ
 રહેતુ નથી અને કદી કદી તેને પધારીવશ રહેવાનો પ્રયત્ન આવે
 એવી તેની સ્થિતિ દેવાને લીધે તેના મનમાં પણ ધણી ચિંતા ઉત્પન્ન
 થાય છે અને પાશન અને છોકરા ઉછેરના એ બે મત્તવના કાય તે
 એવો માથે પડેના છે, તેના એ પરિણામ છે એ લક્ષમાં પારીને પુ

શોએ સ્ત્રીઓની માથે વધારે મમતાશુ રીતે વર્તવાની જરૂર છે. સ્ત્રી-ઓની આ સ્થિતિમાં વળી એક જનાવ વારંવાર જની આવે છે, અને તેનું કારણ સદામાં નાં લેવાથી પુરુષનો સ્ત્રી ઉપરનો પ્રેમ ઓછો થવાનો સંભવ છે. ગર્ભસ્થિતિમાં, હેઠરાંના પોપણ પાછળ, અને ત્યાર પછી તે બોલવા ચાલવા શીમે ત્યાંસુધીમાં, સ્ત્રીઓમાં તેમના પાલન પોપણ માટે એટલી નિર્જનતા આવે છે કે શરીરિક ઉપશંત તેમનું માનસિક જાગ પણ છેક કમી થઇ જાય છે. આ વખત પટેલાંની સ્ત્રીની બુદ્ધિ અને આસાડી જોઇને તેની તથા પોતાની બાંધ સ્થિતિ વિષે પોતાના મનમાં તરંગ કરવાનું માનુસને નિરાશાના પ્રસંગ આવે છે. બુદ્ધિમાન અને વિદ્વાન માણસને પોતાની સ્ત્રીએ તેના કાર્યમાં મદદ કરવી, પુરુષના અનેક વિષય ઉપરના વિચાર સમજાવવાની અને તે વિષયો ઉપર વિવાદ કરવાની તેને યોગ્યતા આવવી, અને વિચારસૂક્ષ્મતા અન્યોન્યના સુખદુઃખના એક ખીજાએ વિભાગી થવું, એવી સમજ થવી સ્વાભાવિક છે. આ તેની આશાનો જન્મ થયો. એટલે પોતાની સ્ત્રી વિષે તે નિષ્કાંજલ રહે છે, અને તેના સંસારમુખનો જંગ થાય છે. પરંતુ સ્ત્રીના બુદ્ધિસામર્થ્યમાં જે ફેર પડે છે તેનાં યોગ્ય કારણ સદામાં લઇને પુરુષે સ્વાભાવિક રીતે જની આવતા પ્રસંગ માટે પોતાની ગરીબ બિચારી સ્ત્રીને દુઃખને જોમ પાઠવી જોઇએ નહિ. આવા પ્રકારનું પરિણામ જની આવવાથી ખરાબ લાગતું એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ તે વિષે ઉતાવળીઆ થઇ પોતાના વર્તનમાં ફેરફાર કરવો એ યોગ્ય નથી. આવા પ્રસંગે તો ઉલટી તેનાપર દયા કરવી જોઇએ. કારણ કે પોતાના પતિનો પોતા વિષે મનોરથ પૂર્ણ થયો નહિ, અને પોતાનું એક ઉત્તમ પ્રકારનું સુખ ગંધું, એવા વિચાર મનમાં આવીને સ્ત્રીને અત્યંત સંતાપ થયા વગર રહેવાનો જ નહિ.

પોતાની વિચારિત સ્ત્રી માટે પુરુષે પોતાના દિલનો કિંવા સુ-

ખનો સામ કરવાનો તે કંઈ અમશ્ય છે એમ નથી હિત્તમણની જે પાપરીએ મનુષ્યસ્વભાવ પડેએલો છે તે પાપરી પૂર્ણ ઉત્ક્રાંતિની ધણી નીચે હોવાથી મનુષ્યસ્વભાવમા ધણી ઉલ્લુપ રહેલી છે તેથી એક પક્ષે પક્ષોપકારની નજરે પોતાની સ્ત્રી માટે જે બાળતમા લક્ષ આપવાની જરૂર છે તે તરફ દુર્વશ રહે છે, અને જીને પક્ષે જે પ્ર-કારના દંક સ્ત્રીને આપવા છટ ન હોય, અને જે બાળતમા પુરો લક્ષ આપવાનું કાનખુ ન હોય, તે દંક મેળવવા સાર અને તે બનાવ પુરુષ પામે કમવચ સાર સ્ત્રી તરફથી ચલ્ન થાય છે, અને પુરુષ તરફથી તેને કંઈ હમકત લેવામા આસતી નથી કોઈકેકવાર સ્ત્રીના સ્વાભાવિક દૈર્ઘ્યના પશિષ્ણમ મલકવા માટે જોટલી વાત પુરોએ કરવી જરૂરની છે તેનાથી અધિક વાત તેમની પમે કરાવવામા આવે છે

ખરા લક્ષમણ પછી અને સ્ત્રીને એક છોકરૂ થાય ત્યાં સુધીમાં જે કાળ જાય છે તે દરમિયાન સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચેના વર્તન ને કંઈક કાપમનું સ્વરૂપ મળે છે આરભમા અતિ આમક્રિતને સીધે પુરુષ સ્ત્રીની મગ્ગ પ્રમાણે ચાલવા માટે છે, અને પછી તરતજ ગર્ભ રહ્યો એટલે તેની સ્થિતિ તરફ ધ્યાન આપીને તેવુંજ વર્તવું એમ તેને લાગે છે ગર્ભને સીધે સ્વાભાવિક રીતે સારીરિક વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય છે અને પગેથી વખતના અર્પરચિતપણાને સીધે તેની જીતિ ઉત્પન્ન થાય છે આવે વખતે પોતાની સ્ત્રીની ઇચ્છા વિરદ વર્તન કરે તો તેના સરીર ઉપર માદા પશિષ્ણમ થાય એમ મન મા આપીને તે િ માગણી કદાપિ બાળની કંગા અધિક દોષ તોપણ પુરુષ તે પૂરી પાડવાને આનાકાની કંગો નથી આવવા વર્તનની સર-આત થયા પછી જો કેટલોક દાગ એ રીત ચાલુ રહે તો પછી ઉભ-યનો એ પ્રમગ્નો સ્વભાવ બધાઈ જાય છે એકવાર પુરુષના મન ઉપર સ્ત્રીનો આવડ પ્રકારનો દાગ પડી ગયો એટલે તે દાગ ધણી

માબુસોદી કાઢી નાખાનો નથી. પુરુષ ગરીબ સ્વભાવનો અને સ્ત્રી નીચ સ્વભાવની હોય, અને તેમની વચ્ચે આવી રીત પડી જાય તો પરિણામ પશું જ બાંકર આવે છે. પુરુષ સ્ત્રીનો શુભામ જની રહે. અને સ્ત્રીએ તેને ઝમે તેમ દખાવે, આવાં ઉદાહરણો લોકમાં ચારે તરફ જોવામાં આવે છે.

આવી સ્થિતિમાં પુરુષે કહી રીતે વર્તવું તે કહેવું હકીકત છે. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર દરેક વ્યક્તિના સંજોગે અને જૂદી જૂદી હકીકતનો વિચાર કરીને જૂદો જૂદો આપવો પડશે. પુરુષે સ્ત્રીને શુભામ કરીને તેના ઉપર પોતાનું માત્રાત્મ્ય સ્થાપિત કરવું અથવા પુરુષનું ઉદ્યોગિક ઉપરીપણું સ્ત્રી ઉપર રહેવું એ સ્થિતિનો ધખી નહારી ઉજા પરત્તુ જોનાથી ઉદ્ધતું થવું એ તો તેના કરતાં ધણુ નાશક છે. કારણકે, સાધારણ રીતે સ્ત્રીઓના સ્વભાવમાં હાલમાં ધણુ સત્સામત્ય વિવેક જુદિનો અણ થોડો દેખાય છે, અને તાત્કાલિક મનોવિકાર ઉપર તેમનાં આચરણ અવલંબીને રહે છે. સ્ત્રીઓની સ્થિતિનો વિચાર કરીને જે છૂટ તેમને અપવાદ મોઝ છે તેટલી આપ્યા પછી જો એકલી સ્ત્રી પોતાના સ્વામી તરફથી વધારે છૂટ લેવા યત્ન કરશે તો તેઓ-એ તેમના વિશે પોતાની નાખુશી બતાવવી જોઈએ સ્ત્રીઓને મર્જની અને ધીમ મહત્વાકાંક્ષી વખતે તેવું કરવાથી તેમના ઉપર માહું પરિણામ થવાનો સંભવ છે, તેથી તે પ્રસંગ બાદ કરી જોતજ પ્રમગો-માં પોતાનો દક સાચવવા માટે પુરુષોએ કાળજી રાખવી જરૂરની છે. તેવું કરવાથી જાનેતું ધણુ છવતર વધારે સુખાવદ થશે પુરુષના અંગના જે ગુણને લીધે સ્ત્રીઓનું મન પુરુષ તરફ વળે છે, અને તેમનામાં પ્રેમ કાયમ થનો જાય છે, તેમાં તેવું શ્રેષ્ઠ માનસિક સામર્થ્ય આ એક છે. પુરુષ ઉપર પોતાનું માનસિક ઉપરીપણું સ્થાપન કરવાના સ્ત્રીઓના પ્રયત્ન ચાલતી વખતે, પુરુષે જો પોતાનું માનસિક દૈર્ઘ્ય વ્યક્ત

કર્તુ તો તેણે પશ્ચિમ જન્મેના પ્રેમમાં કમીપણુ અનુભવ, અને વૈદ્ય-
 હિક અને સામારિક સુખમાં વ્યત્યય આવવો એમ થાય છે પોતાના
 મત અમનમાં લાવનારા, અને સ્ત્રીઓ સાથે ખરાબ રીતે ચાલના
 રા પુરુષ ઉપર સ્ત્રીઓની જોટણી પ્રીતિ જડી આવે છે તેટલી તેમની
 સાથે મમતાથી ચાલનારા અને તેની આસપાસ રહેનારા ધણી ઉપર હોતી
 નથી એમ ધણીનાર જણાઈ આ પુ છે એ મનમાં લાગીને સ્ત્રીઓના
 અકિત થઈને રહેવાનો આપણા ઉપર વારો આવે નહિ એ વિશે
 પુરુષોએ ખગરદારી રાખવી જોઈએ

સ્ત્રીપુરુષા મળ્યે રિશેના પ્રેમના ઉત્તર દમેલા તે તે કાગને
 પૂરના અને તે તે લોકને લાગુ પડનારા એવાજ આપી શકાશે કાર
 ણ સમાજવ્યવસ્થા સુષ્ટ્ર ચલાવવાને જે શુભની આવશ્યકતા છે તે
 શુભની જેવી અનુબ્યસનાવમાં હજી સુધી ખમી છે, તેની મુદ્દ
 વ્યવસ્થા સુધાર ચલાવવાને અતિ આવશ્યક એવા શુભની પણ
 હજી સુધી ખમી છે હાલમાં સર્વ લોકોને સામાન્ય એવી
 કંઈ બાબતો કહી શકાશે ઉભયમાં પરસ્પરના સુખદુખના નિ
 જાગી ધરાવી છાંછા, અને પરસ્પર વિષે ઉપદ્રવ બુદ્ધિ એ શુભ
 હોવા અવશ્ય છે આ શુભનો જો બને પૈકી એકમાં અમાર દરો
 તો તેમના ધરસુખનો વિધાત થશે, અને તે કથાથી પણ પૂતલાનો
 નથી પુરની સ્ત્રીને જે ઉપદ્રવબુદ્ધિ તે સખધી એટલું કહી શ
 કાશે કે, તે વાજગીથી કમી ચલા કરવા વધારે થએલી દરો તો શક

નિરાદિત સ્ત્રીપુરુષો મધે જન્મેના મનમાં પણ ઉપદ્રવબુદ્ધિ
 હોવી અવશ્ય છે, એ પહેલા કહેતુજ છે પુરુષે સ્ત્રી ઉપર ઉપદ્રવ
 કરવાના પ્રસંગ મુખ્ય મુખ્ય બાબતોમાં દોષને ધણા યોગ્ય હોય છે,
 પણ સ્ત્રીને પુરુષ ઉપર ઉપદ્રવ કરવાના પ્રસંગ ધણા આવે છે અને
 તે ઉપર શુદ્ધક વાવને સખધે હોય છે સ્ત્રીને જો કે પુરુષના અગતી

સ્વાભાવિક ખામી પૂરી કરવાની હોતી નથી, તોપણ પુરુષથી જે તેને કાયદો મળે છે, અને તે માટે પુરુષને જે સ્વદિવનો સાગ કરવો પડે છે તેનો મોંઘદસો પુરુષને મળવો. અવશ્ય છે. આ મોંઘદસો સ્ત્રીએ પુરુષને શુદ્ધસુખ આપવું એ થાય. એ શુદ્ધસુખ પુરુષને આપવા માટે સ્ત્રીઓને હમેશાં સ્વસુખ કમી રાખીને નિરપેક્ષબુદ્ધિએ આગ્રહ પડે છે.

સંસાર ફૂલો માટે ખરચ થનારો પૈસો પુરુષને બદારથી શ્રંગ કરીને આપવો પડે છે એ વાત સ્ત્રીએ જાણવી કામની નથી. અને આ ઉપકારનો ફલ એ પછી તેણે કરવો જોઈએ. પુરુષે આ જ્વાળાદારી પોતાના અંગ ઉપર રાખવી અને સ્ત્રીએ શુદ્ધફલ મંબાળવાં. આ શ્રમવિભાગ સ્વાભાવિક પદોજ ઉત્પન્ન થાય છે. ન્યાયની દૃષ્ટિએ જ એ બંનેનાં કર્તવ્યો ઠરેછે. તથાપિ ન્યાયની દૃષ્ટિએ યોગ્ય એવાં શુદ્ધફલ મંબાળીને સ્ત્રીને પોતાના સ્વામી વિશે ઉપકાર બુદ્ધિ બતાવનારી નાની નાની બાબતોમાં પ્રુકળ વગ હોય છે. ખર્ચ શુદ્ધસુખ આ નાની નાની સૂક્ષ્મ વાત ઉપર જ પછું અવલંબીને રહે છે. એક તરફ જંગલી અને અર્ધ સુધરેલા ભોંડામાં જે સ્ત્રીઓના હક અને સ્વાતંત્ર્ય વારંતે અત્યંત બેપરવા એવા સ્વામી જડી આવે છે, તો બીજી તરફ સુધરેલા ભોંડામાં હદથી જાદે સ્વાતંત્ર્યનો ઉપભોગ અને પુરુષના સુખ વિશે અત્યંત બેહાજલ એવી સ્ત્રીઓ જડી આવે છે. પુરુષના દાઢમો થવા જેવાં હોય એવાં શ્રમનાં અને જ્વાળાદારીનાં પ્રુકળ કામ જંગલી અને અર્ધ સુધરેલા ભોંડામાં સ્ત્રીઓનેજ કરવાં પડે છે, પરંતુ સુધરેલા ભોંડામાં ન્યાયથી સ્ત્રીઓ તરફ આવેલું શુદ્ધફલનું કામ પણ તેમના દાઢમો બરાબર થતું નથી. સ્ત્રીઓએ કરવા જેવાં કામ પશ્ચ પછી સ્ત્રીઓ ન કરીને ટાપટીપમાં અને પાડોશણો જેડે ગાંધાં સુધ્ય મારવામાં ધણો ખર્ચ વખત ગાળીને ધરકામ તરફ ઘણું આપતી નથી. ધરની બ્યવસ્થા સારી રીતે ચાલતી હોય તો સંસાર સ્વર્ગ બની

ક ત્યાંના ભોક્ત સ્વર્ગ સુખનો અનુભવ લેશે અને આપણે અહીં સર્વત્ર નરકવાસ જેવું છે. પરંતુ સાધારણ રીતે એમ કહેવાય કે ત્યાંનો મૃદુરથ જે સુખ અનુભવે છે તે સુખ અહીંના તેટલીજ રિધિનિવાસી મૃદુરથ નેના કરતાં ઘણું કમી ભોગવે છે. ત્યાં પુરુષોદર કુન્નદનો વખત ખદુધા પેતાના કુટુંબના સંભાગમમાં જાય છે. ધરવા દરવા જવું હોય, ખેત્રમાં જવું હોય, અથવા સભા કે મેળામાં જવું હોય તો પેતાની સ્ત્રીને સાથે લઈ જવાનો ત્યાં ચાલ છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓ બહેનો હોવાથી પેતાના પતિ સાથે નના પ્રકારના વિશયોમાં વાતચિત કરે છે. તેથી તેના સ્વામીને મોજને માટે ધરવાદાર જવાની જરૂર પડતી નથી. કુટુંબના સર્વ માણસોએ એકઠા થઈ આનંદથી વાતચિત કરવા એમવાનો પ્રસંગ એ લોકોને દુરેસા પડે છે. એકદર કુટુંબના માણસોના સમાગમમાં અને જાતચિતમાં મોડેલો જેટલો વખત જાય છે તેનો ધન્યો થોડો અસ આપણા લોકોનો જાય છે. બપોળે ટાકરાં થાય ત્યાંથી સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચેની શરમ એટલી થતી નથી. પુરુષ ધરમાં હોય ત્યારે પુરુષ એક દિવાનખાનામાં બેસે તો સ્ત્રીએ બીજા દિવાનખાનામાં બેસવું બેઠાએ. ધન્ય લોકો પેતાના ધરમાં ગમ્મતનું સાધન નહિ મળવાથી મિત્રોને ત્યાં જઈ ગમ્મત મેળવે છે, અથવા રમત ગમ્મત અને ગરબાં માટે છે કુટુંબનાં સર્વ માણસોએ એક ઠેકાણે બેઠીને આનંદથી સભાળી કરવાનો ચાલ પણ આપણા લોકોમાં જિલકુમ નથી એમ કહેવાને લરકન નથી. સ્ત્રીઓ આખજી હોવાથી ધરકામની કુચલી સિવાય તેમની સાથે વાત કરવાનો બીજો વિધાન રહેલો નથી. સ્ત્રીઓમાં પુરુષપર પ્રેમ અને તેને ખુશ કરવાની ઇચ્છા એ મુલ્ય આપણી સ્ત્રીઓમાં તેઓના કરતાં થોડાક વધારે છે એમ કહીએ તો ચાલે. પરંતુ આપણા કેટલાક અસમજાનુના દિવાનજીને લીધે તમા અમણુ સ્ત્રીઓને લીધે પુરુષને લેર જેટલું સુખ મ-

એણા માટેજ સ્ત્રી પુરુષના સામાજિક સંબંધમાં અને તેજ પ્રમાણે વૈવાહિક સંબંધમાં યજ્ઞ ન્યાય અને પરોપકાર એ બે કલ્પના જોટલી બિન્ન રાખી શકાય તેટલી બિન્ન પાડવી ઇષ્ટ છે. ન્યાયની દૃષ્ટિએ ઉભયનાં કર્તવ્ય ક્યાં છે અને પરોપકારની દૃષ્ટિએ ક્યાં છે એ આંખ આગળ તરી રહેલાં હોય તો પરોપકારને દહનું સ્વરૂપ આવે નહિ, અને સુખોત્પાદક મનોવિકાર ઉત્પન્ન કરવાનું તેનું સામર્થ્ય નષ્ટ થવાનું નથી.

વૈવાહિક સંબંધમાંનું ઉપકારનું આત્યુન્નત સ્વરૂપ કહીએ તો વિવાહિત સ્ત્રીપુરુષો પૈકી પ્રત્યેકે બીજાને તેના દહનો પૂર્ણપણે ઉપયોગ કરી આપવા માટે અત્યંત તત્પરતા દેખાડવી તે છે. જ્યાં સુધી એક બીજા તરફથી પોતપોતાના દહને સંભારવાનો અને બીજાના દહને ધાય તેટલી અગત્યજી આજીવાનો પ્રયત્ન સર થશે ત્યાં સુધી ખરૂં વૈવાહિક સુખ મળતું અશક્ય છે. જે વખતે બન્નેમાં બીજાની પાસેથી ઉપકાર કરી લેવાની ઇચ્છા રાખવા કરતાં પોતામાં બીજાના ઉપગ્રસ્ત ઉપકાર કરવાની ઇચ્છા અધિક જણાશે તે વખતેજ સ્ત્રી પુરુષને વૈવાહિક સુખનો પૂર્ણ અનુભવ થશે.

પ્રકરણ ૮ મું.

માખાપનો છોકરાં ઉપર ઉપકાર.

“આત્મનીતિ તત્ત્વો” એમાં “સંતતિ” એ પ્રકરણમાં જે વાતનો ઉદ્દેશ્ય કરેલો છે તેમાંની ઘણીખરી વાતો આ પ્રકરણમાં ધાલી હોય તોપણ યાત્રે એમ છે; અને કેટલીક તો તેના કરતાં અહીંયાજ જણાવવી એ સાફ છે. માખાપે છોકરાં સાથે કયા પ્રકારનું વર્તન

આપણા લોકોની હોકાનાં શિક્ષણ સંબંધી ઉપર કદા પ્રમાણે સ્થિતિ થાય છે, અને તેમના ખાવા પીવા તરફ પણ જોઈએ તેટલું લક્ષ આપવામાં આવતું નથી. હેઠ્ઠી લાચારીને લીધે જ્યાં તેવો પરિણામ થતો હોય ત્યાં ઉપાય નથી. પરંતુ વિચારદિ કાર્યમાં શક્તિ ઉપરાંત પૈસા ખર્ચવાને લીધે, અને દરજ્જાના ફગવામાં પૈસો ખર્ચવાને લીધે, જોમને પોતાના ખાવા પીવા સંબંધી હાલ હવાલ પડે છે એવા થોડા લોકો નથી. અવિભક્ત કુટુંબવ્યવસ્થાને લીધે સર્વ કુટુંબનો જોખો માથે પડ્યાથી જોમને પોતાને માટે અને પોતાનાં હોકાનાં માટે જરૂર જોડલા પૈસા ખર્ચ કરવાને મગતા નથી એવા પણ લોકો ધણા હોય છે. આ સર્વ લોકોએ હોકાનાં સંબંધી પોતાનું કર્તવ્ય યાદ લાવીને ઉપરના પ્રદારનો ખર્ચ થોડો કરી કહેવો હોય તો આસે એમ છે. સમાજનાં અને આખા સંબંધીનાં કર્તવ્યો ઠરતાં પોતાની સાંતનીનાં કર્તવ્યો અધિક મહત્વાનાં છે એ કહેવાની જરૂર નથી.

એકંદર લોકસમુદાયમાં વિચારની જોડલી મોંઘાઈ જણાઈ આવે છે તેટલી જીજ્ઞાસુતા નથી. જગતમાં મેકડે નવાણું લોકો પોતાના પાપદાહના વિચાર ઉપર બહુસો રાખીને ચાલનારા નીપજો છે. આ વાત ઉપરથી જગત, તેમાંના પદાર્થ, અને તેમનો સંબંધ આ વિશે તેમના મનની સ્થિતિ કેવી હશે તેની કલ્પના કરશે, અને ઉપરનું સત્ય સિદ્ધ કરવા વાસ્તે જીજ્ઞાસુ પ્રમાણે શોધી શકવાની આવશ્યકતા રહેનાર નથી. પણ કરીને સર્વ લોકો મતાનુગતિક હોઈને, પડેલી ટેવને રરતે આંખો મીચીને સરસ ચાલનારા હોય છે તેમના ખાંચાખુંગી અને ખાણ પોતાને તો દેખાતા નથીજ, પરંતુ તે બતાવ્યા હોય તોપણ આંખ ઉઘાડીને એ શું છે એ જોવાની તેમને બુદ્ધિજગત નથી. કાંઈ પણ વાતના ખરાખોરાપણાવિશે અને સારા નરકા વિશે પોતાની જવાબદારી ઉપર સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કર-

તાં તેમને એક પદાનું બધા લાને છે નવીનચિત્ત સંજ્ઞાથી બીજી નવી વતમા જે તેમનામાં નૈષ્ઠ્યમોલના દેખાઈ આવે છે, તેમ પેતાના ઉચ્ચત સંજ્ઞાથી વતનમાં પણ રૂપ રેખા છે હોય । ઈ આવાથી સંજ્ઞાથી અને ગુણગંધના સંજ્ઞાથી કેમજી સંજ્ઞાથી, અને સરમરી અથવા ખનગી નિશાળમાં તેમને શી અર્થો મેળવેલાં, અને તેની અવગત દેવ તો તેમને શીખવવા માટે જે પગલવાર શિક્ષક હોય । એવો પેતાની હોય । સંજ્ઞાથીન કંઈનની મહેલ પૂરી થઈ એવી દોષની આધારથી સમજાવે છે । છે

પરંતુ પદોપદા ની દૃષ્ટિએ આગળપના કંઈનનો વિચાર કરો દેવ તો તેની મર્યાદા વધારે વધારી જોઈએ આનંદિક દિગ્દર્શનો કદા બાગ શિક્ષક ઉપર એવેવે દોષ તો ચલે, અને એકને માટે તેજુ કરવાની જગ્યા પણ છે પરંતુ કેમલાક બાગ તરફ તો આગળપે જાને લક્ષ આપજી જોઈએ જુદીરિપવક શિક્ષકનો અગતીયા બાગ શિક્ષક ઉપર જોવાથી જાણે છે પરંતુ તે સંજ્ઞા આનંદનો બાગ આ નીશિક્ષકને અમમૂલ એવા જે મનોરિકારના શિક્ષક તે આગળપે એ પોતાના હાથમાં જેના જોઈએ આ કાગમાં તે અને ખીજાએ મદદ કરી દોષ તો ચલે પરંતુ તેમની જગ્યા ખીજાએ લેવાથી આપણા નવા હાથ ઉપર રમવાની રિયતિમાં છે મર દોષ તોપણ તેની જુદીને આપણર આસેતે દોષ છે, આ પેતાનો ઉત્તેજન જગ્યા માટે તે તેની ખાત્રી મેલર જોતું ને છે અને હાથમાં કદા પદાર્થ રે । તો તે માને ખવારના માટે તેના મેલ તરફ દેરવાનું કરે છે તે જોવાના આકાર અવગત માટે, અથવા જે નવી વાત તેની નજર પડે છે તેજુ પેતાના જુદીએ મદલ કરીને પોને કાઢેના અનુમાનો ખરોખર છે કે નહિ એ વાકીને જોવાને વાગે, તે પોતા ઉપર પ્રાપ્તિ કરવાના અનુમાને, આ ધણું કરીને આગળપને ” આ એવું કે

નહિ ? ” “ તે તેતુંજ કે નહિ ? ” આવા પ્રશ્નના પ્રશ્ન પૂછે છે. એતું કરવાને પોતાના બુદ્ધિવિષયક આધારમાં ઉત્તેજન મળે એવો નેનો હેતુ હોય છે. નાનાં છોકરાંની એ ઇચ્છા તમ કરવાનું કામ ખીન્ન કરતાં માખાપ તરફથીજ વિશેષ થતું જોઈએ, અને નાના પ્રશ્નના પ્રશ્ન પૂછીને નવીન માદિતી મેળવવાની જે અતિશય ઇચ્છા નાનાં છોકરાંમાં દેખાઈ આવે છે તે તમ કરીને ખરા સિદ્ધાંતના પાયાનું મંદાણ માખાપેજ કરતું જોઈએ. સિદ્ધાંત પદ્ધતિનું સ્વાભાવિક સ્વરૂપ એજ થાય. આપણ વાતસભ્યને લીધે પોતાનાં છોકરાંનું પદાર્થોનું અવલોકન કરવાની અને પછી તે સંબંધી વિચાર કરવાની શક્તિ જોઈએ માખાપને જેટલું કૌતક લાગવાનો સંભવ છે તેટલું ખીજને લાગવાનું નથી. એ માટે છોકરાંના બુદ્ધિવિકાસને મદદ કરવાનું કામ માખાપના હાથથી જેટલું સાફ થશે તેટલું ખીજના હાથથી થનાર નથી. નાના પ્રશ્નના પ્રશ્ન પૂછીને જ્ઞાન પ્રાપ્તિની અતિ હલકટ ઇચ્છા નાનાં છોકરાં બતાવે છે. તે તમ કરવાને અગે સહનશીલતા જોઈએ. ઉપકારબુદ્ધિને લીધે શાતપણે તેમના પ્રશ્નના ઉત્તર આપવાને માખાપને કંટાળો આવનાર નથી. તે ચારંવાર તેમને સમજવા જોવી નવીન યાત તરફ અને વિષય તરફ તેમનું લક્ષ વાળીને તેમના મનમાં અધિકાધિક જીવાસા દર્શન કરવા વિશે પ્રયત્ન કરશે હવે કોઈ એમ કહેશે કે ખાપને બદારના કામથી થાક લાગીને અને માને મૃદુલ્યના ગ્રાસને લીધે એ કર્તવ્ય કરવાને વખત મળનાર નથી પરંતુ મજા વખત મળ્યો નહિ તોપણ દરરોજ નિયમે ચોક ચોક લક્ષ દેવામાં આવે તો છોકરાંને ચોખ્ખા માર્ગમાં લાવી શકાય, અને તેમનામાં આપોઆપ સુધારો થઈ જાય. અસિક્ષિત માખાપોને પોતાના છોકરાંની બુદ્ધિ કેવી કેવી રીતે વૃદ્ધિ પામે છે એનું લક્ષ્યપૂર્વક અવલોકન કરતું એ એક ગમતજ છે.

હોકરા નાની વયમાંથી પ્રૌઢ દશામાં આવે ત્યાં સુધી તેમના આ-
 ચરણને યોગ્ય વયજી લાગવાની માળાપની જવાબદારી હોકરાની
 જુદિવિષયક શિક્ષણની જવાબદારી કરતા પણ અધિક છે હોકરાને
 નીતિ શિક્ષણની ધરના જેવી ખીજી શાળા નથી માળાપના હોકરા
 સાથેના વર્તન જો જોઈએ તેના હોય, તો હોકરાના મનમાં તેમના
 વિશે જે પ્રેમ અને જે પૂજ્યજુદિ ઉત્પન્ન થશે તેમના યોગે માળા-
 પને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે તેમના મનોવિકાસને વલણ આપી શકાશે
 માળાપ તરફથી પોતાના હોકરાના મન ઉપર એક પ્રકારનો બંદુ મરખો
 પરિણામ કરાવેના યત્ન થાય છે અને તેનો હમેશા સાત કામ તન્હ ઉ-
 પયોગ કરવો જો આપણું કર્તવ્ય છે, એમ કહ્યા માતૃપિતાને લાગે
 છે માળાપ અને હોકરા એમનામાં જેવો સબંધ ઉત્પન્ન થવો જો-
 ઇએ કે અમૂક એક પ્રકારનું વર્તન આપણા માળાપને ગમતું નથી
 એવું તેના અદેશ ઉપરથી દેખાયું કે ત ત હોકરાના પગ જે ઉપર ઠભા-
 હોય તેજ જગ્યાએ સ્થિર રહેના જોઈએ આજ પ્રકારનો સબંધ ઉ-
 ત્પન્ન થશે એટલે હોકરાના જ્ઞાન વર્તન વિશે પસંદગી અને નમ્રતા
 વર્તન વિશે નાખુશી બતાવવાથી કામ થાય છે શારીરિક શિક્ષા
 અને ધાક એમનો ઉપયોગ કરાવેના મરખો પ્રમગ આનાર નથી
 આટની પાયરીએ જઈ પટોચલુ જો જો કે હાલની સ્થિતિમાં ધણા
 ખરાબી શક્તિ ઉપરાત છે, તોપણ આરબથી આ રીત આખા આ
 ગાડી ગણને વર્તન કર્યું હોય તો, છે કમને નીતિશિક્ષણ આપવાનું
 કામ કટાણા બરેલું ન થતા આનંદદાયક થશે પરંતુ હોકરાના
 રસભાવના ધોષે અને વારંવાર આનારી અડચણનાં પ્રમાણથી પો-
 તાનો વતન કમ દલર માને મનુષ્યને અંગે કૃત્ર કદમનાજ હોવી જોઈએ
 માળાપના કર્તવ્યો તેમના હાથથી સારી રીતે પાગ પાડકને ગમે
 એટલી જો કે અડચણો હોય તોપણ તેમાં હોકરાના શરીર સંજોગન

પ્રમાણેજ તેમના મનઃસુખોપનનો પણ સુમાવેશ થાય છે એમાં સંશય નથી. છેકરાંને જગતમાં રહેવાને યોગ્ય દરવાજી જરૂર હોય તો એક પ્રકારની યોગ્યતા તેમને અંગે આવવા દેવી એ માગ્યાપતું કર્તવ્ય સમજાવવું, જીભ પ્રકારની યોગ્યતા તેમને અંગે લાવવાની તેમના ઉપરની જવાબદારી ન રહેવી એ મુક્તિને અનુસરીને નથી.

કેટલીક વાતોમાં માગ્યાપનો છોકરો ઉપર ઉપકાર થવો જોઈએ તેના કરતાં ધણે ઓછો થાય છે, પરંતુ જીજ્ઞાસુ દેહીક વાતોમાં તે વ્યાજબીથી વધારે થાય છે. એટલે છોકરાંના હમેશના સુખ તરફ લક્ષ્ય ન આપતાં તેમના તાત્કાલિક સુખ તરફ લક્ષ્ય આપીને માગ્યાપ તેમનાં વધારે લાડ કરે છે છોકરાંને લાડ કરીને જગાડી નાંખવાની આ રીત આરે તરફ જડી આવે છે, અને તે નિકરકાર બરેલી સમજવામાં આવે છે.

છોકરાંનું શિક્ષણ એવા પ્રકારનું હોવું જોઈએ કે તે ગ્રીક વયમાં આખા પછી પોતાની જવાબદારી ઉપર જગતમાંના સર્વ વ્યવહાર કરવાની તેને અંગે યોગ્યતા આવવી. એ ધ્યાનમાં રાખીને છોકરાંના આયુષ્યક્રમ આગળના આયુષ્યક્રમ સાથે કોઈપણ રીતે મુલના થાય એવા પ્રકારનાં દરજાં જોઈએ એટલે ઉદ્યોગ અને વિજ્ઞાંતી અથવા સુખોપભોગ એમનામાં અમાઝી ઉત્પન્ન થનારૂં પ્રમાણ જો કે પૂર્ણ રીતે રાખવામાં આવે નહિ તોપણ કદાચ પણ પ્રજામાં રાખવું જોઈએ. હવે પૂર્વ વયમાં છોકરાંના શરીરની અને મનની વૃદ્ધિ થતી જાય છે એ લક્ષ્યમાં લાવીને જે ભેદ રાખવા જરૂરના દેખાય તે રાખવા જોઈએ. આપણે છોકરાંના શરીર માટે અને મન માટે જે અન્ન આપીએ છીએ તેના કાંઈ ભાગ પોષણ તરફ અને કદાચ ભાગ વૃદ્ધિ તરફ જાય છે. એ માટે આપણા તરફથી તેમને જે અન્ન મળશે તેના કરતાં તેમની પામેથી જન્મે પ્રકારના કામ કમી થશે. તથાપિ

ઉવોગ આ તેનું કૃત્ય એમનામાં જે સ્વાભાવિક સમય પ્રોત્ત વપના
 બનતા મા સર્વ જાણ્યા આવે છે અને જેના ઉપર જમતો બનકાર
 આનખી છે, તે સમય હોમના પણ વ્યવસાયમાં નાનપણથી
 રખાય તેના જાણ વિશે થત કરવો જરૂર છે એ સરખી તે
 મની હિંદ્રિય મુખની દરજ્જા વૃદ્ધ કરવા ન બેસતા હિંદ્રિય મુખના
 પ્રમાણથી ઉપયુક્ત વ્યવસાય પણ તેમના હાથથી જો એ વિશે
 ખબરદારી રાખરી બેઠાં છે હાકતને બાળકમુદ્ધિનું લાઠી કરનારું છોડી
 દીધા સિવાય હોમને આવા પ્રમરનું વનણુમાં લાગી સમય નહિ

ઉવોગ અને સુખોપભોગ એમનામાં પોતા પ્રમાણ નહ થએ
 સુખોપભોગની ઇચ્છા રવીને ઉવોગ ક રાત્રી ર્જિત એથી એ
 છી થતી જાય છે અને એમાં પરિણામ પ્રોત્ત વરમા મનુષ્યો
 ભોગરમે પડે છે નાનપણમાં પડેરી ટેવ ઉભર લયક થયે અધિ
 સધિક્કર વધતી જાય છે આ પરિણામ જગીયરી થીમત મુધી સ
 વંત સ જો દેખાઈ જાય છે દિવસે દિવસ સુખોપભોગ સાધો
 અધિકાધિક ઉપનમ થતા દોષને લીધે પિમાવાળા લેખના છે ૥ ૧
 આ પ્રકાર પી ટેથી જમ રો અધિક સજવ દોષ છે ટેલાક
 સુખોપભોગના પ્રકાર એમાં છે કે તે ટેલાયો વારતેજ ગળી મૂકરા
 એ રીક પરતુ થીમતના હોમનો નાનપણથીજ તેમાં જોડેલો સ્વાદ
 સાગે છે કે પ્રોત્તનામાં પોતાનો એસઆરમ મેજરનું પૂરું સામર્થ્ય
 ૧ દોષને લીધે તેઓ પડેલાના પૈસા ઉડી દે છે હોમ ૥ ૨
 થુની વ્યવસાય વિચારપૂર્વક કરીએ તો પોતાની આમવામ જમતમાં
 જે વાનો સ્વાભાવિક રીતે જનતી હોય, જો જે મુ ર સુ પતાયો
 દેખતા હાય તેમાં હોમની મમત કી આપવા ૥ ઘણા પતાયો
 ઉપભોગ કરી લેવા જેવો દોષ છે મનોગજન માટે મમત કી લે
 વના કૃત્રિમ સાધન પી મેજના દગવાની આદર રખા નથી સદાજુપણ

ની ઉપદ્રવશુદ્ધિ મનમાં રાખનારાં માળાપ ગમ્મતનાં અને મુખોપ-
ભોગનાં નૈયમિક સાધનનો ઉપયોગ કરીને, મૂર્ખ અને ક્ષાલતુ છાક
કરનારાં માળાપ જગતમાંની ખરી જ્ઞાનદારી અંગ ઉપર આત્મા-
ની પહેલાં અતિ મુખોપબોને પોતાનાં છોકરાંનાં મન ધરાઈ જાય
એમ કરે છે. તેમ ન કરવા વિશે યાદ રાખવું જોઈએ.

ધણાં માળાપોના મનમાં પોતાનાં છોકરાં વિશે ઉપદ્રવશુદ્ધિ દોષી
જોઈએ તેટલી હોઈને એક વાતમાં ઓછાપણુ ધણને લીધે અનેક
વખત ધણો નારો પરિણામ ગમે છે. ધણાં છોકરાં હોય એટલે જૂદાં
જૂદાં છોકરાં ઉપર પોતાની માયા કેવી વહેંચી દેવાની અને દાની
તરફ ફેટકું લઈ આપવાનું એનો મુખાર કેટલાંક માળાપને રહેતો નથી,
અને તેને લીધે કુટુંબમાં અસંતોષ ઉત્પન્ન થાય છે, આ અસંતોષથી
ફેટકો અનિષ્ટ પરિણામ થાય છે તેની ધણાખણને ખરાબર દેખવા
આવતી નથી.

માળાપની સર્વ છોકરાં ઉપર સરખી પ્રીતિ હોતી નથી એ સ્વા-
ભાવિક છે. જેમનામાં સર્વ અરો માત્ર છે એવા ગમે તેવા બે પદાર્થ
આપ્યા એક પદાર્થના બે ભાગ મળનાર નથી. તેજ પ્રમાણે એક
સરખા એક એવા વિચાર અથવા મનોવિકાર પણ જણાઈ આવવાના
નથી. મનુષ્યની અગાડી ચાર પદાર્થ આપીને મૂળા હોય તો સર્વ
ઉપર સરખી પ્રીતિ ઉત્પન્ન થવી જેમ શક્ય નથી, તેમજ ચાર છો-
કરાં હોય તો તે સર્વ ઉપર સરખી પ્રીતિ રહેવી શક્ય નથી. હળવે
હળવે તેમના ઉપરના પ્રેમમાં લક્ષમાં ન આવે એવાં કાચાથી ફરક
ઉત્પન્ન થાય છે અને કેટલાંક અધિક પ્યારાં લાગે છે, અને કેટલાંક
ઓછાં વદાત્તાં લાગે છે. જન્મથીજ કેટલાંક છોકરાં વિશે માના મનમાં
અધિક પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને કેટલાંક વિશે કમી ઉત્પન્ન થાય છે.
વળી જૂદાં જૂદાં છોકરાં વિશે ઓછો વધનો પ્રેમ મનમાં હોય એટલે

તેમની સાથે વર્તણૂકમાં પણ ફેરફાર પડે છે, અને પ્રતિક્રિયાએ છોકરાના મનમાં માળાપ વિશે જે પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો તેમાં પણ ફેરફાર પડે છે.

પરોપકાર વિષયની રસભરિત રીતે ઉત્પન્ન થનારી ખુદીને શ્રેષ્ઠ વિચારની મદદથી સ્થાપિતમાં રાખીને તેને યોગ્ય વલણ આપવું કેવળ જરૂર છે એ આ ઠેકાણે દેખાઈ આવે છે. ન્યાય અને પરોપકાર આ બંનેની દૃષ્ટિએ માળાપની સર્વે છોકરા સાથે જોડાઈ સરખી લાગણી હશે તેવી હોવી જરૂરની છે, એટલે માળાપની મગજનો અને માયાનો અંશ સર્વો સરખો મળવો જોઈએ. શરીર સંયોજન અને મન સંયોજન આ જે છોકરા સમી માળાપના કસ્ટમ્સ તે વિશે સર્વ છોકરાનો માળાપ ઉપર સરખો હક હોવો જોઈએ. આ રીતે ન્યાય પ્રાપ્તિ પણ નાકબુન કરી રાખવાનો નથી. ન્યાયની કદ ઓળખી પરોપકારના ક્ષેત્રમાં પણ મુક્યા પછી પણ જે શરદા માળાપે પોતાના ઓપરને વહેતી આપ્યા હશે તેની પણ વહેતી સર્વો સરખી મળે એ સુચિત દેખાય છે.

આ સમી રસભરિત મનોરત્ન ઉપર વિચારને પૂર્ણ અમન. અસવરે ધણો અમલનો છે. કારણ, કુટુંબમાંના મનુષ્યોમાં વહાણ નવકાણુ શરૂ થયું એટલે અતિશય નહારો પરિણામ બની આવે છે. ધણી વાનોમાં જેમના મનની મોટાઈ દેખાઈ આવે છે એવા માળાપો પણ પોતાના અંતિમ છોકરા સાથે નયરી રીતે વર્તે છે, અને કુલ્લક અપગાધો બંને તેમને ધણી સખત સિક્કા કરે છે. વળી તેમના જ બાઈનહેનો સાથે તેમની વર્તણૂક એક નિગળા પ્રકારની હોય છે. માળાપની હાડકેને લીધે છોકરાના દિવસ દમેશા કુખમાં અને હા મપણમાં જના એ કુલ્લક વાત નથી પરંતુ આ પ્રત્યક્ષ પરિણામ દિવાય વળી ઘણે ખોટા અપ્રત્યક્ષ પરિણામ થાય છે. છોકરાના મનમાં જે ખિન્નતા ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી તેમનું ધૈર્ય ખેંચાઈ જાય.

છે, અને ઘણીવાર તેમની જુદી પણ મંદ થતી જાય છે; તેમના વર્તનને ખોટું' વલણ લાગે છે અને તેમના સ્વભાવમાં કાવતરાપણું, દેરાજુદિ તથા મત્સર એ દોષોનું ખીજ આરોપણ થઇને તે સારી રીતે વધે છે; જાણી છોકરાંની સાથે માયાળુપણાનાં, અને તેમના મનમાં પોતા વિષે પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવા સરખાં માળાપનાં વર્તન હશે તો તેમનો છોકરાં ઉપર જે ઘણ દોષ છે તે આવા પક્ષપાતી વર્તનથી નટ થાય છે.

પરોપકારની દૃષ્ટિએ માળાપનાં પોતાનાં છોકરાં સંબંધી અનેક કર્તવ્યો છે, પરંતુ તેમાં તેમની સાથે વર્તનાં સ્વાભાવિકપણે ઉત્પન્ન થનારા ભેદ નહીં કરીને સર્વે ઉપર સરખી નજર રાખવી એના જે-ટલાં મહત્વનાં કર્તવ્યો જીજ્ઞાં ધોડાંજ હશે.

માળાપના પરોપકારના અભ્યવસ્થિતપણાનો વળી એક પ્રકાર કહેવાનો છે. આ પ્રકારમાંની એક વાતમાં વ્યાજબી કરતાં કેટલો બધો વધારે ઉપકાર થાય છે, અને બીજી વાતમાં વ્યાજબી કરતાં ઘણો ઓછો થાય છે. કેટલાક ભોંકા એવા મળી આવે છે કે, તેમને પોતાનાં છોકરાં વિશે ઘણી પ્રીતિ અને કાળજી દોતી નથી, અને તેમના સંબંધી પોતાને કર્તવ્ય કરવા જેવું કંઈ જ એવા વિચારથી પણ તેમને વધારે ત્રાસ થતો નથી. પોતાની મેજે છોકરાં ઉછેરે તો ઉછેરે અને તેમના દરેરની અને મનની સ્થિતિ જેવી થવાની દોષ તેથી થાય. આવા ભોંકા કોઈ કોઈવાર હઠપાર ગમ કરીને અતિ તૃષ્ણાએ વિપુલ સંપત્તિ મેળવે છે, અને તેમના પછી તે તેમનાં છોકરાંને મેજે છે. આ પૈસા મેળવવાની ઇચ્છા સર્વે અંશે આપવા ધણે અંશે પણ પોતાનાં છોકરાંની સારી રીતે જરૂર કરીને રાખવી એવી જુદીથી થએલી દોષ છે એમ નથી. સંપત્તિથી માન અને જીજ્ઞા વ્યવહારીક કાવલ મેજે છે એના માટેજ મુખ્યત્વે કરીને સ્વાર્થની દૃષ્ટિએ આવા

મનુષ્ય પેમા મેળવણને પ્રવૃત્ત થાય છે. પ્રકૃત સપત્તિ મળ્યા પછી તે પોતાના હોકરાને મળ્યાથી, જમ આ કામજ સિદ્ધય તેમને પોતા નો અસ્તિત્વ અનારી શક્યશે આ વિચાર કદી કદી તેમના મનમાં આવશે સ્વભાવિક છે સ્વાર્થ વાગ્તે સપત્તિ મેળવેની હોય તોપણ તે પોતાના હોકરાનેજ આપવાની બુદ્ધિ મનુષ્યને ઘણું કદીને દેય છે આ જે ઉપર કહેના લોકો તરફથી હોકરા ઉપર ઉપમાર થાય છે તેનો માર્ગ જૂન બરેતો દેય છે.

હાલની સામાજિક વ્યવસ્થામાં સપત્તિની વહેચણી એવી ઠાં અમર્યાદિ રીતે થએલી છે કે, દરેક ધોડી જામિન પામે કુમેરો લાજ લગાડે એવી સપત્તિ બેની થએલી છે, તેના કન્તા કહક અધિક લોકો મધ્યમ પ્રકારની સ્થિતિમાં છે, અને જાણીના સર્વદલિ અવસ્થામાં છે મનુષ્ય જાતિની ઉત્ક્રમણ અવસ્થાના પ્રમાણથી આ સ્થિતિ જો કે હાલના કાળને યોગ્ય અને અવશ્ય દોષ તોપણ તેને સક્રમણ સ્થિતિ એમ કહેવાને હરકત નથી પ્રાચીન કાળમાં રાજકિય હક તથા રાજકિય સત્તા એમની જે વહેચણી થતી હતી તે પણ આજના પ્ર. કાળની હતી પરંતુ રાજકિય જાળતમાં મનુષ્યો મનુષ્યોમાં ગેદ દિવસે દિવસે ઓછો થાય છે એમ સ્પષ્ટ દેખાત છે તેજ પ્રમાણે સપત્તિની વહેચણી અબધી પણ હાલ દેખાઈ આનાર મનુષ્યોમાં વૈષમ્ય (જુદાપણ) આગળ આવના. કાળમાં દિવસે દિવસે કમી થતુ જશે એવી અજમાયશ થાય છે. “ બળીબળા એ જામ ” એ જેમના વર્તનનુ પ્રધાન તત્વ હતું એના લોકોથી હાલનો સુધરેલો મનુષ્ય સમાજ ઉત્પન્ન થએલો છે, અને તે કહક અશે તેજ તત્વો ઉપર અનન્યાને ચન્દરી એક પ્રકારની ઔદ્યોગિક સ્થિતિમાંથી જાય છે આ ઔદ્યોગિક ઉત્ક્રાંતિની ઇમારત કારના પાયા ઉપર બધાએલી છે મનુષ્યોના સર્વ પ્રકારના ઔદ્યોગિક વ્યવહાર પદ્ધતિમાં કરાર થતો

થાય છે. એ કદર કરતાં પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાનો યાય તેટલો ફાયદો કરી લે છે. “ બળીઆના જે બામ ” આ તત્વોનો જે અંશ હાસની ઔદ્યોગિક સ્થિતિમાં દેખાઈ આવે છે તે આઈજન. આ તત્વોના એટલી સત્તા હજી લોકો ઉપર છે એમાં આશ્ચર્ય કરવા સરખું કાંઈ નથી. કારણ, મનુષ્ય સ્વભાવમાં ફેરફાર થઈને તેમના વિચારમાં ફેરફાર થવાને યુગના યુગ લાગે છે હાસની ઔદ્યોગિક સ્થિતિને લીધે સંપત્તિની વહેંચણીમાં જે વૈભવ ઉત્પન્ન થયેલું છે તે કેટલાક લોકોને એટલું અસહ્ય થયું છે કે આ સ્થિતિ એકદમ નષ્ટ કરવા સાર તેમજ સોશિયલિઝમ, કમ્યુનિઝમ, વગેરે પદ્ય દલાડેલા છે. વળી તેમને ત્યમાં વચમાં ચણ પાવું આવે છે, અને હજી પણ આવશે. સોશિયલિઝમ, કમ્યુનિઝમ, વગેરે પથોનો મૂળનો ઉદ્દેશ જોકે સારો હોય તોપણ સંસ્કૃતિમાંના ફેરફાર જેમ જેમ કાળ મનિએ દગલે દગલે ઉત્કાંત મના જાય છે તેવા પ્રયત્ન કરવાનો તેમનો હેતુ ન હોવાને લીધે, થોડીવાર થોડી વ્યક્તિ ઉપર જો કે તેમજ કંઈ પરિણામ થયું નોપણ પ્રચલ સમાજ ઉપર મળેા પરિણામ થતો નથી. હાસની ઔદ્યોગિક સ્થિતિમાં થોડો થોડો બેઠ પડી જઈને કાલાન્તરે તેને હાસના કરતાં ઘણું બિન સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થશે, અને સામાજિક સ્થિતિમાં અને મનુષ્ય સ્વભાવમાં પણ ઘટ ફરક પડીને સંપત્તિના વહેંચણીમાં હાસ દેખાઈ આવનાર વૈભવ આગળ ઘણું કમી થશે. તથાપિ સંપત્તિની વહેંચણી છેક સરખી મની માત્ર સંભવિત દેખાતી નથી. દિવસે દિવસે અપરિમિત દૈવ્ય મેળવવાની શક્તિના પણ ઝોહી ઝોહી થતી જશે, અને મનુષ્યને તેટલી ઇચ્છા પણ રહેવાની નથી. એ ઇચ્છા ઝોહી થવાનું એક કારણ છેકરું વિશે ખરી પરોષકાં જુદિને લીધે તેમને ઘણું દૈવ્ય રાખનું નહિ એમ લોકોના મનમાં લાગે એ છે.

અમ કયાં સિવાય પોતાનો અસ્તિત્વ જગતમાં ચાલે એવી આશા

હોવી અને તે પરિપૂર્ણ થવી, એનાથી છોકરાના વિચાર ઉપર અને તેમના વર્તન ઉપર ઘણો અસર પડેલા થાય છે " આત્મનીતિ તત્વો આ પુસ્તકમાંના 'શ્રમ' ના પ્રકરણમાં, અને ખીન્ને ઠેકાણે ખતાવ્યા પ્રમાણે જે મનુષ્યના આયુષ્યક્રમમાં સુખોપભોગ તથા ઉદ્યોગ એમનામાં કાર્ય કારણ તત્વનો સંબંધ રહેતો નથી, અને જેને ઉદ્યોગ શિવાય જોઈએ તેટલો સુખોપભોગ મેળવનાં સાધનો અનુકૂળ હોત છે તેનું જીવન જોઈએ તેટલું જીવસાધન થતું નથી માનવી સદૃષ્ટિમાં તથા ખીજા પ્રાણીના શરીર ઉપર ઉત્પન્ન થનારી જીવો, ચામડા, જાંત્રા, ધણાદિ પ્રાણી શિવાય ખીજા જાકીના પ્રાણીસદૃષ્ટિમાં જીવનાના મુખ્ય તત્વો કહીએ તો ઉદ્યોગ છે ઉદ્યોગથી શરીરનું પોષણ ને વૃદ્ધિ થાય એવા પ્રકારનીજ તેમની ઘટના છે આ સદૃષ્ટિમાંનું સ્વાભાવિક જીવનતાત્વ એક જાતનું ગ્રહીતે જે વેળાએ કૃત્રિમ ઉપાયોથી જરૂર જોઈતું ચનન વનન ધણાદિ વ્યાપાર શિવાય શરીર પોષણ થતા વાગે સારે તે પ્રાણી ઉપર અનિર્ણય પરિણામ બને છે તેમના અનુભવોની ચચણાઈ નહ થાય છે, શરીર સ્થૂન થાય છે અને બુદ્ધિને મદપણ આવે છે આવી સ્થિતિ પેદીઓ અને પેદીઓ કાચમ રહે તો તે પ્રાણીઓને અસત અવનત સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે મરી જ મજૂર શરીરે મજબૂત ને રૂઢપુટ, અને શીમત લોકો શીકા અને રોમી જોવા ધણીવાર જણાઈ આવે છે એનું કારણ એજ છે આપણને અગાડી પુષ્કળ સપ્તિ મળનાર છે, એ આજ્ઞાને લીધે ઉત્પન્ન થએલી શારીરિક અને માનસિક અવનતીના ઉદાહરણો આરે તરફ જોઈએ તેટલા જડી આવે છે, અને લોભના ખાનગી સંભાવણમાં તેમનો વારંવાર ઉલ્લેખ પણ થાય છે

આપણા છોકરાને તેમના પોતાના ઉદ્યોગે વ્યવહાર ચલાવવાના અડચણ પડે નહિ એવી રીતે તેમને ધણે લગાડી દેશ એજીજ મા

બાપનું કર્તવ્ય છે. વ્યાજબી કરતાં અધિક પરોપકાર ભુદિએ આના કરતાં પણ તેની વધારે તરતીજ કરવાથી ઉપર જે એક નહારે પરિણામ જતાવેલું છે તેના કરતાં પણ નિચળું વળી એક અનિષ્ટ પરિણામ બને છે. માળાપ ઉપર પ્રેમ, પુણ્યબુદ્ધિ અને બક્ષિ એ દ્રેષ્ટ મનોધર્મ છોકરાંમાં ઉત્પન્ન થવા જરૂરના છે; પરંતુ તેમનાથી છેક વિરહ એવા વિચારને અને મનોવિકારને તેમના મનમાં અવકાશ મળે છે. બાપના મરણથી વિપુલ સંપત્તિ, મોટી સત્તા અથવા જન્મે પણ મળવાનો સબવ હોય તો છોકરાંના મનમાં બાપ વિશે કયા પ્રકારના વિચાર આવે છે એની કલ્પના ઇંગ્લાંડમાંના સખ પાચમા દેવી અને તેનો મહોન્ટુખ ઘામેસો બાપ એ બેની વચ્ચે જે સવાલ થયો તે ઉપરથી કરી શકાય છે. બાપની હેતુ માંડગીમાં તેના અત્યાજ પૂર્વે પાચમા દેવીએ રાજપદ ખુમી લીધું હતું. તેમ કરવાનું કારણ બાપે પછપુ લારે દેવીએ ઉત્તર આપ્યો કે “મારી સાથે બોલવાની શક્તિ આવવા લાપક તમે સાબ થશો એમ કહી મને લાગ્યું નહિ.” તે ઉપર બાપે પ્રત્યુત્તર કર્યો કે “આવા પ્રકારનો વિચાર તારા મનમાં આવવાને તારી રાજતૃષ્ણા એ કારણ થયું.” ઉપરના પ્રકારમાં ગમે તેટલી સલતા હો, પણ માળાપ અને છોકરાં એમનામાં કયા પ્રકાર જનવાનો સબવ હોય છે તેનો આ વાત ઉપરથી મારો બોધ મળશે. વળી એક કદા-હરણ આવવા જેવું છે. ઇંગ્લાંડમાં કેટલીક પેઢીએ પછી જન્મનારા વાર્સોના નામથી ઇસ્ટેટ રાજતામાં આવે છે તેવું કહ્યું એટલે વ-ચક્ષી પેઢીનો જે વારસ હોય તેને તે ઇસ્ટેટ વેચવા વગેરેનો હક હોનો નથી. તેજે તેનું ઉત્પન્ન માત્ર ખાતુ ઉદાદગ્ન, છોકરાંના છો-કરાંના નામથી ઇસ્ટેટ રાજી હોયતો તે છોકરાથી વેચાવાની નહિ અથવા ધરાજે મેલાવાની નહિ. જે વખત છોકરાંના છોકરાંના હાથમાં જાય લારે તે તેની નજરમાં આવે તેમ જરૂર કરી શકે અથવા રીતે આખરે

જે વારમના હાથમા તે ઇન્ડેટ જવાની હોય તેના મનમા વચ્ચમાના વારમો રિખે મનસર દેરનુદ્ધિ જગેરે દુષ્ટ મનોવિમગ ઉત્પન્ન થાય છે એ વાત અનુભવ મિદ્ધ છે આ ઉપરના હઠાદરજો પ્રચલોજ અસખ્ય પૈમા મેળવી મળનામ મનુષ્યાની સ્થિતિ થાય છે બાપના મનગે પોતાના હાથમા સપત્તિ આવશે અને તેના દાગમા રંગનો નાસ છૂટશે એ વિચાર મનમા આવ્યો એટલે બાપના મરણુ વિરોની બચકર ઇચ્છા અપ્રત્યક્ષ રીતે પશુ છોકરાના મનમા ઉત્પન્ન થાય છે છોકરા વાસ્તે અપરિમિત કવ્ય મેળવી રાખ્યુ એટલે એક પ્રકારે ધરમાને ધરમા પોતાનો સનુ ઉત્પન્ન કરી રાખ્યા મરણુજ છે હવે તિતુપ્રેમની સત્તા છોકરાના મન ઉપર નિશ્ચય થઈને ઘણું કળીને તે પોતાની આ મગગ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા સાફ સાધનોની યોજનાના તજનીજ કરનાર નથી એ વાત ખરી તથાપિ આમ વિચારથી તેના મન ઉપર આનિ તિહારક અનિદ પરણિમ થયા સિવાય રહેવાનું નથી

છોકરા વામને પુષ્ટગ પૈમા મેળવી રાખવાનો આ રિવાજ સર્વ પ્રમારથી અપમારક છે તેના થોગે છોકરાને અગે નાનપણથી નિશ્ચય યોગીપણું અને નીષ્કાળછપણું એ દોર ઉત્પન્ન થઈને સપત્તિના તાબા નીચે આબ્યાથી તે દૃઢ થાય છે અને તેના આધુષ્ય ક્રમમા અભ્ય વરિથતપણું ઉત્પન્ન થાય છે આ સિવાય માગાય વિને તેમના મનમા દુષ્ટ વિચાર આવે છે, એ પ્રથમ દહેનુજ છે વગી ખીન્નુ એવી રીતે પૈસો મેળવનાસ મનુષ્યનુ અને સમાજનુ પણ નુકશાન થાય છે એક સરણુ હવોગમા મન હચ્છ જઈને પૈમા તગ્દ સર્વ દટિ લાગેની હોવાને લીધે એના મનુષ્યનુ મન આકુચિત થઈને ખીન્ન માનસિક મુખના ઉપભોગને અયોગ્ય થઈ જાય છે, અને તેનો પરિણામ તેના શરીર ઉપર પશુ ધમ્મઈને તેની શક્તિ જલદીથી ક્ષીણ થઈ જઈને તે અક્ષામૃત્યુના મુખમા પડે છે સિવાય સપત્તિના

સોજો મનુષ્ય નિર્દયપણાની ચડસાચડસીને પ્રવૃત્ત થાય છે, અને આ તેના આચરણને ચડસાચડસીની ભર્યાદ આ પ્રકરણમાં જતાવ્યા પ્રમાણે, ધર્મા સંબંધી જોખનો તેની સાથે સંબંધ થાય છે તેમનું અને સમાજનું હુકસાન થાય છે.

ઉપરના વિવેચન ઉપરથી એવું સ્પષ્ટ દેખાય છે કે પોતાના, બીજા સોદાના અને સમાજના દિન તરફ અને હક તરફ હંફા આપ્યું હોય તો, અને છોકરાં વિશે પણ યોગ્ય પરોપકાર બુદ્ધિએ ચાલવાનું મનમાં આપ્યું હોય તો મનુષ્યે પોતાનાં છોકરાં માટે તેમને શ્રમ કરવાની આવશ્યકતા લાગવાની નહિ એટલું હવે સંપાદન કરી મૂકવું સાફ નથી.

મહારણ & મુ.

છાકરાના માખાપ ઉપર ઉપર B U M B A

માળાપનાં છોકરાં સંબંધી જેવાં કર્તવ્યો છે તેવાજ છોકરાંઓના પશુ માળાપ સંબંધી હોય છે. આ કર્તવ્યો કંઈ ન્યાયની અને કંઈ પરોપકારની દૃષ્ટિએ ઉત્પન્ન થયેલાં છે. છોકરાનાં માળાપ સંબંધ જે શ્વાભાવિક કર્તવ્યો છે તે વિશે તેમના મનમાં વિચાર આવવ માટે તે છોકરાં ધણાં મોટાં થવા જોઈએ. જોનાની આગા પ્રભાવે ચાલવાની આવશ્યકતા પ્રકૃત માળાપ નાનપણથી છોકરાંના મનમ હસાવવાનો પ્રયત્ન કરેછે, અને તે સંબંધી છોકરાં ઉપર તેમની સખતાઈ ચાલેલી હોય છે; વળી કંઈ થોડે પ્રસંગે જો કે છોકરાં માળાપની આગા પાઠનાં નથી, તોપણ ધણે પ્રસંગે જો કર્તવ્ય તેમની તરફથી ધણી સારી રીતે જાગવવામાં આવે છે. છોકરાંના આ કર્તવ્યનો ઉદ્ભવ અનિયત્રિત અધિકારથી છે એવી સામાન્ય લોકસમજ છે. છો-

કાનાં અને માતાપની વચેના મળધો વિચાર ક્યો દોષ તે એ
કર્તવ્ય સ્વાભાવિક રીતે ઉત્પન્ન થાય છે એ કલ્પના લોકોના મનમાં
આવતી નથી

હોકર ઘણા મોટા થતા સિવાય પોતાના કર્તવ્યનો વિચાર
તેમના મનમાં આવતો નથી એ વાત જો કે ઘણે અંશે ખરી છે,
તોપણ પ્રાચી કાલમાં પદ્મવીર વરસની વરમાજ છોડના મનમાં
માતાપિત્રો ભક્તિ અને લાગણી ઉત્પન્ન થઈને તેમને તે પોતાની
મેળે મદદ કરવા લાગે છે એવા ઉદાહરણો બની આવે છે એ
ઉદાહરણો મુખ્યત્વે કરીને અરી રીતી વિવાદ કરનારા કુટુંબમાં અને
જો અને વિશેષતઃ મા ઉપર પડનારો કામનો જો જો આણે કે ના વા
સ્તે તેના કંઈ કામો કરીને તેને મદદ કરવા સંબંધનો હોય છે આવે
પ્રમાણે હાકરાના કાથથી વર્તે બનતા હતા કદાપિ તેમના મનમાં
એના વિચાર આવતા હશે કે અપણે જો માતાપિત્રો મદદ કરીએ
છીએ તે આપણા પોતાનો સાર તેમણે આપણે વીરો જો કામ
લીધી છે તેના પ્રમાણથી કંઈ નથી પરંતુ ઘણું કરીને છોડના
કાથથી જો આના પ્રમાણ સ્તુત્ય રત્ન બને છે તે ઉપકારનો ફોરો
કરવાની ઇચ્છાએ બનતા નથી પ્રાણી લાધે અને દયાની લીધે ઉત્પન્ન
યનામ મનોનીકારની પ્રેરણાએ બને છે

પરંતુ મજાખરા છોડનાની સ્થિતિ ઘણી શોચનિય દોષ છે તે
ઉપરે આપણે જોય થયા તોપણ માતાપિત્રો કહેલા ઉપમાર્તું સમજી કરીને
તે વિશે કૃતજ્ઞતા શુદ્ધિ તેમના માતા ઉત્પન્ન થતી નથી છોડના
માતા પિતા સંબંધી કામ કરવાની, તેમને કષ્ટ વગેરે પાડતા,
અને તેમને રિમજી આપતું એ કામો મા માટે કે હાજર જોડે તે
વિશે તેમનો ઉપકાર માનવાનું કામ હાજર નથી, આવી ધારા છોડનાની
સમજણ બીવી દોષ છે, અને તે પ્રમાણે તેમનું વર્તન પણ દેખાઈ

આવે છે. તેમને જોઈતા હોય તે પદાર્થ માગ્યાપે કંઈ વિશેષ કારણે અથવા સામર્થ્ય ન હોવાને લીધે આપ્યા નહિ તો તેમના ઉપર તે ચરમગતિ દેખાય છે. જેમ કે તે પદાર્થ માગ્યાપ પાસેથી લેવાનો તેમનો દક્ષિણ છે શું ? ઊંઘરાંએ દક્ષિણને લીધે, અથવા પોતાની ઇચ્છા વિરુદ્ધ કંઈ કામ કરવાને લીધે, તેને ઉપદેશ કરવાનો બાપને પ્રસંગ આવ્યો હોય તો, ઊંઘરાંનું જે વર્તન દેખાઈ આવે છે તે ઉપરથી તેમના મનમાં કૃતગતિ બુદ્ધિને કેવો અભાવ હોય છે તે સારી રીતે સમજાય છે. માગ્યાપને ઊંઘરાં માટે અનેક પ્રકારનાં દેહલાભધાં કષ્ટ ભોગવવાં પડે છે તે યાદ કરીને તેના ઉપદેશનો ફરજી કરવો તો એક તરફ રથું, પરંતુ જેવટ જેમાં કંઈજ દરકત નથી એવી તેમની ઇચ્છા હોય તે પ્રમાણે તેમણે ચાલતું જરૂરનું છે, એવો ઉપદેશ ઊંઘરાં પાછું કરીને બોધ્યા વગર સાંભળી લેછે. પરંતુ આ ઉપદેશથી તેમના મનમાં જોઈએ તેવા મનોવિકાર ઉત્પન્ન થતા નથી. માગ્યાપે ઊંઘરાં માટે પાછું કષ્ટ ભોગવે છે એ વાત તેમનાથી નાક-બુદ્ધ તો કરી શકવાની નથીજ, પરંતુ કદાચે સોચે તોપણ તેમણે વિશેષ કંઈ કહ્યું નથી, ઊંઘરાં માટે તેમણે સર્વ કંઈ કરતું જોઈએ, અને ઊંઘરાંએ તેનો મેળિદસો આપવાનું કંઈ કારણ નથી એવી ઊંઘરાંની સમજ સર્વત્ર દેખાય છે.

મનુષ્યની પ્રાથમિક સ્થિતિમા માગ્યાપ અને ઊંઘરાં એમનામાં એવોજ સંબંધ હતો. મનુષ્યથી છત્તર પ્રાણી સજ્જીમાં તો હમેશાં પૂરંની પેટી તથા નવીન પેટી એમની વચ્ચે એવોજ સંબંધ હોય છે. ગમે તેટલો ત્રાસ પડ્યો હોય તોપણ ન કંટાળતાં, મુખમાં પ્રાણીઓ પણ પોતાનાં બચ્ચાંનું તે સ્વનંત્ર રીતે પોતાનો અસ્તિત્વ અજ્ઞાપવાને સમર્થ થાય ત્યાં સુધી મોટી કાળજીથી સંજોપન કરે છે. પરંતુ બચ્ચાંને પોતાના માગ્યાપે પોતાને માટે શું કર્યું છે એ જાણવાની ચ-

કિં ન હોવાનો લીધે, ઉત્પન્ન તેમના વિશે તેમના મનમાં કૃતચ્છા થુ-
 દિ ઉત્પન્ન થતી નથી મનુષ્યેતર જીવસૃષ્ટિમાં દેખાઈ આવનારો
 આ માળાપ અને હોદ્દાનું એમનામાનો સબધ માનવી સૃષ્ટિમાં પણ
 મળે છે કામચલાઉ છે જે વચ્ચે પોતાનો અને પોતાના કુટુંબનો
 ચરિત્રાર્થ સ્વતંત્રપણે ચલાવવાનું સામર્થ્ય મનુષ્યને અંગે આવવું
 નોંધ્યો, તે વચ્ચે પણ ધણા જુદાનીઆ માળાપ ઉપર અવલંબીને
 રહેનાર દેખાઈ આવે છે વળી તેમને જે નોંધવું હોય તે માળાપના
 તરફથી ન મળ્યું તો આપમાનકારક સંજોગથી તેમનું તાડન કરવાને
 પણ આધુ પાડુ જોવા નથી માળાપનો હોકરા ઉપર થનાર અનલ
 ઉપકાર, અને તેને લીધે ઉત્પન્ન થનાર માળાપના સબધના દર્શન્યો,
 એ વિશે અનેક ધર્મના અને જાનના અતિ પ્રાચીન પુસ્તકોમાં ઉ-
 લ્લેખ જડી આવે છે એ ખરૂં છે આની નામના એક ઇતિહાસ દેશમાંના
 નિહાને આ વિષય સંબંધી પોતાના વિચાર અગાડી લખ્યા પ્રમણે
 પ્રદર્શિત કરેલા છે —

“ તને નિશાળમાં શ્રુત્યો હતો અને જે વખતે તારો મહેતાજી
 તને રોજ નિયમ પ્રમાણે વિદ્યા શિખવતો હતો તે વખતે તારી મા-
 પોતાના ઘરમાંથી તારે માટે આમ પાણી લાવી આપતી હતી હવે
 તું ઉમ્મરે પહોંચ્યો, તારૂં લગ્ન થયું છે, અને તે પોતાને માટે ઘર
 બાંધેલું છે, પરંતુ તારી માએ જે તારે માટે કુખકારક કદ બોગમ્ય
 છે અને સ્ત્રી દિવસ કામજી સંબંધી છે તે તું તારા મનમાંથી કદી
 વિચારી શકતો નહિ તે અમલદાર ન થાય એ વિશે તું ધણું સજા
 રોડા રહે નહિ તો તે તારૂં અનિષ્ટ થવા માટે હાથ જોડીને ધ-
 ન્યગની પ્રાર્થના કરશે અને તે પ્રાર્થના ધન્યર સાબરશે ”

તમાપિ વિચાર દૃષ્ટિએ જે કે ઉપરના મતોની સત્યતા સર્વેએ
 કમ્પન કરી હોય, અને નીતિમયમાં તેના ગતિગત ગ્રાહ્ય હોય, તોપણ

મનુષ્યના અભ્યર્ચન ઉપર તેનો ધર્મો પરિણામ અલગ સુધી થયેલો નથી, અને હાલ પણ આ વિચારનું મદન લોકોને તેટલું લાગતું નથી. આ-ખાપ વિશે પેતાનું કર્તવ્ય કરીને કંઈ છે અને તે કરવાને આપણાથી માલ નેટરો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એ વાત મનુષ્યોને જો કે સમજાઈ દેવ તોપણ તેનું હજી ખરું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નથી.

ઉપાસર દૃષ્ટિએ માખાપ સંબંધી જે મનુષ્યોનાં કર્તવ્યો છે તે વિશે હાલ લોકોમાં પ્રચલિત થયેલી કલ્પના ઘણી આકુચિત છે. કેવળ પશુવૃત્તિથી આપનારા લોકોની વાત થોડી દેહએ તો, માખાપના અ-દિનાર્થની ખોટ પુરવી અને શારીરિક મજ્જથી તેમનું અન્દાજ કરતું એ આપણું કર્તવ્ય છે એમ લોકોને લાગે છે. પરંતુ ઝીણી ઝીણી વાતો મંજથી તેમના તરફ લક્ષ્ય રાખતું, તેમની સાથે પ્રેમથી આપણું અને તેમને ખુશ કરવા સાથે વાત કરવા, આ વાતોની પણ તેટલીજ અગત્ય છે; તથાપિ તેનું કોઈને ધણું જ્ઞાન નથી માખાપના કેવળ શારીરિક મુખતરફ લક્ષ્ય આપવાથી હોકાનું કન્યા પૂરું થતું નથી; તેમના માનસિક મુખતરફ પણ તેમણે લક્ષ્ય લાગાડવું જોઈએ. નાનપણમાં હોકાને રંજન કરવા માટે અને મુખ આપવા માટે માખાપ જે તર-દનાં પ્રયત્ન કરે છે તે રીતનાં પ્રયત્ન હોકાએ માખાપના જુદાપણને તેમને રંજન કરવાને વાતો કરવાં જોઈએ.

આ વાત સંબંધી મનુષ્ય સ્વભાવમાં જેટલું ઓછાપણ રહેલું છે તેટલું ધણીજ થોડી વાત સંબંધી રહેતું દરે. અનેક વ્યતના જા-મલી લોકોમાં ધરતી મનુષ્યોને તેમના જુદાપણમાં અતપાણી વગર મરવાનો જેવો ધણી વખત વારો આવે છે, તેવો સુખરેલા લોકોમાં આવતો નથી એ ખરું છે. તથાપિ તરણ છોકરાંએ તેમના માન-સિક મુખતરફ આપણું જોઈએ તેટલું લક્ષ્ય ન આપવાથી ખેડ ઉપજ થઈને કંઈ થતાં જુદા માખાપ સુખરેલા લોકોમાં પણ જોઈએ તેટલાં

મળી આવી છે એક પછી એક હોદ્દાઓએ અને હોદ્દાઓએ વચ્ચે
 કરીને પોતપોતનો મુઆમ અગાવે, તથા જદ માણસો અગાવે-
 મના પછી જે દવન એ તેને એમનામના દુખમાં હોડી મ
 ઠોસ, એડી પળાની સ્થિતિ દોષ છે દારીનિક મુદ્દાતા ૧૫૨ આ-
 લખીને રહેનામ મુનેનો ઉપરોમ લેવને અને સદેન નંદે માને લીધે,
 અને ગિભામના મબાવળી ધનવી સનિનાં મુખે પળ દુર્ભિગ
 થવાને લીધે, તેમનો અગુણમ ઉકનિમ આં.કદામ કાં.સા તમ
 વનષ છે માં કદામ એકે છે હોડમે અગર તે માને અગવે છે. ૫૨૭
 આ એક દેવગમનની મમમુન કરવા માને દોષ છે. જદ માણસો કરી
 કરી મળવા વાને જાનુ એકે, નદિ તો પેતાનુ છે-૮ જાનુ ૫૨૭
 દેખાઇ અવમે, આમ પ્રકરન વિષે અગાવ વિષે આવાનો કદ પોડા
 જામ પેટમા દોષ તો અનુપના અત કમળો રોડી નાખે છે, અને એ
 રોડાપી બધે મળા માટે દોડોડાયાને તેમને મળાને જાની મુદ્દિ
 માળ છે. પળ તેમના જદાપમાન વિષમ આનદના અને નુખે પમે મમાં
 જા. તે માટે જે પ્રકારી દા. ૫૨૭ જા. ૫૨૭ એ તે પ્રમાની દા
 જા. ૫૨૭ પોડા દોડા તરફથી જા. ૫૨૭ આવે છે જા. ૫૨૭
 મમા-૫૨૭ જે મનુષ્યોએ પેતાનુ અગુણ પ્રમાણિકપણાએ પોતાના
 કર્તવ્ય દા. ૫૨૭ મુખાવ્યુ દોડે, તેમના હોડના વિષમ આનદમા ૫૨-
 ૫૨૭ પૂર્ણવચ્ચમાન મલમગના દા. ૫૨૭ તેમને ઉત્તરવચ્ચમાં મો એવી
 વ્યવસ્થા થવી જરૂરી છે.

આ પ્રકારમાં દોડા કર્તવ્યે તરફ લે મના મન ૫૨૨ કમા-
 વાની ધણી અગવસ્થા છે, અને આ કામ મને કરવું તે દોડુ
 દેન ૩ જદ મનુષ્યો તરફથી આ પ્રવાન થવો દોડ નથી કારણ
 તેમને આરા પ્રવાનથી પ્રત્યક્ષ કાવશે હોડાને લીધે સ્વાર્થ માટે તેઓ
 તેનુ ક-સો પ્રવાન થવા એવે તેમના વિશે સ્વસ્થ લેવની જગા ૨

દેશે. જીવને તરફથી એ કામ સાફ થવાનો સંભવ નથી; કારણ તેમના તરફથી આ કત્તેબો સારી રીતે જાળવવાનાં નથી, અને એટલા ઉપરથીજ આ વિષય સંજમી તેમના વિચારમાં અને મનોવિધારમાં કમીપણું છે એ નિદ્ધ થાય છે. સઘનરણ અને નીતિ એ ઉપર બાબ્બાનો આપનાર ધર્મોપદેશક વમેરે આ વિષય તરફ વધારે સશક્ત આપવા નથી, અને તેમજે સદા આપ્યું તોપણ તેનો ધર્મો ઉપયોગ થતો નથી.

મનુષ્યને સઘનરણનો માર્ગ જનાવવાનું કામ જેમના ઉપર મોં-પેટું છે તેમજે તરફોના મન ઉપર માજાપના સંજ ધનાં તેમનાં કત્તે-બો જે સારી રીતે દસાવ્યા નહિ, તો તે તરફના માજાપને નેટપું તુકસાન થાય છે તેટલુંજ અથવા તેનાથી પણ વધારે તે તરફનું પોતાનું થાય છે. માજાપનો હોકરો ઉપર દાવો મો છે એ તેમના મન ઉપર સારી રીતે ન દસવાથી તેમને લારપછી પસ્તાવો દરવાનોજ દુકા પ્રમુગ આવે છે. આ પશ્ચાત્તાપ એવી વખતે થાય છે કે, તે-નાથી તેનો ઉપયોગ કરી લેવાને સમય રહેતો નથી. એ તરફ મનુષ્યો પોને જુદ થવા અને તેમનાં હોકરાં તરફથી તેમને આનાકાની થવા લાગી એટલે, હોકરાંએ માજાપ તરફ સદા આપ્યું કેટલું જરૂરનું છે, અને તે તેમજે આપ્યું નહિ તો તેમની કુલી સ્થિતિ થાય છે, એ અનુભવ-થી તેમને સમજવા લાગે છે, અને પોતે પણ પોતાના માજાપને તેમના જુદાપડાને વિનાશરણ દુઃખ દીધુ એવો તેમને પશ્ચાત્તાપ થાય છે.

પ્રકરણ ૧૦ મું

આજરોની આવજત.

આ પટેલાનાં ત્રણે પ્રકરણોમાં જે એક વિષયનો વિચાર કરવો અવરજનો હતો તેનો સમાવેશ આ ભાગમાં કરેલો છે. પરંતુ આં

પુરુષો, માગાપ આં હોમરા આ સર્વેનું પણ પત્રપત્રની દૃષ્ટિએ પરમ્પર
 રિતેનું કર્ત્ત્વ ય જોડુ હોય તો, કુટુંબમાનો મહા મનુષ્ય સ્વભાવિ રીતે
 અથવા અપધાતે આજની પડો હોય તો બાકી ૥ મનુષ્યોએ તેની
 વિરોધ કાળજી લેવી જરૂર પી છે માદા પડુ એ સ્થિતિમા માધારણ
 વાત છે, આં મહાને પણ મદનક આ પો હોય તો તે તે ભોગ
 વસાને તથા કુટુંબના બીજા માણસોએ તેની માનવતા કરવાને હમેશા
 તૈયાર રહેવું જોઈએ ઘણી-માર ઘરો (દરિપતાળ) રોગ મૃદુ સ્વરૂપ
 આવે છે અને ઘરમાના મનુષ્યો છાપીતાળના ચાકરોના જેવું કામ
 કરવું પડે છે

કુટુંબમાના મનુષ્યો સિવાય બીજાને મહા મનુષ્ય માદો પડો
 હોય તો અથવા અપધાતથી માદો પડો હોયનો, પોતાને કુખ થવા
 ની બીજા હોય તોપણ તેની સેવા ચાકરી કરવી પત્રપત્રની
 દૃષ્ટિએ યોગ્ય થાય કે નહિ તે વિશે ગમે તેટલો સંશય હોય
 તોપણ કુટુંબમાના એકાદા મનુષ્ય ઉપર તેવો પ્રભાવ આવ્યો હોય
 તો બીજા મનુષ્યોએ એવી રીતે તેની માનવતા પ્રતી યોગ્ય છે એવિતે
 દાખી રચુ સંશય હજો નહિ મનુષ્ય જાળ પી પરપત્ર મધમ રાખવા
 માટે પુરુષોએ પોતાની સ્ત્રીનું સંરક્ષણ કરવું જરૂર છે એ દાખપણ
 કરવું કરજો મરચુ માતાનું સંરક્ષણ સારી રીતે થયું નહિ તો તે
 નો પરિણામ તેનાથી થવારી સતતિ હાર થવનો જે કારણથી સ્ત્રીનું
 સંરક્ષણ કરવું એ પુરુષ હમેશાનું કર્ત્ત્વ્ય થઈ રહેતું છે તેજ કાર
 ણથી તેજ માદો પડી હોય તો તેણે તેની કાળજી રાખવી જરૂર પી છે
 એજ રમાએ કુટુંબના સંરક્ષણ માટે કુટુંબનું પોપણ કરનારા પુરુષોની
 મનાડમા સારી માનવતા રાખવી એ તેમ પી સ્ત્રીઓનું કર્ત્ત્વ્ય થઈને
 રહે છે હોકત આજની હોય તો તેમના તરફ માગાપે લક્ષ રાખવું એ
 તો તેમનું કર્ત્ત્વ્ય બનાવું દેખા છે કારણ હેકમ ત્રોડ હમરે આવે

ત્યાં સુધી દરેક રીતે તેમને ઉછેરનાં એ માળાપનાં સામાન્ય કર્તવ્ય છે, તેમાં આ વિશેષ જાળવવો સમાવેશ થાયછે. જેમના છોકરાં ક-રતાંકારનાં થયાં છે એવાં માળાપ માંદા પડ્યાં હોય તો ફક્ત મનુ-ષ્ય જનિની પરંપરા દ્વારા રહેવાને માટે છોકરાંએ તેમને મદદ કરવી એમ કહેવાય નહિ. આ દેશને માળાપની કાગજી રૂબરૂની જે આવ-રકાયા ઉત્પન્ન થાય છે, તેનાં કારણે આવા પ્રકારના કૃત્યોથી એકંદર થનડી સુખની રૂઢિ છે. માળાપના ઉપકારનો રહેલો કરવો એ પણ અશક્ય કારણ છે એમ કહેવાને દરકન નથી.

રખવું-જન્યશાળાનાં મનુષ્યને વિકાર થયો હોય તો તેની ચાકરી કરવી, એટલે પોતે તે શાળાને અથવા પ્રશ્નને મરજીને પણ પાત્ર કરી લેવું એ થાય. આવી ણીક હોય તોયજી ખરી રીતે જોતાં આવા પ્રકારનાં કર્તવ્યેક જાળવવાં જોઈએ. સામાન્ય સ્થિતિમાં ઉપરથી આ-પણને આ શિખામણ લેવા સરખી છે. એક પ્રાણીના જીવ વાસ્તે જીવ પ્રાણીને પોતાનો જીવ આપવો પડે એવાં અનેક ઉદાહરણો જીવ સ્થિતિમાં દેખાઈ આવે છે. પ્રજાની ઉત્પત્તિ, અને ઉત્પન્ન કરનારના પ્રાણીનું ઉત્ક્રમણ, આ બધે ક્રિયા જેમાં એક કાળે થાય છે એવી નીચી પ્રતિના પ્રાણીઓમાં અમુક જનિ છે. ઉપરની પ્રતિનાં પ્રાણીમાં પણ, અને ધર્મકરીને માદીને અગે, એવા પ્રકારની સ્વાભાવિક બુદ્ધિ (પ્રેરણા) જડી આવે છે કે, અનેક પ્રમને પોતાનો જીવ જોખમ-માં નાંખીને પોતાનાં જીવ્યાંનું સંરક્ષણ કરવા માટે માદી રોકે છે. જેમના અગે જીવન સામર્થ્ય અધિક હોય તેમણે જીવન અને જેમને અગે કમી હોય તેમણે મરજી, આ સ્થિતિનિયમને લીધે પ્રાણીને અગે એવા પ્રકારની પ્રતિતિની ઉત્પત્તિ થયેલી છે. મનુષ્ય કરતાં જીવનાં પ્રાણીમાં પણ જો જીવ્યાં સાર પોતાનો જીવ જોખમમાં નાંખવાને માદી તૈયાર થાય છે, તો છોકરાં આનંદી હોય તો તેમની માએ જીવની પરવા ન

સખના તેમની માથ તા કરવી ચોગ્ય છે એમ કહેવાને હરખ નથી.
 '૧૪' માધ્યસર એ સિચાગ માત્ર વચચા બાડે અવસાનો સભવ છે
 તે એકે ખરેખર છત્ર આપવો પડે તો કુટુંબમાના બીજા મનુષ્યો
 સબધે પોતાના કર્તવ્યો પોતાથી કી સમ્માના નહિ જાને પણ પ્ર
 સંગે પોતાને છત્ર જોખમમા ધલી પોતાના છેમનુ રક્ષણ કરવા
 માટે કેમ યતન ન કરવો એનું કહ્યું મારણ નથી ઉપર પ્રભાતેજ
 પ્રાધમ્યવાગ બા દેમણે પણ એ અચળુ ઉત્પન્ન થવાનો સભવ છે
 ને રાકાને માટે પોતાનો છત્ર આપી દેશો તે સિચાગ કુટુંબમાના
 બીજા મનુષ્યોના અગ્નિચર્ચ માટે અગ કચ્છાની સર્વ જવાબદારી આ
 મનુષ્ય ઉપર હરો તો પોતાના પ્રજ્વળે નાશ થશે હોય તો કુટુંબમાના
 મર્ચ મનુષ્યોને જૂએ મરવાનો વારો આવી આવે સિચાગ તેના મનમા
 આવવો ચેગ છે

કુટુંબમાના એક અથવા અને મનુષ્યો માદ્ય પ્રજ્વળે દેશ તો,
 બીજા મનુષ્યોએ પોતાના છત્રને અપાડ ચાલ એવી રીતે તેની આ
 કરી ન કરવાને વગ પશુ બીજા કહ્યું અદલાદલ કરણ છે સુ આ
 હોય તો તે ક્યુ તે જોઇએ ઉપમર કવાયુ થયુ તોપણ તેમા
 ક રક્ષાપણાએ નિવહિતનો સિચાર ને જો દરરો છે એવી રાજાજી
 પણાની ઉચ્ચગદ્દિએ જોયુ હોય તો એકી ઉપોગી વાકિના
 મ માત્ર માર અધિક ઉપજુજી બખિના છત્રી અદુતિ આપવી છત્ર
 પી અખિત્રના અજાળગી પણામા પોતાના છત્રી પ ના ન મ
 ખના તેમની આપરી કચ્છને લીધે જમના ગરીબ ઉપર અને મન
 ઉપર જમના નાશ પરિણામ થશે છે એવા ઉદારનો પ્રત્યેખી
 આખ આ જોગ થર્જા પશુ દેશ છે પ્રાધ કોવિર કેવલ આખ
 એવા યમરના જડી આવેડે કે તેમની મને તેવી આકરી કી હોય તો
 પનુ ને રીતે તેમને કદજ ઉપગ લાગના નથી એકાદે દેગજે વ મે

વરસ ધણીના આગ્નરીપણુની ચાકરી કરતાં પોતે આગ્નરી પડીને તેના પડેલાંજ મરી ગયેલી સ્ત્રી જડી આવે છે. ખીજે ઠેકાણે અનેક વર્ષ સુધી પોતાની આત્મ જીજ્ઞાના પાસે જોઈ રહિ દિવસ કદમાં કાડ્યા પડી, તેમાંથી તેનો છૂટકો થયો ન થયો એટલામાંજ ફાંછના અથવા મારીના ખીજાના પાસે જોઈને તેજ પ્રકારની ચાકરી કરવાનો જેના ઉપર પ્રસંગ આવેતો છે એવી છોકરીઓ જડી આવે છે. વળી એ પ્રકારે પોતાના આયુષ્યના ધણા દિવસ આગ્નરીઓની સાથે ગમને લીધે અમથી અને ત્રાસથી તેનું માથું ફરી જાય ત્યાં સુધી પ્રસંગ આવેલા જણાય છે. ત્રીજે એક ઠેકાણે સ્ત્રીને ગાંડછા લાગવાને લીધે તેને ધરમાં ચૂખી ચૂકીને તેને ભગતુંજ તે કંઈ કરશે તેથી એક સરખું તેના તરફ લક્ષ ગમવાથી કાંઈ મનુષ્યના વૃદ્ધાપકાગના દિવસ મોટા કદમાં અને હાલ હવાલમાં ગયેલા દેખાય છે. આવા પ્રકારનાં ઉદાહરણુમા આત્મચર્યાની ધણી જરૂર છે એ ખરું. તથાપિ દુઃખમાં પડેલાનું જીવન સદન કરવા યોગ્ય થવાને જે ઉપાય કરવાના તેથી પોતાનું જીવન નહ ચનાર નથી, એટલે સુમાર ચાકરી કરનારા મનુષ્યોએ પણ જોવો જરૂરનો છે. મદવાડમાં પડેલાનું દુઃખ ઓછું કરવું અને પોતે દુઃખ ઉપાડી લેવું આ બેમા તોડજોડ કરવો જોઈએ.

વિશેષેકરીને જે મનુષ્યો મદવાડમાં એક સરખું ધ્યાન રાખીને કુટુંબમાંના ખીજા માણુગ પાસેથી વાજખી કરતાં વધારે ચાકરી કરી લેવાને જુએ છે, તેમના તરફ તો છેક જોઈએ તેટલુંજ લક્ષ આપ્યું હોય તો તે પુરતું છે કદી કદી તો એકજ આગ્નરી મનુષ્ય ધરમાંના સર્વ માણુસોને પોતાની આવજતમાં રોકી રાખે છે, અને તેમની પાસેથી કામ કાઢી લેઈને કૃતઘના જતાવવાની તેને અદલે તેનું એક સરખું ચરજટાડપણું જડત ચાલેલું હોય છે. આગ્નરી માણુસોનો આ જુલમ ચાલવા દેવો કામનો નથી. આગ્નરી મનુષ્યના રવાર્યને

વાળદારી મુખ્યત્વે કરીને કુટુંબમાના મનુષ્યો ઉપર પડવી જોઈએ, અને સમાજમાના બીજા મનુષ્યો ઉપર તેનો અસર આવેજા, તો તે ધર્મો યોગ્ય આવશે, એ કોઈ પણ કબુલ કરશે. જે ત્રાહિત મનુષ્યને મદદવાડમાં મદદની આવશ્યકતા લાગશે, અને જોને અંગે તેની પાત્રતા હશે, તેને અપ્રત્યક્ષ રીતે કંઈ મદદ કરી એટલે તે પૂરતી છે. જ્યારે એકાદ મનુષ્યને કોઈ પણ આસ ન હોય અથવા આસની આવેજી પણ તેની કાળજી રાખનાર બીજું કોઈ ન હોય તે વખતે ફક્ત ત્રાહિત મનુષ્યને પરોપકાર દૃષ્ટિએ તેના તરફ જરૂર જોટલું લક્ષ આપવું જરૂરનું છે.

આવા પ્રકારે લગ્ન આપવાની મર્યાદા કરાવવી તે, તે મનુષ્યનો સ્વભાવ અને તેનાં પૂર્વનાં આચરણ એમનાથી આવા ઉપકારને તેણે પોતાને કેટલે સુધી પાત્ર કરીને લીધેલા છે એનો વિચાર કરીને કરાવવી જોઈએ. જે એકાદ મનુષ્યે જોઈએ તેટલા સાધનો અનુકૂળ હતાં પણ, પોતાના આજ્ઞરીપણાને માટે અથવા વૃદ્ધાવરથા માટે (ધરડપણ માટે) કંઈ પણ તળપીજ કરીને રાખી મૂકી ન હોય, તો તેના આજ્ઞરીપણામાં જે મદદ કરવાની તે, આવા પ્રકારની તળપીજ જોઈ કરીને રાખી હશે તેને કરવાની મદદ કરતા ધણી યોગી હોવી જોઈએ એ કહેવાની જરૂર નથી. દુઃખમાં પડેલાની સ્થિતિ પ્રત્યક્ષ જોઈને લાગણી થયાથી હરિદર્શિ અને આદુરદર્શિ એ બંનેને પણ સરખીજ મદદ કરવી એવી મનની પ્રવૃત્તિ થાય તો ન્યાયના વિચારથી તેનું રાખન કરવું જોઈએ. સદ્વર્તન અને દુર્વર્તન તરફ પણ એવુંજ લક્ષ રાખવું જરૂરનું છે. સદાચારી અને દુરચારી મનુષ્યોને જોટલું તેમના આચરણને અનુરૂપ એવું જગ મજે તેટલું મેળવી આપવા માટે સર્વ મનુષ્યોએ યતન કરવો જોઈએ. જેનું કોડી પણ મૂલ નથી એવા, અને જોને કાંઈપણ ઉપયોગ છે એવા બંને પ્રકારના લોકોને જે આજ્ઞરીપણામાં

સરખીજ મદદ મળે તો ઉપ જતાવેલો અલાયદ બેદ દવાનો નથી
આ પડી મનુષ્યોના અમના બીજા શુભો અને દેશીયારીનો તથા
તે ૥૥થી મમાજનો પ્રતો કાયદો ॥ એ જાતનો વિચાર કરવો જે
મુજો જેમનો સમાજને ઉપોગ નથી, અથવા ઉત્કુ જેમ ૥૥થી સમા
જનો ઉપન છે એવા સામેને જે મદદ કરવાની તેના ક તા પ્રેક્ષી
બધી વધારે મદદ જેમની રિદ્ધતાથી અથવા દૈશ વધી સમાજને
પણો કાયદો થાશે સગવડ દશે એવા સામેને ક ની જેમજો

ઉપમરતુ જગ જે મા ૥ માણુમેને મગવતુ તેમના આચરણનો
ઓ રિથિતો વિચર મ્યા પછી ઉપમાગ મનાના આગમ જો
રિથિતિ જેમો પશુ વિચાર કરવો જેમજો જે મનુષ્યો નિદેશી ઓ
નશાત હોયક તથા આજની મનુષ્યોના સમજે ઓ તેમ ૥ આખરી
કરવાના નાસથી જેમ ૥ ઉપર દમેશ ખમ ૥ પરિણામ થવાનો મ
બર ૥ હોય એવા મનુ રોએ ન દિન આજની મનુષ્ય તરફ લક્ષ આ
પશુ પરતુ જે મનુ થો અશાન હોયો જેમની યોચક શકિત ધણીજ
ક્ષીણ થએલી હોય એવા મનુષ્યોએ આ ઉપમાર કરવા તરફ લક્ષ આપતુ
જેમજો નદિ સગસાર નજરે પરોષકારનો વિચાર કર્યો હોય તો આવા
નકરો બેદ પાટના જરૂરનો છે આજની મનુષ્યના મસો આજની
પડાનો પ્રમગ આવ્યો હોય તો જે લાકો તેમાથી જનદી સાજ
થવનો સગવડ હોય એવા મનુષ્યોએ બીજા કરતા આજની મનુષ્ય તરફ
આધિન લખ આપતુ જેમજો સાસર્ગીક રોગનો પશુ ઉત્તર વયમા
શક્તિ ક્ષિણ થવને લીધે જેટલો પરિણામ થાય છે તેટલો પૂર્વ વયમા
થને નથી અને વિરોધકીને ઉત્તરવયમા માણુસોના મનમા તેતુ બપ
દેવ તેથી તો તે પરિણામ અનુસ કરીને રહે છે પ્ર મેક મનુષ્યે ચોખ
મય ૥ ની અદર સ્વામ શુદ્ધિ તખીજ જેમજો આ સ્વાધની નજરે
ઉપરની પરોષકારણુકિર્તુ આતુએ ૥ કરતુ જેતુ અનરુ છે તેતુજ પરાધની

દણ્ડોએ પણ દોષ દોષચરપરોપકારથી મન નિરત કરું પડે છે. આત્મરીની આકરી કરવાથી થાક લાગવાને લીધે અથવા સંસર્ગથી આપણે આત્મરી પડ્યા દોષોએ તો આપણા કુટુંબમાંના બીજા મનુષ્યોને કયા પ્રકારનો ત્રાસ થવાનો સંભવ છે એ વિચાર અવશ્ય કરવો જોઈએ. આ ત્રાસ ધણે પ્રકારે થવાનો સંભવ છે. સાંમર્ગિક રોગથી પિયના ત્રાહિત મનુષ્યને મદદ કરવાથી આત્મરી પડીને ઘેર આવેલા મનુષ્ય પોતા ઉપરજ સંકટ લાવી મૂકે એમ નથી, પણ તે ઘરમાંના બીજા મનુષ્યો ઉપર પણ સંકટ લાવે છે કારણ તેની આકરી કરીને ઘરમાંના વજીબીજાં બાપુસોને તે માંદગી ભોગવવાનો અથવા મરવાનો પણ સંભવ હોય છે. શિવાય તેની આકરી કરવામાં ઘરનાં બીજા મનુષ્યોને થનારો ત્રાસ, અને તેને લીધે તેમના મન ઉપર થનારો પલ્લિભ્રમ, તેજ પ્રમાણે તેનું દુઃખ જોઈને બીજાને થનારું દુઃખ, અને કદાપિ તે મરી જાય તો તેથી તેના કેટલાક સગાને થનારું દુઃખ, અને કેટલાકને થનારું જન્મનું લુપ્તમાન, આ સર્વ વાનો તો છેજ. મરણનો બધા કર પ્રસંગ જતો રહ્યા તોપણ, કંઈ કાળ સુધી તે મનુષ્યને પોતાની હમેશાનાં કર્તવ્યો કરવા વિશેની સક્રિય રહેતી નથી, અને કોઈકોઈવાર તે મનુષ્ય જન્મનું દુબળું થઈ રહે છે. આ સર્વ પરિણામનો જોકદર વિચાર કરવાથી એમ જણાય છે કે, જે મનુષ્યને અને પોતાને કોઈપણ પ્રકારનું આત્મપણું નથી તેના મદવાડમાં પરોપકારની નજરે જે મદદ કરવાની તે પોતાની ઉપર ધણું સંકટ ન આવે એ ધેરણ સુધીને કરવી, અને જેની પછાડી કુટુંબનો ધણો ફેલાવો છે અને જેમને મોટાં જવાબદારીના કામ કરવાનાં છે તેમણે તેટલી પણ કરવી નહિ.

ઉપરના વિચારના ધોરણે ચાલવાનું કહીએ તો જેમને આવા પ્રકારની મદદ કરવા આટે અગાડી થવાની જરૂર નથી એવા પુષ્કળ લોકો આવી મદદ કરે છે, અને તેમને કંઈ ધન થતી નથી આ હમેશાં આંખ આગળ જનનારી વાત જુલવી કામની નથી. વૈધનો

ધધો કરનારા લોકો નાના પ્રકારના રોગી પામે દરરોજ ધધી-
વાર મેમે છે તોપણ તેમને મો થતું કરી કંઈ દરકન થતી નથી હવે
ધધે પ્રમગે તે (૧૬) પડેના રોગ માન્યાના ઉપાય કરીને નાખી મૂક્યા
દશે, તેમ છતાં પણ એ વાત ધધી આપરી છે એ કલા વગર
આવતું નથી દરરોજ નેનું તે કામ કાઢાની ટેવ પડાને લીધે તે-
મના મન પીક છેક જતી રહે છે, અને તેને લીધે તેમને કંઈ
થતું નથી એમ દેખાર છે એમ હોય તોપણ ધધાની શરૂઆત ક-
તા ફેટનાક કાગ સુધી પડેવાની ટેવ ન હતા તેમના ઉાર કંઈ પણ
પરિણામ કેમ થતો નથી એ મમજતુ કંઈક છે રોગસાગમા રોગીની
આકરી કરારી બાઈઓ દોષ છે તે પણ રોગ પી દગ્ગાર ન મમે
એની બને છે આ ઉપરથી રોગસાગની ચિન્તા ઉત્પન્ન થઈને જેની
તેની કામક કરી આ પોતાનો ધધો છે એમ લાગે તો પોતાનો
જીવ સહકમા નાખવો પડે છે એ વાતો ખરીત, પરંતુ આપણને
પોની જટની પીક લાગે છે તેટલી લાગવાનું કંઈ કારણ નથી વળી
જે ઠેગણે સાસર્મિક રોગનો સંધ નથી હોતો તે ઠેમએ આના પ્ર-
કારનો ધધો કરીને પણ શરીર પ્રકૃતિ સાગી રહેવાને કંઈ દગ્ગાર નથી

રોગમા પીડાવાની આસનાવાસના કરના માટે આત્માર્પણુ ક-
રના તૈયાર થનારા મનુષ્યો અતિશય મમગ અત કલ્પના હોય છે, અને
રોગીના દુખ બેઠો વિવક્ષણુ પ્રકારની ક્ષાએ તેવું કરનાં પ્ર-
જ્ઞ થાય છે આ મનોધર્મનું પ્રયત્નકરણ કરતુ ધધુ કંઈક છે રિશે
કરીને ફીઓમા આ મનોધર્મ ધણો જડી આવે છે આ અત કલ્પ પી
પ્રકૃતિ હોવાથી અને તે સિવાય માની હોકસ વિશેની જે પ્રકારની રસ-
બારિક બદિ દોષ છે તેવી હોય તો, અનાય રોગીની આકરી કરવી એ
એક મનને આનંદ આપનારું કામ બની જાય છે માની છેક નાના
બાળક ઉપરની પ્રીતિ પણ વિશે કરીને તેમની અતિશય દીન અવ

સ્થાને લીધે ઉત્પન્ન થયેલી હોય છે. આ બે મનોધર્મને અનુકુળ એવા આચરણથી યનારૂં સમાધાન, તેમને પોતાને યનારૂં દુઃખ કરતાં અને ત્રાસ કરતાં, તેમને વધારે લાગે છે, અને એને લીધે તેમના દાયથી આવા પ્રકારનાં વર્તન બને છે. આ પરોપકારથી યનારૂં સુખનો અનુભવ લેવાની ઇચ્છા નો સાધારણ મનુષ્યને યજ્ઞની નહિજ, પરંતુ તેણે આવા મનુષ્ય તરફ જોઈને આશ્ચર્ય પામનાં રહેતું.

જેમનો કુટુંબ સાથે કંઈ સંબંધ હોયો નથી એવા લોકોના સ્વાભાવિકપણે બનવાના આજ્ઞારમા ચાકરી કરવાને જોડે અનેક વાતોના વિચારે મન કચવાવાનો સંભવ છે, તોપણ, અપધાતને (દુઃખને) લીધે ઇચ્છા થઈને જેમનું દાષપણ (સેવા ચાકરી) કરવાની આવશ્યકતા ઉત્પન્ન થાય છે તેમને મદદ કરવા માટે તેવું મન કચવાવાનું કંઈ કારણ નથી. માડીઓની અથડાઅથડી થવાથી, ઘણી ઉચ્ચાર્થ ઉપરથી પડવાને લીધે, અથવા તોફાની ઘોડા તથા બગદના સપાટામાં આવવાથી, ઇચ્છા થવાના અનેક પ્રસંગ આવેલા ઘણાખરાના જોવામાં આવ્યા હશે. આવે પ્રસંગે, પ્રત્યેકે પોતા તરફથી ફરેકને થવા જેવી હોય તેટલી મદદ કરવી જરૂરની છે. જેમને અંગે જંગલી સ્થિતિમાંના નિર્દય પશુનો ધણો અસ સિદ્ધક રહેલો હોય, તેજ આવી વખતે છેક ઉદારી રહી શકશે. પરોપકારનો છેક રથૂગ વિચાર કરનારા લોકોને પણ જોડે અપધાતથી દુઃખમાં પડેલા લોકોને મદદ કરવાની આવશ્યકતા દેખાઈ આવેલી છે, તોપણ આવે પ્રસંગે દુઃખમાં પડેલાને સારી રીતે ઉપયોગ થવા માટે જે પ્રકારનું જ્ઞાન અને કૌશલ્ય સપાદન કરવાની જરૂર છે, તે મેળવવા માટે આજસુધી સુધરેલા લોકોમાં પણ કહેવા જેવો પ્રયત્ન થયેલો નથી. આના પ્રકારનો ચત્ન કરવાની આવશ્યકતા હાલમાંજ પાશ્વત લોકોને કામુંક ઠેકાણે યોડી લાગવા માંડેલી છે. આજ સુધીની સ્થિતિ કદીએ તો, એકાદ મનુષ્યને જન્મમ સાગ્યો હોય સારે, અથવા તેનો

હાથ પગ તૂટ્યો કે મગ્ગઓ દોષ લાગે જે મેંકરો લોભ તેને મદદ કરવાની ઇચ્છાથી તેની આમપાસ ભગમ જાય છે, અને તેને માટે સામગ્રી જતાવતા દોષ છે, તેમજ તે પ્રસંગે શું કરવું એની કંઈપણ માહિતી દોતી નથી. ઉલટું, અજ્ઞાનથી તેને કાંઈ વિચાર મનમગના જ ઉપાય કરે છે તેને ક્ષીમે સ્વાભાવિક રીતે જે પરિણામ જનતાને દોષ તેના કરતાં પણ જલકર પરિણામ જની આવે છે, અને મદદ કરવાની ઇચ્છાને પરિણામ આપાય કર્યો એમ જાને છે કારણ, ઉપાય કરવાના રજા ધણા યોગ્ય દોષ છે, પરંતુ અપાય કરવાના માર્ગ અસખ્ય દોષ છે એને ક્ષીમે અનુભવા મનુષ્યના હાથથી અપાય થવાનોજ વિશેષ મબન દોષ છે

આ માટે પ્રસંગ આવે ત્યારેજા વિશેષ પ્રકારનો પગપકાર પોતાના હાથથી કરવાની જોગની ઇચ્છા હોય તેમજે દુરદર્શિપણથી સમ્પ્રદાયની કળાનું અથવા વૈદ્યશાસ્ત્રમાના આ પ્રકારલુભાના રચન તાલો તુ જાન સપાના કરવું જોઈએ અપવાદ બન્યાથી કુચળ શસ્ત્રવૈદની મદદ મળે ત્યાં સુધીમાં વચ્ચે ધણે વખત જાય છે, તે વખતે જામ ધણેજા મનુષ્યની કેવી વ્યવસ્થા રાખવી એ માહિતી દોના પુરતું જાન હોય એટલે થયું. અપવાદથી દુ.ખ પામેલા લોકોને તાબડોતોમ કયા ઉપાય કરવા એ વિચારના જ્ઞાનનો લોકોમાં પ્રમાર કરવા માટે પાશ્ચાત લોકોએ મોટી મોટી મંડળીઓ સ્થાપન કરેલી છે, અને અનુભવથી આ જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ આપવા માટે એ મંડળીઓના આશ્રય નીચે ફરતી હસ્તીતાળોસજીને લોકોને શિક્ષણ આપવાનો ક્રમ ચાલેલો છે આ મંડળીનો લોકો ઉપર અનંત ઉપકાર છે એમ કહેવું જોઈએ કમનસીમથી આ જ્ઞાનનો અને કૌશલ્યનો ઉપયોગ કરવાનો વખત આવ્યો એટલે તેનો થવો જોઈએ તેટલો ઉપયોગ થતો નથી એ દુ.ખની વાત છે. ધમસવાને ક્ષીમે અથવા અનેક ઉપાયો પૈકી

કયો યોગ્યો એનો નિશ્ચય જરૂરીથી ન કરતાં આવા પ્રસંગ આવ-
વાને લીધે થીએતુ નિરપયોગી થાય છે. અનુભવી અને વદીવટ ક-
રનારા લોકોની પણ કોઈ કોઈવાર તેવી સ્થિતિ થવાનો સંભવ છે. પણ
જેમને કહેવા સરખો અનુભવ ન હોય તેમની તેવી સ્થિતિ થવી એમાં
આશ્ચર્ય નથી. તોપણ એવા પ્રકારનો ચલ કરવો નિરપયોગી છે એમ
સમજવું નહિ; ઉલટો, તે વિશેષ ધગજી પૂર્વક યાદને, લોકોને જાણી
અનુભવ લેવા દેવો, અને બને તો આવા પ્રકારના જ્ઞાનનો સામાન્ય
લોકશિક્ષણમાં પણ પ્રવેશ કરવા માટે ખટપટ કરવી જરૂરની છે.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

જીવનમાં અને સંકટમાં ફસાઈ પડેલાને મદદ.

નીતિવિષયક કલ્પના મનમાં લાવીને તે ઉપર વિચાર કરવાની
જેની યોગ્યતા હોય તે પ્રત્યેક મનુષ્યને અનેક કારણે, જીવનથી
પીડાએલા લોકોને મદદ કરવી એમ લાગે છે. વળી ધર્મકરીને જો-
મના ઉપર જીવન થાય છે તે જીવન કરનારાથી દુર્ભાગ હોય એટલે
તો તેમના વિશે ધણીજ દયા ઉત્પન્ન થાય છે. જેમના ઉપર જીવન
થતો હોય તેમના શારીરિક અથવા માનસિક દુઃખો પ્રલક્ષ જોઈને
અથવા સાંભળીને, મનુષ્યનાં મન એકદમ કળકળી ઉઠે છે; જીવન
કરનારા વિશે તિરસ્કાર જુદી ઉત્પન્ન થાય છે; વ્યક્તિવિષયક દુકની
પાયમાલી થવાને લીધે ન્યાય દેવતાનો અગમાં પ્રવેશ થાય છે, અને
તે મનુષ્યની દૂરના પરિણામ તરફ જઈ નજર પહોંચવા જેવી હોય
તો, સમાજસંસ્થાના સામાન્ય તત્વનું ઉદ્ધવન થવાથી તેને ધણી
ચુસ્તો આવેછે. જીવનને ત્રાસી ગયેલા લોકો વિશે વિચાર મનમાં

અ પો તો તો આપણા મોઢિયાર એકદમ ઉપમ થા છે મુખ
 રના કેવળ જવાના અગિયુજ પ્રથમ કરના હોયે ॥ વાત જૂની,
 પરંતુ તેના અતરો જોના મન ઉપર પૂજુ પાળિમ થો છે તે
 મનુષ્ય જુવમથી પાળિ થો ॥ લોચે મદદ કરના સાર એના ન
 કરના ના કરશે કે તેમના મોઢથી તો પેતો સદ્દેશ પડુ
 પડે તોપણ તે ઈ તે પરમા કરશે નરે

અમા મુખરે ॥ લોચન દેશ કે જો કે ના સાર આ જ મળી
 લોચ માથે લડી તેમો દાખ મેનના માને આ આપી જોયા
 લક્ષ્મણના નિપાત્ત એ દેખા ॥ લોચ ઈ કિમલ એ દેશ જના રર પેતા
 નાજાસયા પ ॥ દુળગ નખી ઉપર ॥ મારી તો પેતા પ્રત્ય
 ગત કરને જે સો ॥ જાણતુ તના જોડે ૮ તે સમ તુ જોએ
 જે મનુષ્ય અભયજાનુ ન થો માં અમલ પેતા ॥ દેશ ઉપર
 પચક આ ૩ તે પ ૧૧રે તેનુ મ મળુ કરના માટે ૮૨ ઉપર આ
 દરી લડે છે, તે ૩ લોચ મન પ્રથમ ૨૦ ના ૧૨ અગિયુજ કરના
 સાચક મમજતુ જોએ પડેના નક ૧૦ ૧૨ કમ કે ૧૦ મનુષ્ય ન પ
 ૧૧ સ્વાપને લીરે ૭૭ ન શાર છે ૫૨૭ ને અર્થમા મુ ૧ જાની
 આજપણ આ ૧૧૩ કમ નથી પણ તે ૭૧૬ જૂવ ૧૧૧ છે જી
 જા નમરના પાકમમા અત્યક્ષ સ્વાથ છે ૧૧૧ ૧૧ દેવો પરાધી ૧
 તા ન આલે એ માટે મલ દગમા નરોક નનુષ્ય ૧ રિત ૭૭ આ
 પ્ર ૧૧ સ્વાયતી કમ્પના માથે ૧૧ પોતાના દેવ ૧૫એ ઉપર ઉપમાર
 કરના ૧૫ મિચાર દેવો મજા છે ઉપમા પ્રકારમા સ્વાયતો
 થેડે ૫૦ પણ અચ દે ૧૧૮ ૫૨૭ દુળજનુ નજમથી દાણુ કરના
 માટે તેન સામથ્યથી ન જીતા પોતાનો જીવ જોખમમાં નાખી જે
 પેતે ૫ ૧ કરે છે તો તે વર્તનમા સ્વાયતો જીતકુદ ૧૨ દોતો
 નથી દુળજને મદદ કરના સાર એવી રીતે જતાવેલુ ધર્મ આપત

શ્રેષ્ઠ પ્રતિનું છે, કારણ તેના કલ્પાદક મનોવિદ્યાર મનુષ્ય સ્વભાવના અતિ ઉચ્ચ સાર્વત્રી કલ્પન થનાર હોય છે.

પરોપકારના આ પ્રકારનું મદત્વ ધર્મ પૃથક્કર્માં અને નીતિ-શાસ્ત્ર ઉપરના અયોગમાં કેટલું ગણુ લખેલું હોય છે તેના મનુ-ષ્યોના મન ઉપર ધરો ઘોડો પડિશુભ થયેલો છે. સર્વ જાતના અને સર્વ ધર્મના લોકોમાં દુર્ભણોનું જીવનમયી રક્ષણ કરવા વારતે જેમણે પોતાના જીવ સહકર્માં નાંખેલા છે, એવા ઉદાર આત્મા આજસુધી પુરુષો થઈ ગયેલા છે; પરંતુ જૂના જૂના સમાજમાંના લોકોની સામાન્ય રીતે રિધિતિ જેમ હોય તે, પરોપકારના આ લાભોનો કહેવા જેવો અમલ જેમના ઉપર પડેલો છે એવા મનુષ્યોનો મમાજ મગવો કદાચ છે. ખ્રિસ્તી મીશનરી ખ્રિસ્તી ધર્મના સાગર્ય વિશે મોટી શોખી મારે છે, તથા દિંદુઓ અને મુસલમાનો પણ પોતે પોતાના ધર્મની શોખી મારે છે. પરંતુ ધર્મના જૂના જૂના પયોના લોકોએ પરંપર જેટલો જીવનમ કરેલો છે તેટલો જાતમાં ખીજી કાષ્ઠપણ્ય કામ માટે થયેલો નથી, આ એક ખીજીમાંના જીવનમ સિવાય, ખ્રિસ્તી દેશોએ એક પછી એક જેમણે તેટલા દેશ કમળે કરીને ત્યાંના લોકો ઉપર થાય તેટલો જીવનમ કરેલો છે, અને હજી પણ ખ્રિસ્તી દેશો પગ નીચે ચગદી નાંખેલા દેશોમાંના લોકો ઉપર મોટો ધરો પણ જીવનમ કરે છે. હવે ખ્રિસ્તી લોકોમાં હાલની રિધિતિમા ન્યાયી અને પરોપ-કારનાળી વ્યક્તિઓ વધારે જણાય છે એ વાત ખરી, પરંતુ તેનું કારણ ખ્રિસ્તી ધર્મ નથી પણ તેમની માનસિક ઉચ્ચતિ છે. મરીજ ઉપર જીવનમ કરનારા વિક્રમણ પુરશે જેતાંજ તેમનો ધિક્કાર આવવો જેમણે; પરંતુ નાનપણથી આ વાત હમેશાં આંખ આગળ હોવાને લીધે તેનો એટલો ધિક્કાર આવવો નથી નિશ્ચયમાં જનારો હોકરમાં પણ જીવનમી વર્તનના પ્રકાર દેખાઈ આવે છે. મોટા અને લાંક છે-

કનચે નાના છોકરાને જોઈએ તેટલો નામ આપવો અને તે વિશે કાંઈએ ચુ કે આ કરતું નહિ એવો પ્રશ્ન સારા જાડી આવે છે. આ મિંક લોગની દેખરેખ નીચે આવી બેઠિમણાઓમાં પડ્યું આજ પ્રમાણે જણાવ આવે છે. વધારે શુ, આ શાળા ઉપર ધર્મનું આક્રમણ જાતીના સ અધિકારીને પણ તે જાન સમજવામાં આવી દોષ તો પૂરું તે તે તન્નુ આજ આજ કાલ કરે છે કાંઈ આજવાર તો છે. એ કરેલા જુગમને લીધે બધાં અપવાદ બી છે. યોગ્ય વર્તપદે આવા અપવાદથી એક છોકરો મરતું પામ્યા વિશે એક બિરાધે દી સગીરી પ્રદર્શિત કરી તે વિશે પછી કંઈ વિશેષ કંઈ નહિ આરોગ્ય દાખતો છે. દિવસ ઉપર કનકલામાં બનેલો છે ત્યાં નિશાળના છોકરાઓથી બધાં બિન થઈ એક આવી કુળી મરવાનો આર્થ લેવો પડ્યો હતો.

નાનાથી તે જોડા સુધી અને જમની લોગથી સુખાની સુધી મારનારા એકા સુધી પસંપહરના જે પ્રમાણે જોડા ઉછરે દેખાય છે તેની આસરે કલા લોગના મન ઉપર કલા રાજ્યું કામ ઉઠાવે નીતિત તની મદદથી કરતું જોઈએ પ્રમાણના જુગમથી દુર્ભાગ્યું સરકાયું કરતા સારે પોતાને ધન થઈ તો પછી તે સોસરી જે પ્રત્યેક મનુષ્યનું કલ્પ છે, એ જનમાં સખીને ચાલનારા લોગનું મંદ પછી સમાજ મા પ્રાગલ્ભ્ય થયા સિવાય મનુષ્ય રસભાવને અને મનુષ્યની સામાજિક સ્થિતિને અતિ ઉચ્ચત રસરસ પ્રાપ્ત થતું શક્ય નથી.

મનુષ્યે દુષ્ટ સ્વભાવથી એક બાળને ત્રાસ આપવાને લીધે થયેના અપવાદ થવાના દુષ્ટતા નિવારણ કરવા માટે, અને તેજ પ્રમા

તે પંચમહાભૂતભક્ત સૃષ્ટિમાંના અને આગરોડ ને સ્થિતિના પોતાની આલેખોએ છે તેમના ભવંકર સ્વરૂપનાં, મનુષ્યના શુભ્રમ કરતાં પણ માનક પરિણામ નિષ્કારણ કરવા માટે, પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાનું કેટલું દુઃકસાન કરી સેવા તેવાર થવું જોઈએ એવાનો વિચાર કરવા પડેલાં આ પ્રત્યેક પ્રકારના અનર્થ દાખાઓ માટે ને દિવંતી આવરણકળા દોષ છે તે વિશે એ જોવા સમર્થ જરૂરના છે. આ દિવંતી જીવનપ્રકારની વાતમાંના વિશેષ જરૂર લાગે છે. સારણ મનુષ્યને કંઈ પણ કરજી આ-વજનો સંભવ છે. પરંતુ સૃષ્ટિમાંની સ્થિતિનો અગાડી દવા માયા વ-ગેરે કાંઈ પણ આશ્વાસનું નથી.

ધૈર્ય આ શુભ્રને સંબંધે સાધારણ સૌક્યના કલ્પના અમાલારિક દોષ છે દેશકાળ વર્તમાનનો વિચાર ન કરતાં મનુષ્યને અંગે પૂરના દેખાઈ આવી કે, તેમનું સર્વ પ્રસન્ને મરણજી વખાણ કરું અને તે-મનો અભાવ દેખાઈ આવ્યો એટલે તેમની નિદ્રા કરવી એવું તેમના મનનું વચ્ચળ દોષ છે એવા પ્રકારની અવિચારની પ્રવૃત્તિનું કોઈ દિવસના સમર્થન કરવામાં આવનાર નથી. સપગી રીતે નહિ તોપણ પણ અસી, આ શુભ્રને મનુષ્યના અમમાં ઉદય પછને તેની જિદ્દિ થયું સારણ તેનો પોતાનો જગતમાં અનુભવ થાય. સ-કલ સાથે ટકર ઝીંઝીને તેમાંથી નિભાવી સેવાનું પોતાનું સામર્થ્ય પ્રત્યેક મનુષ્ય વખતે વખતે કસમાં લાગીને જુએ છે, અને આવે અનેક પ્રસંગે તેને જોવા અનુભવ થાય તે પ્રમાણે તેનો અભાવ જીકણ અથવા દીમગચો જાને છે. ફર પ્રાણીઓ સાથે અથવા સૃષ્ટિ-માંની ઉમરગિત સાથે લડવાને ને મનુષ્યોને અનેક પ્રસંગે અપવદ્ય આવ્યો દોષ, અને તેનું દુઃખદાયક પરિણામ જોમવડુ પડેલું દોષ, તેમના ઉપર જીને તેનો પ્રસંગ આવ્યો દોષ તો તેમણે અગાડી પગ

મુકામ નીકળતુ એ રત બહિષ્ક છે. પણ એ પ્રમત્રે પ્રત્યેક વખતે યથા
આવનો મપો તો મનુષ્યને પેરનાં કામો કરવાને જોકે લાગે એવું
રહેતું નથી, અને કે.ઈ.ઈ.ઈ.ર અતિચર દરવાની પણ ઇચ્છા મનુ-
ષ્યના અગમાં કલ્પન થાય છે. નહાં નવાં પેરનાં કામો
દાખલી ધનાં મપાં એટલે વધારે વધારે મનુષ્યના થાય અને
મળી પટકામ કહીને બનાવવાની તક આવી દોષ તો તે માથવા વિશે
પટકામની ઉકાશ થઈ એવી મનુષ્યની ગિયતિ યથા જાય છે. એ
ઉપરથી એમ દેખાય છે કે, બીજાનુભવ અને વિશેષ એ સ્વાભાવિકપણે
ઉત્પન્ન થવાનું મનુષ્ય રાનાવના ધર્મ છે. સાનિતિક દામધ્ય, નીતિ
નિયમક વિચારનું અને મને કિમ્મનું પ્રાજ્ઞત્ય, તથા હુદિઆપત્ય, એ
ગુણમાં જે પ્રમાણથી કમીપણુ દશે તે પ્રમાણથી મનુષ્યને અને
બીજાનુભવ ઉપમ થઈ અને જે પ્રમાણે આ ગુણનું આધિક્ય દશે
તે પ્રમ જુદી તેમને અને વિશેષ અરમે કોઈપણ કાંજ કામ અને
લીધા પદેયાં તે કમવાને કયા પ્રકારની અસ્યજી અવવાનો સભર છે
અને તેમાંથી નિમાય થરાને પોતને અને પૂર્ણ સામર્થ્ય છે કે નહિ
એની આજ્ઞાસ કરી થઈ કાલુ દોષ છે અને આ અજ્ઞાસ
જુલ્યા તો પ્રાજ્ઞ જવાનો સભર દોષ છે. દવાદરજી માટે આપમ
પરંત ઉપર ચઢીને ત્યાંની માદિની મેળવવાનું ધણુ અપર્ક કામ કરવાનું
છે એવી કલ્પના કમ. જો એકાદો મનુષ્ય સરીરે એટલો આજ્ઞા દોષ,
કે જે તજુ દળતર દુટ ચઢી મવાની માથે તેને પમ અમાડી મૂકવાની
શક્તિ ન દોષ, અથવા તેના દાથે ખડકનો અથવા જડના
જગીઆને ઝેકા મળી પોતાનું સરીર થળીતાર ધાગણુ કમી ચખવાનું
સામર્થ્ય ન દોષ; કે તેની દૃષ્ટિ પીમી દોવાને લીધે પોતાની આંખ આગળ-
ની જગીન તેના ઉપર પોતાનો પમ જરોજર કરે એવા પ્રકારની છે કે નહિ
તે આગળી સક્ષતુન દોષ; અથવા કાંજ પ્રમંગ આજ્ઞો હતાં તેમાંથી
પારપડીને જવાના તેના અગમાં સમય સ્વચ્છતા બીલકુલ નદોષ; તો

એવા માણસે એવા મહાભારત કામમાં હાથ ધાત્તજનો વિચાર સ્વ-
પ્રામાં પણ આણવો નહિ. ઉપર કહેલા શારીરિક અથવા માનસિક દોષો
પેકી ને એક પણ અંગે હોય તો તે બાકીના સર્વગુણોને નિરપયોગી
કરી નાંખીને તે મનુષ્યનો નાશ કરવાને બસ થશે. એવા મનુષ્યે એવું
કામ હાથમાં લેવું એ ધૈર્ય ન હોઇને ચૂર્ણપણું સાદસ છે. પરંતુ
જે મનુષ્યના હાથ પર સચકા હોઇને સૂક્ષ્મ હવામાં સ્વાસોસ્વાસને
ધોગ્ય એવાં જોનાં ફેરમાં હોય અને જેની હિંદ્રિઓ તિક્ષ્ણ હોઇને
મગજ શાન્ત અને સ્વચ્છ હોય તથા પ્રસંગે ન મમતાતાં યુક્તિથી
છૂટી જવાનું જેના અંગમાં સામર્થ્ય હોય, તેમને એવાં જોખમનાં કામ
અંગ ઉપર લેવામાં હરકત નથી. આવા ગુણોનું ધૈર્ય, એ સ્વભાવિક
પરિણામ છે.

મનુષ્યને અંગે હમણાં કહેલા ગુણુદોષ જે પ્રમાણથી હોય તે
પ્રમાણથી તેનું વર્તન વધતાં ઓછાં ધૈર્યનું અથવા બીકણપણાનું હોય
છે. વળી કોઇના પગ ધૈર્યના અથવા બીકણપણાના વર્તન ઉપર દી-
કા કરતાં આ ગુણુદોષનો વિચાર કરવો જોઇએ. ધણે પ્રસંગે
બીકણ પણાએ બતાવવામાં આવેલા દોષો વિશે દયા આવવી
અને ધૈર્ય બતાવનારા ગુણો માટે સન્માન યુદ્ધિ ઉત્પન્ન થવી, આ
કરતાં વધારે નિરક્ષર અથવાં સ્તુતિ કરવાનું કારણ નથી. ધણે પ્ર-
સંગે આવું કહેવાનું કારણ, કેટલાક યોગ્ય પ્રસંગે દોષોને લીધે અ-
થવા ગુણને લીધે સ્વાભાવિક રીતે જે બીકણપણું અથવા ધૈર્ય ઉત્પન્ન
થવાં જોઇએ તેના કરતાં પણ ધણાં વધારે બતાવવામાં આવે છે.
એવું થયું હોય તો પહેલાં વિશે ધિક્કાર અને બીજા ગિરે વખાણ કરવું
એ જરૂરનું છે. પરંતુ વાજબી કરતાં વધારે બતાવેલું ધૈર્ય અવિચારનું
સાદસ માત્ર ન હોવું જોઇએ.

સાધારણ પ્રમાણથી કોઇ પણ મનુષ્યને એકાદુ ધૈર્યનું કામ

ન પડતું એ સદાજુપણું છે. બીજાં સંકટોના કામમાં પણ એ વર્તન
લાગુ પાડવા સરખું છે. મજા બદારનાં કામ કોઈએ માથે લીધાં હોય
તો તે નિમેની પસંદગી જતાવવી જોઈએ. જરૂરું કારણ ન હતાં
પેતાનો છત્ર જોડવામાં નાંખનાર કટલાક મૂર્ખ લોકો હોય છે અને
તેમનાં જીવનનાં દોડો તરફથી ઘણાં વખાણુ કરવામાં આવે છે. સા-
માન્ય લોકો તરફથી જે વાત પેરેની કરીને સમજાવામાં આવે છે,
તેમાંની ઘણીપરી કેવળ મૂર્ખપણાની હોય છે. વાસ્તવિક રીતે આવી
વાત કેવળ ધૈર્ય દર્શાવનારી ન હતાં અમીડીના પરિજ્ઞાનની અજ્ઞાનતા
દર્શક હોય છે. ધારો હેતુ હોય તોપણ નિષ્કામજીવણાથી છત્ર
ઉપર ઉઠાર થતું સર નથી.

જેમની અગાડી દયા માથા કાંઈ પણ આજ્ઞાની નથી એવી
મુદિમાંની સજ્જિના પ્રજાએ લીધે જે દોડો સકટમાં પડ્યા હોય તે-
મને પદોપકાર જીવિએ ધોડાવવાનું કરવાને વાસ્તે ચાલ કરતાં ઉપર
આપેલી વાતનો વિચાર કરીને, સિવાય આમજા જતાઆ પ્રમાણે આ
ચાલ કરનારાના છત્રને અપાવ થયો હોય તો તેનાથી અપ્રસન્ન પરિ-
ણામ રો બનવા જવો છે, એનો ખત્રુ વિચાર થવો અનરખવો છે.

આટલી વાર મુખી સામાન્ય વિચાર થયો, હવે એક બે વિરોધ
પ્રસંગનાં ઉદાહરણ લેઈએ. એક માણસ પાણીમાં જુડે છે, તેને બ-
ચાવવાને માટે પદોપકારની દૃષ્ટિએ જુરકો મારવો કે નહિ એ વિષે પાસેના
મનુષ્યનું શું કર્તવ્ય છે તે જોઈએ. આ ઠેકણે પાસે રહેલા મનુષ્યના
અગત્ય ધેરવેતો અને તેની સ્થિતિનો વિચાર કર્યો હોય તો કટલાક
લોકોએ પાણીમાં જુરકો મારવો ચોગ્ય થશે, કટલાકે તે મારવો નહિ
એ નિશ્ચયપણે કહી શકાય નહિ, અને કટલાક લોકોએ એ પ્રવાનમાં
પડતું ચોગ્ય યાચજ નહિ.

જો એકાદો મનુષ્ય તારો હોય અને તેને અગે પુરતું

સામર્થ્ય દોષ, તો તેણે જામે જુગ્મ આજુમને જમ્યાવસાનો પ્રયત્ન ન કરવો એ નિર્દયપણું અથવા તેના કન્યાં પણ ખરાબ વર્તન સમજતું જોઈએ, અને તે વિશે દોષ આપવો જોઈએ. જે મનુષ્યના અગમાં પેનાપર વધારે સકટ ન આવતા બીજાનો જીવ જમ્યાવસાનું સામર્થ્ય દોષ, તેણે તેનો ઉપયોગ ન કર્યો તેથી મનુષ્ય વધે તરફ દુર્બલ કરવાનો આરોપ તેના ઉપર મેળવાને દરકન નથી તેના સખંધી રૂઝા એકજ સખળ જતાવણ, તે એકે, જુગ્મ મનુષ્યને જમ્યાવસા જતાં જમ્યાવસાર ને જુગ્મને જાનેના જાને જોખમ થાય, પરંતુ જમ્યાવસાર મનુષ્યે જુગ્મને મનુષ્યની પદાડી જાને તેને જાણે દોષ તો તેનું થવાનો સંભવ નથી.

પરંતુ જે મનુષ્યના અગમાં પ્રસંગે અવરૂપ એટલું જાણ અને તરવાનો કસન ન હોય અથવા જાણે ન દોષ, તેના વિશે શો અભિપ્રાય આપવો? મનુષ્ય તેટલો જાણવાન ન દોષ તો તેનાથી વધારે વાર શુધી પાણીમાં ટકી શકાય નહિ, અથવા જાણ ન દોષ તો પશુ ટેવથી તરવામાં સારી રીતે વાકેફગાર થયા સિવાય તેનાથી એ કામ નિમ્મરનું નહિ કદાપિ તે મનુષ્યના અગમાં જો પચાસ હાથ શુધી તરવાનું સામર્થ્ય દોષ અને જુગ્મને મનુષ્ય તેના કન્યાં પણ અધિક અતરે દોષ, અથવા આ પ્રસંગ મધુદમાં જાનેતો દોષ તો મોજાનું જોર એટલું જાણુ બચકર દોષ કે તેના અખટામાંથી પોતેજ છૂટવાની પચાસ પછી જુગ્મને જમ્યાવસાની વાતતો દૂર રહી આવી વસ્તુસ્થિતિ દોષ તો અવિચારની પરાપકાર જુદીએ મનુષ્ય જીવ જોખમમાં નાખવાને બધે વેધાર થાય, પરંતુ આશુપાશુ જોઈને પરાપકારનો વિચાર કર્યો દોષ તો આવે પ્રસંગે મનુષ્યે અગાડી પગ ન મૂકવા એજ યોગ્ય છે આ ઠેકણે અવિચારવાળા પનર્થને વિચારવાળા સ્વાર્થે પ્રતિજ્ઞ કરવો જોઈએ. કારણ, એક જીવ જમ્યાવસાનો નિર્રથક

મત્ત કરવામાં જે જીવનો નાશ થયો એ સર્વથા અયોગ્ય છે.

ખીજી પણ કેટલીક વાનેનો વિચાર કરવો અવશ્યનો છે. જે મનુષ્યને બાથડી છોકરાં અને નજીકનાં સગાં ન હોય, એટલે જેના મરણે કંઈવા સરખું દુઃખ કાઢતો થવાનો સંભવ ન હોય, તેમણે જેના આંગ ઉપર કુટુબ સંબંધી અનેક પ્રકારની જવાબદારી છે એવો મનુષ્ય જે ઠેકાણે આગાડી ધસનાર નહિ, તે ઠેકાણે થોડું ધણું સાદરા કરવું યોગ્ય થશે. આવે ઠેકાણે પરોપકાર જુદિજ એકને આગાડી જવાને અને ખીજને પછાડી રહેવાને કહે છે. આત્મમંત્રણની જુદિ પ્રત્યેક મનુષ્યને અંગે સ્વાભાવિકપણે ઉત્પન્ન થયેલી હોય છેજ, પરંતુ તેનો કંઈ સંમથ ન છતાં, પોતા ઉપર અવસરથી રહેનારા મનુષ્ય સંબંધી પોતાનાં કર્તવ્યો વિષે વિચાર મનમાં આવીને, સકટમાં પડેલા મનુષ્યને છોડાવવાને વારતે આગાડી વધવાને તૈયાર થયેલો પગ જે જગોએ હોય તેજ જગોએ રહેવાનો સંભવ છે.

• આ ઉપરથી એવું ધ્યાનમાં આવશે કે, આ સંબંધી કંઈ ખાત્રી પૂર્વક કહી શકાય નહિ. કુસંગ તરનારા સંબંધી ઉપર આપેલા ઉદાહરણ પ્રમાણે જ્યાં કર્તવ્યની દિશા ખુદને ખુદી દેખાય ■ તે પ્રસંગ છોડીને બાકીના પ્રત્યેક ઠેકાણે તે તે વખતપુરતું અને તે તે વ્યક્તિને પૂરતો જુદો વિચાર કરવો જોઈએ. આ વિચાર કરતાં પૂર્વે કહેલી સર્વ વાત લક્ષમાં આણીને, વળી બીજી જે મનુષ્યનો જીવ બચાવવાનો તે મનુષ્ય કેટલી કિંમતનો છે એ પહેલું જોવું જોઈએ. કારણ, એવું વર્તન ધણું સદાચુપજાનું હોય અથવા જેનાથી સમાજને વંધારે ઉપયોગ થવા સરખો હોય, એવા મનુષ્યના જીવને માટે જોટલો મત્ત કરવો યોગ્ય છે તેટલો દુઃખ અને દુરાચારી મનુષ્ય માટે કરવાની જરૂર નથી.

એકાદો મનુષ્ય જુકનો હોય તો તેને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવા

સળધી ઉદ્ભવનાગ પ્રશ્ન કહણુ હોય છેજ પરંતુ તેના કાલ પશુ
કહણુ પ્રશ્ન આગમા મન્નારા મનુષ્યને હોગવવાના સળધી ઉપજ
યાવ છે પહેલા પ્રસંગે જુનાતનો જન જ્યાવના જનાત મનુષ્યનું
સામર્થ્ય, ચાતુર્ય અને ચપલતા એમનો પુષ્કળ ઉપયોગ થવાનો સબવ
હોય છે અને પાણી એકે ટાઇનાર સાત હોય છે અને ટાઇ ટાઇનાર
તેમા બનકર મોજડ ઉત્પન થાયછે, તેપણુ તેની તેમને તે વખત
પૂરતી સારી અજમાણ કરતા આવડે છે પરંતુ આ પ્રસંગે જે આ
મી સથે સળધ હોય છે તેની પાતક શક્તિનું જોર થણુ વાયકર
હોઇને ત્યા સામર્થ્યો દા ટાઇનાર ઉપયોગ થતો નથી, અને પહેલી ટાઇ
પણુ પ્રમરની અટકા કરી દગાતી નથી

સાહસિક મનુષ્યે પોતાના જીવની પર્વા ન કરતા આગના ગોમા
પેલી જાળને પોતાના આગા અને ત્રાહિત મનુષ્યોના પણુ જન જ્યા
વવાના ઉદ્દેશો વાદર આપણા સામગ્યામા તથા વાચવામા આવે
છે અને તેજ પ્રમાણે આના પ્રયત્ન કરવાને વારતે આ મા પડીને
તબોડી થયે મનુષ્યની કદમને બેઠે એવી દખીકન પણ થણુ
વાર ની આવે છે આવે પ્રસંગે એકાદ માણસને આગમા પાવા
વિષે આપણે સનાહ આપવી કે શુ ? એક પ્રાણીનો જન જ્યાવવાનો
ધણો સવ વ ન છતા બીજા પ્રાણીએ પોતાના જીવની આકૃતિ આ
પવી જોટલી આગનાગની પરામક્ષ થવી એવો પરાપમારનાતલેનો
ઉદેશ છે શુ ? આ પ્રશ્નોના બધે બેસતો ઉત્તર આપી શકતો નથી
પ્રસંગનું સ્વરૂપ, સદાસ કરનાગનો જોને વારતે સાહસ કરવાનું તેની
સાધેનો સળધ, અને એ સળધને લીધે અને પરસ્પર પ્રેમને લીધે
ઉત્પ ન થના મનોવિકાનું પ્રાગલ્ભ્ય, એટલી વાતોનો વિચાર કે
રીને નિશ્ચય કરવો જોઇએ કેટલીક વેળા મનુષ્ય સ્વાર્થ લાગ
કરવાને પૂણુપણુ તૈયાર થયો હોય તેપણુ તેણે જ કરતુ એ

કહેવું ધણું કઠણું છે. એકાદ મનુષ્યે આગની જ્વાળામાં પેશીને એક કાટડીમાંથી એક છોકરાને જદાર દલાડયું હોય તો તેને લેઇને મેડા ઉપર જઇને ત્યાંની બીજી આરડીમાં જઇને બીજા છોકરાને તેજ દેર લેઇને આવવું કે શું, એનો નિશ્ચય કરવો ધણો કઠણું છે. એવું કયું હોય તો કદાચ પાછા આવતા પહેલાંજ તે જગ્યાએ આગ આવી પહોંચે તો સર્વ જણુ જગી મરવાનાં. હીક, એક છોકરાને જદાર સુરક્ષીત દે-કાણે મૂલીને પછી પાછો આવે તો ત્યાં સુધી બીજા છોકરું જગી મરવાનું જે વખતે સર્વ વાતનો આવો ઘોટાળો હોય, તે વખતે કંઈ પણ નિશ્ચયથી કહેવાય નહિ. આગના ધણુ પ્રસંગ જાજગડનાજ હોય છે. આના ગુચ્છવણના પ્રકરણમાં નીનિશ્ચયને સુષ રહેવું પડે છે.

જે વખતે આગમાં પડતું મેલનાર મનુષ્યના જીવ વિશેજ પ્રશ્ન ન હતાં તેના નાશથી બીજાં અનેક મનુષ્યો વિપતિમાં પડવાનો સંભવ હોય તે વખતે એવાં કૃત્યથી મનુષ્યે પરાંગમુખ રહેવું એવીજ નીનિશ્ચયની સલાહ છે.

આવા પ્રકારના ધિરેની પ્રસસા કરવાની મનુષ્યની પ્રવૃત્તિ ધણુ પ્રાચીન કાળથી જડી આવે છે. અને તે તેવીજ કાયમ રાખવી મનુષ્ય જનના હિતની છે. જે મનુષ્યના પરોપકાર વિષયક મનોવિકાર એટલા પ્રબળ હોય કે તે બીજાના જીવ જાત્રાવવાની વધારે આશા ન હતાં પણ તેને માટે છેવટનો યત્ન કરવા સાર પોતાનો જીવ ખુલે છે, તે મનુષ્યના મનનું મોટપણુ કંઈ વિલક્ષણ સમજવું જોઈએ, અને આ એક ગુણને લીધે મનુષ્ય જાતિમાં જડી આવનારા નાના પ્રકારના લાજ લાગે એવા દોષો ઉપર કંઈ અશે આજાદન પડે છે એમ કહેવાને હરકત નથી. આના એક પ્રતિના ગુણુ કેટલાંક મનુષ્યમાં કોઈ કોઈવાર મળી આવે છે અને લીધે મનુષ્ય જાતિને કોઈવાર પણ ઉન્નત અવસ્થા આવે એવી આશાને જગા રહે છે. એવા ઉદાર અ-

ત કરજીન મનુષ્યના મ તે મોડુ નુકસાન થાય છે એ વાત ખરી
કારણ તે જીવને જો હોત તો તેની મતનિ ઉપર અને બીજા મનુષ્યો
ઉપર પણ તેના ગુણો થોડા ધણે પરિણામ થાત પરંતુ રાજ્યને
નબળા કરે એવું ને પસાર્યું ઉત્કૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટ તે આપી નથી છે તેથી
એ નુકસાન થાય છે, એન કહેવાને હરકત નથી

આ પ્રકરણમાં જે પ્રશ્નો વિચાર કરેલા છે તે મધ્ય વતન
કતા મધ્યમ વર્તનનું અવગણન કરવાનું ધરે પ્રશ્ન થોડા જ
જે મોડુ માથે જુગાર ખેલતા, નેના શાસનમાં દમ્બક જુગાર છે કે
જો બીજા સમ આવા સમુદાય પરિણામ ધણીકાર હોય તો બીજા છે
" પોતા ઉપર જોઈ પ્રીતિ કરે છે તેટલી પોતાના પાડોશી ઉપર
કરે " એ અતિ હિમ્મત નીતિનિયમ લીધું હોય તો પણ પ્રત્યેક મનુષ્યે
બીજાના જીવન કિંમત પોતાના જીવ કરતા વધારે ગણવી જીવ તે
માથી નીચી રાખવું નથી આ ઉપરથી જો આનુમાન કાઢવાને હ-
રકત નથી કે જે વખતે સહકર્મમાં પડેલા મનુષ્યો જુલસાનો
ધણે સખત હોય તે વખતે તો મદદ કરવી યોગ્ય છે, પરંતુ આનુ
કરતા વધારે કરતા વિષે પરાધર્મના તત્ત્વોને ન્યાયક નથી

પ્રકરણ ૧૨ મુ.

સમાજવહાણ તથા મિત્રને પેસાની મદદ

સમાજ વ્યવસ્થામાં જેવો જેવો ફેર પડે છે તેવો તેવો મનુ
ષ્યના કર્તવ્ય નિર્દેશો વિચાર થવું જોઈએ જાય છે પ્રાચીનકાળમાં
કુળ એ સમાજનો ધણો નાનો ઘટનાવલ (જાગ) સમજાતા
આવતો હતો જો કુળનો કરવાના કદીને કેટલાક કર્તવ્યો હતા
આ વ્યવસ્થા હવે હવે નહિ સરખી થઈને પ્રત્યેક હિમ્મત આ-

વેલા મનુષ્ય મમજનો અતિ નનો ઘટક સમજાયો. આવી વ્યવસ્થા હાલના દાગમાં શરૂ થઈ છે અને કુટુંબના દર્શનની દ્રષ્ટિના નિદિ સરખી થઈને વ્યક્તિના દર્શનની દ્રષ્ટિના ઉત્પન્ન થયેલી છે. આ-મરેગિનાગાના મૂળના રહેવાથી ભેદમાં હાલ પણ કુટુંબને જવાબદાર મજબૂતની વ્યવસ્થા જાણી આવી છે એકાગ્ર મનુષ્યે ખુન કર્યું દોષ તો તેના આપેના મગાવડાવાને પણ તે વિશે જવાબદાર મજબૂતમાં આવી છે અને તે સર્વ શિશુને પાલ મળ્યા છે. સ્વયંના મુગાપખંડમાં પ્રાચીનકાળમાં આવીજ રિયતિ હતી. કુટુંબમાના અથવા ટોળીમાંના એક મનુષ્યે કંઈ અપર્યાય કર્યો અને મર્વ ભેદોએ તે વિશે શિશુ ભોગવવી એજ રિયતિ આપણા હાલના વિચારે ધણી અમનકારિક લાગે છે; પરંતુ તે વખતે તે વિશે કોઈને કંઈ લાગતું નહોતું હવે પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાના અપર્યાય વિશે માત્ર જવાબદાર છે. ધણી નજીકના સંગઠનો એ કે મનુષ્ય દોષ તોપણ તેને બીજાના વર્તન વિશે કોઈ પણ પ્રકારની દંભ ભોગવવી પડતી નથી.

એક દૃષ્ટિએ પૂર્વની કૌટુંબીક સમાજ વ્યવસ્થા હાલની વ્ય-ક્તિથી થયેલી સમાજ વ્યવસ્થા કરતાં ધણી ઉત્તમ હતી એમ લાગે છે, કારણ તે વ્યવસ્થામાં મનુષ્યને સ્વાભાવિકપણેજ પરમનું વર્તન કરવું જાગે પડતું હતું; પરંતુ બીજી નજરે હાલની વ્યવસ્થાથી તે ધ-ણી કમી પ્રતિની હતી એમ કહેવું પડે છે કારણ કે તે રિયતિમાં કુટું-બની અથવા ટોળીની બહારના મનુષ્યો વિશે પૂર્વ કુટુંબીના અથવા મજબૂત પણ હતો. હાલની વ્યવસ્થાએ કુટુંબમાં એક બીજા વિ-શેના કનંત્યની મર્યાદા એ કે પૂર્વની વ્યવસ્થા કરતાં ધણી આકુ-ચીત્ત હોય છે તોપણ દેશમાંધવ એ નાતાએ અને જાનિયલુ એ નાતાએ મનુષ્યોનાં પરસ્પર વિશે જે કર્તવ્યો છે તેમના મર્યાદા પકે-લાં કરતાં ધણી પ્રસરેલી હોય છે. પૂર્વની રિયતિમાં દેશ વિશે હાલના

જોડતી ઉનાળા કલ્પના આવતી સમજ નહતી, અને મનુષ્ય જાનનાં પ્રાણી આ નાતાને લીધે ઉત્પન્ન થનારા કર્તવ્યોને વિચાર તેમના મનમાં થોડો પશુ આવવો સકત હતો કે નહિ એ વિશે શકા હામે છે પ્રલોક વ્યક્તિએ પોતાના સ્વભાવનું અને તે સ્વભાવને અનુસરીને વર્તનનું ફળ જોગવનું જોઈએ એ સર્વ પ્રાણી દિશમાં નીતિનું આદિત્ય છે પૂર્વની નિયમિતતા આ તત્ત્વનું ઉપાદાણ હતુ-મને ઉદનપન કરવામાં આવતું હતું. કાગળ મનુષ્યોના વર્તનનો પરિણામ જોડતો તેના ઉપર તેટલે જ તેના સમગ્રદાયના ઉપર લાવવામાં આવતો હતો પરંતુ હાલની વ્યવસ્થાથી તે નિયમનું ઉદનપન થતું નથી, એટલીજ વાત બાકી રિશ્તક નીતિની દૃષ્ટિએ નવીન વ્યવસ્થાનું શ્રેષ્ઠપણું મિલ્લ કન્યાને પૂની છે દેશ વિશે અમે મનાજ વિશે નીતિની દૃષ્ટિએ પણ, હાલની વ્યવસ્થાથી દંટપરિણામ મનાઈ આવ્યું છે એમ હમણાં દર્શાવેલું છે, ત્યારે મરે પ્રકારનાં પૂરનાં વ્યવસ્થા કરતા હાલની વ્યવસ્થાજ શ્રેષ્ઠ છે એમ કહેવાને હક્ક નથી.

ઉપરના મતની સત્યતા કમુલ કરી એટલે આમનર્મને મદદ કરવા સંબંધી મનુષ્યના કર્તવ્યો ફરજત આ મતના ધોરણે વિચાર કરવો ઠીક પડશે સામાન્ય રીતે નીતિતત્ત્વોનો મુખ્ય હેતુ મનુષ્ય જાતની પરપત કાયમ સંખ્યો એ હેતુ છે આ હેતુ મદદથી કરીને તેની કમોડી ઉપર નીતિતત્ત્વોની એવી વધતી યોગ્યતા ફરજતની દેખાઈ હવે મનુષ્ય જાતની પરપત કાયમ સંખ્યા આટલે પહેલી વારની વાત કહીએ તો માળાપે પોતાના ઊકરતું સંયોજન કરવું નો છે ત્યારે માળાપના ઊકર સંબંધી કર્તવ્યો તો મુખ્ય અદિત વાતથી પ્રત્યક્ષ રીતેજ સિદ્ધ થાય છે ઊકરતું સંયોજન કરવામાં માળાપના તેમના ઉપર અનેક ઉપકાર થાય છે, અને તેનો બદલો આપવાની આવશ્યકતા ઉત્પન્ન થવાને લીધે માળાપને મદદ કરવી એ ઊકરતું કર્તવ્ય

ગતી રહે છે. પરંતુ બીજાં આમતો એવો કોઈપણ પ્રકારનો પ્રત્યક્ષ અથવા અપ્રત્યક્ષ દંક ઉત્પન્ન થતો નથી. એકજ માઆપને પેટે જન્મ થવાને લીધે જે બાહ્યબદ્ધનો સંબંધ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું નીતિની દૃષ્ટિએ કંઈ મદત્ત નથી. નાનપણમાં એક ઠેકાણે રહેવાને લીધે અને એક બીજા સાથે રમત રમવાને લીધે જે સંબંધ પરસ્પરમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેનું નીતિ દૃષ્ટિએ લગભગ મદત્ત છે એમ કહીએ તો ચાહે. બાહ્ય બદ્ધનોની પરસ્પર જોટલી પ્રીતિ ક્ષય છે તેટલી આધેનાં સમાવડાનાં ઉપર અથવા પારકાં મનુષ્યો ઉપર દોની નથી. પરસ્પરમાં જે પ્રમાણથી પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો તેથી તે પ્રમાણથીજ પરસ્પરને મદદ દરવાની આવશ્યકતા ઉત્પન્ન થાય છે. આમ એ મનુષ્યના સ્વાભાવિક મિત્ર થાય એમ કહેવાનો પ્રયા છે, અને એનું કહેવામાં કંઈ અર્થ પડ્યું છે. એવી રીતની મિત્રતામાં બાહ્યબદ્ધનો પહેલો નંબર સમજવો જોઈએ એ કહેવાની જરૂર નથી પરંતુ તેમના સંબંધી કર્તવ્યની મર્યાદા સગાઈ ઉપરથી ન ફરવાનાં પરસ્પરના ગુણ દુષ્ણના વિભાગી પ્રવાની ધમ્મા જે પ્રમાણથી તેમનામાંજ ઉત્પન્ન થઈ હોય તેનો વિચાર કરીને ફરવાની જોઈએ. એક બીજાના વર્તન ઉપરથી એ ધમ્મા સદા સમજવા સરખી છે.

આ સંબંધી ધણા લોકોનો મનભેદ થવાનો સબવ છે, તે માટે પરાપકારની દૃષ્ટિએ બાહ્ય બદ્ધને એક બીજાને પેમાની મદદ કેટલી કરવી એ પ્રશ્નનો વિચાર કરના પહેલાં આવી રીતે નેનો સ્પષ્ટપણે ઉદ્ભવ દરવાની જરૂર પડી. બાહ્યમાંનું કર્તવ્યો વિષે લોકોમાં ધાતકી સમજણ છે, અને તે દૂર કરવા માટે આ મનનું બને તેટલું સ્પષ્ટીકરણ કરવું આવશ્યક છે. ફક્ત એક માઆપને પેટે જન્મ લીધો એ સંબંધને લીધે એકે બીજા ઉપર દંક કરવો એમ કહેવું, અને તે બીજાએ કમુચ કરવું, એનાથી ધણા નહારા પરિણામ બની આવે છે.

નિશ્ચયે કરીને બહેનને બાઈને ગદ્દ કરવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે
 તો એ પશ્ચિમચરાનો ધક્કો જુલો દોષ છે સ્ત્રીઓને સ્વાભાવિક ગીતે
 જગતના વ્યવહારની ધણી માહિતી દોતી નથી પોતાનું કાર્ય સાધી
 લેવા વારતે બાઈ જે વાત કહેતો દોષ તેનું અગણેગપણ અથવા
 મબવિતપણ સમજવાને જરૂર લાગનારૂં જ્ઞાન તેને હોતું નથી સ્ત્રી-
 ઓનો જીવન વ્યવહાર માયાળુ દેવદાસી બાઈની અડચણ જોઈને તેને
 ધણી લાગણી થાય છે, અને બાઈનો પોતા ઉપર દક્ક છે એવી તેની
 સામાન્ય સમજુતી પણ હોય છે જ એટલી મરં વાત એકન થવાને
 લીધે, અને બાઈની શરમ ન તોડવાને લીધે તેની ધરના પ્રમાણે
 કરતે તે કમુલ થાય છે બાઈ ઉપર ઉપદ્રવ કરવાને વારતે તેને
 ઉછીતા, કરજાક અથવા ધરેલે લેવા ઉપર પૈમા આપીને ફસાએલી
 બહેનો પ્રત્યેકના અનુભવમા ઘોડી ધણી આવેલી દરો કટલીકવાર તો
 બાઈ ઉપર નિશ્ચય સુખીને તેની અડચણ દૂર કરવા માટે પોતાના
 સર્વ પૈસા તેને આપી દેવાને લીધે બહેનને પોતાને મગીબી દસા કહા-
 ડનાનો પ્રસંગ આવે છે અથવા તેને આજ પણ પસંદ મગે એવી
 વાતો બની આવે છે જે બાઈ પોતે પોતાના કાયદા વારતે પોતાની
 બહેનની માયમતાને અડચણમા નાખવાને ધરે છે તેના વિચાર બ-
 ધુત્વને ગોભે એક નથી એમ કહેતું જોઈએ બહેનને કુબારવી
 એવી ધરજા ન છતા બાઈને ધધામા અપજશ આપવાને લીધે જો
 તે કુમે, તો તો દોષ આપવો બરોમર નથી એમ કટનાક કહેશે
 પરંતુ તેમા નિશ્ચય અર્થ નથી જરા અપરાધનું જે ઠેકાણે અનિશ્ચિત
 પણ હોય તે ઠેકાણે જીભના પૈમાએ સાદસનો વ્યવહાર ક-
 રવો એ લીક નથી લોકોના મૂકેના પૈસા પોતાના ઉપયોગ વારતે
 વાપરનારા શાહુકાર પણ આવા પ્રકારનો સખાગ કહાડીને બોલે છે,
 પણ તો કાંઈ સાબાનું નથી, અને એ શાહુકારનું વર્તન કાયદાની ન

જરે ગુન્દાનું સમજવામાં આવે છે. તેજ પ્રમાણે અગાડીના કાયદાની આશા ઉપર જે બાધ પોતાની જાહેનના પૈસા અડચણમાં નાંખે છે તે એક પ્રકારનો ગુન્દેમારજ થાય ■ એમ કહેવાને હરકત નથી. બહેનને આપું કરવાનું ધ્યનનાર બાધને “બાધ” સમજવાનું કંઈ કારણ નથી. સારંશ, જાહેને બને ત્યાં સુધી એવી જાનગડમાં ન પડવું એ ઠીક છે.

પરંતુ બહેનને બાધ ઉપર આવ્યા પ્રકારની મદદ કરવાનો પ્રસંગ ન હોય અને એક બાધને બીજાબાધ ઉપર અથવા જાહેન ઉપર મદદ કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો હોય તો તેણે કયા પ્રકારનું વર્તન કરવું ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર પહેલાં કરતાં જૂદો આપવો જોઈએ. તે મનુષ્ય જે ધણો દ્રવ્યવાન હોય તો અને તેને જગતમાં બ્યવહારની માહિતી હોય તો, પોતાના બાધએ અથવા બહેને જે ધંધામાં તે પૈસા નાખવા ચેત્ત્યા હોય તેમાં નફો ટોટો થવાનો ત્યાં સુધી સંભવ છે, અને પોતાના બાધને અથવા બહેનને અગે તે ધંધો કરવાનું સામર્થ્ય ક્યાં સુધી છે, ઇત્યાદિ વાતોનો વિચાર કરીને, પૈસા ફાળવવાનો ધણોભવ ન હોય અને પ્રસંગે તે પૈસા ફાળી મળ્યા હોય તો તે ભોગવવાનું પોતાને અગે સામર્થ્ય છે એવી તેની ખાત્રી હોય તો, જરૂર તે પૈસા તેમને આપવાને હરકત નથી. વિશેષે કરીને, અડચણને વખતે આવા પ્રકારની મદદ કરવાની હોય તો, સંકટમાં પડેલા મનુષ્ય વિશે સ્વાભાવિક રીતે ઉત્પન્ન થનારી દયાની બહુપ્રીતિમાં વળી વધારો થશે. તથાપિ આવે પ્રસંગે પણ શાયદનો અથવા પૈસા ફાળવે નહિ એ વિષયનું નિશ્ચિતપણું નહોતું તો પૈસા માગનારે અને આપનારે સારો વિચાર કરવો જોઈએ. કંઈ નથી તરેહવાર કલ્પના કઢાડીને તેમાં ક્યાં સુધી જસ આવે છે એ જોવા વાસ્તે કાઢેલી કપનીનું દેશનું નીકળવાનો ધણો સંભવ હોય છે. આવા અથવા બીજા કંઈ કારણથી ફાળી જવાનો ધણો સંભવ હોય એવા ધંધામાં પડેલા મનુષ્યે પોતાની અજ-

અથુ માટે પણ જીલના પૈમા કમીને તેડું નુમ્માન કરવુ ઠીક નથી
 છેક પાગમ મનુષ્યની સાથે થવુ જો આવા પ્રશ્ન વર્તન કરવુ બ
 રવું છે તો પ્રસક્ત બાધ સાથે સળધ દોષ ત્યારે વધારા સારધ ર
 હેવુ જોઈએ

બાધમાનુઓએ પ મગ કેટલી મદદ કરવી એ દાવચને વાગતે
 એમ વિશે સમનો નિચ્છા કરવો જોઈએ મારા મહત્વાગ કેટલાક છે
 કેવલ કરતામગવા થયેના દોષ અને કેટલાક છેમત અગ ન દયામા દોષ
 ત્યારે તેમનો બાધ મગ પામ્યો દોષ છે આની સ્થિતિમા અગ નદસામા
 રહેન । છેમગ ઉમર લાવમ થાય લાસુધી તેમ મા નિવામયામ માટે
 બહુનો અરથ કર્યો એ તેમના મોગ બાધમાનુ કર્તવ્ય છે એમ
 કહેવાને હકકન નથી તથાપિ પોતાના કુલુળી અતિથ્ય માધા ખુ
 રીતે ચરાનીને જો બહુગોના તમ્મ લગઆપવા ની સનડ હે । તેમજ
 તે કર્તવ્ય ઉત્પન થાય છે છેમ । વામાં આરે લાસુધી તેમની મધુપિખ
 ખામી ન રહે એની તમ્મરી કરી । ખરી એ માગાપના કર્તવ્ય દોષ છે
 એ જો તેમના હાથથી ન જો તો તેમના ઉમર લાવમ છેમ । ત
 રધી તેમો યોડી થ ની મદદ મળવી જોઈએ પગલુ પેતાના કર્ત
 વ્ય તમ્મ દુર્નમ કરીને એ કામ મુ સાર નથી મોટા છેમના શિ
 ક્ષાને માટે માગારે જો વધારે પૈમા અરથ કર્યા હશે તો પોતાના
 અગાન બાધો મા શિગવુ માટે પૈમા અરનીને તેમજે માગાપના
 ખેરખા થવુ જોઈએ બાધ બાધના કર્તવ્યો વિરે આપણા દોષની
 મમજીતી ધણી નમત્સરિક છે પ્રામતિ નીતિની નલ્લરે નિચાર મ્યો
 દેવના મોગ ની શમિ પ્રમાણે નાગાન બાધો તે ઉમર લાવક થાય
 ત્યા સુધી પાના જો તેમના શિક્ષણો માટે મદદ કરવી એના ક
 નતા કર્તવ્યની મર્યાદા કોઈ દિવસ પણ વધારે ચનારી નથી

જેમના નાતાનો સળધ આના મ તા પણ આથેનો દોષ અ

યવા જેમનો તેવો મૂળથી સંબંધ ન હોય તેમને પૈસાના સંબંધે મ-
 દદ કરવાનો વિચાર કરતાં પણ એક પંચમાં જન્મેલા કરતાં પરસ્પર
 સંબંધનથી હાલ ન થયેલ સંબંધ વધારે મહત્વનો મનજવો જોઈએ.
 આ દૃષ્ટિએ ધણા દિગ્ગજની મૈત્રી હોવાના કારણે જેમની સાથે વિશેષ
 પ્રેમનો સંબંધ જન્મ્યો હોય એવા મિત્રનો જેમની સાથે પોતાનો ધણો
 સંબંધ નથી અને જેમનાં વર્તન આપણને ગમતાં ન હોય, એવા
 સંબંધીના કરતાં, આપણા ઉપર વધારે દક છે એમ કહેવાને હરકત
 નથી. પોતાનો આત્મ અથવા મિત્ર અડચણમાં પડેલો હોય, અને તે
 અડચણ મનુષ્યની શક્તિ જઠારના કારણેથી અકલિપત પ્રાપ્ત થઈ
 હોય, તેમાંથી તેને હોશવશને વાંચે પૈસાની મદદ કરતા પહેલાં તે
 મનુષ્યના ગુણનો અને તેની પામેથી લોકોને યનાયક હાથધારો પણ
 વિચાર કરવો જરૂરનો છે. જે વખતે પૈસાની મદદ કરવાની તે અ-
 ડચણમાંથી છૂટકો કરવા સાફ ન હોઈને નવા એકાદ જોખમના કા-
 મમાં ધાસ્ય વાળે હોય, તે વખતે શાતપણે અગાડી પછાડીનો વિ-
 ચાર કરીને ચોખ્ખા દેખાય તે ઉપકાર કરવાને પ્રયત્ન રહેવું. જે મનુ-
 શ્યને પૈસા ઉછીના આપવાના તેની ચોખ્ખતા અને પ્રમાણિકપણું
 જોઈએ તેટલું છે એમ માની લીધું તોપણ તેના અમતું સામર્થ્ય,
 તેનું ધંધા વિધેનું જ્ઞાન, અને તેની કસંમત એનો વિચાર કરવો
 જોઈએ. વળી આ સર્વ વિચાર કર્યા પછી પણ તે ધંધામાં તેને અ-
 પજસ આપ્યો હોય તો શું પરિણામ થાય તે પહેલું જોવું જોઈએ.
 પરાંપકારનો વિચાર કરતાં રત્નર્થનો પણ વિચાર થવો જરૂરનો છે.
 આપણને જે સ્પષ્ટિત ત્યાગ કરવો પડે તે પોતાના સામર્થ્ય કરતાં
 વધારે હોય તો ખીજના મનમાં ખોટું લાગવાનો સંભવ હોય તોપણ
 સાફ નકારનો ઉત્તર આપવો એ કીક. આવી વખતે સર્વ પાતોનો
 શાંતિપણે વિચાર કરીને તે પ્રમાણે ચાલવું ધણું કાળુ હોય છે.

આપ્તોને અને મિત્રોને મદદ કરવાનો વળી પણ બીજો એક પ્રકાર છે તેમા અપ્રસક્ત રીતે મનુષ્યને પોતાના પૈસાને અને માન-મતાને ત્યાગ કરવાનો પ્રસંગ આવે છે પૂર્વે કહેલા પ્રકારમા રોકડા પૈમા આપવાના હોય છે અો આ પ્રકારમાં બીજા મનુષ્યને પૈસા આપવાનું સામર્થ્ય હોય નહિ તો તે આપવા રિમે દામી આપવાની હોય છે આ જમીનમીરીના પ્રસંગમા મનને નિશ્ચય કરવો પડે છે કદાચ છે પૂર્વે કહેલી આડમણના પ્રગને, મનુષ્યને પાચરો રૂપિયાની જરૂર હોય અને આપણને સો રૂપિયા આપવાની સવડ હોય તો આપણે તેટલુંજ દેઇ શકીએ છીએ પરંતુ આ જમીનમીરીના કામમા તોડબોડની જગા નથી અથવા એ સિવાય બીજો ઉત્તર આપી શકાનાનો નથી, અને જમીનમીરી રકમો પણ પાછું કરીને ઘણી મોગી હોય છે. એક મનુષ્યે પૈસા કરજે કદાચ અને તે તેનાથી પને નહિ તો બીજાએ તે બરવાનું કટુન કરવું, આ જમીનમીરીનો પ્રકાર અબણુ સો-દામા જડી આવે છે, અને તે રિમે નિશ્ચય કરવો એ સહેલું છે ડાલા મનુષ્યે આવી રીતે જમીન રહેવા કરતાં પોતેજ તેને તે પૈસા કરજે આપવા, એ ઉત્તમ માર્ગ, અને જો તે પૈમા આજ આપવાની શક્તિ અને ઇચ્છા ન હોય તો અમાડીનો જરોબર રીતે વિચાર ન કરતા જમીન રહેવું એટલે આજનું મૃત્યુ કાલ ઉપર ખમેડવું એમ થાય આવી રીતનું વર્તન પાછું કરીને છેક અવિચારી સોદા તરફથી પ્રકત થાય છે પરંતુ એકાદી મોગી જવાબદારીની જગા દોષને આ પવાની હોય તો, તેના હાથથી દોષપણ પ્રકાશની જલ્દાનત મનાર નથી એ રિમે જવાબદારીના પ્રમાણથી મોગી મોટી રકમોના જમીન દીધા સિવાય તેને તે જગા આપવી નહિ, એવો જો સદમરનો અથવા માઇ આપાની મડળીનો નિયમ હોય તે નિયમોને અનુસરીને જમીન ચવાનો પ્રસંગ અજીએ હોય તો મોટી પચાત પડે છે.

એક પદ્મે પોતાના મિત્રને અથવા આમને સારી નોકરી મળવાની તક આપી દોષ તો, પોતે જામીન રહેવાને નકાર કર્યો દોષ તેથી તે નોકરી જવાનો સંભવ દોષ તો તેને જામીનું તુકસાન કરવું એ નિર્દય-પણું એવું લાગે, પણ જીને પદ્મે જામીન રહીને પ્રસંગે આપણેજ આપણા ન્યાયની તૈયારી કરી રાખવી એ પણ મૂર્ખપણું અથવા તેના કરતાં પણ નાકાં એમ લાગે છે. સાધારણ પ્રમાણથી જડી આવે તે કરતાં અતિ ધણી અપગતા માણસોના અંગે આવ્યા શિવાય તેને જીન માણસની પરીક્ષા બરોગર રીતે કરવાં આવડનાર નથી, અને મનુષ્યની ખરી પરીક્ષા થયા શિવાય તેની વર્તણૂક વિશે ખાતરી આપવી એ જોખમની છે. મનુષ્યનું જાણઅંગ અને અતરંગ એ બેની વચ્ચે કાંઈ કાંઈવાર જામીન અસમાન નેટલો તફાવત દોષ, છે અને તે ઓળખી કાઢવાને માટે મનુષ્યને વધારે સાવધાની રાખવી પડે છે; પરંતુ તે રાખવી ધણા ખરાથી જનની નથી. લોકોને મુશ્કેલી કરવા નેવાં વર્તેન રાખવાથી અને હમેશાં મીઠું મીઠું બોલવાથી મનુષ્યના મનમાં તેનું કરનારા વિશે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેના તરફ મનુષ્યનું મન લાગે છે. પરંતુ જીનના મનને મુખ ધરીકે કુખ ધરી એ વિચાર ન કરતાં બેધડક આપણને યોગ્ય લાગે તેવું બોલનારા મનુષ્ય લોકોને અપ્રિય લાગે છે, વાસ્તવિક જીન પ્રકારનું વર્તનજ પ્રમાણિક પણાનું દોષ છે, પરંતુ ધણા લોકો પહેલા પ્રકારના વર્તનને પ્રમાણિકપણાનું લક્ષણ સમજીને આખરે રૂંધી પડે છે.

આ, અને આ બાગમાં કહેલા પૂર્વના પ્રસંગે પણ ઉપકારથી મનને નિરૂત કરવાને માટે મુખ્ય કારણ આપણા ઉપર આવજાળીને રહેનારા આપણા કુદુંજમાના મનુષ્યોના હક વિશે વિચાર થાય. મનુષ્યે જોઈએ તો પરાપકાર માટે અંમર્યાદ આદર્શ જતાવીને પોતા વિશે બને તેટલું બેધરતા રહેવું; પરંતુ જે મનુષ્યો વિશે તે જવાબદાર

હોય તેમના વિશે બેપગવા થયું એ કદી યોગ્ય થનાર નથી આ દેશભે મામાર વિચાર કમ્પાનો દર્દીએ તો એજ કેએક મનુષ્યને કે-ટલો કાનદો થાય છે, અને અગાડી કેટલા મનુષ્યનું કેટલું નુકસાન થનાર છે એ પહેલું જોવું જોઈએ આ દૃષ્ટિએ ધર્મી પ્રમગે કેમની પડ્યું સમ ન રાખતા તે બાબતમાં ન પડ્યું એમાજ ખરો પરોપકાર ધરો

હાલમાં આ અડચણ દૂર કરવાનું એક નવું ઉદ્દેશસાધન કેટલેક ઠેમણે ઉત્પન્ન થયું છે દર સાન કંઈક રકમ બરી એટલે અનેક પ્રકારના વિમા ઉનાગી દેનારી ગંડણીઓ જે પ્રમાણે આરે તાન્દ્ર સ્થાપન થએલીઓ છે, તેજ પ્રમાણે જે ગકમનો જાગીન જોઈનો દોષ તે ગકમના પ્રમાણથી દર સાન કંઈ એકઠા ઉપર રકમ લેઈને જાગીન દેનારી મડાઓ કેટલેક દેશને આપન ચરેલીઓ છે આવા પ્રમગની સરક દોષ તો જઠાણા અને ન્યાયી મનુષ્ય પોતાના મિત્રને વિના કારણ ત્રાસ આપનાર નથી, ન્મો આવી સગવડ છતાં પણ જો કાંઈ મનુષ્ય સગવાને તો ને મિત્રવને છારક નથી એમ સમજીને તેને એ કદમ નમ નો જ્ઞાન કહેનાને સકોનમાં પડવાનું કંઈ કાણુ નથી

અત્યાગ સુધી આત્મ મિત્રને પેસાની મદદ કરવાના કામમાં દૂર-દર્શી પમાના જે વિચારની આવશ્યકતા બતાવી તે વિચાર જમવનો સાધારણ અનુભવ જોને છે તેના મનમાં આવવા સરખો છે, પરંતુ વળી ખીજે એક વિચાર સદજ લક્ષ્યમાં આવવા જોઈ નથી તે પણ દેવે જરૂરનો છે આત્મ મિત્રના દેશાણુ માટે તેમને કંઈ રકમ આપવી જેમ કદી કદી ઇટ થાય છે તેમજ તેમના દેશાણુની હમ્દ કરવાની દોષ તો તેમને માગેલી રકમ તેમને ન આપવી કદ છે આવા પ્રસંગે દરમિત રકમ ન આપવાને જે ખીજા કારણુ કલા છે તેમાજ વળી કાંઈ માગનારનું દેશાણુ કમ્પા વિશેની હમ્દા એ નિશીય કાળુ છે

ધણા લોકોને કિર્તિની ઇચ્છા વાળી કરતાં વધારે હોય છે અને તેને લીધે તેના સર્વેશ્વર નાશ થવાનો સંભવ હોય છે. આવા લોકોને શુદ્ધિમાં લાવવાની ધણી આવશ્યકતા છે. કર્મને રકમ માગનાર ધણા લોકોને તેમનાજ કલ્યાણ માટે તે ન આપવી એ સાફ. કારણ ધણું કરીને જેમને અજે પૈસા મેળવવાનું સામર્થ્ય હોતું નથી તેમનેજ તે ઉછીનું માગવાનો પ્રસંગ આવે છે. કર્મને પૈસા આપવાના હોય તો જેમને અજે તે કમ્પાઇ ને પેદા કરવાનું સામર્થ્ય હોય તેમનેજ તે આપવા વાળી થાય એમ સાધારણ પ્રમાણથી કહેવાને ફરકત નથી. જેમને પૈસા મેળવવાનું સામર્થ્ય નથી તે કર્મને લીધે વધારે વધારે સંકટમાં ડુબી જાય છે, તેથી આવા લોકોને કર્મ ન આપવું એટલે તેમનું સંકટથી રક્ષણ કરવાનું થાય.

કર્મને પૈસા કાઢીને તેના ઉપર વ્યાપાર ધધો અથવા દારૂખાના ચલાવનાર મનુષ્યની રિયતિ ધણી શોચનિય હોય છે. એકના પૈસાની મુદત થઇ એટલે બીજાના દેવા દહાડીને તેને આપવા, અને તેણે તાગાદો કયો એટલે ત્રીજા પાસે જતું, એવી તેની હમેશાં રિયતિ હોય છે. પ્રમાણિક મનુષ્યનો તો કાળજીએ અર્ધો જીવ ઉડી જાય છે. પોતાનું સારી રીતે ચાસે નહિ તો એટલા લોકો આપણે માટે વિનાકારણ ડુબશે આ વિચાર રાત્રી દિવસ તેના મનમાં ઘોળાતો રહે છે. આવા લોકોના મુખમાંથી દુઃખના અને કાળજીના ઉદ્ગાર અનેક પ્રસંગે નીકળે છે. આ સર્વે વાત મનમાં આણીને ધણે પ્રસંગે બીજાને તાકાલિક સુખ આપવાની ઇચ્છા ન કરતાં તેના હમેશાંના સુખ તરફ લક્ષ આપીને તેમણે મગેલા પૈસા ન આપવા એ ઉત્તમ છે.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ગરીબોને મદદ.

પરોપકાર આ શબ્દનો ધણા લોકોના મનમાં જે અર્થ આવે

જે તેનો આ પ્રદર્શનમાં વિચાર કરવાનો છે. મરીબને મદદ કરવી એટલેજ પરોપકારનો અર્થ છે એવી જો સમજાવત ન હોય તોપણ પરોપકારનો મુખ્ય ભાગ તેજ છે એવી ધણાજાણની સમજાણ છે. પરોપકાર કરવાનો એટલે અગાડી પછાડીનો વિચાર ન કરતાં મરીબ સ્થિતિમાં આવનાન મનુષ્યને ઔદાર્યથી જોઈએ તેટલું આપવાનું એવી કલ્પના ધણા લોકોના મનમાં આવે છે. પૈસા અથવા પૈસાથી વે-
સાથી મળનાન પદાર્થ અનાયતે આપીને તેમને પોતાની સાગણી બ-
તાવવાના પ્રકાર લોકોમાં એટલા જવા ટેવાઈ ગયા છે કે, અશિક્ષિત લોકોના અને વિશેષે કરીને મરીબ અવસ્થામાં રહેલા મનુષ્યના મનમાં બીજી રીતે મરીબો ઉપર દયા કરવી રક્ષ હોય એમ આવતુંજ નથી.

આ પરોપકારનો પ્રકાર અનેકો પૈકી એક છે એનું આ પુરાત-
કમાં જે અનેક પ્રકરણોમાં દર્શાવ્યું છે તે ઉપરથી સહજ ધ્યાનમાં આવ-
વશે. મરીબોને મદદ કરવાના ત્રણ પ્રકાર હાલ અવધારમાં છે પહેલો પ્રકાર
કેટલાક દેશોમાં મરીબોને મદદ કરવા સાર લોકો ઉપર નિરાળો કરે
મેસાડેલો હોય છે, અથવા દેશના એકંદર ઉત્પન્નમાંથી કંઈ બાબ
મરીબોને આપવા માટે જૂદા કહાડેલો હોય છે. આ પૈસાની વ્ય-
વસ્થા સરકાર મારફતજ થાય છે. બીજો પ્રકાર, જ્ઞાનગી મંડળીઓ છે.
આનાપો ઉપર ઉપકાર કરવા સાર પરોપકારી લોકોએ ધણે ટે-
કાણે મોટી મોટી મંડળીઓ સ્થાપન કરેલી છે. લોકોએ પોતાની
કમકા પ્રમાણે આપેલી જક્ષીસની વ્યવસ્થા આ મંડળીઓ ત-
રફથી કરવામાં આવે છે. થીમત લેકો આવી મંડળીઓને ક-
ઈ વિશેષ કામ કરવા માટે મોટી મોટી જક્ષીસો પણ આપે
છે. પ્રલેક મનુષ્યે જ્ઞાનગી રીતે મરીબોને મદદ કરવી એ ત્રીજો પ્ર-
કાર ॥ આવી રીતની મદદ કંઈક પ્રસંગે દ્વિત્વ અવસ્થામાં રહેલા
અને જેના સજા પૂર્વે માહિતી છે એમ આજ્ઞ મિત્રને અથવા એ.

જાળીતા મનુષ્યને કરવેમાં આવે છે; કાંઈ કાંઈવાર તો એક ગાદિતી ન હોય એવા બીજારીઓને કરવામાં લાગે છે. આ તથા પ્રકારનો ઉપર આપેલા અનુક્રમે વિચાર કરીએ.

લોકો ઉપર કર બેસાડીને તેનું ઉત્પન્ન મરીઓને વહેચી આપવા સંબંધી આ પુરતકના પૂર્વના ભાગમાં ઘણું વિવેચન કરેલું છે. એ માટે સરકારે આ ભાંજમમાં પડતું એટલે પોતાના કર્તવ્યની દ્રષ્ટિ ઉલ્લેખન કરવું થાય, એટલું આ ટેકાએ કશું હોય તો તે પૂરતું છે કેટલાક દેશમાંના કંઈક પરપરાના વહીવટને લીધે આવા પ્રકારના કરમાં કંઈ ન્યાયનો અંશ હોઈ શકે, વળી આવિ વાતનો દમણાંજ નિરાભે વિચાર કરવામાં આવશે; પરંતુ આ અપવાદ છોડી દીધા હોય તો મરીઓના ફાયદા માટે લોકો ઉપર કર બેસાડવો આ વાતનો સરકારના કર્તવ્યમાં અંતર્ભાવ કરવામાં આવી શકશે નહિ. પોતાના અમલ નીચે રહેનારી વ્યક્તિનું અને વ્યક્તિ સમુદાયનું દેશમાં અદર અદર ઉપરિચિત થનારી ધામધુમથી અને પરચકથી સંરક્ષણ કરતું, એટલે સમાજના અસ્તિત્વને અતિઆવશ્યક હોય તેના કરતાં વધારે ત્રાસ કોઈનો કોઈનેન થતાં સર્વેને પોત પોતાના વ્યવહાર ચલાવતાં આવડી શકે એવી વ્યવસ્થા કરવી, એ સરકારનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે, એવું પહેલાં કહેલુંજ છે. સરકારનું વળી બીજું એકજ કર્તવ્ય છે, તે જમીનની વ્યવસ્થા સંબંધી છે. સરકારે પોતાના તાબામાંની જમીનના ઉપયોગને બદલે એવા પ્રકારના નિયમ કરવા જોઈએ કે, તેના થોડે જમીનની રામાયિક માલીકીનો ઉપયોગ કરનારી જે સમાજ તેના હિતને કાંઈ પણ રીતે ધક્કો પડેલો નહિ. આ સરકારનાં કર્તવ્યો કમુલ કર્યા હોય તો, પ્રજા પૈકી એક વર્ગમાંના લોકોને મદદ કરવા માટે જોઈત વર્ગમાંના લોકો ઉપર કર બેસાડવો, એટલે મર્યાદાની બહાર જતું થાય છે, અને બીજા વર્ગમાંના લોકોના હકને કાચુ વિના વિદ્ધ કરવાનું થાય છે, એ

સહજ દેખાઈ આવશે

આ નિવાનતને અપવાદ એવી કહી વાળાં છે અને તેનો દમસ્કાન વિચાર કરવામાં આવશે, એમ ઉપર દેડે છે આવના વૃદ્ધાવધાનના કે-
ટલાક દેશનીનેની જમીનના વધી રહ્યા છે એમાં અવધા અમિયા-
રમાં મેકામાં ઉગાડ, ફાન્સ વગેરે દેશમાં જમીનના ગાલીક જૂદા
દેશને જમીનને બેનાના ગુણ મધ્યસ્થ લેખે જેમને “અર્થ” એમ કહેતા
તેમની જે જમીન ઉપર યોગીક સત્તા હતી આપણે અહીં વર્તિત મામલ
કરનાર અને કનિષ્ઠ પાત્ર કરનાર એમની જેવી વ્યવસ્થા છે તે ધ્યાનને
મળતી કહીને વ્યવસ્થા હતી જમીનના પ્રતીક બામ ઉપર બેઠાના ગુ-
લામેનો તે જમીન સાથે કામગીરી સંબંધ હતો અને તેના વ્યવસ્થા કઈ
બામ ઉપર તેમનો દેહ હતો. પૂર્વના અવિદ્ય જમીન વેચતા એટલે
તેની સાથે તે શુદ્ધામ સુદાં નવ અગિકના તબાગા જતા પછીથી
તે શુદ્ધામની વ્યવસ્થા નહીં કરવામાં આવી, અને તેમનો જમીનનો
દેહ તમામ દાદાડી નાખવામાં આવ્યો એનો મોખલો તેમને મળવા
માટે ફટલોક વખત મળ્યા પછી એક દાવો કરવામાં આવ્યો, અને
તે દાવોથી એક જૂદો કાર બેસાડી દેહને તે મરીબ લોકોને વહેંચી
દેવાની શરૂઆત થઈ. આ મરીબ લોકોમાં પૂરે જમીન બેઠાના
લોકોના વચ્ચેનો પલો સમુદાય હતો આ રીતે તે લોકોને તેને તે
લોકો રહેવાને ઉત્તેજન મળ્યું, અને તેમનો જમીન ઉપરનો દેહ જો
કે નહીં થયો તોપણ પેસાને રૂપે તેમને યોગ્ય મોખલો મ-
ળવા માગ્યો

આ કાવદાને “મરીબોને મદદ માટે દાવો” એવું નામ આ-
પ્યું હતું પહેલાના કાવદામાં સુધારો કરીને તૈયાર કરેલો કાવદો જા-
લમાં પણ અમલમાં છે આ કાવદો કઈક નવાગ તત્વોને અનુસ-
રેને છે, અને તેને અન્વયે પહેલાના સર્વે લોકોના વચ્ચેને જે

પેલા વહેંચવામાં આવે છે તેને કુલ પંચોપકાર એ મથાળામાં ધા-
લવા મેલ્ય નથી. ખેડુનો તરફથી જમીન ઉપરનો તેમનો દક તદ્દન
કંદાડી લેઇને મન માલિકી જમીનવરોને અપવાની વ્યવસ્થાએ અન્યાય
થયો હતો. તે અન્યાય દૂર થઇને મરીગોનો દક તેમને પાછો મળે,
અને વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યને તો કોઇપણ પ્રકારની અસ્યબ્ધ આપે નહિ,
તે માટે આ આવી અપ્રત્યક્ષ રીતિની નથી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી.
કનિષ્ઠ પારખ કરનારને વરિષ્ઠ પારખ કરનારના જુવન નામે રદા સિવાય,
આમે એવું ન દેખાતો જાન્યોમાં જે દેવ ઉત્પન્ન થાય છે તેને લીધે
દેશનું થર્લું નુકસાન થાય છે. આવો જમીનદાર અને ખેડુનો સંબંધ
નક્ક થવાને લીધે ઈચ્છાંક દેશને ધજો કાપેલો થયો.

સરકારની દેખરેખ નીચે આવનારી આ વ્યવસ્થામાં ન્યાયનો આશ
છે ખરો, તથાપિ તેમાં અન્યાયનો પણ આશ પેસવાને લીધે ઘોઠાળો
થયો છે. આરંભમાં જે કે આ કાયદા પ્રમાણે મદદ કરવાને યક્ષ
જમીનદાર પાસેથી કર લેવામાં આવતો, તોપણ આગાડી આ નિયમ
કાલેજ રહ્યો નહિ, અને જમીનદાર સિવાય ખીલ્લાં મનુષ્યો ઉપર પણ
તેનો બોલને પડવા લાગ્યો. વળી તેને લીધે આ વ્યવસ્થાને એક વર્ગના
કાયદા માટે ખીલ વર્ગ ઉપર કર બેસાડવાનું સ્વરૂપ આવ્યું.

વળી પણ ખીલે એક અન્યાય આ વ્યવસ્થામાં પેઠેલો છે,
અને તે પેસશે અપરીક્ષ્ય હતો. જમીનદાર અને જમીન ખેડનાર
લોકો એમનો સંબંધ જે વખતે નક્ક થયો અને જમીનનો સર્વ
દક જમીનદાર તરફ ગયો તે વખતે તે મજૂર લોકો (સર્ફમ) આખા
દેશમાં પ્રગયો અને તેઓએ ચોરી, માગમારી, લુટાલુટ વગેરે કરીને
પોતાનો નિર્વહ કરવાની સરખામ કરી. આ સ્થિતિ જે વખતે દુ-
સદ લાગવા માંડી, તે વખતે મજૂર લોકોએ પોતાનો દેશ છોડીને
જતું નહિ એવો કાયદો કરવામાં આવ્યો, અને જેમને કામ કરવાની

શક્તિ ન હતી તેમને તેજ મુનકમાંના લોકો પાસેથી કર લેકે તે મ-
 III આપવની સરખાત યદ્ય પછીથી જે “યુઅર રેટસ” એટલે ગરીબો
 માટે કર સર ચોં તેનો આ મૂળ પાથો આરબમાં જેમને કામ
 કરવાની શક્તિ ન હતી તે લોકોને ફક્ત મદદ કરવામા આવતી, પણ
 વસ્તુનિકે હક કહીએ તો પડેના જે સર્જન લોકોનો જમીન સાથે
 સબંધ હતો તેમના વચ્ચેનો માત્ર હતો. આ રાઈસ લોકોનો જ-
 મીન સાથેનો સબંધ છૂત્રીને ઘણા વર્ષ યદ્ય ગયા હતા, તેથી, અને
 સઘળા દેશમાં આરે તરફ એ લોકો હોવાને લીધે, તેમને હક હાવે
 એ કામ અમલસિા હતુ આગળ “યુઅર રેટમ” ની વખતે તો
 સઘળો ધોગલો થયો જે પ્રમાણે જમીન ઉપરજ તે કર બેસાડવો
 થોડા ટોવાથી તે બીજા ઉપર પણ બેમી ગયો, તેજ પ્રમાણે તેનો
 ફાયદો પણ ગમે તે લોકોને મળવા લાગ્યો. એટલે ઉપર કલા પ્ર-
 માણે એક વર્ગના ફાયદા માટે બીજા વર્ગ ઉપર કર બેસાડવાનું
 તેને સ્વરૂપ આવ્યું.

ઉપકારને હકનું સ્વરૂપ આવ્યું એટલે ઉપકારો અને ઉપકૂળ
 એ બન્ને મધ્યે પણ અનિષ્ઠ મનોવિકારનો ઉપદ્રવ થાય છે એ પડેલા
 હહેલુંજ છે કેમ પણ દેશમાંના પ્રત્યેક વ્યક્તિના જમીન ઉપરના
 હકની અવરજા ને બીજી રીતે કરવામા આવે તો પરોપકારના કા-
 મનો સરકાર પાસેથી સબંધ છેક તોડી નાખવો એજ માફ હાલ
 જે ઠેકાણે સરકાર વરફ પરોપકારના કામ છે ત્યાં તે અવગ્યાનું કે
 ટુ નગર પરિણામ થાય છે તે જોઈએ.

મધ્યપણ દેશમાંની જમીનની મર્યાદા તે દેશમાં રહેનારા સર્વ
 લોકો પાસે હોવી જોઈએ સમુદ્ર, સરોવર અથવા નદી એમને હદાપીને
 કે પૂરીને અમરો તૈયાર કરેલી જમીન હોય તેના ઉપર માત્ર સર્વ લોકોની
 સત્તા રહેનાર નથી દેશમાંના સર્વ લોકોનો સ્થાની જમીન ઉપર જે હક

પડેએ છે ને દાક્ષમાં જે વાવેતર સ્થિતિમાં તે જમીન દોષ તે સ્થિતિમાં પડેએ નહિ; પણ વાવેતર કરતાં પડેએ તે જમીનની જે સ્વાભાવિક સ્થિતિ હતી તે સ્થિતિમાં પડેએ છે. આ દૃષ્ટિએ પ્રત્યેક મનુષ્યને તેના ભાગની જમીન પાસેથી તે સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં હોત તો જે ઉત્પન્ન થયું હોત તે મળવું ન્યાયનું છે. કેટલાક લોકોનું એમ કહેવું છે કે, દેશપણ દેશમાંના લોકોનો નિર્વાહ ત્યાંની જમીનના ઉત્પન્ન ઉપર થવો જોઈએ, અને મનુષ્ય શ્રમ કરે. અથવા ન કરે, તેને એકદર જમીનના ઉત્પન્નમાંથી નિર્વાહનું સાધન મળવું જોઈએ. પરંતુ આ કહેવામાં વધારે માત્ર નથી. જમીન ઉપર શ્રમ કર્યો હોય તોજ તેમાંથી ઉત્પન્ન થાય, અને એને માટે જે શ્રમ કરવો ન હોય તેનો ઉત્પન્ન ઉપર દક પડી રહેતો નથી. ઉપર કમ્પ્રા પ્રમાણે સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં જમીનમાંથી જે ઉત્પન્ન થવા સરખું હશે તે ઉપર તેનો દક રહેશે. પરંતુ દાતની સ્થિતિમાં લોક સંખ્યા અતિ ઘણી વધવાને લીધે તેનો ધણો થોડો અંશ પ્રત્યેકના ભાગમાં આવશે અને તેથી તેના નિર્વાહને કહેના સરખી મદદ થવાની નથી.

મરીખ લોકો જીવન અને સચકત હોય છે ત્યારે સમાજ માટે શ્રમ કરે છે. એ માટે તે જદ અથવા ચકિત દીન થાય તો સમાજે તેમનું સંરક્ષણ કરવું થોડું છે એવી કેટલાક લોકોની સમજ હોય છે. સોસિયાલીસ્ટ લોકોના મત પ્રમાણે જ્યાં અવરથા વાસેથી દોષ, એટલે શ્રમ અને તેનો મોળદલો એ બેની વચ્ચેનો સંબંધ જ્યાં કૃત્રિમ ઉપાયથી દૃશ્યતામાં આવેલો હોય, ત્યાં એવી અવરથા દોષી ન્યાયને અનુસરીને ચરો; પરંતુ મનુષ્ય સમાજની દાતની જે સ્થિતિ જણાઈ આવે છે તેમાં પ્રત્યેક મનુષ્યને અસાચકતીથી તેના શ્રમના જે કિંમત હરે તે મળે છે, અને આવી રીતે શ્રમનો થોડો મોળદલો લીધા પછી તે મનુષ્યનો સમાજ ઉપર કોઈપણ પ્રકારનો દક રહેતો નથી. જદપણ માટે અને અચકતપણ માટે તદ્દનીર કરીને રાખી

મૂકવાની હોય તો અગમા સામર્થ્ય હોય તે વખતે મળનારી મરુ-
રીમાથી શિનક ગળી મૂકવી વળી આ લોકોને એવો એક ઉત્તર
આપવા સરખો છે કે, હાવમા મળનો મળનરો મોગલો તેની ચો-
ગતા કરના કમી હોય તો તેનું કારણ મુખ્યત્વે કરીને હોયોગી લોકો ત
રશથી અનુભવ રીતે નિરૂપોગી લોકોના પોપણને મળનારી મદદ થાય
કારણ જે લોકો શ્રમ કમ્મા નથી તેમને નિર્મલના સાધનો પૂરા પા-
ડવાથી શ્રમ ક નાન લોકોને તેની તગી પડે છે નિરૂપોગી લોકોના
પોપણ વાસ્તે જે વખતે સમાજની શક્તિનો અપવ્યય થાય છે તે
વખતે તેનું પરિણામ ખાઈ પીને મુખી રહેનારા મનુષ્યો ઉપર થતું
નથી, પણ જેમની દ્રમેશા હાથ મો સાથે ગાંઠ પડેની હોય છે એના
મનુષ્યો ઉપજા થાય છે નિર્મલના સાધનો જે એકદર જયો હોય
છે તેમાથી નિરૂપોગી લોકોના પોપણ સાથે કંઈક અશ નોકગી જાય
છે મધ્યમ ગિયતિમા રહેનાર લોકો પોતાને જરૂરનો ભાગ કાઢી લેછે,
અને ગાંઠી રહેનો ગરીબના ભાગમા આવે છે આ નિરૂપોગી લોકો
તરફ જનારો અશ જે તેમના તરફ જવા દીધો નહિ તો તે ગરીબ
મજૂર તરફ જશે અને તેમને તેમની જરૂરવરથા આટે કંઈ તજવીજ
કમ્તા આપશે

ગરીબનો પક્ષ લેધને સદનાર કટનાક લોકોનું એવું કહેવું
છે કે, દિવસે દિવસે લોકોની સખ્યા વધે જાય છે, અને ધણા
લોકોને કામ મળતું નથી, આ તેમનો દોષ ન હોવાને લીધે તેમના
નિર્મલની ચોઈ કરી આપવી અગત્યની છે આ ઉપર પહેલો
ઉત્તર એ કે, જેટલી જેટલી આ લોકોના નિર્મલની સોઈ થાય
તેની તેની લોક સખ્યાની વૃદ્ધિ વધારે વધારે થતી જશે
આ સળધી બીજો ઉત્તર એ આપવામા આવશે કે, કોઈ પણ
દેશમાના લોકો તરફથી યનાત કામનો એકદર સરનામે જે

દમેશાં કાચગ રહેવાનો હશે, તોજ આ હદેશમાં કંઈ અર્થ છે એમ કહી શકાય. પરંતુ દેશમાંના લોકો તન્દથી યનાઈ એકંદર કામ લોક સંખ્યા સાથે વધારી શકાયે અને અધિક વધેલા લોકોનો નિર્વાહ અધિક વધેલા કામ ઉપર થઈ શકાય. કેટલાક લોકોએ આગમુ રહેવું અને તેમના પોષણ વાસ્તે જીનને વાજળી કરતાં અધિક કામ કરવું આ હદેશમાં કંઈજ માત્ર નથી.

કેટલાક લોકો તન્દથી ગરીબોને મદદ કરવાની વળી એક સુક્તિ સુવત્તામાં આવે છે. પ્રત્યેક સમાજમાં રાગી, અચક્ષુ, કમનસિયવાન, તથા જુદા એવા કેટલાક લોકો હોયજ, અને આ લોકોના મન પ્રમાણે તેમને સમાજે મદદ કરવી યોગ્ય છે એ મદદ સરકારના પૈમામાંથી મગારે નીમેલા અધિકારી તન્દથી પૂર્ણ ચોક્કથી થઈને થવી જોઈએ, એટલે પ્રત્યેક ગરીબ અવસ્થામાં રહેવા મનુષ્યની રિયતિ વિશે નિશ્ચય સખવા સાચક માદિની મેળવીને નેને મદદ કેટલી કરવાની એ તે અધિકારીઓએ નિશ્ચય પૂર્વક હચવવું જોઈએ. એ વ્યવસ્થા સુવત્તામાં લોકો સરકારી અધિકારીઓને પ્રમાણિક માની લે છે પરંતુ અનેક પેઢીઓનો અનુભવ કેવળ નિમ્ન છે. ધણું કરીને પમારદાર નોકરોનો હોશ જોડલો ઝોટો શ્રમ પડે તેટલો વલ્લ કરીને પોતાનો પમાર ખીસામાં મૂક્યો એવા હોય છે. એવા લોકો ગરીબના સ્વમાવનો, વર્નનનો તથા રિયતિનો જારીકાઈથી શોધ કરવાને યોગ્ય છે એમ સમાજનું બૂધ બરેલું છે. તેજ પ્રમાણે લોકોએ ખાનગી રીતે પોતાના પૈસાની વ્યવસ્થા ચલાવવા કરતાં તે સરકાર મારફત નીમેલા અધિકારી તન્દથી વધારે સતોષકારક રીતે થાય એવી આશા રાખવી વ્યર્થ છે. સરકારી નોકરોના વર્નન મંજાથી સરકારી રીતે સખેલા સરકારી દફતરોના શ્રમ લેખ અને આ વિષય ઉપર લખેલા પુસ્તકો વેળા હોય તો એવું જાણી આવશે કે, પચાસકરનાં કામ સરકારને સોંપવાની

તેમને ઘેર ધર્મના પૈસાએ નિભાવવાનું થાય છે.

ગરકારની દેખરેખ નીચે ગરીબોને મદદ કરવાનું કામ એ દાર-
ગોશી વાજગોશી કરતાં શાસ્ત્રનું અર્થનું છે, એ કમ્યુનિસ્ટનાં શાસ્ત્રનું
જરૂરનું છે. પહેલું કારણ, પૈસાની વહેંચણી કરવાના કામમાં ધનારી
અધ્યવસ્યા. એ અધ્યવસ્યા મળતું અધિકારદાર અનિવાર્ય છે, અને તેને
હીંચે પુરુષના નામ જામ થાય છે. એ કામ જંગમના ઉપર આધાર રાખીને
મોપેલું દોષ છે તેમને અત્યંત નિરાશિત આ કામના સાચા નાનાપણા ઉપર
આધારીને ન રહેવાને લીધે તેમના હાથથી કાળજી પૂરેક વર્તન બની
આવતું નથી. જે લોકોને મદદ આપવાની બીજકુલના આગરવાળતા ન
દોષ તેમને તે આપવામાં આવે છે, જેમને થોડી મદદથી કામ થ-
વા ગરમું દોષ તેમને વધારે મદદ કરવામાં આવે છે, અને જંગમને
વિશેષ મદદની જરૂર હોય તેમને ધણી થોડી મદદ મળે છે, અથવા
પ્રમત્તે મુશ્કેલ મળતી નથી. જીવન કરમ. આ કર વનુદ કરીને

૦ પહેલા તો આ જગત પૈસાના થાંભલું દુરુપયોગ થતો હોય તે નિષે
દેક મ પકારનો લેખ નીચે દબા પ્રમાણે :

“ અણગમી લોકોને તો આ દુઃખ ન ખૂદ એવા પોતાના દુઃખના પૈસા છે
એમ કામગીરી દુઃખ લોકો પોતાના બાન મળવા માટે અધિકારીઓને ત્રાસ
આપના દુઃખ દુઃખાદી લોકો પોતાના દુઃખચારથી ધોરણ ઉઠારને સાથે લઈ
જઈને, નિર્વજ પહે તેમને બતાવીને તેમના અને પોતાના પેટની પાનુ તજ-
વીજ દી લેતા દુઃખ. અને આગમુ લોકો પોતાના વાગે આવે ત્યાં સુધી
અવરજ વાઙ્ગ્યને નેચતા દુઃખ મૂળ સીધુડો આ મદદ ઉપર જગત કરતા;
ધાર, ટોળીવાળા લોકો, અને દુઃખચારી રીતો ધમકી આપીને એ મદદ મેળ-
વતા; નામ દરજાના અધિકારી લોકો લોકપ્રિયતા સ પાડન કરવા વારને જો-
ઈએ તે પ્રકારે દુઃખ ચોકનો રાખીને પૈસા વહેવતા, સાચા લોકો નહારા લો-
કોમાં દુઃખ જતા; ગરમાળ વાનુઓ એ આનુજ રીતે દીડીઆ લોકો પો-
તાની અનબીયર સંતતિ માટે પાનુ પ્રત્યેક ઉઠાસા બદલે અઠવાડીઆમાં
દોઃ ગ્રીહી ન લેઈ જતા.

સરકાર મારફત જીવનથી લોકો પાસેથી કર નસુવ કરી લેઇને તેમાંથી ગરીબોને મદદ કરવી એ જોટલું અનિષ્ટ છે, તેટલું ખાનગી મંડળ સ્થાપીને તેમની મારફત લોકોએ પોતાની જુગીથી આગેવા કાગાનું ફંડ જમાવીને ગરીબોને મદદ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો અનિષ્ટ નથી આ વ્યવસ્થાથી પણ નફાં પરિણામ થાય છે અને કેટલીક વર્ગોમાં તે ઉપરના કરતાં પણ નફાં પરિણામ થાય છે કારણ જીવનને લીધે ઘનાઈ નફાં પરિણામ જો કે આ વ્યવસ્થાએ નષ્ટ થાય છે, તોપણ મુખત્યાર મારફત પૈસાની વહેંચણી કરવાનો પ્રકાર તેવોજ હાયમ રહે છે અને તેને લીધે ઘનારો અન્યાય દૂર થતો નથી. સરકાર મારફત કર એસાડીને વ્યવસ્થા કરવાની હોય છે તો જોટલા મોટા મોટા હામદાર અને હાથ નીચેના નોકર રાખવા પડે છે તેટલા જો કે આ ખાનગી મંડળોની વ્ય-

તે બાજ લેતો, અને ગરીબોને અનિશય નુકસાન કરનારો એવો જે અનાજનો કાયદો તે રદ કરવા મોટું મન થઈ ખરપટ કરનારો એવો આ એકલ પાઠ્ઠી હતો. તેના પરોપકાર વિષે સ રાય લેવાની જગાજ નથી તેનો અનુભવ પણ ધર્મી વર્ષનો અને ધર્મી પ્રકારનો હતો. પ્રાચીનમાં તે જીખાદીનો મિત્ર હતો અને તેમની વળી તે લડતો હતો આજ પડેલાના મળીના કાયદાથી ગરીબો ઉપર વધારે જોડું પરિણામ થયું એવી તેની ખાતરી થાય, પણ જ્યારે જૂના કાયદામાં મુદ્દારો થઈને ગરીબો મોટું નવો કાયદો કર્યો, તે વખતે જી. જે સર્વે કેસો તે રાફતા પડેલાં તેજે પોતાના પારિસ (એકપાદીના અધિકાર નીચેના પ્રદેશ)માં રાફ કરવાની પરવાનગી મેળવી, અને પૂર્વના કાયદાએ કરતું વસુલ જે સખસે પોંડતું હવે બસેપોડ ઉપર આપી મૂક્યું એટલું કરીને પણ તેજે તે પારિસમાં લોકોને સતિથી રાખીને દિવસે દિવસે તે લોકોને ઉદ્યોગ ઉપર પ્રીતિ અહ્યાની સારી સ્થિતિમાં આણ્યા, અગાડી તે મુખજ વર્ષમુથી આ કરની વ્યવસ્થા કરનારી મંડળોનો અધ્યક્ષ હતો, અને તેને લીધે તેને સર્વ પ્રકારનો અનુભવ મેળવવાની સારી જોગવાઈ મળી હતી એ અનુભવનો ઉપયોગ તેજે “ ગરીબના કાયદાના કારણેનું પરીક્ષણ ” એ નામના ચાર નાનાં નાનાં પુસ્તકો લખવામાં કર્યો. તે સર્વેનું એકદર વલણ, આ કાયદાની વિરજ્જડ

વગ્યા માટે નાજસા ધરના નથી, તોપણ આ મનગીરો કારણાગ પધ
 થોડો ધનો તેનું ધોરણ ઉપર લાવના પડે છે સિવાય ઉપકર્તા અને
 ઉપકર્ત્રીય એમનો પ્રત્યક્ષ સંબંધ થતો નથી પ્રત્યક્ષ પરોપમત્વીકતા
 બંધિક દ્વિયાત્મી એ પ્રમાણે જાનેના મન ઉપર ઉત્તમ પ્રતિના નીતિ
 સરમગ થાય છે તે પ્રમાણે આ મુખ્યાગ માન્યતા દરેના પરોપકારે
 થતા નથી ઉત્કૃષ્ટ કૃતિનાક અર્થીતિ કાક પ્રથ ને માન નામશ મો
 છે આ વ્યવસ્થામા કૃત્વ પ્રમરના થે ટાળા થાય છે તે જુઓ

દાદામાં આવે છે કે, ઘાતું કરીને જે લોકો નમ્રતા રહે છે તેમને એક ને દામ કરતા આવડતું નથી, અથવા દામ કમ્બાની તેમને ઇચ્છા થતી નથી. આ લોકોની સ્થિતિ વિશે ધનુષ્ય જીનેને લાગણી થતી છે, અને આનો અર્થ દોષ તેઓ સમાજને માટે મુકે છે, પરંતુ આ લોકો પૈકી ધનુષ્યમ એક નિરપેક્ષગી દોષને તેમને તેજ સ્થિતિ યોગ્ય દોષ છે તે તેમના ધ્યાનમાં આવતું નથી. જીજ્ઞ એક વાત આ ઉપરથી મિત્ર થાય છે તે એ કે, આ નિરપેક્ષગી લોકોને કુદરતી રીતે યોગ્ય શિક્ષા મળેને તેમની આંખો ઉઠકવાનો અભવ હોય છે, તે આ પરોપકારી મંડળોના પ્રયત્નથી નહીં થાય છે.

જેમને મદદ મળવા માટે જોખનીઅગાડી જીનેમાં જનાવવાને શરમ લાગે છે એવા સુગીય ગરીબ ગતુઓ એક જાતુએ રહીને, જે વખતપૂરે વેપ કરીને તેની સારી જનાવણી કરે છે તેમને દાદ મળવાને લીધે દોષીપણને ઉત્તેજન મળે છે, અને મદદ મળવા સાથે ગતુઓના ધાર્મિકધણનો સંબંધ હોવાથી તો તે સિખરે પહોંચી જાય છે. ધાર્મિકધણો અને અધ્યાત્મ જોગી સ્ત્રીઓ જુદા લોકોની દોષી હાજરમંડિને અને ધર્મન્યા આ વેપને જૂઠો જાય છે, અને તેમના ખીણાં જાગૃત્તાથી ખુશ થઈને તેમને ઉદાર મદદ આપીને તેમના આશ્રિતોથી તૃપ્ત થાય છે. આ રીતે સત્તાને શિક્ષા અને દોષને જાણીમ મળે છે. આનું પરિણામ લોકોને અનીનિતું વર્તન કરવાને ઉત્તેજન આપતું એમ થાય છે એ કહેવાની જરૂર નથી.

પ્રિયતી ધર્મના અનેક પથમાં, ગરીબોને મદદ કરવાને અને તેમનામાં પોતાના ધર્મમતનો પ્રસાર કરવા માટે જે ચડસાચડસી આશેલી હોય છે તેને લીધે વળી નકારે પરિણામ થાય છે. જૂનજૂન પથના મીશનરી લોકોની મંડળીઓ પોતપોતાના પંથમા લોકોને લાગવા સાર વર્ગણી

બેગી હરે છે, અને ગરીબ લોકોને હાજરી તથા જમણુ આપીને
 તેમના મન વાગવા માટે પાવાન કરે છે એક મીઠાન મંડળીએ
 એક પ્રકારની દીકરીને કહાડી છે એ દીકરીને જે ગરીબ લોકોને મદદ
 આપવાની હોય તેમના મા વડે ચલાવી દેવા છે. તેઓને દેવા મા રાખકો
 પ્રાર્થના પૂરી થય પછી મડળીએ નીચેના અધિકારી પાસે લેઈ
 જઈને તે દીકરીને આપવાની અને ત્યાં દીકરીની કિંમત પ્રમાણે પૈસા
 તેમના પદના પડવાના આ મડળીનું અર્ધું ઉત્પન્ન આત્મ પ્રકારની
 દીકરીને વડવામાં જાય છે આ દીકરીને વડે ચલાવવાને મડળીએ
 નીચેના લોકો દેવા છે, અને તે માં કોઈકને તે દીકરીને સ્વયં અને
 સ્વયં નિચાર કરનાર લોકોના પાંચ મળામાં જામવાનો મત્ત કરે છે
 જે લોકો દીકરીને તે ને, આર્યોને મડળીના નીચેનામાં મનાવે, અને
 તે મડળીના ધર્મમતના પેતાના મન ઉપર થોડો ધગોએ પણ
 પડેલા થાય છે એમ તેમને જણાવ્યું પડે તેમ કરીને પેતાના
 મનને સંતોષ કરવા માટે તેમને જોઈને ચમકેલા લોકોની
 દેશના મત આ મડળી તરફથી થતા જાય છે એક ગરીબ પાણી
 સાથે અને મારી નીચે ગોળારી જાણ, દીકરીને વડે ચલાવ્યું દેશી લોકો
 જાણના મનુ મોને દીકરીને આપે છે એમ જોઈને જોઈ છે કે, “મારે
 તે દીકરીની પીઠકુદાઈ મરજ નથી, પણ નિરોગી, નિષ્કામજી તમા
 દીકરી આ એવા લોકોને તે નાં મરે છે, અને કોઈકી ગરીબ માણસને
 મળતી નથી એ જોયું એટલે મરજ પોતું લગે છે ” આ પડે સદ-
 થતી લોકોની નિષ્ઠા મદને કુર્ચી લોકોને ઉત્તરના મરે છે એ-
 તકર નદિ, પણ લોકોને લાગ આપીને ધર્મજાણની મમજુની તેમને
 મન જામવામાં આવે છે. હા જુ નાન પ્રકારના પયોના લોકો પેતાના
 મનને પ્રમાણ કરવા માટે ઉત્તરના દેશ છે તે સર્વ મને જાણ દેવાનો
 સમાવ નથી અનેક મનમાં જોઈ કહે, એ સંતોષને દેશવડ

અગત્ય દોવાને લીધે, અને પ્રત્યેકને પોતપોતાના મનના પ્રમાર માટે યત્ન કરવો નહય દોવાને લીધે, અમરનો પ્રસાર થવો અપરિહાર્ય છે; પરંતુ સાંગના સધનથી અને પ્રસાર થવો અને ટાંગીપણને ઉત્તેજન મળે એ ઇંટ નથી.

વળી એક નકાર્ પશ્ચિમ લક્ષમાં રાખતા સરખું છે. ધણી ખસ જુદા લોકો આવા પ્રકારની મંડળીઓ કઢાડીને પંસા પેદા કરવાનો ધર્મ કરે છે. એ લોકો કંઈ પણ એકત્રી નવો અમરકાર કઢાડે છે; તેને માટે વાચનારનું મન કળજે કરી લેતા સગળી તુલ્ય બેદે એવી ઉપક્રમ લખીને આરે તમ્મ દસ પાકો વડેએ છે, અને લોકોને ઘેર જઈને તેમને વર્ગવૃત્તી આપવાને આમદ્ કમલ માટે તથા લોકોને શરમમાં નાંખવા સાર દોડીવાર લોકોને ઢેકાણે ઢેકાણે મોકલે છે વળી આ સર્વ કરવાનો ઉદ્દેશ એટલોજ છે કે, પોતાને ચીટનીસ, ખનનચી, દિગ્માત્ર તપાસનાત્ર, બાસ્ત્રપક કલ્યાદિ મોટા મોટા પમારની જગા મળી જાય. જીજ્ઞા ધધામા કંઈ યાગ ન લાગે એટલે એ લોકો એક વાર આ ધધો કરી જુએ છે. પછી જ્યારે કશ્વ કૃપાથી આ કારખાનું ઉભું કરવામાં તેમને યશ મળે તો તે છેક આ લોકોના કાયદા માટે અપાવે જાય છે પરંતુ હમેશા આવા પ્રકારના યત્નમાં યશ આવેજ એમ નથી. જે પ્રમાણે કેટલીક બાપાગીની મંડળી ગર્ભમાંજ અથવા જન્મનાં બાગી પડે છે, તે પ્રમાણે પગપકાર માટે સ્થાપેલી કેટલીક મંડળીઓની પણ તેવીજ સ્થિતિ થાય છે. તેવી સ્થિતિ યદ્ય તોપણ કંઈ દિવસ સુધી વર્ગવૃત્તી બેગી કરવાના કામમાં તેનો ઉપયોગ થાય છે. જૂના જૂના લોકોને આગડી કરીને નવી નવી મંડળીઓ કઢાડવી, અને લોકો પાસેથી વર્ગવૃત્તી બેગી કરીને તે ઉપર એન બાછ ઉગાવવી, એવો ધધો કરનાર જુદા લોકોની ટાંગીઓ કેટલેક ઢેકાણે લેાય છે.

દેમાં મોટા મોટા સરદારોનાં અને મોટા મોટા શ્રીમત લોકોનાં ના-
મની સાથે પેતાનું નામ છાપવામાં આવે આ વિચાર મનમાં આ-
વ્યો એટલે તેમને અને તેમનાં બાઈડી છોકરાંને મોટા આનંદ થાય
છે. પેતાની મહેનતને લીધે ગરીબો ઉપર કૃપકાર થાય છે આ વિ-
ચાર કરતાં શ્રીમંત લોકો સાથે પોતાનો પરિચય થાય છે આ વિચાર
તેમના મનમાં વધારે ધોળાય છે.

માળાપ નગરના છોકરાંને મદદ કરવા માટે, વ્યાપારમાં ધુટેલાને,
અથવા વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે જોમનાથી ધણો ચતો નથી એવા લોકોને
મદદ કરવા માટે, અથવા એવાજ બીજા કંઈ પરોપકારના વિશેષ કામ
માટે, રથાગેલી મંડળી તરફથી પણ ઉપરના સંખ્યાજ પરિણામ થાય
છે. જે લોકોને મદદની વધારે જરૂર નથી તેમને તેમના મિત્રના વ-
શીલાએ ધણી મદદ મળે છે; પરંતુ જોમને મદદની વિશેષ આવશ્યકતા
હોય છે તેમનો વશીયો કરનાર કાંઈપણ હોતુ નથી, અને તેને લીધે
તેમની દાદજી લાગતી નથી જોમને મદદ આપવાની તેમની નિવડ
કરવાનો પણ જગજો ત્રાસ હોય છે, અને તે કામમાં લાચરશવતની પાત્ર
જાપરી સંવડ હોય છે ઘેરે ઘેર જોમને વ્યવસ્થાપકોને સંમતિ ના-
ખી શીદારસ કરીને મન મેળવવા અને વ્યવસ્થાપકોની એક બી-
જના મનનું ખડન કરવું કલ્યાદિ પ્રકાર પણ આજવાના મંડળી જોમી
કરીને તે ચલાવવા માંડે એકદર થમનો અને પેનાનો જે ખરચ
થાય છે તે ન થયો તો વળી કેટલી બધી લોકોને મદદ થવા સ-
રખી હોય છે

ધણી લોકોને ધંધાખીતજી (દવાખાનું) તથા મરત આપણો દે-
વાનાં દવાખાનાઓ આ સરકારોનો પરોપકારના કામે માટે ઉપયોગ છે
એ કેવળ નિર્વિવાદ છે એમ લાગે છે. પરંતુ તેમનીએ ઝિયતિ બીજાં કામે
કરતાં મિત્ર નથી. લડન રાહેરમા રહેવારા લોકો પૈકી સેકડે નીસ

માણમે આ અરથાનો ઉપયોગ કરી લેતે. લડનશ શહેરની લોક સમ્યાનો એક તુનોઆસ ખરેખરે આટલી ગરીબો સ્થિતિમાં આવી પહેલે-લો નથી જેમને વેંચની શી અને એ.૧૫ની કિંમત આપવાનું સામ-થ્ય છે એ ત લોકો પણ આ ખતા તરફથી પોતાનું મફત કામ કરી લેતે એમ આ ઉપચી નિધ્ય થાય છે આજનીપણમાં ફેદદ મદન આપવાનું પશ્ચિમ લોકોને શીખ માગવામાં ઉત્તેજન આપનું એમ થાય છે. પહેલા તો લોકો મરત આપનો લેવા લાગે છે, પછી તેની ટેવ પડે એટલે આજનીપણમાં ઇસપીતાવમાં જઈને રહે છે; તે વખતે અજ પણ મફત મળવા માટે છે. પછી લાગી બદાર ની-કજ્યા એટલે પેમાની પગુ મદદ લોકો પામે આજના મળી પામે જ-છને માગવા તોમને જુદી થાય છે. સન ૧૮૩૦ થી ૧૮૧૬ થી ૧૫૫૫ ૪૦ વર્ષમાં લડન શહેરમાં લોક સમ્યાની જેટલી વૃદ્ધિ થઇ તેનાથી પાંચ મળી વૃદ્ધિ ઉપચાર માટે ઇસપીતાવમાં જઈને રહેનાર રાગીઓની યદ. વગી સાં રાગયોગ તો એક દરે કમીજ ધનેા જાય છે, ઇસ ગંતો તો નથી. આ ઉપરથી નીકળનાઈ અનુમાનુ રપજા છે સુખની કિંમત આપા નિવડા તેની પ્રતિ કરી લેાની છંડા મનુષ્યમાં દુષ્ટ સુધી વધારે છે. અજ કામ કરી લેવા માટે નીચ રવમાના ખાત પીતા લોકો ધર્મનાં દયાખાનનાં એટલો બધો ઉપયોગ કરી લેતે કે, ખમ ગરીબ લોકોને તે દેશજી પ્રવેશજ લેવો કમિન થઇ પડે છે માર ખાજ પીને સુખ એનમાં રહેનાર ગરીબોને વા રંછને મફત આપથ મેગરુનો પ્રવલ કરે છે. એ ઇસપીતાવમાં ખાત રાગે એ.૧૫ લેછને જાન મ લેધ પેટી સેકડે નીચ લોકોએ

* મનદાવાદયા રાવપરમા લોકોને માટે તા આજનાં નાનાજાઈ-ખ પોતાની સ્ત્રીના નામથી રેવાગાઈ થઈતા ઇસપીતાવ કદાચી છે તેમા મરીન રેવા ધનાદય લોકો વધારે આશય લેછે. એ કે એ દિસપિતાવમાં આખું ૧ મરીન દયા લવા દગે.

પોતાનાં જોડાં નામ લખાવેલાં એમ તપાસણીની અતે જણાઈ આવ્યું હતું. એમ કરવાનું કારણ પોતે મફત ઔષધો લાવે છે એમ કાંઈ જાણી નહિ એવી તેમની ઇચ્છા એ છે. આ સંસ્થાનો ઉપયોગ કરી લેવા સાર એટલા બધા લોકો જાય છે કે, ડાક્ટરોને તે સર્વ તરફ જરોજર ધ્યાન દેવાની સગવડ મળવી દુર્લભ થઈ પડે છે. કાંઈ કાંઈ વાર તો પ્રત્યેક રોગીને તપાસવાની સરાસરી એક એક મિનિટ જાગે આવે છે. આ ઉપરથી ખુદ્દું દેખાય છે કે, જે લોકોને એ સંસ્થાનો ઉપયોગ થવો જોઈએ એવી મૂળની ઇચ્છા હોય છે તે લોકોને તો મજા થોડો ઉપયોગ થાય છે ઘણી વાર આ દેશજો મળેલી ગદદ કેવળ નામ માત્ર હોય છે આથી સર્વ ફરસાઈ પડે છે. રોગીની પરીક્ષા કરીને ઔષધની યોજના કરવાનું કામ ઘણું કરીને જીનપમારી ડાક્ટર તરફથી કરવામાં આવે છે. પ્રત્યેક ધર્માર્થ અભાવેલાં દવાખાનાને ધણું કરીને ફાકટ કામ કરનારા દાક્ટરોની મદદ હોય છે. આ પૈકી કેટલાકને સરાસરી ત્રણ કલાકને ૨૦ મિનિટમાં ૩૧૮ રોગીઓ તપાસીને તેમને ઔષધ લખીને આપવાનું કામ કરવું પડે છે આ લોકોનો વળી ખાનગી ધધે આવતો હોયજેન. પોતાના નિર્વાહને માટે ઘણું કામ કરવાનું હોવાથી મફત કામ કરવા માટે એટલો ત્રામ પડવાને લીધે ધણા દાક્ટરો ઉપર મજા નહારે પરિણામ થાય છે. પોતાનું કામ વધારે ન હોય તોપણ એટલા કામ થીજ માણસ ચાકી અને કટાલી જાય. મફત કામ કરનારા ધણા દાક્ટરોની સ્થિતિ મફત કામ કરવા સરખી હોતી નથી, અને તેમને તેમના કામ માટે પગાર મળે તો તેની તેમને ઘણી આવશ્યકતા હોય છે. વળી મફત કામ કરવી લેનારા ધણા લોકોના અમમાં શી આપવાનું સામર્થ્ય પણ હોય છે. લડન શહેરમાં દર સાલ છ લાખ પાંડ ધરપીતાળ માટે ખર્ચ થાય છે, અને તે સિવાય આ કામ માટે ઉપ-

એવા કામમાં જોડાઈ જોડાઈ અપ્રત્યક્ષપણે ધણું હોય તેટલો તેટલો મૂળનો ઉદ્દેશ પરિણામે લાગેલો સંભવ કમી હોય છે

મરીયોને મદદ કરવા માટે સ્થપાએલી મંડળીઓ વિશે આ જે રીત આપેલો છે તે ઉપરથી સામાન્ય રીતે પરોપકારના હેતુએ ઉભી કરેલી સ્વયં પ્રકારની સરચા વિશે જેર સમજાવ થયેલો મળ્ય છે. મરીયોને મદદ કરનારો કામ વ્યક્તિ ઉપર માપેલા હોય તેમ જોઈએ ખરેખરે સાચું થાય છે એમ અગાડી જતાવેલું છે જે પરોપકારના કામ પ્રત્યક્ષ રીતે સાચા થવા જેવા હોય તેમને માટે અપ્રત્યક્ષ રીતે કામ કરવાનું ખાતું (મર્યાદા) ઉભું કરવું હટ નથી, પરંતુ જે કામો સધ-શક્તિ સિવાય થવા સરખા નથી, તેને માટે ખાતાની (મર્યાદા) જરૂર છે. ઉદાહરણ, ભોડાગા સાનનો પ્રસાર કરવાના પરોપકારના કામ કરવાં હોય તો તે ભોડા પ્રમાણ ઉપર મંડળીઓ લગાવત કરીને કરવાં જોઈએ, તે કામ માટે વિશેષ પ્રકારના મનુષ્યો તૈયાર કરવા જોઈએ અને તેમને તે કામ ચોખવા જોઈએ હવે, અપ્રત્યક્ષ રીતના પરોપકારમાં પૈસાનો દરકપોતમ થયેલો ચોક્કસ ધણો મળ્ય હોય છે ખરો. પરંતુ તે સંબંધે રખાય તેટલો કાનજી સુખથી એ સિવાય ખીને હજાર નથી.

આ પ્રકરણમાં આટલીવાર સુધી જે પ્રતિપદન થયું તેમાં અને પૂર્વના કેટલાંક પ્રકરણમાં પણ પુષ્ટકા કેમને એવું જતાવેલું છે કે, વિપત્તિમાં પડેલા મનુષ્યને મદદ કરવાના જે પ્રકાર છે તે મર્વ ઉપ-કર્તા અને ઉપદ્રુત એ બંનેનો પ્રત્યક્ષ સંબંધ થઈને થઈ આવે તોજ મૂળ હેતુ સમી રીતે સિબરે પડેલાંને બને ઉપર પશુ હંદ પરિણામે થાય છે. દવાને અમે જે પ્રમાણે દવા કરનાર અને જેના ઉપર દવા કરી તે બંનેને પણ અવર્જનિય સુખનો અનુભવ આપવાની શક્તિ છે, તેજ પ્રમાણે પરોપકારને અમે પણ છે. પરંતુ પરોપકાર કર-

નામ અને પરાપકાર લેનાન આ બનેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મળેલા શિશુઓ
આ ચિન્થામાં થતું નથી હવે એમનું ખરું કે, વ્યક્તિના હાથથી ય-
નરો પરાપકાર થતું કેટલેક પ્રસંગે જ નથી કન્યા ધર્મો આઠો ધામ છે,
ખીન્ને કેટલેક પ્રસંગે વજની હતી ત્યારે માથ, આ વગી કંઈક
પ્રસંગે જે દેવે જે જરૂર ન હોય તે દેવે કન્યામાં આપે પદ્મ આ
પ્રકારના પરાપકારના જે આવી રહેલાને સજવ છે તેનો વિચાર કરીએ

બીજાની પાસે પૈસા આપીને નેના આગમને અને દુન્યારને
હતેમન આપણ પ્રમાણ સર્વ લેકના દનેમના પરિચયમાં છે, અને
નિષ્કામપ્રકારમાં થતાખાના હાથથી તે બને છે આ પરાપકાર
કરો નિ
રંગો દેવ દેવ છે કેટલાકના મન એટલા પોતા દેવ છે કે,
મરી નાનકડો દેખાવ તેમને દુ મન લાગે છે, અને મનુષ્ય
ખરખર ને રિચિત્રા દેવ આપણ તેમને દેવ કયા દેવ તેની મોક્ષી
તે ન કન્યા તેને કંઈ પણ આપીને જાલદીથી તે પોતાની નજર આ
મળથી દર માથ મેનુ કરે છે, કેટલાકને એમ લાગે છે કે, અન ધને ધને કં-
યાથી ના પાળા માથથી ધરીએ ધરીએ જે નાના મોટા પાત્રો ધાય છે તેનું
નિવારણ માથ છે, મનુ મે કન્યા રિચિત્રા આવેલા લોકોને આપે ધર્મ
કયાથી તેનાથી અનેક વર્ણ પે કન્યા આપણને પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે,
આવી કેટલાકની મમતનું દેવ છે, આ કેટલાક આવી રીતે ધર્મ
કરેલા મારે ન દેવને તેનાથી ઉમા ન જનના અપમાન બો
■ એમ આપે પૂર્વ લાગતા હતા પૂ. અમારી જાનના કરનારો
બીજાની મોક્ષી કરી તેની ખરી રિચિત્રા છે તેનો તપ મ
દેવ મ લ કી દેવની મમત ન દેવને લીરે, કંઈ પૂ. પ્રા મી
કેટલા દર દેવન દેવને ને તેમ અમ હજુ પૂર્વે જે પેમા દેવો
પૂ. થાય છે ઉત ના કેટલા દેવને એ કાર્ય બની આવતું દેવ

તોપણ તેનો પરિણામ હમેશાં એકલ દોષ છે. તે ક્યો દહીએ તો અગસને અને વ્યસનને કોતેજન આપતું આ છે. મૂર્ખાકન્ય પરોપકારના ચાલને લીધે ધણો ખોટો પરિણામ થાય છે એ નિઃસંશય છે, અને આને લીધે પરોપકારનાં કામ વ્યક્તિ ઉપર સંપિંધાં દોષ તો જે પુષ્કળ પ્રાપ્ત છે એમ અનેક વખત કહેવામાં આવ્યું છે તે તેટલા થાય નહિ એમ કશુંય કરતું જોઈએ.

સ્ત્રીમાંના આવનામ બીખારીઓને પાછ પેસો આપવાને જે હેતુથી લોકો પ્રવ્રત થાય છે તેજ હેતુથી વળી એક પ્રકારના સંભાવિત બીખારીઓને પેસા આપવા વિષે લોકોની ઇચ્છા થાય છે. પુષ્કળ જુદાં લોકો કોઈએ પોતાનું ઘર જળ્યું તેથી, કોઈનાં ગાયડી છોકરાં દુકાળમાં સપડ્યાં તેથી, કોઈનાં માળાપ થરી ગયા તેથી, વગેરે અનેક કારણથી સંભવિતપણાની ગિહા માગતા રહે છે. તે કોઈ નામાકિત લોકોની સદીઓનાં બનાવડી સર્વોચ્ચકોટા તૈયાર કરે છે, અને કોટલાક લોકોની વર્ગણીના આક્રમ ધામેલી એક યાદી બનાવે છે. અને લોકોની મુદ્દાકાત લેઈને તેમને તે જૂઝળ બટીક ગતાવીને કોઈ પાસે ચાર આના, કોઈ પાસે આઠ આના, એ પ્રમાણે બને તેટલું ઉદારાવે છે આવા લોકોની જુદાં પુષ્કળ વાર બહાર પણ આવે છે પરંતુ મૂર્ખ અને નિષ્કાળજી લોકોનો મોતરફ એટલો બધો ભગવો છે કે પ્રસાવનારા મજા હોય તો ક્રમાઈ પડનામ લોકોનો રોટો નથી. પુષ્કળ ભોળા લોકોનો જુદાં લોકોના ઓડવા પર વિશ્વાસ એમે છે, અને ખરૂં ખોટું શું છે એનો તપાસ ન કરતા તે તેમને પેસા આપે છે. એ પેસા આપતાં ધણાંને એમ લાગે છે કે, તે લોકો ઉપર દયા કરવામાં પોતે મોટું સદૃશ્ય કરે છે; પરંતુ જુદાં ઉધાડી પાડવા વિષે યતન કરવાનો તે ન કરતાં ઉઝડું તેને ઉત્તેજન આપવાને લીધે એ દુષ્કૃત્ય થાય છે, એ તેમના લક્ષમાં આવતું નથી આ મૂર્ખપણાના પરોપકાર

લાં માયું નીચે ધાવતું પડે છે. ■ સમાજ તરફથી થનારી શિક્ષા
 સામાન્ય રીતે કરીને લોકોના અસપેક્ષના વર્તનને કારણે થાય છે. પુ-
 નઃ સામાજિક આચાર પગાથ નહિ તોપણ તે માટે કંઈ દંડવેલું
 પ્રાપ્તિની લેવાની જરૂર નથી હોતી; તથાપિ નીતિની અથવા કાય-
 દાની નજરે પોતા તરફથી દોષાર્પણ વર્તન બને નહિ એ માટે લોકો
 ને કાળજી લે છે તે કરતાં વધારે આવા આચરણના સળધે લે છે.
 પુનઃ લોકોના મનની સ્થિતિ ધણી ચમત્કારિક હોય છે તેમના લા-
 ચથી પાપાચરણ થયું તોપણ તે જલ્દી તેમને મનથી ધણી લાગણી
 લાગતી નથી, પરંતુ સમાજમાં ને દેટલાક રૂઢ આચાર દરેકા છે
 તેમનું ઉલ્લંઘન કરવાનું થયું તો માન તેમનું મોં છેક લેવાય જાય
 છે. રૂઢિ ગિરૂદ વર્તન કરવાથી સમાજના ને કોપ થાય છે તેથી
 લોકો ધણા ખીએ છે. આ ઉપરથી એમ કહેવાય કે, ને ઠેકાણે સર-
 કાર મારફત લોકો ઉપર કરે એસાડીને ગરીબોને મદદ કરવાની વ્યવ-
 સ્થા ચાલે છે તે ઠેકાણે તે બધું થકને તે કામ વ્યક્તિ માયની
 ખુશી ઉપર મોંધું હોય તો હળવે હળવે લોકમત મદલાઈ જઈને
 આ સંબંધી ઇષ્ટ એવા વિચાર રૂઢ થઈ જવાનો સભવ હોય, તો
 ઉપરના આલેખને જગ્યા રહેશે નહિ જગજગના પગેપકારનો કાયદો
 કોઈપણ દેશમાં માયું રહેવાને ત્યાંના લોકોમાં પગેપકાર ખુદિ
 ટોચી જોઈએ. તેનેજ ચોડુક નિચળું સ્વરૂપ મળ્યું એટલે થયું સર-
 કારમાંથી ગરીબને મદદ ન મળવાની થઈ એટલે લોકોને ખાનગી રીતે
 તેની કંઈપણ વ્યવસ્થા કરવાની બાને પડે અને પ્રથમજ ને કે
 વિશેષ લાગણી કરનારા લોકો ઉપર વધારે જોગને પડે તોપણ દિવસે
 દિવસે વધારે વધારે લોકો તે બાર પોતાના અંગ ઉપર લેવા લાગશે
 અને આ સંબંધી કર્તવ્યની કલ્પના લોકોના મનમાં આવવા લાગશે
 દેટલાક કાળ પછી એ લોક મત એટલો દૃઢ થઈ જશે કે, આ

પોતા તરફ આશ્રય માગવાને આવેલા અનાથને તેની પૂર્ણ ચોક્કસી કરીને તેના જરૂરીના અને ચોખ્ખાના પ્રમાણથી અને પોતાના સ્વામર્થના પ્રમાણથી મદદ કરવાનો વતન કરવો. કોઈ કોઈ વાર આવા પરોપકારના આવરણે એક પ્રકારનો અનુભવ મળે અને તેનો વ્યવહારમાં ઉપયોગ પણ કરી શકાય.

ગમે તેટલી સંકા લેવાની જગા દોષ અને ગમે એટલી અકચણ આવવા સરખી દોષ તોપણ એકંદર રીતે અનાથને મદદ કરવાનું કામ વ્યક્તિ ઉપર મોંપવું એજ પરોપકારનું સ્વાભાવિક રૂપ છે એમ કહેવાને દરકત નથી. વ્યક્તિના હાથથી એ કામ વધારે વિચાર પૂર્વક અને કાળજી પૂર્વક થઈ શકશે, અને આ કામની સર્વ જવાબદારી ભોક્ષા ઉપર આવીને પડેલી હોય તો જરૂરના પ્રમાણથી પરોપકારનાં કામ વ્યક્તિથી સારાં જનશે. વિશેષે કરીને ગરીબીનો વેગ લેછે છેતરપટી કરવાના પ્રકાર જે ચારે તરફ જડી આવે છે તે ધણાખરા નહ થશે અને તેને લીધે પરોપકારની આવશ્યકતા પણ ઘણી ઠીક થશે.

ખાનગી રીતે અનાથને મદદ કરવાની પરોપકારપદ્ધતિ ખાનગી મંડળો કરતાં અને સરકારી પદ્ધતિથી શ્રેષ્ઠ છે એ વાત સામાન્ય રીતે સ્થાપિત કર્યા પછી ખાનગી પરોપકારના એક વિશેષ પ્રકાર તરફ ધ્યાન આપીએ. આ પ્રકાર ઉપરના કરતાં પણ થોડો અધિક સ્વાભાવિક છે અને તેનું આવરણ પણ થોડે ઘણે અંશે ભોક્ષાના હાથથી જાય છે. આ પ્રકાર તરફ ભોક્ષાનું વિશેષ લક્ષ વાળવું અવશ્યનું છે.

મનુષ્યને જગતમાં જે નાના પ્રકારના જરૂર કરવા પડે છે તેમના યોગે તેમનો અનેક ભોક્ષા સાથે સંબંધ થાય છે અને તે વિષે થોડી ઘણી માહિતી તેને એનાયામે થાય છે. આ સાધારણ ઓળખાણના ભોક્ષાનો વર્ગ ઘણો મોટો હોય છે. પરંતુ વિશેષ પરિચય હોવાને લીધે જેમને વિશે તેને ઘણી માહિતી હોય છે અને

જેને પૂરોપમાં ક્યુટલ સિરિટમ એવું નામ પડેલું હતું મનુષ્યના દર-
જાનનું મંડલ હતું, અને આશ્રિતોને જે કે સ્વતંત્રતા ન હતી તોપણ
તેમનાં પેટ ભરવાની તાત્કાલીન સરસરીના પ્રમાણથી ઠીક હતી.
તેમના જમવા ખાવાની અને રહેવાની વ્યવસ્થા પ્રત્યેક કુટુંબની દે-
ખરેખ નીચે પ્રત્યક્ષ થતી હતી અથવા તેમને જમીનના ઉત્પન્નનો
નિયમિત અંશ આપવામાં આવતો હતો અને તેમાંથી તે વ્યવસ્થા
થવા સરખી હતી. તેમના ઉપર ધણીનો પૂજ્ય તાબો હોવાને લીધે
તેમના વિશે ખીજી ક્ષણજી લેવી પણ તેમને બાંહે પડતી.

આ વ્યવસ્થા જલ્દિયાદને જેમ જેમ મજુરી આપીને કામ કરી
લેવાની રીતિ અમલમાં આવવા લાગી તેમ તેમ આ આશ્રિતભાવ
નષ્ટ થવા લાગ્યો અને આને લીધે જે કે નીચલા વર્ગને સ્વતંત્રતાનો
ફાયદો મળવા માંડ્યો તોપણ તાબેદારીથી જે કેટલાક ફાયદા છે તે
તેમને મળે નહિ એમ થયું હવે ગરીબ મજુરો ઉપર અમલ કર-
નારો કોઈ નહિ એ વાત ખરી, પરંતુ તેમને માટે કાંઈક સખનારો
મળુ કોઈ નથી એમ થયું છે. હાલનાં જે તત્વો ઉપર જગતના
વ્યવહાર ચાલેલા છે તેમનું વલણ ચાહરી અને પગાર એમનો બંધ
એમે તેટલો મેળ બેસાડવા તરફ છે થયેલા કામનો મોંઝદસ્તો મજુરીના
રૂપે આપ્યો એટલે ધણી અને ચાકર એમનો એક જીલ્લ ઉપર કંઈ
પણ હક રહેતો નથી. ન્યાયની દૃષ્ટિના કર્તવ્યો પૂરા થયાં એટલે રાવ
કર્તવ્યો પૂરા થયાં એવી મનુષ્યની સમજ થઈ ગય છે. મેઝ મેવક-
બાવની જે પૂર્વની કલ્પના તે નષ્ટ થયેલી છે અને તેની જગ્યાએ
નવીન સંબંધ ઉત્પન્ન થયેલો છે, તેનો કહેવા સરખો પરિણામ અવાપિ
લોકાના મન ઉપર થયો નથી. નવીન સંબંધો પૈકી ન્યાયના ભાગનો,
એટલે મજુરીનો, ને લેવડ દેવડનો માત્ર પૂર્ણ અમલ બેઠેલો છે; પરંતુ
પરોપકારના ભાગનો હજી બેસવાનો છે.

કહેલાં કતંગે સાચી રીતે જાળવી રાખશે. કદાપિ આ કામ પાછળ દાસ જેટલા એકંદર પૈસા ખર્ચ થાય છે તેટલા અગાડી ખર્ચાવાના નથી; તોપણ જરૂરના પ્રમાણથી યોગ્ય તેટલા ખર્ચાશે.

પૂર્વની પરંતવની સ્થિતિમાંથી હાલની સ્વતંત્ર સ્થિતિનું ઉદ્ભવ્યું થતાં મધ્યનગેની મુકમળ અવસ્થામાં ઉપરના વર્ગમાંતો અને નીચલા વર્ગમાંના લોકોનો જે નિકટનો સંબંધ નહીં થયો છે તેનું પુનરગત્ય વન કરવું અને પરોપકારને તેનું સ્વાભાવિક સ્વરૂપ આપીને ઉપકારી અને ઉપકરણીય એમનો પ્રત્યક્ સંબંધ આપવો, આ વાત શિવાય અકિનકૃત પરોપકારથી વળી એક હિંટ કાર્ય થશે. ઉપકાર કરનાર મનુષ્યને જેમના ઉપર ઉપકાર કરવાનો તેમની પૂર્ણ માહિતી હોવાને લીધે કયા પ્રકારના મદદની કેટલી આવશ્યકતા છે એ બરોબર અમલશે, તથા તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે તેટલી પૂર્ણ અથવા અશતઃ મદદ કરવામાં આવશે જે વખતે આ જગતના અપ્રસક્ત રીતે સરકારી અધિકારીઓ ઉપર અથવા પરોપકારી મહાત્માએ નીમેલા કામ કરનાર ઉપર ન પડતા પ્રત્યક્ જેની તેના ઉપર પડે તે વખતે પ્રત્યેક મનુષ્યની પામે આત્મ કામ તમ્હ લગાડવાને કામ પૂરતા પૈસા હોવાને લીધે પૂર્ણ ચોક્કસીએ યોગ્ય દેશને તેનો વ્યય કરવો એવી તેને હિંટ થશે, અને જેમના ઉપર ઉપકાર કરવાનો તેમના ઉપર તેમની દેખરેખ રહેશે. આવી રીતે યોગ્ય મનુષ્યની નીચઃ થઈને તેમને મદદ મળતી જશે અને અયોગ્ય મનુષ્યને મળનારી મદદ ધખીખગી કમી થશે.

ગરીબની વિપત્તિ દૂર કરવા માટે યોગ્યતા ઉપાયને લીધે-પછી તે ઉપાય ગમે તે પ્રકારનો હોય-જે નહીં પશ્ચિમ યાવ છે તેનો દલે વિચાર કરવો જોઈએ. શ્રમ કર્યા શિચય મનુષ્યને જે મુખ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી તેના અંગમાં થોડી ધણીએ પણ શિથિલતા આવે છે યોગ્ય મનુષ્યોને વારવાર ફાકટ મદદ કરી તો તેમના અંગની યોગ્યતા કમી થશે પછી જેમને

જીની બનગ્યામાના સે રમેરક મધ્યેના ઇષ્ટ સળધના પરીષ
 કારના તત્ત્વોનુ પુનઃજન્મન થવો જરૂરું છે પૂર્વના એ પક્ષની
 તરફ જીનની સત્તાને અને જીન પક્ષ તરફની સૌચનિય પન્તવતાને
 આમશ ન આપતા અગ્રિવો માટે જે કાગજ લેવામા આવતી હતી
 તે કાયમ રાખવોયે યત્ન કરવો જોઈએ ધણી અને આમર અથવા
 મોટા અને તેની નીચે કામ કરનારા લોકો એમના વચ્ચે ॥ પૂર્વના
 કાયદેમર બધનનો પ્રવેશ થયા ન દેતા તેમનામા દયા અને કૃતજ્ઞતા
 એમના હૃદ બધન ઉત્પન્ન કરના સક્રિય છે એ બધન કરના નરીત
 અમિતત્ત્વમા આજીવનના છે જેમ નથી તેનો ઘોડો પશ્ચિમ દાનની
 સિધ્ધિમા પણ નજરે આવે છે ઘોડો દયાનો જાતર જેમના હૃદયમા હોય
 છે તે લોકોને પોતાના ધરમા રહેનાર ચાકર માણસોનીતેમ ॥ આત્મ વિ-
 લામા કાગજ લેવી એ પોતાનુ કર્ત્ત્વ ય છે એમ લાગે છે હમેશા ધરમા ગ્રહેતા
 ન હોય પણ મમ ધધાને નીમીને જેમનો વારવાર મળ ધયાન છે એમ
 આમર માણસો પણ ધણા સોમ તરફથી મદદ થાય છે ના ॥ મોની
 જાણુશ ધરનાર લેખને વેચનાર દરીયા, અને હમાન, હજામ, ધાખી
 વગેરે મનુષ્યો અધ્યયણના પ્રમો, તેમના તરફથી કામ કરાવીને લેના
 રા લોકો પાસેની ધગો ઉપયોગ થાય છે હાલમા આ સિધ્ધિ અનિ-
 મિતપણે કરનાર લોકમા માત્ર જણાઈ આવે છે તે માર્ચનિક ૨૨
 વા માટે યત્ન કરેલા એજ હવે કર્ત્ત્વ ય છે જેટલો જેટલો આ પ્રમાર
 વધનો જોયો તેવી તેની ગરીબોને મદદ કરવાના કૃતિમ સાધનો
 કમી કરના જોઈએ જે દયાની લાગણીએ અનાથને મદદ કરવાના
 કૃતિમ સાધનો અમિતત્ત્વમા આવ્યા, અને તે હલમા ચાલતા છે,
 તેજ લાગણીની મદદે એ રાજાસાધિક સાધનો પણ પૂર્ણતાએ આવી
 રામરો અને કરના રૂપે અને વર્ગણીના રૂપે પ્રત્યેક મનુષ્ય તરફથી
 જાનરા પૈમા જો તેમનીજ પાને રહ્યા તો તેમનાથી પોતાના ઉપર

કહેતાં હતાંએ સારી રીતે જાણવી ચક્રનો. કદાપિ આ કામ પાછળ દાસ જેટલા એકંદર પૈસા ખર્ચ થાય છે તેટલા અમાડી ખર્ચાયાના નથી; તેપણ જરૂરના પ્રમાણથી ચોખ્ખું તેટલા ખર્ચાશે.

પૂર્વની પરંતપની સ્થિતિમાથી દાસની સ્વતંત્ર સ્થિતિનું ઉત્ક્રમણ થતાં મધ્યતરની સક્રમણ અવસ્થામાં ઉપરના વર્ગમાનો અને નીચલા વર્ગમાના લોકોનો જે નિકટનો સંબંધ નટ થયો છે તેનું પુનરુજ્જીવન કરવું અને પરોપકારને તેનું આભાવિક સ્વરૂપ આપીને ઉપકર્તા અને ઉપકરણીય એમનો પ્રસાર સંબંધ આપવો, આ વાત શિવાય અકિર્તાપૂર્ણ પરોપકારથી ત્રણી એક હિંદ કાર્ય થશે. ઉપકાર કરનાર મનુષ્યને જેમના ઉપર ઉપકાર કરવાનો તેમની પૂર્ણ માહિતી હોવાને લીધે કયા પ્રકારના મદદની દેટલી આવશ્યકતા છે એ બરાબર સમજાશે, તથા તેમની ચોખ્ખતા પ્રમાણે તેટલી પૂર્ણ અથવા અસતત મદદ કરવામાં આવશે. જે વખતે આ જગતના સારી અપ્રસક્ત રીતે સરકારી અધિકારીઓ ઉપર અથવા પરોપકારી મંત્રીઓ નીમેશા કામ કરનાર ઉપર ન પડતા પ્રત્યક્ષ જેની તેના ઉપર પડે તે વખતે પ્રત્યેક મનુષ્યની પાસે આવા કામ તરફ લગાડવાને કામ પૂરતા પૈસા હોવાને લીધે પૂર્ણ ચોકસીએ ચોખ્ખું ટેકાને તેનો વ્યવ કરવો એવી તેને હિંદ થશે, અને જેમના ઉપર ઉપકાર કરવાનો તેમના ઉપર તેમની દેખરેખ રહેશે. આવી રીતે ચોખ્ખું મનુષ્યની નીચડ થકીને તેમને મદદ મળતી જશે અને અચોખ્ખું મનુષ્યને મળનારી મદદ ઘણીખરી કમી થશે.

ગરીબની વિપત્તિ દૂર કરવા માટે ચોખ્ખા ઉપાયને લીધે-પછી તે ઉપાય ગમે તે પ્રકારનો હોય-જે નક્કરો પરિણામ થાય છે તેનો દબે વિચાર કરવો જોઈએ શ્રમ કર્યા શિવાય મનુષ્યને જે સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી તેના અંગમાં થોડી ઘણીએ પાત્ર સ્થિતિના આવે છે. ચોખ્ખું મનુષ્યને વારંવાર ફાકટ મદદ કરી તો તેમના અંગની ચોખ્ખતા કમી થશે. પછી જેમને

અગે મૂઠથીજ યોગ્યતા કમી હશે તેમને મદદ કરવાથી તે વધારે કમી થશે એમા સંશય નથી આ પરિણામ ઉપકરણીય ઉપર હમેશા ધ્યાય છે, અને તેમની સતતિ તેમના કરતાં પણ કમી યોગ્યતાની નીપજીને ગમાજ ઉપર વળી વધારે મોજે માન એસે છે ત્યારે સતતિ ઉત્પન્ન કરતા માટે મદદ થાય નહિ એની રીતે મૂર્ખ અને નીચ લોકોને પેમાની મદદ કેવી રીતે કરી શકશે આ પ્રશ્નનો વિચાર કરવો જોઈએ

મૂર્ખ અને નીચલોકોની સમ્પા વિવેકે દિગ્ધે વધે છે, અને પ્રત્યેક પેઢીના લોકો પોતાના અસ્થિતારના પરોપકારે આ વગના લોકો મા વળી વૃદ્ધિ કરે છે, અને અગાડીની પેઢીની પીઠ ઉપર વધારે વધારે નામ લાવી મૂકે છે આ પ્રકાર લક્ષમાં લાવીને આ લોકોની નમ્પા રીતીરિતે કમી કરવામા આવે એનો વિચાર કરવો જોઈએ જે અવિચારના પરોપકારને લીધે આ વર્ગના લોકોની વૃદ્ધિ થાય છે તે અવિચારનો પરોપકાર એકદમ નટ કરવો અગત્ય છે હાલમા એ કુળ જોનારું કે વક્રવૃદ્ધિ બાજુ પ્રગણે થનારી આ વૃદ્ધિ કંઈક અશી પણ કમી થતી જોઈએ આના ધોરણે પરોપકારને તવીન થ લભ્ય આપના અગાડીની વાત હમેશા લક્ષમાં રાખવી જોઈએ અધિક યોગ્યતાના મનુષ્ય ઉપર નગરો પરિણામ થશે એની રીતે કમી યોગ્યતાના મનુષ્યને મદદ કરવી નહિ વિદ્યન કમી યોગ્યતાના મનુષ્ય ઉપર ઉપકાર કરતી વખતે તેથી અધિક યોગ્યતાના મનુષ્ય ઉપર થનારો નગરો પરિણામ જોઈએ કમી થઈ શકે તેટલો કરતાં વિશે ધ્યાન કરવો જોઈએ

હાલની સ્થિતિમા આ ધોરણે વધારે કંઈ થતા સંખ્ય નથી હાલતાની જુલમી વ્યવસ્થાએ અને ખાનગી મકાનની આપજીતીના પ્રયત્નથી મૂખ અને નીચ લોકોને મદદ મળીને તેમની સમ્પા અતિ સમ વધતી છે, અને સુદૃઢકમે મનારો તેના વધારાનો પ્રતિબંધ કરવો

પણું કરીને અણકાજ છે. આ સાધનાને અખાવે જેમનું અસ્થિત્ય અશક્ત થયું હોય એવા લોકો જેમ નેમ ગમે તે રીતે જીવી શકે છે, અને પોતાની મંત્રિતિને બોલે સમાજ ઉપર પાડે છે. જેમનાથી નિષેધપૂર્ણ કામ કરવું નથી તેમને મદદ કરનારી નથી નથી સરથા-ઓ (ખાતું) અસ્થિત્યમાં આવે જાય છે, અને આ પ્રશ્નનું સ્વરૂપ વધારે વધારે વિકટ થયે જાય છે. દુરદર્શીપણાનું અને નિષ્કામજી પણાનું દુષ્પરિણામ દૂર કરવા માટે જે જે નવીન પ્રયત્નો થાય છે તેથી અદુરદર્શી અને નિષ્કામજી મનુષ્યની સમ્પદા વધારવાને કામજી થાય છે. મરકાર તરફથી, ધરોપકારી મણી તરફથી, અથવા ખાનગી રીતે મદદ કરવાની થઈ નોપણ, જેમને મદદ કરવાની તે મનુષ્યો પોતાની સતતિથી જીજ્ઞાસીના વર્ગમાં વધારો કરનાર નહિ એવી વ્યવસ્થા કરવી કઠિન છે.

અધિક યોગ્યતાના પ્રાણીએ, એટલે જેમને અગે પોતાનો અસ્થિ-તાર્ય અલાવવાનું સામર્થ્ય હોય, તેમણે જીવવું અને કમી યોગ્યતાના પ્રાણીએ, એટલે જેમને અગે પોતાનો અસ્થિતાર્ય અલાવવાનું સામર્થ્ય ન હોય તેમણે મરવું, આ મનુષ્યેતર પ્રાણીસદ્દિમા સખન રીતે અમલમાં આવનારો નિયમ જે કે મનુષ્ય જાતિમાં પણ તેટલીજ અખન રીતે અમલમાં આવ્યો, તો જે લોકો વિશે આપણને મોટો પ્રશ્ન પડેલો છે તે યોગ્ય વખતમાં મૃત્યુ પથે જશે. પરંતુ આ તત્વના અચકર સ્વરૂપનો પ્રભાવ આપણા હાલના વિચાર મગજમાં હોય તો આપણાથી દેખી શકાશે નહિ. આ તત્વની સમ્પ્રતાઈ યોડીક એટલી કરીને કમી યોગ્યતાના મનુષ્યને જીવવા પૂરતી મદદ આપી તોપણ કહેવા જેવો નકારો પરિણામ થનાર નથી; પરંતુ આ મનુષ્યે પોતાની પાછળ સતતિ મૂકવી કામની નથી અનાથ લોકોથી, તેમની જાયનીય રિયતિને અનુભવ લેવાને અને સમાજ ઉપર બોલે મૂકવાને,

વળી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય નહિ એવી ખાતરી દોષ તો અગાડીના લાભ માટે તેમની વિપત્તિ દૂર કરના પૂરેનો પરોપકાર કરવાને હરકત નથી પરંતુ એ ખાતરી તો રીતે થાય ? સરકારના કાયદાએ અથવા પોતા-પોતાના હિત કરીને દુર્ભાગ, શેઠી, આધિન, પાગલ અને મૂર્ખ એવા ભેદોને મદદ કરવી પડે તો તે અસ્પૃશ્ય દોષ તોજા કરવી, એવો નિયમ કયો તો તેનો પરિણામ એવોજ થશે કે, હાલ જે ટેકાએ ઔરસ સતતિ દેખાઈ આવે છે તે ટેકાએ અગાડી અને રમ સતતિ જણાઈ આવશે તેને લીધે પૂર્વે રી સ્થિતિ કરતા પણ ન હારી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે કારણ તે અને તે સતતિનું પાલન પો પણ ઔરસ સતતિ કરતા સ્વાભાવિકરીતે અધિક આત્માભનીયી થશે, અને તે પહેલાં કરતા સર્વ પ્રકારથી કમી યોગ્યતાના માણસો નીપજરો એમ જવાનો સબન ન હોય તો હાલ જે પૈસા આ ભેદો માટે ખર્ચ થાય છે તે કરતા કમી પૈમાના તેમના તરફથી થતા સરખા હશે તે કામ કરી સેવાની સરથા સ્થાપીને, તેમને મદદ કરવાની વ્યવસ્થા કરતા આવડી હોત પરંતુ મનુષ્ય સમાજ એટલો વિસ્તીર્ણ છે અને તેના વિચાર એટલા દુર્ભાગ છે કે, તેને આવા પ્રકારનું વલણ લાવવાનું કામ કરના છત્રજાતની નિરાશા થયા શિવાય રહેતા નથી આ અડચણુમાંથી બહાર પડવાનો માર્ગ નથી એમ દેખાય છે

જો કદી એકદો માર્ગ હોયજ તો તેનો ઉપયોગ મનુષ્ય જાતિએ પુષ્કળ વિપત્તિ બોગરવાને અને અ ખતરી એવા તૈવાર થયા શિવાય ખર્ચાત થનાર નહિ અવિચારને લીધે ઉત્પન્ન થયેલી સરથાએ દુર્ભાગ અને રસુતના સામાજિક સ્થિતિમા જેમનો નિબાર લાગનાર નથી એના લખાવની મનુષ્યો અસ્પૃશ્યતા આપના છે, અને ને પોને વિપત્તિ બોગની બીજની પણ વિપત્તિને કારણ થાય છે આ દુર્ભાગ મનુષ્યોનો પ્રચલ સમુદાય દિવમે દિવમે કમી થવા માટે ચલ કરવો હોય તો,

તે મનુષ્યને ધણું દુઃખ આપ્યા સિવાય અને તે જોવાને તૈયાર થયા સિવાય બીજાને માર્ગ નથી. જે અપરાધ થયો છે તે માટે શિક્ષા બો-
ગવવી જોઈએ. દુર્ભાગ મનુષ્યે વિપત્તિ બોગવવી એજ દુર્લભપણું નહીં
કરી નાંખવાનો ઉપાય છે. સરકારે અથવા ખાનગી મંડળીએ કૃત્રિમ
ઉપાયોથી આ વિપત્તિ નહીં કરવાના પ્રયત્ન કરવા એટલે પોતાનું દુઃખ
બૂલવા સાર મનુષ્યે આશીર્વાદ આપવા સરખું છે. આશીર્વાદો અમલ
હોય ત્યાં સુધી જોડે, હાજુવાર દુઃખનો વિચાર પડે તોપણ તે કંઈ
ઉત્તમ બરોબર ફરીને જેમ દુઃખ બમાણ થઈ જાય છે તેજ પ્રમાણે આ
વિપત્તિ કभी થઈ એવો કેટલીકવાર બાસ થયો તોપણ તેનું સ્વરૂપ
વધારે વધારે ક્રોધ થતું જાય છે. એ માટે કૃત્રિમ ઉપાયોથી હાલ
હોય તે વિપત્તિ ન વધારતા તેનું સ્વાભાવિક પરિણામ થવા દેવું, અને
તે કોઈ મને જોડું, આજ વિચારનો અને સરળ માર્ગ દેખાય છે.
આશીર્વાદનું વ્યસન લાગેલા મનુષ્યને તે છોડીને ફરી પૂર્વ સ્થિતિપર
આવતું જોઈતું કંઈક પડે છે તેટલુંજ અવિચારના પરોપકારનું વ્યસન
લાગેલા સમાજને તેમાંથી બહાર પડતું કંઈક થઈ પડે છે મરદાસના
અથવા ખાનગી મંડળના અપ્રત્યક્ષ પરોપકારની ગિચામાંથી વ્યક્તિના
પ્રત્યક્ષ પરોપકારની અને આવજનનની સ્થિતિ તરફ આવવાનો માર્ગ
તે બતાવે છે ખરો, તમાપિ વ્યસનની સ્થિતિમાંથી સ્વાભાવિક સ્થિતિ
તરફ જવાનો તેજ માર્ગ છે.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

સામાજિક પરોપકાર.

પ્રત્યેક મનુષ્યે બીજા મનુષ્યો સાથે વ્યવહાર રાખવોજ જોઈએ
એવો તેના ઉપર બીજાનો કંઈ હક છે શું ? કોઈના પણ હકની

અ કે ન આત્મા તેને છેક એકાત્મસમા અથવા ક્ષમા કુટુબમાના મનુષ્યના માત્ર સહસ્રસમા રહેના આત્મે શુ ? અથવા બીજા મનુષ્યો મધ્યે સ્નેહનો અથવા યોગખાણુપીલાણુનો સબંધ નધારીને પરસ્પરમા આદર આનંદથી અને મેઘાનગત ગાનુ રાખરાની જવાબ દારી તેના ઉપર છે શુ ? પ્રવૃત્તિસાત્મક પરીપાત્તની દૃષ્ટિએ આ સબંધના કઈક ઠરાવેના કર્તવ્યો છે શુ ? અને દોષનો તે યોગ રીતે બળવાનો માર્ગ કોણ ?

આ પ્રશ્નોના નિશ્ચયાત્મક ઉત્તરો દેવા શક્ય નથી એટલું માત્ર ખાતરીએ કહેવાશે કે પ્રત્યેક મનુષ્યે વોડો ધસો પણ સામાજિક વ્યવહાર સમયા અનુકૂળ છે, કારણ તેને અભાવે એકદર મમાજના સુખમા કમીપણુ થશે એકાત્મસમા જ્ઞેનામ અથવા કુટુબમાના મનુષ્યો શિવાન બીજા વિશે છેક વિરાસીન રંગનાત ભોમનો ને એક સમાજ હોય તો તે સમાજના અને તેમાની વ્યક્તિના ઇતર, હાનના વિશેષ સામાજિક બંધાર મખનામ લોકોને છેક નીરસ લાગશે અનેક મનુષ્યના ષગપર સાથે મધઠન થયાથી એક બીજાના નિશ્ચાર સમજવાને સાધન થાય છે, અને નાના પ્રકાસની મનોવૃત્તિને અવમાશ મળે છે, અને તેને લીધે સર્વના સુખમા વધારો થય છે આવા પ્રકારનું સધન થવાને અનેક મનુષ્યોએ એકત્ર થવાનો યોગ વારવાર આરો અપેક્ષા છે તે માટે મનુષ્યના સુખની વૃદ્ધિ કરવાના મનુષ્યના મેળા બેળા થવાને ઉત્તેજન આપવું એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે

બીજા અનેક કર્તવ્યો કરતા એ કર્તવ્ય ઓછા મહત્વનું છે એ ઉત્કાંઠ છે વળી તેથી એ કર્તવ્ય બળવાને લીધે બીજા કર્તવ્ય મા ને કિંમી આપવાનો સબંધ ન હોય તોજ આ કર્તવ્ય તરફ લક્ષ્ય આપવું જે મનુષ્યની પાસે કુટુબમાના મનુષ્ય ॥ અરસણુ માટે, ન્યા

યનાં કર્તવ્યો કરવા માટે, અને સંકટમાં પડેલા યોગ્ય મનુષ્યને મદદ કરવાનાં પરોપકારનાં કર્તવ્યો કરવા માટે, પૂરતા પૈસા ન હોય, તેણે મનુષીના આદર સંકારમાં અને પ્રાદુષ્યાચારમાં પુષ્કળ પૈસા ખર્ચવા એ નીતિની નજરે કદી યોગ્ય થનાર નથી; આવા મનુષ્યે પૈસા ખર્ચવા સિવાય જે પ્રકારનો વ્યવહાર સખી સકાએ તે પ્રકારનોજ ગણવે. એવો નિઃસ્વાર્થ પરોપકારના તત્વોનો ઉદ્દેશ છે. પુષ્કળવદર આવા સામાજિક સબધથીજ વિશેષ ઉપયોગ થાય છે.

પરોપકારની દૃષ્ટિએ મનુષ્યોએ એક બીજા સાથે સામાજિક વ્યવહાર રાખવાની જે આવશ્યકતા કૃતજ્ઞ થાય છે, તે તેવા સબધથી દુઃખ હતાં સુખ વધારે કૃતજ્ઞ થવું હોય તોજ થાય છે. કળવાળી પુતળીઓ પ્રમાણે મનુષ્યોએ એકાં થવું, અને એક બીજાના મો સામુ એક બીજાએ ટમર ટમર જોઈને સ્વરચ રંગીને સભારણાદિ સુખોત્પાદક વ્યવહાર કર્યા સિવાય પાછા જવું, આવા પ્રકારના મનુષ્ય ઘડો હઠાડવામાં કંઈ અર્થ નથી. મીઠમાના યત્રો પ્રમાણે મનુષ્યે કરતાં ૨ હેતુ એવો પરોપકારના તત્વોનો ઉદ્દેશ નથી મનુષ્યોને એકબે હઠ્યા એ કેટલાક ખર્ચવું અને ત્રામનું કામ હોય છે. આ ખર્ચના અને ત્રામના પ્રમાણથી એકલા થયેલાં મનુષ્યના સદવાસથી એક બીજાને સુખ થવું જોઈએ.

આ કેટલાં એમ પણ કહેવું જોઈએ કે, જે પ્રકારના સદવાસથી ચિતરૂતિ આનંદિત થતી નથી તે પ્રકારનો સદવાસ બનાવી આપનાર લોકોમાં જે અનેક પ્રકાર આવેલા છે તે બધે હઠ્યા વા રને પ્રત્યેક મનુષ્યે વિચાર રાખવો એ પરોપકારની નજરે તેમનું કર્તવ્ય છે. હાલ મીઠ્યાની આપવા લેવાના અનેક પ્રકાર જૂના જૂના લોકોમાં જણાઈ આવે છે. તેમનાથી જોઈએ તેટલી સુખોત્પત્તિ ન થતાં આતિથ્યકારને વિનાકારણ ખર્ચ અને ત્રાસ સોસવો પડે છે.

આ બીજા જાતને માટે આનંદ તો મના મિત્રોની અને જોડાણ
 છુના મનુષ્યોની નિરાશા થાય છે એમ થવાનું કારણ પોતાનો વૈ
 શવ કોડકને જાનાવાની દોષ, અને મગાજાના રૂઢ પ્રચારના પે રહે
 ચાલવાની ધરના, એ હોય છે આ મીજાગાની આપણા બંધારે
 મનુષ્યને છુદ્ધ થાય છે ત્યારે મિત્રમડગીના મદદસર પોતાનો
 આ જીવનો સુખ થા. એ તેનો ઉદ્દેશ ન જતા પોતાના ઉપરનો
 જોઈને એક સાર તારી મૂકે એવો ઉદ્દેશ હોય છે વાગ્યાર મીજા
 ગાની આપણી એ ખચનું કાન દોડાને લીધે, આ કઈ રિશેર કાક
 માક કયાં શિવાય મિત્રોનો મોતારસ એ પોતાની ચોખ્ખતાનો કમીપણું
 આણુવાનું સામનો લીધે એક સાર જોઈપણ મારું કોડકો જોડાણને
 મનુષ્ય તેમની યજ્ઞ સમજીત કરે છે થોડી અને પચિત મડગી
 ને એવી ધર દોષ તો તે સર્વને પોતાના વિચાર ખુલા મને પ્રદ
 શિત કરવાનો કઈ સમય લાભનો નથી, આ ધરના પ્રમાણે ત્યા
 જેને તેને ખાતા બી મરજી નમાએ ચાની શકાય છે આના નાના ના
 મેગાથી જે સુજોતપતિ અને ચાનપતિ ચાન તે મોગ મોગ સમાજ
 મેગા કરવાથી થનાર નથી ધણા મનુષ્યો એક જ થયા એટલે મવે
 એકમેકને જેના તેના દુઃખ પ્રમાણે માન આપવું અને એમણા
 દુઃખાગના અથવા સમરભના પ્રમગ પ્રમાણે ચોજા મનુષ્યોએ ના
 રૂઢ પ્રમાણે નિયમિત જાનવો કોને જામવા ખાસતી અથવા દુરાગની
 જે વનસ્થા દોષ તે સુપજાથી આપણીને પોતાને ઘેર જવું, એવી
 જ ધણીખરી ગિયતિ થાય છે આના મેગાપથી ઇદિ દેવ સિદ્ધિએ
 પદોચવા નથી તેથી ધણા વર પદોચા ઇગાકમાના કેટલાક લોકોએ
 નાના મેગાની શરૂઆત કરી આવા મેગા વખતે કાઈ કાકમાક ન
 થતા ધરની હમેશની જે વ્યવસ્થા દોષ તેજ ગે અને નીવડેલી
 મિત્ર મડગી પોતે પોતાને ઘેર છે એમ લાગીને સમાપણાદિકનો

લાભ પરસ્પરને મળે એવો મૂળનો ઉદ્દેશ હતો. પરંતુ કોઈપણ નવીન પ્રકાર સાર થયો એટલે તે રૂઢિચઢના સપાટામાં આવી જાય છે, અને મૂળનો ઉદ્દેશ બાબુએ રહીને તેને તેનાથી ઉલટુંજ. કંઈપણ સ્વરૂપ આવે છે. ઇંગ્લાંડમાંના ઉપરના પ્રકારની આગૂંત તેજ રિયલિટી થઈ, અને બે ત્રણ મિનગી આવેજ એક કાટડીમાં માથ એટલા લોકોએમા થવા લાગ્યા, અને તેથી વેળાનો અને પૈસાનો ફોકટ વ્યય થવા લાગ્યો.

સારાંશ ધત્રો ઢોંગ ન કરતાં અને દેખાડપણા તરફ સક્ષા ન આપતાં મૂળ હેતુ ઉપર પૂર્ણ લક્ષ આપીને જે પ્રકારના મેળા, સમાજ અને મહાગીઓ અધાવચાં રાકય હોય તેમને મદદ આપીને, સુખોત્પાદન માટે યત્ન કરતાં છતાં જ્ઞાનાધી યુગ કરતાં દુ ખનીજ પ્રાપ્તિ વધારે થતી હોય તે પ્રકારને હમેશાં દરકત કરવી, એ પરોપકારની નજરે પ્રત્યેક્ષનું કર્તવ્ય છે.

ઉપર જે વાતોનો વિચાર કર્યો છે તેમનો પરોપકારમાં અંતર્ભાવ કરવો કે નહિ એ વિશે ધણી સચય લાગશે, પરંતુ તે સરખીજ બીજી કંઈ વાતો છે તેમને વિશે તેવો સચય આવનાર નથી આટલીવાર સુધી જે સમયનો વિચાર કર્યો તે ધણુંકરીને બરોબરીના મનુષ્યમાં બની આવે છે, અને એક ખીજના ઉપકારને દેડ્યો તેમનાજ તરફથી થતો દેખાને લીધે કોઈ કોઈનો દેવાદાર થતો નથી; પરંતુ હવે જે સમયી વિચાર કરવાનો છે તે ઉપરની પ્રતિભા અને નીચેની પ્રતિભા લોકોમાં થાય છે, અને તેમા એક બાબુએ દયા અને બીજી બાબુએ કૃતચના એવા મનોધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે.

જમીદારે પોતાના ખેડુનોને કોઈ કોઈ વાર જવાકત આપવાના પ્રકાર પ્રાચીનકાળથી સર્વ ઠેકાણે છે. ઘણા મીમત લોકો પણ ગરીબોને કોઈ કોઈ વાર મિદ્ધાજનોજન આપે છે. ઇંગ્લાંડમાંના પુષ્કળ મોટા લોકો પોત પોતાના ગામડામાંના સર્વ ગરીબ લોકોને એવાં જમણુ

આપે છે આ પ્રકારના પરોપકારને હાલમાં ઘણે ઠેકાણે નવીન સ્વ-
રૂપ આવેલું છે નજીકના ગરીબ લોકોને કાંઈ કાંઈ વાર એકાદ ર-
મણીય રથને લેઈ જવા, અને હાં તેમને જોજન ફરજ વગેરે આ
પોને સર્વને કેટલોક વખત આનંદમાં કઢાવ્યા પછી તેમને પાછા
પોતા પોતાને ઠેકાણે પહોંચાડવા, આવો ક્રમ કેટલાક ઠેકાણાના પરોપકારી
ગૃહસ્થોએ શરૂ કર્યો છે. તેજ પ્રમાણે હમેશાં સહેરમા રહીને ટા-
લેવા મજૂરોને ખૂદીને દિવસે વનજોજન આપવું, ગરીબનાં છોકરા-
ને મીઠાણની આપવી, નિશાળના છોકરાને ગમતને માટે કાંઈ ખેલ
કસવા અથવા તેમને મેવા મીઠાઈ વહેંચવાં, ઇત્યાદિ પ્રકાર પણ હા-
લના વખતમાં શરૂ થયેલા છે ગરીબોને અતિશય થોડી કિંમતે પુ-
સ્તકો વહેંચવાં, વાચનશાળામાં ગરીબોને મફત વાચવાની સોંપ કરવી,
તેમની ગમતને વાંચે હોશથી ગાનાર અને વાદ્ય વગડનારા સોમ-
તરણથી ઠંદી ઠંદી તમાસા કરાવવા, ઇત્યાદિ પરોપકારના પ્રકાર પણ
નવીન છે એકદર રીતે એ સર્વ પ્રકાર પ્રસાર કરવા હાલક છે તેમ
નાથી તાત્કાલિક સુખ તો થાય છેજ, પરંતુ વિશેષ ધ્યાનમાં રાખવા
જેવા હાલક કહીએ તો શ્રીમત અને ગરીબ આ બે વર્ગમાંના લો-
કોમાં જે પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તે છે ધનપદાર્થના અસ્તિત્વને
જે પ્રમાણે તેના પરમાણુ પરસ્પર ઉપર આકર્ષણ હોય છે, અને તે
ન હોય તો પરમાણુ છૂટા થઈને પડે છે, તે પ્રમાણે સમાજના
અસ્તિત્વને તેમાંના મનુષ્યનું પરસ્પર ઉપર આકર્ષણ હોવું જોઈએ
એ આકર્ષણ ઉત્પન્ન થવાને હાલ કહેવા પરોપકારના કૃત્યોથી ધ-
ણી મદદ થાય છે. ઉપકાર કરનારના મનમાંની દયા અને જેના ઉ-
પર ઉપકાર કરનારના આવનો હોય તેમના મનની કૃતજ્ઞતા એ બંને
મનોધર્મ બંને વર્ગમાંના લોકોમાં જે બંધન ઉત્પન્ન કરે છે તેનું પ-
રિણામ ધણું સારૂ થાય છે પાછાની પ્રકરણમાં કહેલું પરોપકારનું

નકારે પરિણામ આ પરોપકારથી થતું નથી. કારણ, એનો ઉદ્દેશ જે મનુષ્યનું અસ્તિત્વ સ્થાય નથી તેમનું અસ્તિત્વ સ્થાય કરવાનું ન હોતાં જેમનું અસ્તિત્વ સ્થાય હોઇને તેમના મુખમાં ટદી ટદી યોડો ઉમેરો કરવો એટલુંજ છે. એ પરોપકારના પ્રકાર પણ ૨૬ થવા દેવા સારા નથી. કારણ એક વર્ગમાંના લોકોને તે આપણા ઉપર ખેંચે છે એમ લાગશે, અને બીજા વર્ગમાંના લોકોને તે આપણો હક છે એમ લાગશે, અને તેને લીધે દયા અને કૃતજ્ઞતા એમના યોગથી ઉત્પન્ન થનારું બંધન શિથિલ થશે. આ સંબંધે વળી એક બીજી વાત બનવી હજી નથી. કેટલાક ધર્મના નિર્નિરાશ પયોના લોકો પોતાના ધર્મમનના પ્રસાર માટે ગરીબો ઉપર એવા પ્રકારના ઉપકાર કરવાને પ્રવૃત્ત થાય છે. આ સંબંધી પટ્ટાડીના પ્રકરણમાં મણો વિસ્તાર થયો છે તેથી અહીં કરવાનું કારણ નથી. એક જે વાત સંબંધી સાદુધર્મીની રાખવાની જરૂર છે, તેપણ સરખા લોકોમાં વ્યવહાર થવાના પ્રસંગોને જોઈલી કશીજી રાખવી આવશ્યકની છે તેટલી અહીં રાખવાનું કારણ નથી. ઉપરના વિવેચન ઉપરથી એટલું કહેવાને હરકત નથી કે, શ્રીમંત અને ગરીબ એ બે વર્ગમાંના લોકોમાં સંઘટન થવાના જોઈલા પ્રસંગ આવે તેટલા આશ્ચર્યને ઉત્તેજન આપતું એ પ્રજ્ઞાત્મક પરોપકારની દૃષ્ટિએ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

ગરીબોને વિદ્યાશાન આપીને તેની હારે નવીન ગમતના માર્ગ તેમને માટે ખુલા કરી આપવાનો પ્રવલ્ન ઉપરના પ્રયાનોના જોઈલોજ અથવા તેના કરતાં પણ પ્રશંસનીય છે. આપણા દેશમાં પ્રાચીનકાળે શિક્ષણ અને અધ્યાપન એમાંજ આયુષ્ય માળનાં અનેક લોકો થઈ ગયા, અને તે કેવળ પરોપકારબુદ્ધિએ એક વિશેષ વર્ગમાંના વિદ્યાર્થીઓને શીખવીને પૂર્વની વિદ્યા કામ રાખીને તેનો વિસ્તાર થવાને

મદદ કરતા હતા તે વેળાના યાત્રુ વિશેષ વાણુ નિનિગળા નિ
 ધવમા પારગ્જ (શબ્દગાર) એવા પતિ તૈયા કરવા તરફ હતું પરંતુ
 સર્વ પ્રકારના લોભમા નિવાળો પ્રમાર કરશે એ માટે આપણા દેશમા
 કદી યત્ન થયો હોય એમ લાગતું નથી ગના વણુસે ચારસે વર્ષમા
 આ તરફ જે સતમગ્જી ઉત્પન્ન થઇ તેમણે પ્રસ્તુ સર્વ પ્રમારના
 લોભમા યાત્રી પ્રમાર કરવા નાસ્તે થયો પરંતુ તે મગ્જીતુ સર્વ
 લક્ષ પારમાર્થિક જ્ઞાન આે સમિતિ એ તરફ હોવાથી લીધે ગરીબોને
 વ્યાવહારિક જ્ઞાનનો ફાયદો થયો નહિ યુરોપમા આ સબથી પુષ્કળ
 યાત્ર થયો અને તેો યશ પણ સારો આળો યુરોપિયન લોભમા
 લખતા વાચતા ન આવડનાર લોકોની સખ્યા જે છેક ચોડીજણુ છ
 આવે છે તેણે એક કાશુ ખ્રિસ્તી મિશનરી લોકોના વિદ્યા પામરા
 થે પ્રયાત્ર છે ઇંગ્લાન્ડમા પુષ્કળ વર્ષ પહોના દમેશાના ઉદ્યોગને લીધે
 જેમને શીખવાની સરક મળી ન હતી તે લોકોમા યાત્રી પ્રસાર કરવા
 માટે નિવારની છૂતીને દિવસે હજાર શીખરવાની સાગાઓ શરૂ કર-
 વાનો પ્રયાત્ર થયો પુષ્કળ મજુર અને કારીગર લોભ આ ગાગોનો
 ઉદ્યોગ કરીને લખતા અને વાચતા શીખ્યા પૂર્વેના ઇતિહાસમાના
 માદ ગખવા જેના અનેક નામે પ્રત્તા આવા પ્રમારના યત્ન કરનારા
 અનેક લોકોના નામે વધારે સ્મરણમા રહેવા જોઇએ તેજ પ્રમાણે મી
 યનરી લોકોથી નિગળા જે સેકડો લોકોએ ગરીબોનો વિદ્યા આપવા
 ના કામમા યોગદાન આપુખ્ય ગાળ્યા છે તેમના પ્રયાત્ર પણ કૃતયતા
 એ સ્મરણુ ટખજ સરખા છે આપણા દેશમા જે પ્રમાણે એક વ
 ર્ષ માંના લોકોમા માત્ર જ્ઞાનનો પ્રસાર કરવાનો રીવાજ હતો તેજ
 પ્રમાણે યુરોપમા પણ હતું નીચલ્લા વર્ગમાના લોભમા જ્ઞાનનો પ્રસાર
 કરવો એ વિગ્રહારણુ કામ સમજવામા આવતું હતું, અને તે ક
 રનાસની નિઘ યની હતી ગરીબ લોભમા વિદ્યાનો પ્રમાર કરવાનો

જેમણે પ્રથમ યત્ન કર્યો તેમનો જુના મનના લોકો તરફથી વધારે જાન થતો હતો. આ જાન સહન કરીને જેમણે પરોપકાર માટે આત્મવ્રત કર્યો તેમના નીતિવિચાર અનુકરણ કરવા લાયક છે. આ લોકો પૈકી કેટલાકના મનમાં ધર્મપ્રસારની ઇચ્છા હતી એ ખરું, તથાપિ તે ઇચ્છાને લીધે નીચલા વર્ગમાંના લોકોમાં વ્યાવહારિક જ્ઞાનનો પ્રસાર થયો એ પણ ખોટું નથી. એકંદર રીતે વિદ્યાપ્રસારના કામમાં યુરોપખંડમાં થયેલો યત્ન શ્રુતિપાત્ર છે.

વ્યાવહારિક જ્ઞાનની દ્વારાએ ધર્મ પ્રસાર કરવા માટે ઇંગ્લાંડમાં જે પ્રયત્ન થયો તેનો ફાયદો આપણા દેશમાંના લોકોને પણ મળેલો છે. ધર્મના પ્રચાર માટે જે પાદરી લોકો અહીં આવ્યા તેમણે ત્યાંના લોકોના પૈસાની મદદે અહીં વિદ્યાપ્રસારનું કામ સારું કર્યું. આ વિદ્યાપ્રસારની સાથેજ ધર્મપ્રચારનાં પણ યોગ્યક કામ તે લોકોએ કર્યાં, અને તે દૃષ્ટિએ આપણા લોકોનું નુકસાનજ થયું એમ ધારીએ તથાપિ વિદ્યાપ્રસારને લીધે આજ સુધી થયેલા અને અગાડી થનારા ફાયદા નુકસાન કરતાં સેકડો ગણ્યા છે, એ માટે તે લોકોને આભાર માનવો જોઈએ.

વળી એક રીતે લોકોમાં જ્ઞાનનો પ્રસાર કરવાનું કામ હાલમાં થવા લાગેલું છે. સકેરમાંના અને ગામડા જોડામાંના પણ અશિક્ષિત લોકોને અનેક વિષયોની યોડી ધણી પણ માહિતી થવા માટે તેમને વ્યાખ્યાનો આપવાનો ઉદ્યોગ પુષ્કળ પરોપકારી મૂલ્યો કરે છે. કહી કહી કારખાનાંવાળા લોકો પેતાના મજુરોને કસ્ટર પ્રમાણે મજુરી વગેરે આપીને તે સિવાય તેમને અથવા પ્રકારનાં વ્યાખ્યાનોનો ફાયદો આપે છે. એક કારખાનાવાળો સ્વેન્સર સાફેનનો મિત્ર હતો. તેના કારખાનામાં હાલ કરતાં વધારે લોકો કામ કરતા હતા તે કારખાનાવાળો આ મજુર લોકોને ગમત માટે અનેક ઠેકણે લેઈ જતો. કાંઈ કાંઈવાર માલ સાફ અથવા શરાબ સાફ ગોઠાવતો, અને કાંઈ કાંઈ

વાર પદાર્થવિજ્ઞાનશાસ્ત્રમાની કોઈ સહેલી વાતોની મનોરજક પ્રયોગોની સહાયતાથી તેમના મન ઉપર અમર થતા માટે મુખ્ય વ્યાખ્યાનો આપવાની વ્યવસ્થા કરેલો એકાદ્ય કારખાનામાં તરફથી પોતાના કારખાનામાં મળુગો આવા પ્રકારે જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કરી આ પદ સાર પ્રયત્ન થાય, અથવા બીજા એકાદ્ય મનુષ્ય તરફથી જે ભોક્ષ સાબળવાને લેખા થાય તે લેખને શ્રવણે કરી આપવા માટે પ્રયત્ન થાય તો એવા પ્રયત્નપરોપકારની દૃષ્ટિએ ધણીજ સુલભ છે જે મનુષ્યના મનમાં જે વિષય સારો રહી રહ્યો હોય તે વિષયની લેખને યોગ્યતા માહિતી આપવાનો પ્રયત્ન તે મનુષ્યના હાથે થાય, ભોક્ષશિષ્યના કામને ધણી મદદ થશે પ્રત્યેક વિષય વાચીને પ્રત્યક્ષ માહિતી મેળવનારને ધણો પ્રયાસ પડે છે, આ લેખ કરવાને ધણો ભોગને સવડ હોતો નથી આના લેખને માહિત્યગર લેખના ભોગથી અનેક રિસોની યોગ્યતા માહિતી મળે તો તેમના વિચાર પ્રગલ્ભ થાય, અને લેખના જ્ઞાનદક્ષિ મળે મનુષ્ય જાતના પગલા અગાડી પડે બાવકારમાં બી વાતો સળધી શાસ્ત્રીય જ્ઞાનનો લેખના પ્રસાર થવો ધણો અમલ્યનો છે મનુષ્યના હમેશના વર્તનનો જે વિષય સાથે સંબંધ હોય છે તે વિષયનો સામાન્ય લેખના વાદવિવાદ થવાને સાધનો હોતા નથી એ પરોપકારના કામ કરનારા લેખની જ્યાં ત્યાં ધણી ખોટ છે કોઈપણ સમાજમાં સુસિક્ષિત આ સમજવાળા લેખ પોતાના રાજકીય, આર્થિક આ નૈતિક વિચાર અસિક્ષિત લેખને સમજવાના વિષે ચલ કરશે તો તે સમાજની સ્થિતિ ધણી જલ્દીથી સુધરશે, અને આજ સુધી એવા ચલ થયા હોત તો આજ પુષ્કળ સમાજની સ્થિતિ હાલની સ્થિતિ કરતા ધણી સારી હોત.

૩૪૫૪ નરીન પ્રચાર શરૂ થયો એટલે દર્ધક કામે તેને રૂ. ૨૫૨૫ આવે છે, અને છૂટને દહનું ૨૫૨૫ આવે છે આ સા-

માન્ય નિયમ પ્રમાણે, લોકોમાં મુખની અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરવા સાર કાઢેલા પરોપકારની રીતિની પણ તેજ રિયતિ થવાનો સંભવ છે. તે રિયતિમાં જનના મન ઉપર સંસ્કાર કરવાનો પરોપકારનો હમેશનો પરિણામ તે થતો નથી. તેની રિયતિ ન થવા માટે શું કરવું એ કહેવું કઠણ છે.

આટલીજ સુધી સામાજિક પરોપકારમાં જે વાતનો સમાવેશ કર્યો તે વિશે કોઈ દરજત લેનાર નથી, અને તે સંબંધી જે કર્તવ્યો કલાં તે પ્રત્યક્ષ હાથથી જનમાં નહિ તોપણ તેમની તાત્વિક દૃષ્ટિએ આવશ્યકતા ધણખરા લોક કણ્ઠે કરશે. પરંતુ હાલ સામાજિક પરોપકારના જે ભાગનો વિચાર કરવાનો છે તેનો આ ઠેકાણે ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય નથી એમ ધણા જણને લાગશે, અને તે સંબંધી જે કર્તવ્યો કહેવાનાં છે તે પારતત્વિક કર્તવ્યો નથી, અથવા તે વ્યસ્તવિક કર્તવ્યોથી છેક ઉદ્ગટાં છે એવી પણ ધણાની સમજણ દોવાનો સંભવ છે. સમાજને અપાયકારક એવા જે સામાજિક આચારવિચાર લોકોમાં રૂઢ થવા દોવ તે બદલાવા માટે પ્રયત્ન કરવો એ સામાજિક પરોપકારનો પ્રકાર ઉપર કલા પ્રમાણ છે.

સમાજમાંના રૂઢ આચારોને અનુકૂળીને ચાલવાની આવશ્યકતા નીતિતત્વોની દૃષ્ટિએ ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહેવા માટે લોકોનો મનુષ્યો આમલ દોતો નથી. તર્યપિ ધણા લોકોને તેમ ચાલતું એ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે એમ લાગે છે. એ લોકો કદાચ પણ જાણતામાં એકાદાનું વર્તન લોક રીવાજને જોડીને થતું જોઈએ તેની નિંદા કરે છે. મનુષ્યના વર્તનનો જે અનેક વાતો સાથે સંબંધ દોય છે તે ધણાખરા સંબંધે લોક રીવાજ કહેવો દોય છે. લોક રીવાજને માલી દીધેલા સામાજિક વર્તનના નિયમોને ધણે પ્રસંગે યોગ્ય કારણો આપવામાં આવતાં નથી એમ ધણા લોકો કણ્ઠે કરે છે. કેટલાકોથી અતિથય

ત્રાસ હોઈને કાયદો કઈજ રીતો નથી એમ પણ તેમને લાગે છે અને ટેલાએક તો છેક અવિચારપ હોવાને લીધે તિરસ્કાર કરતા બેના છે એમ કહ્યા શિવાય તેમનાથી રહેવાનું નથી તથાપિ અલત કુલક વાતમાં પણ પ્રત્યેક મનુષ્યે આ નિયમને અનુગમીને ચાલતુ બેઠાએ એમ તેમને મત હોય છે આ નિયમનુ ઉલ્લંઘન કરનારા મનુષ્ય સમાજના રાત્રિ પાત્ર થતા બેઠાએ એમ તેમને લાગે છે પરંતુ તે નિયમ પ્રમાણે ચાલે સમાજ ઉપર નોંધ પરિણામ થાય છે કે નહિ, આ થતું હોય તો તે દૂર કરતા સાફ ચાલ કરવો એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે કે નહિ આ પ્રશ્નો ઉપર ચિંતાર કરવાનું તેમના મગજમાં ઉતરતું નથી

જે મનુષ્ય સ્વતંત્ર ચિંતાર કરનારો છે આ સ્વતંત્રતાના વિચારની કસોટીમાં ઉતર્યા શિરાય જે મોટાપણું મતનું ગ્રહણ કરતો નથી તેને એવું સ્પષ્ટ દેખાઈ આવશે કે, સમાજમાના જીવતાં મનુષ્યોના રાજ્યે તેના કર્તવ્યો છે તેમાજ પોતાના સામાજિક આચાર ચિંતાર અને રીતજ તો જણી વિચારની કસોટીમાં લીવવાનો પ્રયત્ન કરીને, તેના બેઠા સમાજમાના મનુષ્યના મુખની જુદી કે વા સાફ પ્રગટ થાયથી આ કર્તવ્યનો પણ સમાવેશ થાય છે પરંપરાની મર્યાદા કરવા કરવાની કડીએ તો પૈમાની અથવા જીજી મહાર આપીને જીજી ઉપગ્રેગી પડતુ તેના દુ બે દુ ખી મણુ આ તો ખીરજ આ ખીને ગાયાના સંપ્રદાયો તેનું સાત્ત્વન કરતુ ઈત્યાદિ તાત્કાલિક મુખ આપવાની વાતનેજ વિચાર કરવો એ જમ નથી પણ મનુષ્યના મનો આરબે દુ ખ આપવાની પ તુ પરિણામે તેનું દિલ કરનારી એવી આંક વાનો હોય છે તેથી પણ વિચાર કરવો જરૂરનો છે આ જીજી રાગ પરંપરાની વાત કરતાત મનુષ્યોને ઉપદેશ પામના એવાની દાખલા મુજબ એવાના આનંદદાયક પ્રસંગ ન આવતા, તેમની સતત મુઠા

નેવાના દુઃખકારક પ્રસંગ માત્ર આવે છે. આ સામાજિક પરોપકારનો ચત્ત કોઈ નિયમિત વ્યક્તિ માટે ન હોતાં સર્વ સમાજ માટે હોય છે. આને લીધે આવા પ્રકારના સામાજિક ઉપકાર કરનારા લોકો ઉપર સર્વ સમાજની ધત્ત છે. અનેક કારણોથી લેખક યનાય, અને સર્વ સમાજ ઉપર કરેલા અમલ બેસાડનારા, સામાજિક રીતિ રીવાજ પૈકી કેટલાક અનવરપક હોય છે, અને કેટલાક તો અપાવકારક હોય છે. એ રીતિરીવાજ યાગવામાં શ્રમનો અને પૈસાનો જે દુરુપયોગ થાય છે, અને તે પૈકી કેટલાકનો મનુષ્યો ઉપર જે નફારો પરિણમ બને છે, તેને લીધે મનુષ્યનું શંકતર કેટલું દુઃખમય થાય છે એની દૃષ્ટના સામાન્ય લોકમાં ધંધી અસમ્ય છે ધાનક પરિણામને લીધે જે રીતિરિવાજ ઊડી દેવા અવરય છે તે પૈકી કેટલાકનો વિચાર કરીએ.

પ્રથમ પોષાગની તરેહ લેઈએ. આ સંજયી જે નવા નવા પ્રકાર હમેશાં નીકળે છે, અને જેને “ફ્યાશન” એમ કહેવાનો આમ પડેલો છે, તેના મૂર્ખપણા વિષે અહીં ધત્ત લખવાતું કારણ નથી. મૂર્ખાપિયન લોકોમાં એ ફ્યાશનની ધેલછા અતિશય છે, અને તેમની સ્ત્રીઓમાં તો ધણીજ છે. તે લોકોના અનુકરણે આપણા લોકોમ પણ એ ગાંડછા દળવે દળવે શરૂ થયા લાગી છે. આ ફ્યાશનની ગાંડછા ધણા લોકોને દેખાઈ હોય તોપણ તેની વિરદ જવાની કા-ધની જાતી આજતી નથી. પૂર્વના પોષાકની તરેહને જે લોકો હસે છે તે હાલની તરેહમાંના પણ ગાંડછા કમુલ કરે છે. પરંતુ હાલની તરેહના અભ્યામને લીધે ટેવ પડવાથી તેમની દૃષ્ટિને તેનું અમત્કારી પણ દેખાતું નથી. મૂર્ખાપિયન લોકોમાં ફ્યાશન એટલી વારંવાર બદલાય છે કે, એક ફ્યાશનનું નમુનાનું કરેલાં કપડાં શરી ગયાં નથી એટલામાંજ ખીજ ફ્યાશન પ્રચારમાં આવી તેથી તે ઊડી નવીન કપડાં કરવાં પડે છે. તે લોકોના પોષાકમાંના ફેરફારની માહિતી કરી

ઉત્પન્ન થાય છે. એ વર્તન લોકોના દિતનું છે એમ ઉપાદેશી રીતે કહેવાની દિશા ને કે પ્રુષ્ટાગ માણુએને યદ્ય નથી તોપણ મનમાં તેમને તેનું લાગેલું હોય છે, અને પોતાના મનમાં તો તેઓ તે મનુષ્યની તારીફ કરે છે.

આજ આ તરેહ તો સવારે જીજી તરેહ, આ ક્રમાચનની ગાંડાને પ્રનિગ્રહ કરવો, આ શિવાય સામાજિક પરોપકારની દૃષ્ટિએ પોતાક સંબંધી વળી પણ કેટલાંક કર્તવ્યો છે. ક્રમાચનની દૃષ્ટિએ જેવો પોતાકનો વિચાર કરવામાં આવે છે તેવીજ રીતે કિમત, જામ-કાદારપણું હંત્યાદિ ખીજ પણ કેટલાંક મુખ્યની દૃષ્ટિએ કરવામાં આવે છે. પણ લોકો પોતાના પોતાક તરફ વાજાળી કરતાં અધિક લક્ષ આપે છે એ સંબંધી વધારે લખવાની જરૂર નથી. કારણ, લોકો તરફથી પ્રથમ પામવાના હેતુએ પોતાકનો ઉપરનો ભાગ જામકાદાર કરવા વાસ્તે પેચાનો, વેચાનો, અને જમનો જે દુરુપયોગ થાય છે એ માટે લોકોમાં ઘણી ચર્ચા થાય છે. પોતા તરફ લોકોનું લક્ષ જાય અને તેઓએ આપણાં વખાણુ કરવા માટે જેમ જેમ મનુષ્ય શરીર વધારે શોભાવે તેમ તેમ તેનો ઉલટો માત્ર ખરિજીમ થાય છે. જેમતુ સર્વ લક્ષ ટાપડીપ કરવામાં ગુલાએલું હોય છે અને તે શિવાય આ જગતમાં ખીજું કંઈ મહત્ત્વનું જેમને દેખાતું નથી તેમજે ઉપરનું સાત્ત્વ દબેશા ધ્યાનમાં રાખતું જોઈએ. તે કરતાં વધારે ટાપડીપ કરનારા મનુષ્યો વિશે જોનારાના મનમાં એક પ્રકારનો તિસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે. વાજની, દરદગીનાળી, પેલ્યાકની અને ખીજ ઉપચારની રચના ઉપરથી તેને માટે કેટલો પ્રયાસ પડ્યો હશે, અને એટલો પ્રયાસ કરવામાં તે મનુષ્યનો હેતુ શો હોવો જોઈએ એની જોનારાને અજ્ઞાપાયશ કરતાં આવડે છે. વળી લોકોએ પોતાની તારીફ કરવી એ વાત ઉપર તેનો સર્વ અજાણ છે એમ દેખાઈ આવ્યું એટલે, જોનારાના

લીને ખરચના નવા પોષાકની તરફ પ્રચારમાં આણવાથી લોકોને ધણું નુકસાન થાય છે. આવી નવી તરફ પ્રચારમાં આણવી ધણી કંડળ નથી, પણ તે એકવાર પ્રચારમાં આવી એટલે તે પ્રચારમાંથી જીવી ધણી કદિન દોષ છે સાદેજ ભેગા સાથે વિશેષ સંબંધ રાખનારા કેટલાક લોકોમાં, અને તેમનું જોઈને તેવાજ પોષાક કરનારા બીજા કેટલાક લોકોમાં, તેમના પોષાકમાંના કેળાયાત્રવાપણાનો અને નિરપેક્ષી ભાગ પેસે છે શરીરમાં રહેલા ધણી લોકો પોતાનાં નાનાં છોકરાંના પોષાક તમામ યૂરોપિયન જેવા કરવા લાગે છે. આ નાના છોકરાંના પોષાકની કુશાલ ઉપરની પ્રતિભા લોકોમાં ધણી જાગૃતીથી પ્રસારે એવી જીક લાગે છે. આ નવીન તરફનો લોકોના મન ઉપર જ્યાં સુધી ધણો પરિજ્ઞાન થયો નથી ત્યાં સુધી તેનો પ્રચાર ન થયા માટે યતન થયો જોઈએ.

પોષાક કરતાં દાગીના તરફ આપણા લોકોએ વધારે લક્ષ આપવું જોઈએ. મનુષ્ય ગમે તેટલો ગરીબ હોય તોપણ તેને પોતાની સ્થિતિમાંના લોકો પ્રમાણે પોતાની બાંધડીના અને છોકરાંના અંગ ઉપર દાગીના ધાલવાન જોઈએ. દાગીના કરાવ્યાને લીધે પુષ્કળ લોકો બીખારી થઈ જાય છે. લોકો આપણને દસે નહિ તેથી કરજ કદાહીને દાગીના કરાવવા, અને તે કરજનું બાજ પતાવતાં પતાવતાં આખરે ખામે દોષ ન દોષ તે સુમાવવું, એવી ધણીની સ્થિતિ થાય છે. એ સિવાય દાગીના ધાલવા માટે નાક અને કાન વિધાવવાની તરફ તો કેવળ જંગલી સ્થિતિમાંના રહેલો જામ છે. આ બાલને લીધે શરીરને કેટલાક દિવસ વિનાશરૂપ દુઃખ વેઠવું પડે છે. પોતાના રીવાજ કરતાં બિજા રીવાજ જોયો કે તેમાં મનુષ્યને પુષ્કળ દોષ દેખાય છે, પરંતુ પોતાના રીવાજમાં ગાત્ર દેખાતો નથી. આપણને જ્યાં લોકોના દોષ દેખાય તેવાજ લોકોને આપણા દેખારો

માથામાં એકાદી ગાંઠા પેડી હોય તેને માટે પોતાનો જથ્થો જાળવવા
માટે છે. પરંતુ એકજ વાતમાં પોતાનું સર્વ સફળ મુંચાઈ મેલું રો-
વાને લીધે બીજી અનેક વાતોનું તેમના તરફથી દુર્લભ થાય છે. આ
વિચાર એકના પશુ મનમાં આવતો નથી. આ વર્તનને લીધે બીજા
મનુષ્યો સંબંધી કર્તવ્યો કરવાને તે મનુષ્ય અસમર્થ થાય છે,
એટલુંજ નહિ પણ પોતાના સંબંધનાં પણ કર્તવ્યો તેના તરફથી
થતાં નથી. સૌન્દર્યની પછાડી સામેલા મનુષ્યની વિશેષે કરીને આવી
સ્થિતિ થાય છે. પોતાની આમણસના પદાર્થ મુરોબિત કરવા માટે
કેટલો કાળ ખર્ચવામાં આવ્યો તેની કંઈ મર્યાદા છેક નહિ, આ
વિચાર પુષ્કળ લોકોના મગજમાં ઉતરતોજ નથી. સ્ત્રીઓનો વિચાર તો
આ સંબંધી બેદર છે. તેમની એવી અમશુભ ઘણેલી દોષ છેક જ્યાં
જ્યાં મુંદર પદાર્થની મનોદર રચના કરવાના કામમાં જેટલું જાસ્તી
કૌશલ્ય જતાવવામાં આવે તેટલું પોતાને વધારે બુદ્ધિમાન છે.
તેમના મનની આવી સ્થિતિ થઈ ગયાને લીધે આયુષ્યમાંના બીજા
મહત્વના જેવું તરફ તેમનું છેક દુર્લભ થાય છે. મુરોપિયન લો-
કોની સ્ત્રીઓમાં એ પરિણામ મર્યાદાની જગદાર ગણેલું છે એવો આ
વિષયની જાણીકાઈથી પરીક્ષા કરનાર વિચારી લોકોનો મત છે. આપ-
ણા તરફ પણ શ્રીમંતની સ્ત્રીઓની તેજ સ્થિતિ છે. કેવળ જોવાનાજ
ઉપયોગનાં એવં નાના પ્રકારના ઉત્તરો, રેશમનાં, અને જરીયાનના ઝીક
બરવાનાં કામ કરવાં, ધરમાંના મુંદર પદાર્થો જતાવવાની જૂઠા જૂઠા
પ્રકારની રચના કરવી, દૂધ, પાન, વગેરે નાના પ્રકારના ચિત્ર વિચિત્ર
આકારનાં સાલી મૂકવાં, ઇલાદિ કળા કૌશલ્યની વ્યવસ્થામાં સ્ત્રીઓનો
ધર્મો વખત જાળવે, અજ પાણીની સારી રીતે વ્યવસ્થા થાય એવી
રીતે આકર માણુમે તરફ સફળ આપણું, છોકરાના શિશુઓની વ્યવસ્થા
જોવી, વગેરેની આવશ્યક વાત તરફ તેમનું દુર્લભ થાય છે.*

* આ પ્રયત્ન કરતાં દુર્લભ સુધે-સર એમના મનમાં પણ વર્ચવી “જ-
આકપણાનું વ્યસન” આ વિષય ઉપર નિબંધ લખવાની ઇચ્છા છે, અને તે

ઉપર આપેલા અનુક્રમે ઓછું ઓછું થતું જાય છે. પૂર્વ કહેલી સૌંદર્યપ્રીતિ મનોરંજનના પેદામાં આવી શકે. મનોરંજન એ સર્વમાં કમી મહત્ત્વનો હેતુ હોવાને લીધે તે તરફ ધીરજ હેતુ કરતાં પુરુષા કમી ભક્ષ આપેલું હોય તો બસ છે. સૌંદર્યશાસ્ત્રની નજરે જોતાં અયોગ્ય સ્થળે સોખા કરવાનો પ્રયત્ન કરવો એ દોષ બરેલું છે. સૌંદર્યની વધારે હમ્મજા ધધ અને તેને માટે અતિશય પ્રયત્ન થયો એટલે તેનો પરિણામ હમ્મજની સિદ્ધ થાય છે. પહેલાં તો આ વાત ક્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે, ધરમાંના હમેશાંના ઉપયોગના ધણા ખર્ચ પદાર્થો કૌશલ્ય ખર્ચીને સુશોભિત કરવાની સાધકીના નથી હોતા. મેક્ષા કૌશલ્ય રાખવાના વામચૂને નાના પ્રકારની રચના કરીને સજાગરેલું જોયું હોય તો ચિત્રશૃંગ પ્રકારનું કળેદું દેખાય છે. પકવાનથી બરેલા દાઢ મેજ ઉપર આપીને મેક્ષાનાં હોય તો તે સુશોભિત કરવાને માટે ઉપરથી કૃત્રિમ પાનનાં ને ફૂલનાં આચ્છાદન ધાત્રવામાં જે વખત જાય છે તેનાથી દાર્બ કેટલું થાય છે તે જોયું હોય તો બન્નેમાં ચમત્કારિક નિરોધ દેખાઈ આવે છે કારણ એક કણુમા ઉપરનું આચ્છાદન કઢાડીને નાંખી દેવું પડે છે અને પછી આખો સંતુલ્ય કરવાનું કામ તેનાથી થતું નથી ધરમાંના ધણાખર્ચ પદાર્થો ચિત્ર વંધી

થયા પછી તેના રોશનીના કદક નીકળીને તે છાદર ત્રિકાળાકાર અથવા ચારસ આકૃતિના આકરના કાપી કદાકવા જોઈએ મેવા મીઠાઈના અને તે જનના બીજ પદાર્થ સોખાવમાન કરવાને તો ચિત્રશૃંગ રીતિનું કૌશલ્ય ખર્ચવામાં આવે છે. ધણા પદાર્થોના બદારના ભાગ ઉપર જે વેજબુદ્ધિનું અને નકર્યનું કામ કરેલું હોય છે તે બચડે નહિ તેથી તે પદાર્થના પૃષ્ઠ ભાગ લે કે જરૂર પ્રમાણે ઓછા અથવા વધારે સીલજવામાં અથવા પકવવામાં આવે અને તેને લીધે ખાનાસની આરોગ્યતાને અપાય થયો તો પછી દરકત નથી, પરંતુ સૌંદર્યમાં ઓછા પલ્લુ ઉપયોગનું નથી આપા પદાર્થોને ભપકાદાર રંગ દેવા સારૂ સરીરને અપાય કરનારા પદાર્થો પલ્લુ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

સુખના સરખા મુંદર હોવા ન જોઈએ, તેમ મનને કમળો આણુવા
જેના નદાના પશુ હોવા ન જોઈએ હવે સૌદર્ય સળધી બીજી વાત
કહીએ તો, જે કેટલાક પદાર્થ માત્ર શોભા માટેજ કરેના હોય છે
તે અને તેગલા સુદર કરેથી, અને જે ઉપયોગના ટકાઉ પદાર્થ હોય
તેમને ઉપયોગના જોડાપશુ ન કમળા સુશોભિત કમળો યત્ન કર-
વાથી, સૌદર્યથી થનાર એકદર સુખ વધારે ઘણું સુદર પદાર્થોનું
સૌદર્ય પૂર્ણ રીતે ધ્યાનમાં ઉતરવાને આસપાસના પદાર્થો છેક માત્ર
હોના જોઈએ સાદા અને સૌદર્ય એ એક એકની સાથે સરખાવી
જોવા હોય તો તેમના તદ્દરત મનને ઘણો અલ્લાદકારક લાગે છે
એકાદુ ઉત્કૃષ્ટ પુતળુ અથવા વનરીની શોભા જતાવનાર અને રસ-
ભાવિક રંગ આપ્યાને લીધે ખરેખર અરણ્યજ છે કે શુ એવો જામ
ઉત્પન્ન કરનાર એમદુ નામીયુ ચિ। સામ પદાર્થથી બરેલા દીવાનખા-
નામાં મુકયુ હોય તો જેટલુ ચિત્ત વેધક થશે, તેટલુ અનેક મુંદર
પદાર્થોથી બરેના દીવાનખાનામાં થનાર નથી અનેક પ્રકારના નક-
શીના અને વેલસુદીના કામ, સુગંધ પુતળા અને તસખીરા, ચિની
માગીના સુન્દર વામજી, અનેક દેશોમાની મનોવેધક ચીજો, ઇત્યાદિ
મોહક પદાર્થો જે ઠેકાણે છેક અર્ધ થઈ ગઈ હોય તે રથગનુ સ્વા-
ભાવિક સૌદર્ય નહીં થાય છે, પરંતુ યોગ્ય સુદર પદાર્થ માર્મિક રીતે
લાગીને મુકના હોય તો તેજ રથજ પ્રેક્ષણીય (જોવાલાયક) થઈ જાય છે

મોહક પદાર્થના લોભની નજર આગળ પ્રદર્શન કરવાની અતિ
ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છાને લીધે, અનઅનરથક નવા નવા પદાર્થો ઉત્પન્ન કરીને
તે લોભની દૃષ્ટિએ પડે એવી રીતે કોઈ ક્ષુનક કામ માટે ઉપયોગના
આણુસાની મનુ થને ટેવ પડેલી છે ઉદાહરણ, માખણ કાપીને તે પા-
કના કમળો લગાડવાને માટે તૈયાર કરેલી રૂખની છરી લેઈએ પૂરે
પિયન લોભે જમની વજન દાઘથી પદાર્થ ઉચકીને મોભા ન ધાવતા

કાંઈ, છરી, ચમચા, એમની સહાયથી તે કામ કરે છે. એ પદાર્થ આ-
પણી દૃષ્ટિએ છેક નિરપયોગી છે. પરંતુ તેમની નજરે તે અતિ આ-
વશ્યક પદાર્થો પૈકી છે. તેમની દૃષ્ટિએ પણ રૂપાની છરીની કંઈ
જરૂર નથી. પોલાદની છરીએ તે કામ કમું હોય તો, માખણ અને
પોલાદ એમનામાં કંઈ રસાયણિક ક્રિયા થઈને એકાદો નિપજાળો પદાર્થ
ઉત્પન્ન થાય છે એમ નથી. ઘણાખૂણ સોફો પોલાદની છરીએજ
એકામ હમેશાં કરે છે અને તેનું કરવું અપાયકારક છે એમ કોઈએ
કદી સિદ્ધ કરેલું નથી. હીક, પોલાદની છરી કરતાં રૂપાની છરીએ સાફ કામ
થશે એમ કહેવામાં આવે તો તેમ પણ નથી. ઉત્કૃષ્ટ રૂપાની છરીએજ
સાફ કામ થનાર નથી. પોલાદની છરીનો ખીજત કામ માટે પણ ઉ-
પયોગ થઈ શકશે તેવો રૂપાની છરીએ થઈ શકવાનો નથી. શ્રીમત
સોફોમાં જે પ્રકારનો પદાર્થ વાપરવાનો રીવાજ પડેલો છે તે વેચાનો
લેવાનું આપણે અંગે સામર્થ્ય છે એ સોફોને બનાવવું અને આપણને
સોફોએ શ્રીમત કહેવા, આ સિવાય આવા પદાર્થનો બીજો ઉપયોગ
નથી. હમેશના ઉપયોગમાં એવા પુરુષો જરૂર વગરના પદાર્થ પેટેલા
હોય છે. એ નિરપયોગી પદાર્થ વેચાતા લેવા માટે એકદમ આપવા
પડવાના પૈસા, અને હમેશાં લેને ધસી કરીને કાચજી લેવા સાફ સાગ-
નાસ પૈસા, ખર્ચ કરવાને સોફો જે તૈયાર થાય છે, તે કેવળ તે પ-
દાર્થ પોતાના ઘરમાં દેખાવા નહિ તો સોફોમાં પોતાવિષે દીક્ષા થશે
એ બીકથી થાય છે.

ઉપયોગ કરતાં સૌંદર્યનું મહાત્મ્ય વધારે વધારતું અને તેને લીધે
આજા મહત્ત્વના હેતુ માટે વેળા, શક્તિ અને પૈસા, એમનો વ્યય
થઈને વધારે મહત્ત્વના હેતુ તરફ દુર્લક્ષ્ય થવું, આ પ્રકાર થાય તેટલો
કમી કરવા સાફ ચલ કરવો એ સામાજિક પરોપકારની દૃષ્ટિએ પ્રત્યે-
કનું કર્તવ્ય છે.

સમાજમા લોકોના આયુષ્યક્રમમાના મૂર્ખપણાના ચાલનાં
સુધારા માટે ચલન કરવો આ સામાજિક પરિપક્વતાની વળી એક પ્ર-
કાર છે. હિંદો લીધે રમેગે પ્રમરી ગોલી અનેક ટેવ અને આમા-
નિકે આ માર, પ્રત્યેક સમાજમા દૃષ્ટિએ પડે છે તે પેઠી પ્રેરણાકથી
સમાજનું પણુ નુકસાન થાય છે આમાન્ય સેવક દિલ્લી દૃષ્ટિએ આપ
આનો આ આચારનો પ્રતિજ્ઞ કરીને તેમા યોગ્ય ફેરફાર કરવા-
સાથ ચલન કરવો ઇચ્છે છે કેટલાક પર્ગાપકાગી ગૃહસ્થને આ મનુષ્યના
કર્તવ્યની આશરપકા લાગવા માટેની છે

ત્રેવસરકાર આ ઉત્તરક્રિયા, એમા હવે જલ્દાર પેલા ખત્ય
કરવાના આનમા સુધારે કરા દિને પ્રેરણાક લોકોના પ્રયત્નો શરૂ છે
આ સામાજિક આનો તને ચલાને લીધે ગરીબ કુટુંબ ઉપર નાગ
પ્રમગ ચુલ્લે છે એ વાન હવે મજૂરની નજરે આવવા લાગી છે એ-
કાદા મુરે પોતાની જી માટે આ દેવન માટે જે પેમા રાખી મૂકના
હોત તે આ ખરચો નીચે પછા કમી થાય છે અને તેને લીધે તેમ-
ના નિર્વાહને પજુ આગળ પડે છે હિંદને આનુભવી નજર જેટલી
વાનનું પ્રદર્શ કયું નહિ તો, મન્યા દિને તે મનુષ્યના મનમા પ્રીતિ
આ સમાજનુદ્ધિ નહિ એની લોભની ગેર સમજ થવાનો સબવ
હોય છે એને લીધે પેમા ખત્યવાનું કામ છુવ ઉપર આવે
તોપણ મધ્યમીનું એ કુટુંબ મેનુ પડે છે કમી સુધરેલા લો-
ભમા તો આ આનો ધલો ધાતમી પરિણામ થાય છે ગોદગમન
(શિવાનો કિનારો) કરીને એક પ્રદેશ છે, ત્યાંના ગરીબ લોકોને મધ
પણ મનુષ્ય મરી ગમે હોય ત્યારે, તેના મનુષ્ય જે દુખ થાય છે
તે કરતા તેના ત્રેવસરકાર માટે જે ખરચ કરવો પડે તેનું વ-
ધારે દુખ થાય છે કેટલાક કુટુંબની આને લીધે એક દુર્લભ થાય
છે ઉત્તર કાર્ય માટે થવાને હવે જલ્દારનો ખત્ય એક કવાને ખીજા

પણ દારૂનો છે. મનુષ્યોનાં જગતમાંનાં વર્તન સારું હો અથવા ન-
હારું હો, તે સર્વ માટે સરખોજી અરમ્ય કરવાનો આજ પડી જાય છે.
આને લીધે ઉચર ક્રિયા માટે યત્નસ અરમ્ય ઉપરથી મરનાર વિપેની
પ્રીતિની અથવા સન્માનશુદ્ધિની કલ્પના કરવી જરોગર યત્નર નથી.
ધખાજ સોડો જો આ અરમ્ય ઝોઢો કરવા સામ્યા, તો એ તેમનું
વર્તન મરનાર વિપેની તિરસ્કારશુદ્ધિથી થયું, એવી કામ્પને સહા આ-
નવાર નથી.

આપણા સોડોની કેટલીક જાતિમાં આ આસ થયું જાગે છે.
વિદ્યે કરીને જે જાતમાંના સોડોને મરનારના નિમિત્ત જાનિમોજન
આપતું જાગે આવે છે તે જાતિમાંના મરીજ સોડોને મોટી પચાત
પડે છે. આ જાતનો ધર્મ સાથે સંબધ છે એવી સોડોની સમજણ
હોવાને લીધે તેમાં હજ દેશ્વાર થવાને ધણો વખત સામરી. વારતવિક
ધર્મની આજ કરવાં શક્તિની આજજ વિશેષ છે. અતિ આવશ્યક ધર્મ આ-
ચારને કહેવા જોટલો અરમ્ય સામનો નથી, પણ શક્તિએ ધાલી દીધેલા
સામાજિક આચારજ ધણો અરમ્ય સાયછે. આ જોડ સોડોના સક્ષપમાં
સાવવાનો યત્ન કરીને તેમના અગ્ર દિનનો માર્ગ તેમને જતાવવાની
જરૂરીયાત આપણા સમાજમાં ધણી છે.

ઉત્તરકાર્યના અશુભ પ્રસંગનો અરમ્ય ઝોઢો કરવાની જેવી
આવશ્યકતા છે, તેજ પ્રમાણે જિવાહાદિ મંત્રણકાર્યમાંનો પણ અ-
રમ્ય ઝોઢો કરવો જરૂરનો છે. કેટલાક ઠેકાણાના સોડોમાં આ અરમ્ય
મર્યાદાની જઢાર મણેલો હોવાને લીધે પ્રત્યક્ષ અનર્થકારક પરિણામ તો
ધાયજેજ, પણ અપ્રત્યક્ષ રીતિનો વગીએક ભયકર પરિણામ સાય છે
અર્ધામુધરેલા કેટલાક સોડોમાં સન્નની મીજગાનીનો અને જીજન અર-
મ્યનો છોકરીના જાપ ઉપર જોટલો જોલ્ને પડે છે કે, છોકરીના જન્મ-
ની વાર્તા સાંજગાંજ તે સોડોના જેટલા કાળ પડે છે. આ

ખગની ખીંટી ઠોકરેનો જન્મ થતાવેતજ માત્રી નાખસનો ચાલ કે
 ટવાક લેખેમા પડેલો છે આપણા લેખેમા જો કે, કન્ધારીય તુષી દદ
 આવી નથી, તોપણ છે કની થઇ એમ અમળવા બરોજા તાપતામ-
 નમા અમ્યથના ઉત્પત્તિ થવા વગર ગેની નથી જે ભણીનું પ્રમાણ
 નો દ્વારમા ધણુ વધતુ આસ્તુ છે નીન સુચિદિન લેખે તન્ધી
 પશુ આ ચાલને ઉત્તેજન મળે છે એ આશ્ચર્યની વાત છે આ ખગ
 ચનો આવ ખીમત લેખેને તેટલો જાણક દોનો નથી, પશુ મળેલો
 તે પત્રો બોલારૂપ થઇ પડે છે જે મળેજ મજુલે મોત્રી મુરદેવીથી
 મેગુપુરુ મળે છે તેને લખ માટે આજીસ પચાસ રૂપિયા ખન્ધવાના
 કહીએ તોપણ તે તેની સમિત જદાર દોષ છે ખરુ કરાવી સકિત
 હોય તોપણ વાળખો કરતા વધારે ખરુ કરવો અનિદન, પછી તે ન
 હોય તો તેના કરતા પશુ અનિદ મળેજ લોકો આવે પ્રસંગે જે ખ
 રુચ કરે છે તે તેમો જન્મ મુખી પડેને છે ધણુ અધ્યમ રિથતિ
 માના લેખે પશુ આ કમમા મળ ઉપનાત ખમ્ય કરી પામમ વ
 થઇ જત છે ખીમત લેખેને પેમા સબધે અધ્યલુ પડે નદિ તો-
 પણ તેમના પણુ બીજા માડલના ચાલને લીધે ધણુ દાનદન વ ચાલ
 આ દિનમ વખતની ખગપટ એક સરખી ચાલેવી હોય છે અને
 જનૈવાનાં આ જમાઇના માનવાન સબાળતા સબાળતા ઠોકની ન
 રકના મનુષ્યોને નાકાલીની લાજુરી પડે છે નવીન શીખેમા લોખપણુ
 આ મૂર્ખપણુની ચાલના દામ થઇને રહે છે

લખ પત્રી શાંતિતોજનનો અથવા એવી મોત્રી મીજનનીઓ
 આવ ધણુજ લોકોમાં છે જે લેખેની અને આપણી ધણી ઓગખાણુ પણુ
 નથી આ જેમ ની આવે આપણો સબધે થવાનો સબધ પણુ નથી, એવા
 લેખેને જમરા વારને બોલવીને આપણો કયા પ્રકારનો આનદ થાય
 હટ મિત્રોને બોલ આપણથી એક બીજામા રહેલ વધવાનો સબધ

હોય છે, અને તે દૃષ્ટિએ તે દૃષ્ટ છે. તેજ પ્રમાણે જે મરીચ લોકોને કદી મિશ્રણ મળતાં નથી તેમને સાર જોજન આપ્યું તો તે પણ એક પરોપકાર થશે. પરંતુ તવગર અને મરીચ, ઓગળીનો અને ન ઓગળીનો, વગેરેનો ભેદ ન રાખતા જ્ઞાતિ જોજન આપ્યું એટલે કેવળ રૂ-ટિને તાબે થવાનું થશે. પ્રાચીનકાળે જ્યારે એ આદ્ય પડ્યો દશે ત્યારે જ્ઞાતિમાં થોડા લોકો હોવાને લીધે, અથવા એક ઠેકાણે રહેનારા એક જ્ઞાતિના લોકો થોડા હોવાને લીધે, સર્વનો પરસ્પર નિકટ સંબંધ હોવો રજાભાવિક હતો. તેને લીધે આજ પ્રસંગે સર્વ જળે એકજ ભેગા થવું અને એકજ ઠેકાણે જોજન કરવું એ રજાભાવિક રીતે જાની આશ્યું દશે. આગળ જ્ઞાતિમાંના મનુષ્યોની સખ્યા વધવા માડી તો-પણ તેજ રીવાજ કાયમ રહ્યો. વાસ્તવિક આવે પ્રસંગે દૃષ્ટિ બિન્ના-નેજ જોજાવીને તેમની સાથે જોજન કરવું ઈષ્ટ છે. હવે એ અને જીજ્ઞુ ખરચ કાઢ કમી કરવા એસે તો તેને લોકો કૃપણ કહેશે, અને તેના ઉપર જીજ્ઞ પણ આરોપ મૂકશે. પરંતુ તે તરફ લક્ષ ન આપનાં, જેને ખરેખર્ સામર્થ્ય ન હોય તેણે તે સદન કરવું એજ ઉત્તમ. જેને સામર્થ્ય હોય તેણે જીજ્ઞ ઉપાયોથી પહેલા આરોપમાથી મુક્ત થવું એ સાર. ઉપરની વાત માટે જે ખરચ થવાનો સંભવ દશે તેનો તેણે કાષ્ઠપણ પરોપકારના કામમાં ઉપયોગ કરવો, અને તેમ કરતાં અમુક રીતે બચાવેલા પૈસાનો આ વ્યય છે એમ પોતાના વર્તન ઉપર દીકા કરનારા લોકોને સમજાવ એવી તજજીજ કરવી.

પૂરોપિયન લોકોમાં હોકરીનાં લગ્ન માટે માળખ ઉપર ધણે જોજને પડે નથી, પરંતુ તે લોકોમાં વરવધૂને જલિસે આપવાની ગાંડછા ઘણી પેટેલી છે, અને તે ઓછી કરવા વિષે તે લોકોનો મતન આપુ છે. નર્ક વરવધૂનો નવો સંસાર માંડવાનો હોય છે, તેથી શરૂઆતના વખતમાં જેમનો ઉપયોગ થાય એવા પદાર્થે જલિસ આપ-

વાનો પૂરે ચાલ હોતો, અને આ ઉદ્દેશે જો હજીપણ મોઢું કંઈ બહિસ
 દેતા હોય તો તેમને દૂધાણુ દેવાનું કાણુ નથી લગતું. યવાની સાથેજ
 છોદાએ જાપને ઘેર ન હોના પોતાને માટે જૂની જગ્યાની વ્યવસ્થા
 કરવી એવો તે ભોમનો રીસાજ છે, અને એકદમ નવો સસાગ મા
 હોયો ધણાજ દહણુ હોવાને લીધે તેને મનદ કરી એમા કંઈ ખોટું
 નથી પડતું આ સાચું દેનુએ સાર કરેલા ચાલને રૂદિએ નિરાશુજ
 ચાલે આપુ છે જેમને ઘેર દેશાની પણુ તમી પડવાનો સબર
 નથી એવા વરદધૂને પણ તેમના મિત્રો તરફથી જોટલી બહિસો મળે
 છે કે તેમની વ્યવસ્થા મળતા કદાગે આવે છે આમાની ધણી ખરી બ-
 મિમે મિત્ર બાવે અથવા પ્રેમે આવેલી હોત છે એમ પણ હોતું
 નથી તે આપી નહિ તો ખોટું દેખાશે આ ન આપનાગ ઉપર
 મિત્ર ઘણું છે તેના ઉપર આ એક દેશુ છે હાનમા તો મોટા ભો-
 ગમા આ રીસાજ એવો સિખરે પડેલો છે કે આવી રીતે આ-
 વેના નજીણાની યાદી અને તે આપના નામ નિનજાપડે
 તનમાનપત્રોમા પ્રમિદ્ધ કરનામા આવે છે આ યાદી ઉપરથી વન્ક-
 ધની મામાગિક સિધતિ આ તેમનો વૈભવ અને નજીણો આપના-
 નના અર્થ, એમ સી કરપના કામા આવે છે

* ઇસ્તર અને શ્રિગતમસ આ તહેવારની વખતે લગનના વ
 ખત પ્રમાણેજ એક જીગને બહિમે મોકલવાનો રીસાજ મુરોપિયન
 લોકમા છે પારીસ શહેરમા ઇસ્તરના તહેવારની બહિમે વડેચવા સી
 માલ ધણીજ પ્રસરી ગઈ છે કેટલાક લોકો આ ત્રાસ ટાળવા પા
 સ્તે ગમે તે કાગજ કાઢીને આ પ્રમને બહાજ નીકળી જાય છે આ

* ઇસ્તરનો તહેવાર માર્ચ માસની પુનમ પછીનો શુક્રવાર એ એપ્રિલ
 મહિનાના શુભરમા આવે ૥ ૩૦૬૫૪૬ એ તહેવારનો મુખ્ય દિવસ છે

એક પ્રકારનું પરસ્પર કુપર જાનગી કરજ છે. ક્રમે ખ, ગ, ધ, વગેરે લોકોને જાણિયો આપવી. ખએ, ક, ગ, ધ, ને આપવી. એ પ્રમાણે મૃગાદિર પૂગ થાય અથવા તેની અચાડી પણ વધે એમ આપવા લેવાનું ચાલે છે. આ જાણિયો પ્રમાણેજ પ્રત્યેક મનુષ્યના જન્મ દિવસે તેના આજ્ઞા ઇંદ્ર તરફથી જાણિયો મોકલવાના રીવાજ ધણાખણ યુદ્ધપિપત ભોદામાં છે. જાણિયો અને નજરણા આપવાનો રીવાજ આપણા ભોદામાં પણ ધણો ફેલાયો છે. ખ્રિસ્તમત અને હરતર આ તહેવારની વખતે કમ શુભચિંતક મજકુર લખેલાં અને છાપેલાં ઠાંડે મિત્રોમાં, વિશેષે કરીને હાકરામાં, વહેંચવાનો ઉચ્ચે ભોદામાં ધણો રીવાજ છે. આ સર્વ વાતમાં પૈસો, ચમ અને વખત એમનો બચ વધને ને શિવાય બીજા બે અનિષ્ટ પ્રકાર થાય છે. એક તો, આ રીવાજ જોડે જોડે જુનો અને નવ અને વધારે વધારે ફેલાવો જાય તેટલો તેટલો તેનો મૂળ ઉદ્દેશ એક તરફ રહીને તેનાથી આનંદ થતો નથી; અને બીજું કોઈના હાથથી તે પ્રમાણે વર્તન જનતાની આનાકાની થઈ તો સંજોગી મનુષ્યોને ખોટું લાગે છે. ત્યાં સુધી એ પ્રેમમૂલક ચિદનો આંતર્યામીની રજૂતાએ વધારે પ્રાણિમાંના મનુષ્યોને માત્ર જલ વચામાં આવે છે ત્યાં સુધી ઉપયોગ થાય છે; તેજ અર્થે જાદાર ગયાં અને નિત્ય ક્રમનાં મધ બેઠાં એટલે છેક નિર્થક થઈ જાય છે.

આવા પ્રકારના સામાજિક વર્તન સંજોગી મનુષ્યે સત્ય અને પ્રમાણિકપણ એમનું અવલંબન કરીને મનમાં એક અને જાદાર એક એવાં વર્તન દર્શવવાનું હોયું જોઈએ. મનમાં મગતું ન હોય પણ દેવળ ભૌતિક આચાર માટે એકાદિ વાત કરવી એટલે એક પ્રકારનું અસત્યાચરણ છે. શક્ય હોય તેટલાં એવા પ્રકારનાં અસત્યાચરણ દાખવાનો જો પ્રત્યેક વાત કરશે, તો સમાજનું જીવન ઘણું વધારે જુરસાવાળું થશે.

નીતિશાસ્ત્ર ઉપગ્રન્થ પુસ્તકમાં પચાસમું વિષે વિચાર આવેતો હતા સામાજિક સુધારાના વિચારો ઉદ્ભવ કરેતો વ્હેજને ધણા જાણી આશ્ચર્ય લાગશે આજે આપણે પચાસમું ઉપગ્રન્થ લેખવાનીએ છીએ ત્રીયના સામાજિક સુધાનો એકાગ્ર નિમિષ વાચ્યએ છીએ એટલે પછી ૧ થી ૪ માં વચમાં કેટલાંકો સરકાર પડશે સામાજિક આચાર તરફ ધ્યાનની દૃષ્ટિએ જોવાની ધારાએ ટેવજ દોતી નથી, પરંતુ જે વર્તનથી મનુષ્યનું સુખ દુખ ઓછું વધતું થતો સમય તે તે વતનો નીતિ દૃષ્ટિએ વિચાર કરે જરૂર નો છે નિયમમાં પેશી મરેતો માનવિક રૂઢ આચારનો અનુષ્ઠના સુખ દુખ સાથે મળે નથી એમ માધ પછી કહી શકનાર નથી

પરંતુ અપાપમગ્ન સામાજિક આવને પ્રતિબંધ કરી તેમાં મોડા ફેરફાર કરાશે માનવને એ સામાજિક પચાસમું કામ આગ ઉપર લેતું જોઈને ગમતું નથી મનુષ્ય તે જાતગણના પતાર મનુષ્યો સોડો ખાધીએ સમજે છે જુનાક લેકો એમ લાગે છે કે સામાજિક સુધારા મમમાં પડી પો જાતપગીએ છે એવી એકવર સોડોની સમજ થઈ આ પોતાના ઉપરનો તેમનો બંદો ઉઠી ગયો એટલે પોતાના લાચથી ધણા મદત્વનો પુધારો થનાર થી એ આ સોડોના મન મુક્ત કરી શકતો નથી કારણ સામાજિક આચાર અને રીતભાવ એમાં સુધારો કરવાનું મન બીજા દ્વારા કરવા કમી મદત્વનું નથી આ પ્રશ્નમાં કહેવા પ્રતાક રૂઢ આચારથી લાગે પછી તુકમાન થાય છે એ સિવાય અનેક અદિત દાગ રીતજ આ સુમજુતી બતાવી સમજો દિવમમાં બે વખત જમવાનું અને કોઈ વખતે પેટ ઉઠે દારૂની મગસુ આ માયો લીધે શરીર ઉપર નાઈ પાંજીમ થાય છે પેટ બાકો ટે પતા સુધી જમ્યા સિવાય બીજા જમણ સુધી ધીંગજ રહેતી નથી આ

એકદમ ધણું આધારી ત્રાસ થાય છે. નિયમિત દિવસમાં ચારવાર ખાતું નો કોઈવાર ટેં ચઢને પડવાની આવશ્યકતા બાસનાર નથી, અને હમેશાં કામ કરવાને અંગમાં અંચળતા રહેજે. આગમ અંબધી પણ આપણા લોકોની સમજીત ચમત્કારિક છે. શ્રમ થવા સરખા મદાની ખેસ ખેડવા, દોડવું, કુસ્તી ખેલવી વગેરે પ્રકાર સભ્ય પણીને યોગ્ય નથી એમ ધણીને લાગે છે. એ સમજણ મોટા મોટા શહેરોમાં ધણી કમી થતી જાય છે. પરંતુ ખીજે ઢેકાણે તેનું અધાપિ ધણું જોર છે આપણા ઉપરના વર્ગમાંના લોકોની સ્ત્રીઓએ પગરખાં પહેરવાં અને માથા ઉપર છત્રી ઓઢવી એ કેટલો બધો પ્રમાદ સમજવામાં આવે છે. આ હમેશના અતિ આવશ્યક પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવાનો પ્રતિજ્ઞા હોવાને લીધે સ્ત્રીઓની ધણી ગેરમોઢ થાય છે, અને કેટલીક વાર તો આ ગેર સમજીતીને લીધે તેમના શરીર ઉપર પણ નડાઈ પરિણામ થાય છે. ખસ જોરે તડકામાં કામને માટે બહાર જવાનું હોય તો તપેલા રસ્તા ઉપરથી તેમણે દાઢી મરતું અને તોપ ખાતું જવું પડે છે તથા ચોમાસામાં પણ પડગતાં જવાને વારો આવે છે. સ્ત્રીઓ સ્વભાવથી નાજીક હોવાને લીધે તેમને એ પદાર્થની વિશેષ જરૂર છે, એવાં જીવંતં પણ અનેક ઉદાહરણો આપી શકાયો.

આપણા લોકો અધ્યપકારક સામાજિક રીવાજથી કળાઈ ગયા છે એમ નથી. પ્રત્યેક સમાજમાં ઓછ વધતા પ્રમાણથી તે છે. સૂરોપિયન લોકોમાં સત્રીને દિવસ માનીને કામ કરવાનો રીવાજ છે, તેને લીધે દીકા પાસેથી ઉત્પન્ન થનારી ખોટી દવામાં વધારેવાર આત્મશ્વાસ લેવો પડે છે. તે દિવસમાં જોકે, ચારવાર અલખ ખાય છે, તોપણ તેમની મુખ્ય જમવાનીવેળા જુદીજ રાખેલી છે. હમેશા ચોવીસ કલાક પાચન શક્તિ સરખી હોતી નથી. દિવસના અઢવા ઉતરવાના

પ્રમાણથી પાત્રન સક્તિપણ વધારે જોઈ શક છે મુખ્ય ભાગના વખત જે રખતે પાત્રનક્રિયા થણી ઉતાવળથી થતી હોય તેની પટેલા ગુપ્તવે જોઈએ પરંતુ તેમની મુખ્ય ભાગની વેળા પાત્રનક્રિયા મદ થવાના વખત પડી તપેલી છે પોશાકના અને ખીજા હમેશના વ્યવહારને સબધે તે લોકોમાં એટલું કેળા ધાલવાયછું જેટલું કે, તેને લીધે ધણા લોકોનો ધણો વખત અનાવસ્થક વાનો કરવામાં જાય છે એક ખીજની મુનાકાત લેવાની તેમની તરફ તો વિચારણા છે આ મુનાકાત મેક ઠામના ઉદેશથી થાય છે એમ નથી કેમ કે કાઠ કાઠને મગવા નયો અને તે મનુષ્ય ધ મા ન દોય અને તેની મુનાકાત થાય નહિ તે મગવા જતાં મનુષ્ય પોતાના નામનો છાપેનો કાઠ તેના આકરને આપીને પાછો જાય છે પછી તે મનુષ્યે ફરીને પાછી મુનાકાત આપી જોઈએ ધણી વખત પોતે મગવા આ-યો દનો એમ બતાવવાને વાસ્તે, જેને મગવાનું દોય તે ધરમાં ન દોય એવી અટકળ કરી નેજા લોકો મગવાને જાય છે મગવા ન જતા આકર સાથે પોતાના નામનો કાઠ મોકલવાનો પશુ થાય છે જેમના તરફ આ કાઠ આ-યો દોય તેમણે પોતાના નામનો કાઠ ફરીને પાછો મોકળવો જોઈએ, આથીમા આ પ્રકાર ધણો છે ૧ આવા અનેક ઉદાહરણો આપી શકાયો સમાવિષ્ટ ૩૬ આચારના મુલામ થઈ મેદુરથી મનુષ્યને થના નાસ તરફ દુર્લભ્ય કરવા સરખું નથી જે લોકો આ આ

૧ એ વર્તમાનપત્રના અધિપતિએ આ પ્રકારની મસ્કરી કરવા માટે મરજીમાં અગાડીની સૂચના કરી હતી — સહેરમાં પ્રસિદ્ધ કે ત્રે એ જ આ કાઠ લેઈને ત્યાં આ કાઠ વહે ચવા માટે એક કબેરી રાખવી અને દરેક નિયમિત વખતે અહીંએ ચાલપોતાના આકર ખસુસ તેટલા કાઠો તેની થાસે આપીને ત્યાં મેક થવા એમને આ કાઠનો જ્યવહાર કરવો દોય તે સ વના આકર એક દેવારે એમાં થવા એમને તેઓ ત્યાંના ત્યાં સુધે કાઠોની આ પ કાઠી રાકશે, અને ફેરે યેર ચાલવાનો તેમનો નિયમક અમ બનશે

લ શખોને વર્તન કરેછે તેમને ખસ મુખની પ્રાપ્તિ ન થતાં તે એક પ્રકારના નકલ કરેલા મુખ ઉપરજ તૃપ્ત રહે છે.

સામાજિક વ્યવહારમાંના નકલ કરેલા યાદને લીધે, કેળા ધાલવા-પગામાં ખગમુખનો શી રીતે લેપ થાય છે એ જતાવનારો એ ઉદાહરણો રૂપેન્સર સાહેબે પોતાના અનુભવમાંનાં આપેલાં છે. મોટા લોકોની સામાજિક રીતભાતથી કંટાળેલી એક શ્રીમંત કુટુંબમાંની જામસાથે રૂપેન્સર સાહેબનું સંભાષણ ચાલનાં આગમોડીમાં પ્રચલ કરવા સંબંધી વાતો નીકળી. આગમોડીનો પ્રચલ અનિશ્ચય વાસદાયક અને કંટાળા આપનારો હોય છે એવો રૂપેન્સર સાહેબે પોતાનો મત આપ્યો. તે ઉપર તે જામ જોડી “ મને તો આગમોડીમાં પગ મૂક્યાની સાથે એક પ્રકારના ત્રાસમાંથી છૂટવા સગળું લાગીને વિશ્વ-દાય પ્રકારનો આનંદ થાય છે. ઘેર દોષ્ટએ ત્યારે પોતાની મરજી વિ-રૂદ્ધ દિવસમાં દશગર પોશામ બદલાવામાં, ભેટ આપવા લેવામાં, કુચેટા કરવામાં, નિરર્થક પત્ર વ્યવહાર કરવામાં અને મનમાં એક જાને બદલ જુદું એવો નકલી દેખાવ કરવામાં સમજો વખત જાહેર છેક ત્રાસી જાય છે, અને આવા પ્રકારનું જીવન છેક કંટાળા-ભરેલું લાગે છે. ” જીજીંડા દેહદરજી ઇંગ્લાંડ મુકીને ન્યુઝીલેન્ડમાં જઈ રહેલા રૂપેન્સર સાહેબના આગમોડીના એ ગૃહસ્થોનું છે. ઇંગ્લાંડમાંના લોકોના જાદુમરના પુનર્જીવ પ્રમાણે વર્તનક્રમ અને તેમના જ વસાહતમાંના લોકોનાં વર્તનચાલત્રય, આ બેનો પથ અનુભવ આ ગૃહસ્થોને મળેલો હતો. શ્રીમંત લોકો ઘણું કરીને દેશાંતરમાં જવાનો વિચાર કરતા નથી. મધ્યમ સ્થિતિમાંના અને ગરીબ લોકો આ કામમાં ઘણા પડે છે. આ લોકોની રીતભાતમાં જેમનું પ્રકાર યોડો હોય છે, અને પરદેશમાં ગયેલા હોયોગી લોકોની રીતભાતમાં તો તે તેના કરતાં પણ કમી હોય છે. એ જે ગૃ-

દાખલો પછી ચર્ચા મુખી ન્યુઝીલેન્ડમાં ગ્લોબલ ત્યાગ સાદા અને સગવડો પૂરતા બંધારણની રેલ પડ્યા પછી ફરીને ઇંગ્લેન્ડમાં પાઠ આપ્યા પ્રથમ તો તેમનો વિચાર દલાઈસ્થાના દિવસ ઇંગ્લેન્ડમાં ગાળવા એવો હતો. પરંતુ ત્યાંના વર્તનક્રમમાંના કૃત્રિમપણાથી તે બંધાઈથી જ દલાઈવા અને પાઠ ન્યુઝીલેન્ડ ગયા.

ઉપરના પ્રતિપાદન ઉપરથી સ્પષ્ટતા આવશે કે, વિચારની દૃષ્ટિએ મુક્તામુખ જોઈને સામાજિક શક્તિ આચારમાં દેશીય કરવાનો ચલ કરવો એ કામ ખીજા સુધારા કરવા કરી મહત્વનું છે એવો જોડ દલાઈનો મત છે તે ખરે ધાર્તમાં આવતો નથી ઉત્કુ સુખ દુખના જોડ વધવાપણા ઉપરથી જો પરીક્ષા કરવાની હોય તો ખીજા સુધારા કરવા સામાજિક સુધારો વધારે મહત્વનો છે એવો મશવ લાવવાને જગા છે મનુષ્ય જાતિનું કલ્યાણ કરવાનું ઇચ્છનાર પ્રત્યેક મનુષ્યે સામાજિક આચાર અને તેના સાધનો, એમાં જોડણી માદાપણુ લાભ તેટલું લાવવાનો ચલ કરીને મનુષ્યની શક્તિનો નિરધિક વ્યય ન થાય એ માટે વધારે કાળજી રખવી જોઈએ આ સામાજિક પરોપકરણ પ્રકાર પ્રત્યેક પરોપકારી મનુષ્યને હમેશા સ્પષ્ટતા રાખવા સરખો છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

રાજ્યકીય પરોપકાર.

“રાજ્યકીય કામમાં તમે ખટપટ કરજો નહિ” એવું પહેલાં આર્દસં જાળવું પોતાની પ્રજાને હશેવું હતું રાજ્યએ આવા પ્રકારનો ઉપદેશ પોતાની પ્રજાને કરવો, અથવા તેમના હાથથી ઉપરની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તન જાને એ વિશે ચલ કરવો એ સ્વાભાવિક છે અને

યત્રિન સત્તા પોતાના હાથમાં દોષી એમ કયા સુઘને લાગતું નથી? પ્રજાએ ફક્ત સુઘનો ઇચ્છાને માન આપીને તે પ્રજાએ વર્તન રાખ-
તું એ તેટલું સ્વાભાવિક નથી. તથાપિ આજીવનના કલિદાસ ઉપરથી
જોતાં સુઘ અને પ્રજા એમનો સંબંધ ઘણું કરીને સુઘની ઇચ્છા
પ્રજાએ ચાસેલો છે, અને હજીપણ કેટલાક અપવાદ બાદ કરતાં ત્યાં ત્યાં
તેજ પ્રકાર છે, એમ કહેવાને દરકત નથી. સંજ્ઞકીય સ્વાતંત્ર્યનો અને
હકનો ડોળ દેખાડનારા દેશોમાં પણ સહાયથી ભેદ પડેલા ચાર્સ
સુઘને પોતાની પ્રજા માટે ધાત્રી દીધેલા નિષ્ઠા ચાસે છે. એવી રીતે
આફ્રિકામાં મોટી શોખા છે એમ માનનારા પણ મહા ભેદો જડી
આવે છે. “સંજ્ઞકીય પ્રજાની ભાંજગડમાં હું કદી મન ધાસતો નથી”
એવા અર્થનાં વાક્યો અનેક ધણ કરનારા ભેદોના મોખાથી નીકળે
છે, અને તે એવા રૂપમાં બોલાય છે કે, પોતે કંઈ અગિમાન કરવા
સરખી વાત કહીએ છીએ એમ બોલનારાના મનમાનો ભાવ સાબ-
ગનારાના મનમાં આવે છે.

* એ મનની સ્થિતિ પૂર્વના એક કાળને યોગ્ય હતી અને તે
વખતે તે પૂર્વનાએ પડેલીને તેનો અમલ અવશ્યે ભેદોના મન
ઉપર બાકી રહેલો છે. પ્રાણીઓના શારીરિક અને માનસિક ઉત્ક-
મણમાં એક વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે તે એ કે, એક પ્રકારની
પરિસ્થિતિને લીધે જે શારીરિક અને માનસિક ભેદ ઉત્પન્ન થાય છે, તે
પરિસ્થિતિ બદલાઈ તોપણ તે એકદમ નષ્ટ થવા નથી. તેમાં
નવીન પરિસ્થિતિને યોગ્ય એવા ફેરફાર થવાને ઘણો કાળ લાગે છે.
એજ સ્થિતિ સુઘ અને પ્રજા એમના વચ્ચેના સંબંધની યદ્ય છે.
પ્રાચીનકાળમાં “રાજા એટલે ઇશ્વરનો અસ,” “સુઘની આજ્ઞા માયુ ન-
માવી માન્ય કરવી જોઈએ,” ક્યાદિ સમજુતી ભેદોના હતી જે વેળાએ
ટાળા ટાળાના વચ્ચે આવેલા સુદમાં સરસાઈ મળવાને ટાળામાંના મુખ્ય-

નો તે યોગીયાના લોભ હોય પૂર્વ અમન હોયો જરૂરો દનો તે વખતે
 આ કષ્ટનાનો ઉત્થ થયેના દોષો જોઈએ આવી સ્થિતિમા વ્યભિ ॥
 વિચાર રસાત ની આં આચાર સ્થાન ની કષ્ટન આવવી અસંભવિત
 હતી પરંતુ તે સ્થિતિમાથી હાનના મરોપિવન એન્થે ઉત્કાંત થો
 લા છે અને તેમની હાલની સ્થિતિમા રાજ રાજીય ॥ આગમ લક્ષ્ય
 ધાનુ એ નતેક મનુષ્યનુ કર્ત્ત્વ ય થઇ જોઈછું છે ઉચ્છેદ
 લોકના સદ્ગામને લીધે આં તે તરફની રાજ રાજીય સંસ્થાના વ
 લખુ અર્ધાની જ ન પદ્ધતિ આપસનો જે કમ તે સામેએ દગને
 દગને શરૂ કર્યો છે તેને લીધે આપણા લોકો પશુ પોતાના દસના
 રાજમાનમાની રાતમા મન ધાનુ જોઈએ એ કર્ત્ત્વ ન બળવનુ
 મોટયે મનુ રે પોને અદ્ભુત્તિલ, કૃતમના તથા નીચપણ
 આ ત્રણ દોષો પાન થનુ એમ થાય છે મન લોકો જો મનુષ્યીય
 વાત ॥ સખધે ઉદારીન રહેવા સાચા તો લોકોના ઉદ્યોગે અથવા
 રાજકર્તા ની મહેત ॥ નીએ જે હં દેશો નામ થવાના દોષ તે નદ થશે
 અને જે ઉત્પુકા તજદીય સંસ્થા અસ્તિત્વમા આવી હશે તે
 લય પામવા સામશે જેને લીધે આપણ દેશ સખધીના કર્ત્ત્વ થોમા
 આનાકા ની કરનાર લોકોને મારે અદ્ભુત્તિ નો દોષ આવે છે આ
 પણ દેશ નિગાની પૂરજો અથવા સમમની લેમએ મેળવેલા દક
 રિયે અને ઉપજ કરેલી સસ્થા રિયે બેશી થનુ, જોઈએ તેમને
 આપણા ઉપજ કરેલા ઉપમર જૂલી જના જેનુ થાન, આની રીતે
 કૃતમનાનો દોષ આવે ॥ વળી નીચપણનો દોષ આનરાનું કારણુ તે
 હકનો અને સસ્થાનો નતેક મનુષ્યો ઉપયોગ થવા છતાં તેમનું
 સ રાપુ મરનુ કમ માન પ્રથે તત્ત્વથી થનુ નવી ગ્રાહ્ય થવા
 તો ૧૫૦ લખને તો લગાર પપુ મો દના ન આરો એ નીચ
 પશુનું લક્ષણ છે

કોઇ પણ સ્વાતંત્ર્યવંશ ગુજરાત સંસ્થાનું અસ્તિત્વ કાયમ રહેવાને અને તે સારી રીતે ચાલવાને તેના ધટકવ્યવેશો પોતાના ભાગનું કામ સંભાળવું જોઇએ. જેમના હાથથી તે થવું નથી તેમના પૂરતી તે, પણ તે સંસ્થા મરી ગયેલીજ દેખ છે એમ દહેવાને હરકત નથી. શરીરના કેટલાક ભાગનો વ્યાપાર જાંધે પડ્યો તોપણ શરીર જેમ જીવવું રહી શકે છે તેજ પ્રમાણે એવી સંસ્થાનું પણ છે. જેવી રીતે શરીરના અધિકાધિક ભાગ લુપ્ત પડ્યા જાય છે તેવી રીતે જલદીથી સર્વ શરીર જેમ નષ્ટ થાય છે તેજ પ્રમાણે અધિક અધિક લોકો આવી સંસ્થા તરફ દુર્લક્ષ કરવા લાગે તો તે જલદીથી લય પામે છે, આ પ્રકાર ન થવા માટે યતન કરવો એ દેશના પરોપકારની દૃષ્ટિએ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. આ કર્તવ્ય તરફ દુર્લક્ષ કરવાને લીધે પોતાનો અને ખીજનો ક્યા પ્રકારનો તોરો થાય છે અને વિશેષ લક્ષ્ય દેવાથી ક્યો કાયદો થાય છે તે જોઇએ.

મનુષ્યની પાસે પ્રમાણે તેમના તરફ કામનો વહેચાણો કરી આપી તે તેમની પાસેથી જીવનથી કરી લેવાની સમાજવ્યવસ્થા જામ થઈને પોતાની ખુશીની કચરની વ્યવસ્થા શરૂ થવાને લીધે કચર પૂર્ણ રીતે પાગલાનું અવસ્થાનું થયું છે. મનુષ્યના જીવનનું અને સ્વાતંત્ર્યનું તો રક્ષણ થવુંજ જોઇએ, પણ તે સિવાય મનુષ્યને કષ્ટ થઈને કામ કર્યા પછી તે વિષે જેમ જીરૂ કરેલી હશે તે તેમને વગર હરકતે મળતી જોઇએ; એકાદ દુઃખાનંદ તરફથી કોઈ કંઈ જાણવેઆવી લીધી તો તેની કિંમત, અથવા જાનેના વિચારે કરેલો તેનો મોંઝદલો ખીજ જાણુસ, તે દુઃખાનંદને પાછી મળતી જોઇએ; અને કંઈ નિયમિત કચર ઉપર એકાદ કામ કરવાનું હતું હોય તો તે કચર અક્ષરે અક્ષર પાળીને તે કામ થવું જોઇએ. કોઇ કાંઈ પ્રત્યક્ષ રીતે ત્રાસ દે તો તેનું નિવારણ રોજગરી કાયદાના અ-

મને માત્ર અને અપ્રત્યક્ષ રીતે જોઈએ કરે જાણતી થયેલા તા
મનુ નિરરજુ દિલની કાપાળી માત્ર આ કામો પોતા રીતે જાણવા-
ને પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાની કલ્પિત પ્રજા કે કલ્પેક બાંધે જાણતાં છે

આજ પ્રજાઓ દેહીક જાણતારી પ્રત્યેક મનુષ્ય ઉપર છે
એ કલ્પના પત્ર અજાણી ગિયનિમા દેહની નજરમાં પડી આવી
નથી એ મેં મેં કમનમીનની વત છે. દેહકાંઈની જાણમાં
પોતાનું મન પાત્ર અને દેહના મુજબે પેત્રનું કલ્પના કરું એમ
પત્રા જાણના મનમાં આવે છે. પરંતુ જાણિયા તેમના મનમાં જો-
તાકા જાણનો નથી કે જ પ્રતિનિધિ પસંદ કરાવેલા દેહ દેહ તર-
ફથી સારો જાણના માટે અપદ કરે છે, કે જ પ્રતિનિધિની સુદ-
ખી કરાવેલા દેહ પત્રા દેહને જાણ માટે વિચારવા કરે છે; કા-
રજન માતા મનુષ્યે જાણથી વિચારમાંના અમુક કાળથી અધિક
કામ ભેદ નહિ તે માટે દેહનો વધારા માટેના દેહ છે. અમુક પ-
શાંત ઉપર કરે બેનાડો અને અમુક ઉપર બેનાડો નહિ તે માટે
કામ પત્રા કરે છે, અને કે.ઈ.એનિમિષાલિની કામમાં મન પાંચીને
સદેને પાંચીની બેદ પૂરી પાડવા માટે અપવા પેટાની માંડીને ભા-
દાનો રમો (કામને) વેચાનો જેવા માટે દેહી કામની પગાતમી
મેળવવાના ઉદ્યોગમાં મુલાકાત દેવા છે. પરંતુ મન જાણે અત્યાચારક
એવી વાત તમને દેહ ઉપર આવતું નથી. પ્રત્યેક મનુષ્યને તેના મા-
મ કામનો પૂર્વ જાણે મગવો અને તેનાં નવનું કલ્પનો દુષ્કરિ-
ભામ ખીલ દેહો જોગવો ન પડે આ બે વાતો સમાજના મધે-
સન અત્યંત અવસ્થાની છે, અને તે અધ્ય કરવાને પ્રત્યેક મનુષ્યે જે
શબો કરવાનું કપુર કપુર દેવા તે તેમની પામેથી કરાવવાં જોઈએ,
અને તે બાંધે જે મોગદ્યો આવવાનો દેહો દેવા તે તેને આવવો
જોઈએ. દેહના અસ્તિત્વના પાયા સાથે જે પ્રજા છે તેજ તમને દુષ્ક-

દસ ચમને મનુષ્યનું લક્ષ્ય ઉપર ઉપસી વાનો તરફ દોડે છે. જે પ્ર-
 જ્ઞને માર્ગ જતાવવા માટે કાયદા કરવામાં આવે છે તે પ્રજાને તે સમજા-
 વવા માટે જે સુ-અપદ્ધતિમાં પેઢીઓની પેઢીઓ થયાં કદાચ પણ યાન
 કરવામાં આવતો નથી તેનું મૂર્ખપણું લોકના લક્ષ્યમાં બિજાકુલ આ-
 વનું નથી. હાલમાંજ કાયદાનો કેટલો દગલો થયો છે અને તેમાંજ
 કાયદો કરનાર મંડળીઓ દરરોજ ઉમેરો કરતી જાય છે. કાયદો કર-
 નારી મંડળી એટલે કાયદો ઉત્પન્ન કરનારાં યત્રિજા થાય. એ વત્રો
 એટલી ઝડપથી કામ કરે છે અને એટલા નવા નવા કાયદા તૈયાર
 કરે છે કે, જૂના કાયદા અને નવા કાયદા એમનો એક જ ઘોટાળો
 થઈ ગયેલો છે. આ સર્વે વાગ તરફ લોકો શુન્ય દૃષ્ટિએ જુઓ છે.
 વીજળી પડીને ધસતું જગતું, નોકાનથી વદાણુ જુડતું, દલ્લાદિ આદૃશ્મિક
 વાતોનું પરિણામ જે પ્રમાણે કપાળને દ્વાથ લગાડીને મનુષ્યો મૃત કે
 મ્યાં કર્યા વગર સહન કરે છે, તેજ પ્રમાણે કાયદાની અપૂર્વતા
 ને લીધે કોઈવાર મુદ્દાસર ફરિયાદ થઈ નહિ તેથી, કેટલીયાર કમી
 કિર્મનની ટીકોટ ચોડી તેથી, કોઈ કોઈ વાર જારવર્ગ ઉપરનો વહિ-
 વટ થયો વગેરે દસડી બુલો માટે ન્યાયની કોર્ટમાં ચનારો અન્યાય
 પણ સહન કરવાની તેમને રેવ પડી છે. ચિવાય સરકાર મારફત
 કોઈ પણ વાતની દાદ પટોંચવી એ ગોટા ખરચની જાળત છે. જે
 રકમો માટે ફરીયાદ કરવાની તે રકમનો ધણો ભાગ ફરીયાદના ખ-
 રચમાંજ ગેય થઈ જાય છે. શ્રીમંત લોકો અપીલો ઉપર અપીલો
 કરીને ગરીબોનો છેક ધાણુ દહાડી નાખે છે. વળી આ સર્વે વાનો
 મનમાં આપ્તિને ધણુ લોકો સરકારમાં દાદ માગવા વારને જવાના
 વધારે ખરચમાં ન પડતાં પોતા ઉપર થયેલો અન્યાય મૃત કે મ્યાં કર્યા
 વગર સહન કરે છે.

સાસન પદ્ધતિમાં છદ્દ ફેરફાર કરવા અને સજ્ય વ્યવસ્થા સુ-

એ પણ વિશે અટકાવ કરવાથી નેટલો દેશ સંબંધી પરોપકાર થવાનો મંબલ છે નેટલો ખીણ કાઢવાનું વાતે મવાનો નથી એમ વિચાર-
શીગ મહામના લક્ષમાં આવ્યા વિનાય નહેતું નથી.

લોકોના રાજકીય વ્યવહાર પ્રમાણિકપણાએ આવે તોજ દેશના અંગે જોમ રહેશે એ તત્ત્વ સર્વ લોકો કમુલ કરશે, પરંતુ રાજકીય પ્રશ્ન ઉપર ચર્ચા કરતાં નિર્નયિતતા મનોના લોભના પણ પડીને ર-
જાસંગામના જે પ્રકાર સર્વજ્ઞ આવેલા છે તેને લીધે અપ્રમાણિક પ-
ણાનું વર્તન કરતું ધણાજ લોકોને બાજે આવે છે અને દેશને અપાય થાય છે, આ વાત માત્ર ધણા લોકો કમુલ કરનાર નથી. તથાપિ નિરઅભિમાને વિચાર કરનારા મનુષ્યને ને વાત કમુલ કરવી પડશે. રા-
જકીય પ્રકરણમાંના પરસ્પરમાંનો ટટો મટાડવા માટે યત્ન કરવો આવવા તેનું નહિ પડેલામ બને તેટલું કમી કરવા માટે યત્ન કરવો એ દેશ સંબંધી પરોપકારનું કામ છે. રાજકીય પ્રશ્નની વ્યવ-
સ્થા કરવાનું કામ જે મહાત્માના હાથમાં હોય છે તેના સમાસદમાં અર્નેક પણ પડવાને લીધે એક દેશમાંના લોકોનું કેવું તુકસાન થાય છે તે ખીણ દેશમાંના લોકોના લક્ષમાં જાણી આવે છે ઉગ્રતામાંના લોકોને અમેરિકાના સ્વતંત્ર સંસ્થાનમાંના લોકોના દોષ એકદમ દેખાય છે. એક પક્ષમાંના લોકોના હાથમાંથી રાજસતો ખીણ પડતા હાથમાં ગયાં એટલે પૂર્વના મોટા મોટા કામદાર જાણે તેમની જગ્યાએ એ-
કદમ નવા આવ્યાને લીધે રાજવ્યવસ્થાનાં પૂર્વનાં ધોરણ બદલાઈને કેવો ધોરણો થઈ જાય છે બદારથી બહાર આવનારા અને અંદરથી બહાર જનારા એવા બન્ને પ્રકારના માલ ઉપર જાણે કર બેસાડીને ઉત્પન્ન કરેલા સરકારી પૈસાનો પ્રતિનિધિની ચૂટણી વળને ખાનગી હેતુ સાધવા વાસ્તે કેવો દુરુપયોગ કરવામાં આવે છે, અને આ વા-
તને લીધે સ્વતંત્ર સંસ્થાનમાંની રાજ્યપદ્ધતિમાં પણ કેટલું કમીપણ

રહેતું છે એ જનો ઉદર દિગ્વિષ્ટ છે એ જોઈએ તેમજ પાત્રિ કરી
 ચપ્પો પાત્ર દિગ્વિષ્ટ નું જાણી એક પક્ષના દાષથી બીજા પક્ષના
 દાષમા મચને લીધે તેમજ પેનાનું જે નુકસાન થાય છે તે તેમને
 દેખતું નથી

પાશ્વર્ય ગજકીય અગ્નિનું દિગ્વિષ્ટાનુભાવ છે તેને દાષમાજ
 ચિન્મય મગધ લાગેતું છે, અને ગજકીય વ્યવસ્થા પેઠે કે હવે
 મદનરો બામ રે કે રો નીમેના પ્રતિનિધિના દાષમા નથી તેને લીધે
 અર્ધિના લાકેમા નજરથી પ્રત્યે નજરથી જાનના પક્ષ યોજા નથી
 ત્યાં સુધી દિગ્વિષ્ટાનુભાવ પ્રત્યે પક્ષો દાષ જેને ત્યાં સુધી ગજ
 વ્યવસ્થાનો મદનરો બામ અર્ધિના લેખના દાષમા આ રક્ષાનો મ-
 બાજ નથી, અને ન આ રો નહિ નો પે જામરની પેરી ત ૧ જ
 વનું આનીય લેખો દાષમા મગધ નથી તમ પિ ચ્ચુદિમિષ વીગી
 લેખમાજ નોરે જગમે જર લાગી કમરી જે મરથા આજ
 ઉપર માપેથી દોર છે તેમા પૂજી બીજા રોગના મોગ જામરનીના
 દોમા માની જૂ રો જોઈએ આજો દાષે રી રેવાનું મીંખનું
 જોઈએ નજરમાજ ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦
 ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦
 ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦
 ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦
 ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦
 ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ ૧૧૦ ૧૧૧ ૧૧૨ ૧૧૩ ૧૧૪ ૧૧૫ ૧૧૬ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ૧૨૦
 ૧૨૧ ૧૨૨ ૧૨૩ ૧૨૪ ૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૭ ૧૨૮ ૧૨૯ ૧૩૦ ૧૩૧ ૧૩૨ ૧૩૩ ૧૩૪ ૧૩૫ ૧૩૬ ૧૩૭ ૧૩૮ ૧૩૯ ૧૪૦
 ૧૪૧ ૧૪૨ ૧૪૩ ૧૪૪ ૧૪૫ ૧૪૬ ૧૪૭ ૧૪૮ ૧૪૯ ૧૫૦ ૧૫૧ ૧૫૨ ૧૫૩ ૧૫૪ ૧૫૫ ૧૫૬ ૧૫૭ ૧૫૮ ૧૫૯ ૧૬૦
 ૧૬૧ ૧૬૨ ૧૬૩ ૧૬૪ ૧૬૫ ૧૬૬ ૧૬૭ ૧૬૮ ૧૬૯ ૧૭૦ ૧૭૧ ૧૭૨ ૧૭૩ ૧૭૪ ૧૭૫ ૧૭૬ ૧૭૭ ૧૭૮ ૧૭૯ ૧૮૦
 ૧૮૧ ૧૮૨ ૧૮૩ ૧૮૪ ૧૮૫ ૧૮૬ ૧૮૭ ૧૮૮ ૧૮૯ ૧૯૦ ૧૯૧ ૧૯૨ ૧૯૩ ૧૯૪ ૧૯૫ ૧૯૬ ૧૯૭ ૧૯૮ ૧૯૯ ૨૦૦
 ૨૦૧ ૨૦૨ ૨૦૩ ૨૦૪ ૨૦૫ ૨૦૬ ૨૦૭ ૨૦૮ ૨૦૯ ૨૧૦ ૨૧૧ ૨૧૨ ૨૧૩ ૨૧૪ ૨૧૫ ૨૧૬ ૨૧૭ ૨૧૮ ૨૧૯ ૨૨૦
 ૨૨૧ ૨૨૨ ૨૨૩ ૨૨૪ ૨૨૫ ૨૨૬ ૨૨૭ ૨૨૮ ૨૨૯ ૨૩૦ ૨૩૧ ૨૩૨ ૨૩૩ ૨૩૪ ૨૩૫ ૨૩૬ ૨૩૭ ૨૩૮ ૨૩૯ ૨૪૦
 ૨૪૧ ૨૪૨ ૨૪૩ ૨૪૪ ૨૪૫ ૨૪૬ ૨૪૭ ૨૪૮ ૨૪૯ ૨૫૦ ૨૫૧ ૨૫૨ ૨૫૩ ૨૫૪ ૨૫૫ ૨૫૬ ૨૫૭ ૨૫૮ ૨૫૯ ૨૬૦
 ૨૬૧ ૨૬૨ ૨૬૩ ૨૬૪ ૨૬૫ ૨૬૬ ૨૬૭ ૨૬૮ ૨૬૯ ૨૭૦ ૨૭૧ ૨૭૨ ૨૭૩ ૨૭૪ ૨૭૫ ૨૭૬ ૨૭૭ ૨૭૮ ૨૭૯ ૨૮૦
 ૨૮૧ ૨૮૨ ૨૮૩ ૨૮૪ ૨૮૫ ૨૮૬ ૨૮૭ ૨૮૮ ૨૮૯ ૨૯૦ ૨૯૧ ૨૯૨ ૨૯૩ ૨૯૪ ૨૯૫ ૨૯૬ ૨૯૭ ૨૯૮ ૨૯૯ ૩૦૦
 ૩૦૧ ૩૦૨ ૩૦૩ ૩૦૪ ૩૦૫ ૩૦૬ ૩૦૭ ૩૦૮ ૩૦૯ ૩૧૦ ૩૧૧ ૩૧૨ ૩૧૩ ૩૧૪ ૩૧૫ ૩૧૬ ૩૧૭ ૩૧૮ ૩૧૯ ૩૨૦
 ૩૨૧ ૩૨૨ ૩૨૩ ૩૨૪ ૩૨૫ ૩૨૬ ૩૨૭ ૩૨૮ ૩૨૯ ૩૩૦ ૩૩૧ ૩૩૨ ૩૩૩ ૩૩૪ ૩૩૫ ૩૩૬ ૩૩૭ ૩૩૮ ૩૩૯ ૩૪૦
 ૩૪૧ ૩૪૨ ૩૪૩ ૩૪૪ ૩૪૫ ૩૪૬ ૩૪૭ ૩૪૮ ૩૪૯ ૩૫૦ ૩૫૧ ૩૫૨ ૩૫૩ ૩૫૪ ૩૫૫ ૩૫૬ ૩૫૭ ૩૫૮ ૩૫૯ ૩૬૦
 ૩૬૧ ૩૬૨ ૩૬૩ ૩૬૪ ૩૬૫ ૩૬૬ ૩૬૭ ૩૬૮ ૩૬૯ ૩૭૦ ૩૭૧ ૩૭૨ ૩૭૩ ૩૭૪ ૩૭૫ ૩૭૬ ૩૭૭ ૩૭૮ ૩૭૯ ૩૮૦
 ૩૮૧ ૩૮૨ ૩૮૩ ૩૮૪ ૩૮૫ ૩૮૬ ૩૮૭ ૩૮૮ ૩૮૯ ૩૯૦ ૩૯૧ ૩૯૨ ૩૯૩ ૩૯૪ ૩૯૫ ૩૯૬ ૩૯૭ ૩૯૮ ૩૯૯ ૪૦૦
 ૪૦૧ ૪૦૨ ૪૦૩ ૪૦૪ ૪૦૫ ૪૦૬ ૪૦૭ ૪૦૮ ૪૦૯ ૪૧૦ ૪૧૧ ૪૧૨ ૪૧૩ ૪૧૪ ૪૧૫ ૪૧૬ ૪૧૭ ૪૧૮ ૪૧૯ ૪૨૦
 ૪૨૧ ૪૨૨ ૪૨૩ ૪૨૪ ૪૨૫ ૪૨૬ ૪૨૭ ૪૨૮ ૪૨૯ ૪૩૦ ૪૩૧ ૪૩૨ ૪૩૩ ૪૩૪ ૪૩૫ ૪૩૬ ૪૩૭ ૪૩૮ ૪૩૯ ૪૪૦
 ૪૪૧ ૪૪૨ ૪૪૩ ૪૪૪ ૪૪૫ ૪૪૬ ૪૪૭ ૪૪૮ ૪૪૯ ૪૫૦ ૪૫૧ ૪૫૨ ૪૫૩ ૪૫૪ ૪૫૫ ૪૫૬ ૪૫૭ ૪૫૮ ૪૫૯ ૪૬૦
 ૪૬૧ ૪૬૨ ૪૬૩ ૪૬૪ ૪૬૫ ૪૬૬ ૪૬૭ ૪૬૮ ૪૬૯ ૪૭૦ ૪૭૧ ૪૭૨ ૪૭૩ ૪૭૪ ૪૭૫ ૪૭૬ ૪૭૭ ૪૭૮ ૪૭૯ ૪૮૦
 ૪૮૧ ૪૮૨ ૪૮૩ ૪૮૪ ૪૮૫ ૪૮૬ ૪૮૭ ૪૮૮ ૪૮૯ ૪૯૦ ૪૯૧ ૪૯૨ ૪૯૩ ૪૯૪ ૪૯૫ ૪૯૬ ૪૯૭ ૪૯૮ ૪૯૯ ૫૦૦
 ૫૦૧ ૫૦૨ ૫૦૩ ૫૦૪ ૫૦૫ ૫૦૬ ૫૦૭ ૫૦૮ ૫૦૯ ૫૧૦ ૫૧૧ ૫૧૨ ૫૧૩ ૫૧૪ ૫૧૫ ૫૧૬ ૫૧૭ ૫૧૮ ૫૧૯ ૫૨૦
 ૫૨૧ ૫૨૨ ૫૨૩ ૫૨૪ ૫૨૫ ૫૨૬ ૫૨૭ ૫૨૮ ૫૨૯ ૫૩૦ ૫૩૧ ૫૩૨ ૫૩૩ ૫૩૪ ૫૩૫ ૫૩૬ ૫૩૭ ૫૩૮ ૫૩૯ ૫૪૦
 ૫૪૧ ૫૪૨ ૫૪૩ ૫૪૪ ૫૪૫ ૫૪૬ ૫૪૭ ૫૪૮ ૫૪૯ ૫૫૦ ૫૫૧ ૫૫૨ ૫૫૩ ૫૫૪ ૫૫૫ ૫૫૬ ૫૫૭ ૫૫૮ ૫૫૯ ૫૬૦
 ૫૬૧ ૫૬૨ ૫૬૩ ૫૬૪ ૫૬૫ ૫૬૬ ૫૬૭ ૫૬૮ ૫૬૯ ૫૭૦ ૫૭૧ ૫૭૨ ૫૭૩ ૫૭૪ ૫૭૫ ૫૭૬ ૫૭૭ ૫૭૮ ૫૭૯ ૫૮૦
 ૫૮૧ ૫૮૨ ૫૮૩ ૫૮૪ ૫૮૫ ૫૮૬ ૫૮૭ ૫૮૮ ૫૮૯ ૫૯૦ ૫૯૧ ૫૯૨ ૫૯૩ ૫૯૪ ૫૯૫ ૫૯૬ ૫૯૭ ૫૯૮ ૫૯૯ ૬૦૦
 ૬૦૧ ૬૦૨ ૬૦૩ ૬૦૪ ૬૦૫ ૬૦૬ ૬૦૭ ૬૦૮ ૬૦૯ ૬૧૦ ૬૧૧ ૬૧૨ ૬૧૩ ૬૧૪ ૬૧૫ ૬૧૬ ૬૧૭ ૬૧૮ ૬૧૯ ૬૨૦
 ૬૨૧ ૬૨૨ ૬૨૩ ૬૨૪ ૬૨૫ ૬૨૬ ૬૨૭ ૬૨૮ ૬૨૯ ૬૩૦ ૬૩૧ ૬૩૨ ૬૩૩ ૬૩૪ ૬૩૫ ૬૩૬ ૬૩૭ ૬૩૮ ૬૩૯ ૬૪૦
 ૬૪૧ ૬૪૨ ૬૪૩ ૬૪૪ ૬૪૫ ૬૪૬ ૬૪૭ ૬૪૮ ૬૪૯ ૬૫૦ ૬૫૧ ૬૫૨ ૬૫૩ ૬૫૪ ૬૫૫ ૬૫૬ ૬૫૭ ૬૫૮ ૬૫૯ ૬૬૦
 ૬૬૧ ૬૬૨ ૬૬૩ ૬૬૪ ૬૬૫ ૬૬૬ ૬૬૭ ૬૬૮ ૬૬૯ ૬૭૦ ૬૭૧ ૬૭૨ ૬૭૩ ૬૭૪ ૬૭૫ ૬૭૬ ૬૭૭ ૬૭૮ ૬૭૯ ૬૮૦
 ૬૮૧ ૬૮૨ ૬૮૩ ૬૮૪ ૬૮૫ ૬૮૬ ૬૮૭ ૬૮૮ ૬૮૯ ૬૯૦ ૬૯૧ ૬૯૨ ૬૯૩ ૬૯૪ ૬૯૫ ૬૯૬ ૬૯૭ ૬૯૮ ૬૯૯ ૭૦૦
 ૭૦૧ ૭૦૨ ૭૦૩ ૭૦૪ ૭૦૫ ૭૦૬ ૭૦૭ ૭૦૮ ૭૦૯ ૭૧૦ ૭૧૧ ૭૧૨ ૭૧૩ ૭૧૪ ૭૧૫ ૭૧૬ ૭૧૭ ૭૧૮ ૭૧૯ ૭૨૦
 ૭૨૧ ૭૨૨ ૭૨૩ ૭૨૪ ૭૨૫ ૭૨૬ ૭૨૭ ૭૨૮ ૭૨૯ ૭૩૦ ૭૩૧ ૭૩૨ ૭૩૩ ૭૩૪ ૭૩૫ ૭૩૬ ૭૩૭ ૭૩૮ ૭૩૯ ૭૪૦
 ૭૪૧ ૭૪૨ ૭૪૩ ૭૪૪ ૭૪૫ ૭૪૬ ૭૪૭ ૭૪૮ ૭૪૯ ૭૫૦ ૭૫૧ ૭૫૨ ૭૫૩ ૭૫૪ ૭૫૫ ૭૫૬ ૭૫૭ ૭૫૮ ૭૫૯ ૭૬૦
 ૭૬૧ ૭૬૨ ૭૬૩ ૭૬૪ ૭૬૫ ૭૬૬ ૭૬૭ ૭૬૮ ૭૬૯ ૭૭૦ ૭૭૧ ૭૭૨ ૭૭૩ ૭૭૪ ૭૭૫ ૭૭૬ ૭૭૭ ૭૭૮ ૭૭૯ ૭૮૦
 ૭૮૧ ૭૮૨ ૭૮૩ ૭૮૪ ૭૮૫ ૭૮૬ ૭૮૭ ૭૮૮ ૭૮૯ ૭૯૦ ૭૯૧ ૭૯૨ ૭૯૩ ૭૯૪ ૭૯૫ ૭૯૬ ૭૯૭ ૭૯૮ ૭૯૯ ૮૦૦
 ૮૦૧ ૮૦૨ ૮૦૩ ૮૦૪ ૮૦૫ ૮૦૬ ૮૦૭ ૮૦૮ ૮૦૯ ૮૧૦ ૮૧૧ ૮૧૨ ૮૧૩ ૮૧૪ ૮૧૫ ૮૧૬ ૮૧૭ ૮૧૮ ૮૧૯ ૮૨૦
 ૮૨૧ ૮૨૨ ૮૨૩ ૮૨૪ ૮૨૫ ૮૨૬ ૮૨૭ ૮૨૮ ૮૨૯ ૮૩૦ ૮૩૧ ૮૩૨ ૮૩૩ ૮૩૪ ૮૩૫ ૮૩૬ ૮૩૭ ૮૩૮ ૮૩૯ ૮૪૦
 ૮૪૧ ૮૪૨ ૮૪૩ ૮૪૪ ૮૪૫ ૮૪૬ ૮૪૭ ૮૪૮ ૮૪૯ ૮૫૦ ૮૫૧ ૮૫૨ ૮૫૩ ૮૫૪ ૮૫૫ ૮૫૬ ૮૫૭ ૮૫૮ ૮૫૯ ૮૬૦
 ૮૬૧ ૮૬૨ ૮૬૩ ૮૬૪ ૮૬૫ ૮૬૬ ૮૬૭ ૮૬૮ ૮૬૯ ૮૭૦ ૮૭૧ ૮૭૨ ૮૭૩ ૮૭૪ ૮૭૫ ૮૭૬ ૮૭૭ ૮૭૮ ૮૭૯ ૮૮૦
 ૮૮૧ ૮૮૨ ૮૮૩ ૮૮૪ ૮૮૫ ૮૮૬ ૮૮૭ ૮૮૮ ૮૮૯ ૮૯૦ ૮૯૧ ૮૯૨ ૮૯૩ ૮૯૪ ૮૯૫ ૮૯૬ ૮૯૭ ૮૯૮ ૮૯૯ ૯૦૦
 ૯૦૧ ૯૦૨ ૯૦૩ ૯૦૪ ૯૦૫ ૯૦૬ ૯૦૭ ૯૦૮ ૯૦૯ ૯૧૦ ૯૧૧ ૯૧૨ ૯૧૩ ૯૧૪ ૯૧૫ ૯૧૬ ૯૧૭ ૯૧૮ ૯૧૯ ૯૨૦
 ૯૨૧ ૯૨૨ ૯૨૩ ૯૨૪ ૯૨૫ ૯૨૬ ૯૨૭ ૯૨૮ ૯૨૯ ૯૩૦ ૯૩૧ ૯૩૨ ૯૩૩ ૯૩૪ ૯૩૫ ૯૩૬ ૯૩૭ ૯૩૮ ૯૩૯ ૯૪૦
 ૯૪૧ ૯૪૨ ૯૪૩ ૯૪૪ ૯૪૫ ૯૪૬ ૯૪૭ ૯૪૮ ૯૪૯ ૯૫૦ ૯૫૧ ૯૫૨ ૯૫૩ ૯૫૪ ૯૫૫ ૯૫૬ ૯૫૭ ૯૫૮ ૯૫૯ ૯૬૦
 ૯૬૧ ૯૬૨ ૯૬૩ ૯૬૪ ૯૬૫ ૯૬૬ ૯૬૭ ૯૬૮ ૯૬૯ ૯૭૦ ૯૭૧ ૯૭૨ ૯૭૩ ૯૭૪ ૯૭૫ ૯૭૬ ૯૭૭ ૯૭૮ ૯૭૯ ૯૮૦
 ૯૮૧ ૯૮૨ ૯૮૩ ૯૮૪ ૯૮૫ ૯૮૬ ૯૮૭ ૯૮૮ ૯૮૯ ૯૯૦ ૯૯૧ ૯૯૨ ૯૯૩ ૯૯૪ ૯૯૫ ૯૯૬ ૯૯૭ ૯૯૮ ૯૯૯ ૧૦૦૦

નજ દાનમારની વ્યવસ્થા માટે પ્રતિનિધિ સુગી કદાચનાના કા-
 મમા એક અનિષ્ટ પ્રકાર મરેલ જાતો અપેતો છે અને તે દિવસે
 દિવસે વરસાન પ્રમાણ ઉપજ છે જેમાની મુખત્વાગી મેગર્યા
 વાસને જગમા વત્ત રેલ છે તે પોતે માત્ર નિચાર એક બાજુ
 એ રિટાગી મળીને લેખનું વાજુ જોઈને તેમના મોરખ જોયે છે,
 અને જે ચાલ કરી અચકા હોય છે એમ તેમને પકડ મ નમ હોય

છે તે કરતાં વિશે વચન આપે છે. આગંઠ, જેથી કરીને અધિક મન મેળવીને પોતાની ફરેદ યાચ એવા પ્રશ્નનાં વર્તન તેમના તરફથી થતાં જાય છે; અને તે સર્વ કરવાનો દેવ પોતાના પદ્મના આગેવાન તરફથી પોતાને કંઈ કાચરો થયો અને પોતાની મદદનું બળ તેમને મળે. પ્રતિનિધિ થવાને ઇચ્છનામનો દેવ અસલે પોતાના હાથમાં સત્તા મેળવવાનો હોય છે એમ કહ્યું હોય તો યોગ સમક્ષમાં ઉપરના પ્રશ્નનું વળૂન થઈ શકશે. એ પ્રતિનિધિ પોતાના પ્રતિનિધિપણાનું કામ બળવવામાં તો તેમના તરફથી જે અપ્રમાણિકપણના પ્રકાર બનતા જાય છે તે જોયા એટલે તેમને શુ કહેવું એ સમજાવવું નથી. પોતાની સમજાવટ હોય છે એક અને મન આપવો ગરજ પ્રમાણે. વાસ્તવિક રીતે દાહજણ પ્રતિનિધિએ જે ભોગનો તે પ્રતિનિધિ હોય તેમનું દિગ પુર્ણ રીતે મનમાં ગણીને એકાદ પ્રશ્ન વિશે જે તેમનો મત થયો હશે તે તેણે પ્રમાણિક પદ્મ કહેવો જોઈએ. સત્તાવધિ ભોગના સુખ દુઃખ સ્વયે જેમનો સુબધ હોય છે એવા પ્રશ્નનો નિ-કાદ આ પ્રતિનિધિના મન ઉપર અવગણીને રહે છે. પરંતુ એ પ્ર-તિનિધિ તે પ્રશ્નનો વિચાર કરવો એક બાબતએ મૂકીને, કયા પદ્મ (પાર્ટી) ની સરસી થવી જોઈએ અને મોટા મોટા પગારની જગ્યા કયા ભોગના હાથમાં રહેવી જોઈએ એ વાત તરફ સક્ષ્ય આપીને મત આપે છે.

સ્વપદ્મનિહાને સીધે પોતાની સમજાવટી વિરદ મન આપવો જાણે આવે છે એવો સંબળ (બાતુ) ધણા જણના મેંમાંથી સં-જાળવામાં આવે છે. અનિયતિત સત્તાનો ઉપયોગ કરનાર ગુમતું જે વખતે સંવત્ર ઉપરી પદ્મ હતું તે વખતે સ્વસ્થ નિહાનું મોટું મ-દાકમ્ય હતું અને તે હજી સુધી પણ ધણું કરીને તેવું જ રહેલું છે. હાલ જે ઠેકાણે સમજાવટાનું કામ કંઈએ અથવા બધું પ્રજાના હા-

જતે છે. પક્ષાભિમાનને લીધે અમેરિકામાંના સ્વતંત્ર સંસ્થાનમાં પણ મન સ્વાતંત્ર્યનો ઉપયોગ કરવો એટલે એક પ્રકારનો ગ્રન્થો કરવો એમ થયું છે. ઉપર ઉપરથી જોનારને પ્રતિનિધિથી ચાહેલી રાજ્ય-વ્યવસ્થાનો જ્ઞાન થશે, પરંતુ અંતરિયતિ જુદી છે. ઉપરથી જોનારને જે કે પ્રજાએ પોતાની ખુશીએ સુટી કઢાડેલા પ્રતિનિધિના હાથમાં રાજસૂત્ર છે એમ દેખાય છે તોપણ ખરું સ્વધારપણું મોટા મોટા દોષોની જગ્યા ઉપર રહેવા કામદાર અને તે જગ્યા મેળવવા વિષે યત્ન કરનારા લોકો અને તેમના સોજની એમના તરફ દોષ છે.

દેશમાંના લોકોમાં અનેક તક પડેલાં હતાં જે તકમાંના લોકોની સરસાઈ થાય છે તેમના હાથમાં રાજ્યમૂલો મવાને લીધે, દેશની ઇચ્છા પ્રમાણે રાજ્યવ્યવસ્થા ચલાવવાને મદદ થાય છે એમ ફેટલાકને લાગે છે, પરંતુ તે જૂઠું ભરેલું છે. ધણીવાર એવી વ્યવસ્થાને લીધે દેશની ઇચ્છા વિરુદ્ધ વાત બની જાય છે. પસંદગી વખતે એક પક્ષની સરસાઈ મુકી તો તે ઉપરથી જે પ્રજા તરફ મધ્યગા દેસનું લક્ષ્ય લાગેલું હોય તે સંબંધે દેશનો મત તે પક્ષના મન સરખો છે એટલું જ મદદ કરી શકાશે, પરંતુ એકવાર રાજ્યમૂલો આ પક્ષના આગેવાનના હાથમાં ગયાં એટલે ધણીખણ પ્રજાને નિકાલ તે પક્ષના આગેવાનોની ઇચ્છા પ્રમાણે બને છે. ધણી મત આપનાર લોકો ઉમેદવારોની જૂલયાપથી જુલોને તેમને મન આપે છે અને પછી પસ્તાગતમા પડે છે. પસંદગી માટે યત્ન કરનારા ઉમેદવારનું જીવું લક્ષ્ય મુખ્યપ્રશ્ન ઉપર લાગુ રહેલું હોય છે અને જીવન પ્રશ્નોના સળધે તે લોકોને જોઈએ તેવા વચનો આપે છે. એકવાર સુટણી થઈ એટલે ધણીખણ પ્રતિનિધિ પૂર્ણ પડે પોતાપોતાના પક્ષના આગેવાનના તાબામાં હોય છે અને તેમના ધોરણો તેમને મનો આપે છે. એને લીધે અંધિકારવાળા પક્ષના આગેવાનોને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ધણી વાતો કરવાને લાગ મળે છે. એ

આગેવાનો બીજા પ્રતિનિધિના અવધ નિહાળી જઈ ઉપર એવા અને-
કાવણ કરી રોકે છે કે જોને વિદા પ્રતિનિધિ નાના મતો લીધા
દોષ તો તે પમદ મનાર નહિ દેશની ઇચ્છા પ્રમાણે ૨/૫ માં
ચકાવવા એ પ્રતિનિધિ ઉપર એવિશા ન્ય વ્યવસ્થાનો દેવું પણ પ
હામિમ નને લીધ સિદ્ધિએ પને નો નથી એમો જુનગી ૧૧ જે
પ્રમાણે પોતાની ઇચ્છાએ સર દેશને તાજામા એકે તે પ્રમાણે અધિમા
૨. પક્ષના આગેવાન કે ના વખત નુધી સવેશને મૂકીમા એ છે

પરંતુ બીજા ઉપર રીતે એ મમ ના ૨ ખા છે ૧ આ
પ્રશ્ન દેવની ૧૧૫૬૬નિનુ અમિમાન ૧૫૫૫૫ ત દુધી પૂછવામા
આવે છે આ પ્રશ્ન રજામા આવતી પદનિનુ મમયન ક યાનો તે
મતો દેવું દોષ છે આ પતિન ૧૫૫ ૨ નમ એ અમે ન
૧૫૫૫ની રેખાજથી અમડીના વાચ્યો લખાએવા છે ૩૧૫૫૫
માવનિ પ્રશ્ન સુખથી એ નેની તર મા અને બીજો તેની વિરુદ્ધ
એવા બે પક્ષ દેવા જોઈએ ત મગિક દેવ ત ૨ લમ આપવનુ
દોષનો બેથી વધરે પણ સવતુ કદી પણ સુભવિન નથી" અવિ
૨ સુખીમાનુ પોતાનુ તના લક્ષ્યમા આવવા મગ્યુ છે એ
પ્રતને સમધે બે પમ યથા દમે અને તે પ્ર ને નિમલ થયા બ
૧૫૫ બે પક્ષમા મતમે ન થનો દોષતો ઉપનો વિચાર આ ઠે
દાજે લાગુ પડે પરંતુ એ પ્રશ્ન ઉપર અવેશ મતનેથી ન્યા
બીજા પ્રશ્નો નિ વ ચા છે ત્યા આ સિદ્ધાતનો શે ઉપયોગ? એ
૧૧ મમધે એ પક્ષમાના લોગેના મનો તેમના આગેવાનોના મત
મ આ દોષ નોપણુ ન્યા નુધી તે તે પક્ષના લાયમા રાજા દને ત્યા
સુધ્ય જોવા ૧૫૫ ઉર્જો તેટલા સરખા પ્રતો હર તેમના મનો
તેમના પમના અમજોના મત સરખા દમે એવી રૂપના પણ સ
અવિન નથી ચકાવ પદનિનુ સમધે ના ચા છે ઉપમા સરખે ૪

વળી એક પ્રશ્ન પુછવામાં આવે છે. “કોઈપણ પક્ષમાંના કોઈએ
 પોતાના આગેવાનના ધોરણે જો મત આપ્યા નહિ તો એક જ પ્રધાન-
 મંડળના હાથમાં ધણા દિવસ ગૂઝારવાર રહેવો કે રી રીતે? વળી
 પ્રત્યેક પ્રશ્ન ઉપર મતભેદ થઈને જો નિર્ણયના મતભેદ થઈ ગયા
 અને આજ એ પ્રધાનમંડળ અને હાલે બીજી, એવી ગિયતિ થયા
 માંડોતો સત્ત્વ વ્યવસ્થાનું સુઝાન કેમ તરફ ફરી જશે એની કલ્પના
 થશે શું?” એક વાતમાં ફેરફાર થશે એમ ધારી લેઈને બાકીની વાતો
 જોવીની તેવીજ રહેશે એવી કલ્પના કરવાને લીધે જે ભૂલના અનુ-
 માનો નીકળે છે તેમનાજ ઉદાહરણો ઉપરના પ્રશ્નમાં મળ્યા જેવા
 છે. ગૂઝારવારમાં પડનારા સોડા પ્રમાણિકપણે ચાલવા લાગે તો તેવું
 ચાલવાનો પરિણામ જો પ્રત્યેક પોતાની સમજુતી પ્રમાણે મત આ-
 પે એવો થયો; અને તેથી જો હાલ પ્રમાણે પ્રતિનિધિનાં મુખ્ય
 પક્ષ ન થતાં નાના નાના પુષ્કળ પક્ષ થયા, અને પુષ્કળ પ્રતિનિધિઓ
 કોઈપણ પક્ષને ન મળતાં સ્વતંત્ર રીતે ચાલવા લાગ્યા તો, પોતાના મત
 અધિક થશે એવી પ્રધાન મંડળને કદીપણ ખાતો થનાર નથી
 અને અભિમાનમાં પડીને ફાવે તેમ વર્તન કરવાને પ્રધાનમંડળ પેકી
 કોઈ દિશામાં ગમનાર નથી. આવી રીતે પોતાની બાજુના વધારે મત
 થયાં નહિ તો કોઈને ગૂઝનામું આપવાનું હાલમાં રહેનાર નહિ. પ્રધાન-
 મંડળની વિરૂદ્ધ પ્રતિનિધિની સભામાં મત પડ્યા તો પ્રતિનિધિના, એ-
 ટલે દેશના મત પ્રમાણે કોઈ પણ પ્રશ્નો નિકાલ થયો એટલે થયું
 હાલ પ્રધાન મંડળ તરફ ધક્કોપણું આવ્યું છે અને પ્રતિનિધિની સ-
 બા તરફ સેવા થઈ ગયો છે; તે સ્થિતિ બદલાઈને પ્રતિનિધિની સભા
 તરફ તેનું સ્વાભાવિક ધક્કોપણું જશે અને પ્રધાનમંડળ એ સભાના
 અંકિત થઈને રહેશે. પ્રધાનમંડળે દંટકા કરવા અને પ્રતિનિધિએ
 તેમને અનુમતિ આપવી એ પ્રશ્ન નહિ થઈને પ્રતિનિધિની સભાએ

દેશવ કરના અને પ્રધાનમંડળે તે અમલમાં આણવા એવો પ્રકાર
 યદ્યથા થશે પછી કોઈ પણ પ્રશ્નો નિકાલ પ્રતિનિધિમાં જે પુષ્કળ
 નાના નાના પક્ષ થએલા હશે તે પૈકી ધણી પક્ષના મતના ધોરણે
 થતો જશે અને તેમાં દેશનો મત પ્રતિનિધિત થયેલો દેખાશે એવી
 વ્યવસ્થાએ પ્રત્યેક પ્રશ્નો નિકાલ લાવવાને વખત વધારેલાગશે એની
 શકા કેટલાક તરફથી લેવામાં આવશે, પરંતુ વખત લાગવાથીજ દેશનો
 ફાયદો છે એ સિદ્ધ કરવું ઘણું કઠણ નથી સભ્યવ્યવસ્થામાં જે
 દેશને યજાતો તે પ્રશ્નો ઉપર વાદનિવાદ થઈને અને અનેક આગ્રહ
 લાભથી પાર પડીને તે બની આવવા છદ છે

પરંતુ એ વિચાર એક જાણુએ મૂકીને નીતિ તત્વની દૃષ્ટિએ
 જોયું હોય તો હાનમાં આવેલો પ્રકાર અનીતિ કારક છે એમ સ્પષ્ટ
 દેખાય છે મનમાં એક અને બહાર બતાવવાનું બુદ્ધ, બેલવાનું ક-
 ધને કરવાનું કઈ, આવા ચર્તનને હાલની વ્યવસ્થાએ આરે તરફ
 ઉત્તેજન મળે છે આ વાતને શાંતની ગદદ કદી પણ મનમાંની ન-
 થી પરોપકારનો ઉદ્વેગ સદાચાર મૂલ્યમાંથી નીકળનારા નીતિતત્વોમાં
 છે, અને આને લીધે મલ અને પરોપકાર એની ગાંઠ કદી પણ તૂટ
 વાની નથી તેથી સભ્યકીય કૃત્યોમાં મળવવામાં લોકો તરફથી જે
 અસત્ય આચરણ થતા જાય છે તે નષ્ટ કરવા માટે યત્ન કરવો
 એ દેશ મળાધી પરોપકાર થાય

ન્યાય તત્વને અનુસરીને કરેલા કાયદા દેશમાંના સર્વ લોકોને
 જણાવના અને તેના અનુરોધેજ તેમની તરફથી વતન કલવસ, તથા
 નાજખીય પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતા અને મત આપતા લોકો તરફથી પ્ર-
 માણિકપણાનું અનુવર્તન કરવું, આ વાતોની આવશ્યકતા વિષે આ
 દલીલ વખત સુધી વિચાર થયો હવે દેશના પરોપકારમાં અતર્બૂત
 યનારી વળી એક બીજી વાતનો વિચાર કરીએ.

રાજ્યાધિકારનો અમલ બચાવવાનું કામ પ્રમાણિકપણે અને રો-
ગીઆરીએ થયને પ્રથમ તો નિરનિશા રથોના અને વર્ગના પ્ર-
તિનિધિની સુટબીનું કામ કાગજ પૂર્વકને ચોખું થતું જોઈએ. આ
વાતમાં મુશ્કેલી કરવાની જરૂરીઆત ધણાજ સોદાને લાગે છે, પરંતુ
તે મંજૂર થવા જોઈશે. યાન થનો નથી. મન આપનારને પ્ર-
તિનિધિ પસંદ કરી આપવા સબધી પોતાનું કષ્ટનું શુ છે એની
બરોબર કલ્પના હોતી નથી. જે ઉમેદવારે અગાડી આવ્યા હોય તે
પૈડી પોતાનું પ્રતિનિધિત્વ કરવાની અધિક યોજના કાને અગે છે તે
જોઈને મત આપવાનો આવશ્યકતા તો છેજ, પરંતુ તે પહેલાં આગ
સોદા ઉમેદવાર થવા માટે અગાડી આવતી તેમની મારી સુટબી
થાય એ વિશે યાન કરવો જોઈએ. અગાડી આવેલા ઉમેદવારોમાંથી
પસંદગી કરવાનું કામ જો કે સમીક્ષા સારીરીને થાય છે, તોપણ
ઉમેદવાર અગાડી આવવા માટે જે સોદાની પસંદગી થાય છે તે
આરાંસથી થયેલી હોય છે; ઉમેદવારની જગ્યાએ યોગ્ય યોજના કરવા
માટે સારા સોદાની સુટબી કરતી એ કામજ અધિક મદતનું છે.
કારણ, આતરનાં યજ્ઞ (દોરી) જેમના હાથમાં હોય છે તેમજે કે
અને ખૂ આ જે મનુષ્યોને ઉમેદવાર કરીને અગાડી કાઢે, અને તે બેક
મનુષ્ય પણ તે કામને યોગ્ય ન હોય, તો તે બન્ને પૈકી મજબૂત
આગે તેને સુટવાનું, મતદારને મળે એટલી સ્વતંત્રતા હોય તો-
પણ, નિરપેક્ષગી થાય છે. ઇંગ્લાંડમાં ઉમેદવાર કમવાની વ્યવ-
સ્થા અગાડી લખ્યા પ્રમાણે થાય છે:—લંડન શહેરમાં પ્રત્યેક પ-
ક્ષના જે આગેવાનો હોય છે તેમના દુકમમાં રહેનાર તે તે પક્ષના
અનુયાયી પ્રત્યેક પસંદગીને રથજે હોય છે. એ નિરનિશા પક્ષના
દેકાને દેકાને એજંટ કહીએ તો ચાલશે. એ એજંટોએ મતદારોને
જે તથા નામ સ્થાવરાં, અને તે પૈકી જે મળે તે નામ પસંદ કર-

વાળે કહેજુ ઉપર કંચને ખડુ જે ઉલ્લસરખુ આપ્યું છે તે પ્રમાણે થઈ
 અચરેના મનુષ્યો પૈકી જે ઓછા નિરપોગી હોય તેનું નામ તે પ
 ક્ષાના ઉમે વાર તર્કીય આગાડી કરામા આવે છે આવેા જના પ્રકાર
 વાલે છે ત્યાં ઉમેવારો અગે ખરી યોગ્યતા છે કે નહિ એનો વિચાર
 ગીરીને થાય ? અમુક મનુષ્ય મોટા પરોપમગી હામીયો હોયો લીધે
 ભેદિત થયે છે શુ ? પોતાના પક્ષમાં અધ્યાપીને તેનાથી મદદ થ
 ઇને તે હમેશા તેના ઘોત્તે વર્તન કરવાનું કહુન કરશે શુ ? અમુક
 પ્રશ્ન સંધી તો માત્ર આપજને જોઈએ તેનો છે શુ ? તે મોટા
 કુટુંબમાનો છે શુ ? તેના વજનને લીધે તને પુખ્ત મત મળી શ
 કશે શુ ? આ બંને આ સરખાજ બીજા બંનેક પ્રશ્નોના વિચાર
 કરીને પ્રાપ્તપણુ પામના રથાનિક આગેવ ન ઉમેદવારની યોજના કરે છે
 ઉમેદવાગો અગે વાસ્તવિક જે ગુપ્ત અસ્તિત્વ જોઈએ તેની બી
 સકુલ પ્રાપ્ત ઓઢવી કરતા નથી દેશનીતિ તત્ત્વોનું મૂળ સહિત જ્ઞાન
 તેને છે શુ ? નિહામના યાગે તેમા ઉમેરો થયો છે કે નહિ ? જ
 વા ૧૧૨ના રાજ્ય પ્રશ્નરના ક્રમનો તેને અનુબંધ છે શુ ? તેના
 હમેશના વર્તનમાં હર શીપણ જણાઈ આવે છે શુ ? પ્રમાણિક
 પણુ અને સ્વાતંત્ર્ય એ સદ્ગુણો તેના અમમા છે શુ ? જે વાત
 તો પસંદ નથી અથવા જે વાત તેના હાથથી આવે એવી નથી તે
 કરના માટે ખાલી વચ્ચો આપીને પાઠગથી ફસાવાનો તેની નહારી
 ટેન નથી શુ ? આ પ્રશ્નો કે ઇના મનમા આનતાજ નથી એનો
 પરિણામ જેવો થયો જોઈએ તેવો થાય છે રાજનીય પ્રશ્નોના સ-
 જાધે છે અપ્રતિચિત, લોભપ્રિયતા સપાદન કરવા માટે આતુર થ
 યેના અગે વખત જોઈને કામ કરનારા એવા લોભથી પાર્શ્વમેન્ટ બ
 રાઈ જાય છે તેમના વિચાર તેમની ચુટાવી કરનારા અજ્ઞાન લોભના
 વિચારથી વધારે ચોખ્ખતાવાળા હોવા નથી મનુષ્ય સમાજ ઝોટલે

એક સહય સંસ્થા હોઈને તેની વનસ્પતિ અને પ્રાણી એના જેવી શક્તિ ધની જન્ય છે એ કલ્પના તેમના મગજમાં પેસતી નથી. લા-કરનો એકાદો કંઠે દોષ તો તેને ડોળીને જેવો જોઈએ તેવો આ-કાર કરવામાં આવે છે. તેજ પ્રમાણે કાવલમાં ફેરફાર કરીને સમાજને જોઈએ તે સ્વરૂપ આપવામાં આવે એવો તેમનો મનદોષ છે. આ સ-મજાનીને અનુસરીને કાવલની મદદથી સમાજની સ્થિતિ એકદમ બદ-લાવવા માટે તે ચાલ કરે છે, તથા સ્વદિત અથવા સ્વપક્ષદિત એની પછાડી પછાડી લાગીને પોતાના ચોજેલા ઉપાયથી સમાજ ઉપર શા પરિણામ થશે એ વિશે વિચાર કરતા નથી. દેશના પરેષકારની દૃષ્ટિ-એ, પ્રતિનિધિ ચુટવાનો આ મૂંઝાઈનો પ્રકાર બધે કરવા માટે ખરેખરે ચાલ કરવો ધનો અવશ્યનો છે તેજ પ્રમાણે મન આપનારને હાથમાં ફેરગ નામનો માત્ર હક છે, તે સ્થિતિ નહ થઈને તેમને ખરેખર પોતાના હકનો ઉપયોગ કરવાને મળે, અને તેમના તરફથી ચુંટાએલા પ્રતિનિધિ હાથ પ્રમાણે પક્ષના અંગ્રાનીના હાથ નીચે પુતળા રૂપ ન હોઈને કામદ કરનારી મંડળીને જોશે એવા સમાસદ દોષ એવા પ-સંદગીના નવા મામં પ્રચારમાં આણવાનો ચાલ કરવો ધજો અગત્યનો છે.

સ્થાનિક કૌન્સિલો, મ્યુનિસિપાલિટી, લોકલ બોર્ડ વગેરે મંડ-ળીના સમાસદ પસંદ કરવાનો બ્યારે વખત આવે છે ત્યારે સમા-સદ પસંદ કરવાનું કામ જેમના તરફ દોષ છે તેમનામાં તેમના આ-જેવાન ખટખટ કરવા માંડે છે. એક વાર તે અજેવાનને મન મળીને પસંદગીનું કામ પુરૂ થયું એટલે પ્રતિનિધિ પસંદ કરનારા લોકો પૂ-ર્વવત્ પ્રુતીથી ઉઘી જાય છે. પછી એ મંડળીનું કામ ફેરું ચાલે છે અને પોતે પસંદ કરેલા પ્રતિનિધિ પોતાના કામ ચોખ્ખીતે બજાવે છે કે નહિ એ જોવાની કોઈને શુદ્ધિ ધની નથી. એકાદો આનાકા-નીનો અથવા લાંચરૂપનો પ્રકાર તેમના આગળ કોઈએ આણ્યો

તોપણ તેનો પૂરો તપાસ કરીને અપગધીને યોગ્ય શામન થશે એવી તજનીજમા પડવાનું મન કોઈને થતુ નથી એક દુકાનદાર આ બાજગડમા પડે તો જે અમલનો પ્રકાર થયો દોષ તેની સાથે તેના કોઈ વસકનો પણ પ્રત્યક્ષ અથવા અપ્રત્યક્ષ સબધ હોય છેજ, તથા તેની વિરુદ્ધ અટપટ ક્રિયાથી તેથી ધત્તાકી કમી થનાર નેથી તે પણ વાત પોતાના અમની બહાર નાખે છે એકરોની તેજ સ્થિતિ થાય છે જે લોકોનું નિષ્ક્રાંતપણ અથવા ખોટાક અજવાળામાં આણવાનું હોય છે તેમના તરફજ પ્રત્યક્ષ જોડે તેનું વૈદુ આવતુ ન હોય તોપણ તેમના અનેક મિત્રો સાથે તેનો સ્નેહ દોષ છે, અને તે મના પામેથી તેને ધણી પ્રાપ્તિ હોય છે એ મિત્ર જોથી કરીને ફર થાય અને પ્રાપ્તિને યોગ્ય ધરો પણ ધક્કો બેસે એવા પ્રકારનું વર્તન કરવાને તેમનું સુ અટકી પડતુ છે ? પૈસા સબધી જેમનું કોઈ પણ પ્રકારનું નુકસાન થવાનો સંભવ નથી એવા પૈમાદગા ભોગપણ આ બાજગડમા પડવાને ઇચ્છતા નથી જાણ્યું, લોકોની અપ્રીતિ વરી લેવાનું કામ કોરો કરતુ ? તેમને પડતુ માયુમ હોય છે કે આવા અ કારની બાજગડમા પડવાથી નવીન સતુ માત્ર ધણા ઉત્પન્ન થાય પરંતુ નવીન મિત્ર જોડવાની આશા નથી આ શિવાય બીજા ધણા લોકો એવા હોય છે કે, ઉપરના કાર્યોનો જો કે તેમના ઉપર પરિણામ થયો નહિ તોપણ જે વાને સ્વહિત સધાનો નથી તેને માટે નિના કાણુ ત્રાસમા સુ કરવાને પડતુ એ તેમને સમજતું નથી આથી મિતિ હોવાને સીધે સાર્વજનિક ક્ષમમા જુદાણાનો પ્રમર ખુરી રીતે આલેડે

સાંજ્યવચ્ચના ધણાક ખાતાની એજ સ્થિતિ દોષ છે અને લોકોને પોતાના ઉજમની જવાબદારી બીનકુન અમજવામા આવતી નથી સં જકીય મળધના રથાનિક અને બીજા ટેકાણાનાં કામો વ્યવસ્થિત રીતે અને પ્રમાણિકપણે આલેવા છે કે નહિ તે જોતુ, અને જ્યા દપટ

દેખાય તે અનુચિતમાં આપીને અધિકારી લોકોને ગમેઅર દેશન રહે એવી રીતે નેમના કાગ ઉપર નજર રાખવી એ દેશના પરોપ-કારની દૃષ્ટિએ પ્રત્યેકનું કર્તવ્ય છે. ^૧

૧ અતિ મોટા શહેરમાં રહેનારા લક્ષણધિ લોકોની નજરે પડનારે અનુનિશ્ચિપાલિનીના નિષ્કાગ્રજ્જ્વાળાનું એક ઉદાહરણ આવી આવવા જેવું છે. આવા શહેરમાંના રસ્તા ઉપર આવી પોડાની એટલી બરી દોય છે કે, અતિશય કડખું પથ્થરના નાના કડકા વરાળપત્રથી ફાગેલા દોય છે તોપણ તે વધારે વાર ઠકતા નથી. આ રસ્તા તરફ પધાન રાખીને એવું દોય તો વચમાં વચમાં પોડું પોડું ઉપસેતું દેખાય છે. વરસાદના પાણીથી માટી ધોવાઈ ગઈ એટલે પ્રત્યેક ઉપયોગના મધ્ય ભાગે પામેના પથ્થરના કડકા કરતાં ઘણાં મોટા એવા એક અપીહાર પથ્થર દેખાઈ આવે છે. એ ઉપસવાનું થવાનું કારણ એ વખતે પથ્થરો ફાટીને નાના કડકા તૈયાર કરે છે તે વખતે સર્વ કડકા ચરખા કરવા તરફ લક્ષ આપવામાં આવતું નથી. કેટલાક કડકા ગમખૂા ત્રમખૂા મોટા રહી જાય છે. બાળુના નાના કડકાને અંતે અંતેનો ધડો ખમવાનું જેટલું સામર્થ્ય દોય છે તે કરતાં વધુ મોટા કડકાને અંતે વધારે હોય છે. તેને લીધે બાળુના નાના કડકા ફાગાઈ જાય છે અને વચ્ચે મોટા કડકા તેટલો ફાગેતા નથી. પ્રત્યેક માટી જેમથી જવા લાગી એટલે તના ચક ઉઘાળી સાથે ઉપર ભટે છે અને આમળના ભાગ ઉપર એકાદમ તોરથી ઉપકાઈ પડે છે. વારે વારે આ રીતે દેશના ધડા થવાને લીધે પ્રત્યેક ઉપરને બાગે બાગે એક એક મોટા તૈયાર થાય છે. ધોમાસાના દિવસમાં આ ખાડામાં પાણી ભરાઈ રહે છે તેને લીધે તે જગા ઉપસેલાંની જગા કરતાં પોથી દોય છે અને તે ખાડા વધારેજ ઢાંકા થતા જાય છે. આવી રીતે સર્વ રસ્તો નાના નાના ઉપસેલાથી અને ખાડાથી ભરાઈ જાય છે. આનાથી ધણા પ્રકારના ત્રાસ થાય છે. ગાડીમાં બેસીને જનારા દુનરો લોકોને, પેડા ઉપર નીચે થઈ ને ગાડીને ધડો લાગવાને લીધે ત્રાસ થાય છે, ગાડીઓની જલદીથી ખરાબ થાય છે, અને પોડાને ધણે ત્રાસ પડે છે અને તે જલદીથી કામમાંથી બાજ થાય છે; પગે ચાલનારા અનુભવેને ઠેસો પામે છે, અને રસ્તો જલદીથી નડા-રો થઈને તેને વારંવાર દુરસ્ત કરવો પડે છે આટલી સર્વ અન્યવસ્થા પથ્થ-

“ સર્વ કાગમા દક્ષતા રાખવી એ સ્વાતંત્ર્યની કિંમત છે ” એવું એક અમેરિકન મથકારતું કહેતું છે સ્વાતંત્ર્યનો હાથેથી યવાને ને પ્રમાણે દક્ષતાની જરૂર છે તેજ પ્રમાણે સાર્વજનિક સરથાના કામો મુન્યવસ્થિત આનસને સર્વમગ્ન દક્ષતા રાખવી જોઈએ મનુષ્યરૂપ ભારમા ને ખામી રહેતી હશે તે મનુષ્યોથી ચલાવેલી સરથામા થયું દેખાઈ આવનારૂં, પરંતુ તે સરથામાંથી દોળ જો બહાર કાઢવા નહિ અને તે કમી કરવા માટે એક સરખો ચત્ત આતું રાખ્યો નહિ તો તેમની સ્થિતિ ઘણી ગાંઠનીય થશે

એ માટે દેશની પરીપકાર દૃષ્ટિએ પ્રત્યેક મનુષ્યનું જે કર્તવ્ય છે તે તરફ લક્ષ આપીને જ્યારે એમનો નિમગ્ન પણાનો અથવા અમતનો પ્રમાર નજરે પડે ત્યારે તેો બચકર રૂપ આવે ત્યાં સુધી

રૂના કદના બરાબર ન કર્યાને લીધે દૈનિક વાચ છે વરાળ ચડતી પથ્થરના મુઠા દમાવવાના હોવાને લીધે નાના મોટા પથ્થર દોચ તોપણ રસ્તે સપાટ થઈ જાય છે અને રસ્તાની તપાસણી કરનારો કામદાર તે મામ પસંદ કરી આપે છે કાઠાકારની નજર અને તે રીતે એ વાર કામ પસંદ પડીને પૈસા હાથમા આવે એ ઉપર દોચ છે ધબી વાર કાઠાકાર લોકો શ્રીમંત દોચ છે અને તેમના મામની તપાસણી કરનારા લોકોનો પમાર દુવકોળ દોચ છે, તેને લીધે મામની પણ દમીનો કાખનો મેળવવાને ધબી પાત પડી નથી

આ નિમગ્ન પાણને લીધે હબરો લોકોને ત્રાસ થતો જાય છે તે ફર કરવાનું કોઈને હાથે બનતું નથી મુન્યસિપાલિટીના સભાસદોની પાસે એ વાત જાણી દોચ તો પોતાના અધિકારની બહારની તે વાત છે એવો તે મના તરથી જવાબ મળશે અને બેવસ્થાપક કમિટીના સભાસદને પૂછવામા આવ્યું દોચ તોપણ તેના તરથી પણ ઉઠાવવાનાજ ઉત્તર મળશે જ લોકોના હાથમા અધિકાર દોચ છે તે લોકો પોતાનો અધિકાર બેરોળર રીતે બળવતા નથી વળી આ અધિકાર તેમના હાર સોપનારા લોકો પસંદગીની વખતે માત્ર મત આપવા જોઈએ જરૂરપણુ રાખીને ત્યાર પછી દબી જનારા દોચ છે

ઘાટ ન જોતાં એકદમ તેનું નિર્મૂળ કરવા માટે યત્ન કરવો જોઈએ. જે અન્યવચાના અને અપ્રમાણિકપણના કામથી અનેક સંસ્થા કેવળ નિરપેક્ષી અથવા અપાયકારક થઈ જાય છે તેનું મૂળ જોઈને દોષ તો છેક છુટક વાન દોષ છે. પ્રથમ તો નાની વાનોમાં અપ-
 રાધ થવા લાગે છે, અને તે તરફ કાંઈએ ધ્યાન આપ્યું નહિ એ-
 ટલે તે કરવાની દિગ્ભ્રમ આવે છે અને મોટા મોટા અપરાધ કરવા તરફ તેમની પ્રવૃત્તિ થાય છે. આ પ્રકાર વધનાં વધનાં તેનો એટલો વિસ્તાર થાય છે અને એટલા મનુષ્યોનો તે પ્રકાર સાથે પ્રત્યક્ષ અથવા અપ્રત્યક્ષ સંબંધ પડે છે કે તે નષ્ટ કરવો અશક્ય થઈ પડે છે. આતંત્ર છુટક વાન તરફ દર્શક કરવાથી તેને કાળાંતરે જેનું અવંકર સ્વરૂપ આવે છે એનાં ઉદ્ઘાટનના જરૂરિયાં પણ દેખાય છે. પાણી જવા માટે પર્યટની બીંત અથવા બંધ બાંધેલા દોષ છે તે તરફ દમસ્તાં લક્ષ મળતું પડે છે. જરૂર ન હોવાને લીધે અથવા દુ-
 સંજ્ઞાથી જો એવી એકાદી બીંત તરફ કાંઈએ લક્ષ આપ્યું નહિ તો તેના કાંઈ ભાગમાંથી પાણી ટપકીને બહાર જવા લાગે છે. આ ક્રમ તેવોજ ચાલુ રહ્યો એટલે બીંતમાંનાં છિદ્રો લગભગ મોટાં થઈને ને-
 માંથી કીણી બાર પડવા માંડે છે અને પર્યટને જોડનારા સુનાનો થર હળવે હળવે ધોવાઈ જાય છે આવીજ સ્થિતિ વળી દેહનાક વખત સુધી કાલમ રહી તો તે બીંતનો એકાદો ભાગ પડી જાય છે અને એકદમ પાણી અંદર પેશીને બાકી રહેલી બીંત પણ પડી જાય છે. આ પ્રમાણેજ એકાદી સંસ્થામાં છુટક વાનો સંબંધી અસ્તા-
 વ્યસ્ત થવાની શરૂઆત થાય છે અને લોકોની ઉદાસીનતાને લીધે તે તરફ કાંઈએ લક્ષ આપ્યું નહિ તો તે પ્રકાર દિવસે દિવસે વધી પા-
 મીને અતિ સંધર્મી સંસ્થાનો ઘાત થાય છે.

સ્વાતંત્ર્યનું નક્ષત્ર કરવા સાર જેવી દમસ્તાની દક્ષતા રાખવી પડે

સંસ્થાના કામમાં કોઈપણ પ્રકારનું અસત્ય ન થતાં ચાલેલાં છે એવી લોકોની સમજ હોય છે. અસત્ય ન થવા માટે પ્રત્યેક મનુષ્ય ગમે તેને પણ પૈસા આપવાના હોય તો તેની પહેાંચ લીધા સિવાય તે રહેતો નથી; કાપડાસર લેખપત્ર કરવાના હોય તો, કોઈ પણ પ્રકારની ગેર-સમજ થાય નહિ માટે કેટલી જાણી જાણી રાખવામાં આવે ■ । નાસી જવાને નાનો રસ્તો મળ્યો કે તેનો ઉપયોગ કરી લેનારો લોકો યોગ્ય નથી એ વાતમાં રાખીને કાપડો કરતી વખતે બાળાનો ઉપયોગ ધણી સં-જાળાને કરવામાં આવે છે; અને ગમે તેટલી સંજાળ રાખી હોય તોપણ તેમાંથી ચોરસનો કાઢાડીને કાપડો લીધા સિવાય લોકો ર-હેતા નથી. આ સર્વ વાતો પ્રત્યક્ષ જનતાં હતાં પણ વિશ્વાસનીય પૂરવો અગાડી આવ્યા સિવાય સાર્વજનિક સંસ્થાના અપવા સરકારના કારભારમાં સંદેહ લેવાનું કંઈ કારણ નથી એમ ધણી જાણુને લાગે છે. અનુભવ સિવાય ગમે તે મનુષ્ય ઉપર વિશ્વાસ રાખવાને લીધે, અને દુસામણીનો પ્રકાર ન થવા દેવા માટે અવશ્ય હોય તેટલી કાળજી ન રાખવાને લીધે વ્યાપારી પેટીઓ અને કંપનીઓનાં હમેશાં દેવાળાં નીકળે છે અને હજારો લોકોનું નુકસાન થતું જાય છે તોપણ મોઢા જતન થતા નથી. મોઢા મોઢા શાકુકરો, કાપડો કરનારી, મહાળીના સમાસદો, મુજબકારનારનાં મહત્વનાં કામ કરનારા લોકો, ઐમના ઉપર જૂઠા જૂઠા પ્રકારના આરોપ આવતાં અને પટાછત વડીલનું આતુર્ય કંઈ પણ ન આવતાં તે પૈકી કેટલાકના ઉપર તે આરોપ શાળીત થયા હતાં હમેશાં નવી જાળ નીકળે છે અને તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખીને હજારો લોકો ફસી પડે છે.

દેશના પરોપકાર માટે જોખમ ખમનારા મનુષ્યો સાર્વજનિક કામમાં જે જે ઠેકાણે અસત્ય થવાને સંભવ હોય તે તે ઠેકાણે આંખોમાં તેજ આંજીને પહેરો ભરવો જોઈએ. સુસ્લક વાતમાં પણ

મોઢ હની રીતે પોતાના આધિકારનો ઉપયોગ કરના માટે તો તેણે પ્રતિ લે કરવો જોઈએ. મોઢપણુ વ્યવહારમાં સરે પણાનો માર્ગ જોડનાનો વહેમ આવ્યાની સાથેજ મોઢની શરમ ન રખતા તાબડોતોમ તેની તનાસને માટે વાગતું જોઈએ અને આ સર્વ કરનાવી લોકો દીઠ કરમે આચરા છતાં કરશે તોપણુ સર્વ સુખકાંથી સદન કરીને પોતાના કર્તેય તરફ દૃષ્ટિ રાખવી જોઈએ.

પ્રકરણ ૧૬ મું

પરોપકાર વિષે સામાન્ય વિચાર.

નિહતાત્મક અને નવૃથાત્મક પરોપકાર વિશે ઉપર અનેક પ્રકાર જોમા જે કોટલીએ વાતો કહેવા કરેલો છે અને વિશેષે કરી છે. ઠના કોટલા પ્રકરણમાં જે વાત કહેલી છે તેમનો પરોપકારમાં સમાવેશ કરવો જોઈએ. ધણા વાચનારો મોટું આશ્ચર્ય લાગશે સામાજિક જીવનમાં વર્તનના કઈ વિશેષ જાગનો માર નીનિ સાથે જીવિતિ ॥ અમજૂત જે પરોપકાર તેની સાથે સંબંધ છે એવી ધણાની સમજ છે. વળી તેમની સમજૂતી વિશ્વ આ પુસ્તકમાં તે વર્તનના ધણા જ જાગનો વિચાર પરોપકારની દૃષ્ટિએ કરેલો તેમની નજરે પડશે. પરંતુ જે મનો અનુભવીને વિચવતું રહેય. પ્રેક્ષુ છે અને જો કોઈ વેળા આ પુસ્તકમાં કોટલેક પ્રમતે કરેલો છે તે તરફ વાચનારે લક્ષ આપ્યું હોય તો પરોપકારનું વિવેચન કરતી વખતે આ સર્વ વાતનો તેની સાથે સંબંધ જનાવો જરૂરનો થાય છે. જે મ તેમને દેખાશે જે વર્તનનો પ્રત્યક્ષ અથવા અપ્રત્યક્ષ રીતે મનુષ્યના સુખ સાથે અથવા દુખ સાથે સંબંધ પહોંચે છે તે નીતિશાસ્ત્ર નિરપેક્ષ વિચારોનો વિષય થઈ શકે જે વર્તનનો તાત્કાલિક અથ

વા કાળોતરે મુખમાં અંત યાય છે તે સદ્વર્તન, અને નેનો દુઃખ-
માં અંત યાય છે તે દુર્વર્તન. મનુષ્યના વર્તનના ત્રણ વિભાગ કર-
વામાં આવે છે અને તેને અનુસરીને નીતિશાસ્ત્રના ત્રણ ત્રણ વિભાગ
યાય છે. મનુષ્યના આચરણમાં કેટલીક વાતો જોવી છે કે તેમને
પરિણામ તે મનુષ્ય ઉપરના યાય છે અને જીવ સાથે તેમનો સં-
બંધ પદોચવાનો હોય તો ધર્મજન દૂરનો હોય છે. આવી વાતનો
વિચાર કરવો એ આત્મનીતિશાસ્ત્રનું કામ છે. જીવ કેટલીક વાતો
જોવી હોય છે કે તેમનો સંબંધ સમાજમાના જીવન મનુષ્યો સાથે
પદોચે છે અને સમાજનું અસ્તિત્વ સ્થાય કરવા માટે આ વાતમાં
મનુષ્યના સ્વાર્થનું કામ હોય જોઈને ધાત્રી પડે છે. આ વાતનો
વિચાર કરવો એ ન્યાયનીતિનું કામ છે. આત્મનીતિ અને ન્યાયનીતિ
આ બેમાં જે કામનો સમાવેશ યાય છે તે વાનો જાદ કરતા જાડી રહેલી
મનુષ્યના આચરણમાંની ધર્મી ખરી વાતનો વિચાર કરવો એ પરો-
પકાર નીતિનું કામ છે. કારણ, આ જાડી રહેવા મનુષ્યના આચરણ
જીવનને ધડીએ ધડીએ મુખ અથવા દુઃખ થનું હોવું જોઈએ.

ઉપર આપેલા ત્રણ વિભાગની ખરોખર કલ્પના કરતા આવડી
જોઈએ પરોપકારનું એમ કેટલું કેટલું હોય છે એ ધ્યાનમાં આવશે, અને
આટલીવાર મુશ્કેલી ને વાતનો પરોપકારમાં સમાવેશ કરેલો છે તેના
કરતાં ત્રણ વધારે વાતોનો સમાવેશ કરવો પડે એમ દેખાશે. આ-
પણી આસપાસના મનુષ્ય સાથે વર્તન કરતાં કાણે કાણે કંઈ વાત
કરવા માટે મનને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ, અને કંઈ વાતમાં મન-
ને રોકી રાખવું જરૂર છે તેનો જાણીકારીથી વિચાર કરીએ તો
પ્રજ્ઞા વિસ્તાર થશે. કાણે કાણે મનુષ્યને જીવન સાથે આપણું કરવા-
નો પ્રસંગ આવે છે અને તે વખતે જોઈનારના સંબંધની યોજના
કરવાની જુગી, જોઈવાની ઢળ, અને અહરના વિચારનું પ્રતિજિજ્ઞા

દર્શનાત્માગી મુખ્યતા, એ ઉપરથી સાબળનાતના મનમાં પ્રસંગાનુ-
સારે મુખોત્પાદક અથવા દુ ખોત્પાદક વિકાર થતા જાય છે, અને
આ મુલક વાતથી થનાંક મુખ અથવા દુ ખ પ્રકૃતિ પ્રમત્તે બીજા
ઉપર પ્રત્યક્ષ ઉપકાર અથવા અપકાર કરવા વાસ્તે કરેલી મુખ્ય કૃતિ
થી થનાગ મુખો કમ્પા અથવા દુ ખો કરતા વધારે હોય છે આસ-
પામના મનુષ્યોના મનમાં અનુકૂળ અથવા પ્રતિકૂળ વેદના ઉત્પન્ન
કરનારો જે સોદ મનુષ્યના સ્વભાવમાં અથવા વર્તનમાં જાગ્રાધ આવે
છે, તે કેટલા પરાપકાર પ્રેરિત મનોવિમલના અસ્તિત્વ ઉપર અથ-
વા અભાવ ઉપર અનવળીને નહે છે એમ નથી સોધથી આપણે
સાર કહેવાડાએ એ ઇચ્છા પ્રત્યેક મનુષ્યના મનમાં હોયજ,
અને તેને લીધે અનેક પ્રમત્તે લેકેને ખુશી કરવા મનુષ્ય વર્તન
તેના હાથથી બને છે પરંતુ બીજાના મુખ દુ ખને લીધે મુખોત્પાદક
અથવા દુ ખોત્પાદક મનોવિકાર ઉત્પન્ન થઈને કેટલા પરાપકારની ઇ-
ચ્છાએ મનુષ્ય સ્વભાવમાં જે સૌજન્ય ઉત્પન્ન થાય છે તે મદજ
જોગખાધ આવવા સરખું છે. અતઃકરણની લાગણીને લીધે ઉત્પન્ન
થરેલા રસભાસિક સૌજન્યે બીજાને જે મુખ થાય છે તે રસધેના
દેતુએ બતાવવા કૃત્રિમ આજ્ઞાઓથી કદી પણ થનાર નથી

સદાયરણની અતિ ઉચ્ચ કંપના આખ આગળ મૂકીને અને
હમેશા કર્તવ્યશુદ્ધિ મનમાં સંખીને બીજા પ્રકારના પરાપકાર મનુષ્ય
કદી શકરો, પરંતુ ઉપર કહેવા પરાપકાર તેના હાથથી બનવાને તેના
મનમાં પોતાના બધુચો વિષે પ્રેમશુદ્ધિ હોવી જોઈએ કેટલાક
ચોડા મનુષ્યોના સ્વભાવની રચના એવી જલ્પાધ આવે છે કે, તેમાં
રસનતિ વિષે પ્રેમ ધજ્જાજ ઉત્કટ હોય છે, અને તે તેના વર્તનમાં
રસભાસિક રીતે નજરે દેખાય છે આવા મનુષ્યના અગત્યમાં
પરાપકારનો આ ભાગ જીભાધ ગમેલો હોય છે એમ કહેવાને હરકત

નથી. એ પાસે હોય એટલે સર્વને આનંદ થાય છે. તેજોમય પદાર્થમાંથી પ્રકાશની લહેરો નીકળીને તે જે પ્રમાણે ખીલત પદાર્થોને પ્રકાશિત કરે છે તે પ્રમાણે આ મનુષ્યો પાસેથી આનંદની લહેરો નીકળીને તે આસપાસના મનુષ્યોને આનંદિત કરે છે. જેમના સ્વભાવમાં આ સુશુનો ધ્વજોજ થોડો અંશ હોય છે, અથવા તેનો ખીલકુલજ અભાવ હોય છે એવા લોકોનો વધારો ધ્વજોજ જડે છે. તેમણે આસપાસના મનુષ્યો સાથે કયા પ્રકારની વર્તણૂક રાખવી જોઈએ તેનું ચિત્ર હમેશા આંખ આગળ રાખવું હોય તો તેમની આલસ્યક્ષમતામાં થોડો ધ્વજો હટ ફેરફાર થઈ શકે; તથાપિ સ્વભાવમાં ફરક પડવો ધ્વજો કઠિન છે. કોઈ કોઈ વાર અનિષ્ટ મનોવિકાર પોતાના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનો પરિણામ પોતાની આલસ્યક્ષમતા ઉપર ન થવા દેવા માટે તેને રોડી રાખવો જરૂરનો છે. એવો વિચાર થોડો વખતે મનુષ્યના મનમાં આવી શકે અને તે ક્ષણેજ તેનાથી પોતાની આલસ્યક્ષમતાનું વજ્રભૂ જાદસી શકાશે. તેજ પ્રમાણે લીંગણી જતાવવાનો પ્રસંગ નજરે પડતાંજ તે પ્રકારના મનોવિકારને ઉત્તેજન આપીને મનુષ્યને પોતાની ચર્ચામાં અને જોલવા આલસ્યમાં જરાક ફરક કરતાં આવડશે. આ પરોપકારની દૃષ્ટિએ મનુષ્યની નિત્યની આલસ્યક્ષમ કેવી હોવી જોઈએ તે ધ્યાનમાં રાખીને પ્રત્યેક પોતાના સ્વભાવને તે પ્રકારનું વચ્ચુ લાવવાનો ચલ કરવો.

કુટુંબમાંના મનુષ્યો સાથે અથવા ઘટ મિત્ર સાથે વર્તન કરતાં જે પ્રમાણે પરોપકારના વિચારનો પરિણામ મનુષ્યના મન ઉપર થવો ઇચ્છે છે, તે પ્રમાણેજ હાથ નીચેના લોકો સાથે અથવા સામાજિક સ્થિતિના પ્રમાણથી નીચેના વર્ગના લોકો સાથે વર્તન કરતાં પણ તે પરિણામ થવો જોઈએ. એ લોકો વિષે લીંગણી જતાવીને તેમના ઉપર કરવામાં આવનારા પરોપકારનું ક્ષેત્ર પણ ધણું ફેલાએલું

છે. પૂર્વેની સમાજપદ્ધતિમાં ઉપરની પાપરી ઉપરના લોકના નીચી
 પાપરીના લોકો ઉપર જુવમી હક એમનો ધણા સેક સુધી મનુષ્યોનો
 સહવાસ રહેતો હોવાને લીધે તેમનો એકબીજા સાથે વર્તન કરવાની
 પદ્ધતિમાં ઉચ્ચનીચપણાનો જાત વારંવાર જતાવનારો જે તેમનો સ્વ-
 ભાર થઈ ગયો છે તેનો ધણા અંશ હજી પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે.
 સમાજમાં ઉપરની નીચે સુધી આ પ્રકાર મનુષ્ય સ્વભાવમાં એટલો
 જાળાયેલો છે કે, તેનો પ્રતિબંધ કરવો ધણા કઠણ છે જે કે
 એક પક્ષે ઉપરના વર્ગમાંના સુસ્વભાવના અને સમજણવાળા લોકોને
 નીચેના વર્ગમાંના લોકો સાથે વર્તન કરતા તેમનું કમીપણું વારંવાર
 તેમની નજરે લાવવાનો જે શાલ લોકોમાં રહે છે તેના વિશે તિર-
 સ્કાર લાગવા માડ્યો છે, અને અન્યપક્ષે નીચેના વર્ગમાંના સ્વાત-
 ન્યપ્રિય લોકોને પણ તે પ્રકારની ચીઠ આવવા લાગેલી છે, તો પણ
 મનુષ્યને રોજરો રમી રહેલા પ્રધાતને એકદમ રૂબ આપીને ઉભાય પ-
 લમાં ઉત્પન્ન થનારા અનિષ્ટ મનોવિકારનું નિર્મૂળ કરતું સંભવિત નથી.
 પૂર્વેની સમાજપદ્ધતિના બદલાઈને કારણે તત્કાલ ઉપર મનુષ્યના વ્યવ-
 હાર થવાથી નીચી પાપરી ઉપરના લોકોનું અપમાન કરવાની ધણીજ
 રીતભાતનું જોર દિવસે દિવસે ઓછું થતું ગયું છે એ નિસંશય છે
 હાલમાં કેટલેક ઠેકાણે આ ઉચ્ચ નીચપણાનો ભાવ નષ્ટ કરવા તરફ
 લોકોનું એટલું લક્ષ લાગેલું છે કે, સમજણવાળી દૃષ્ટિનામાંજ આ અ-
 નિષ્ટ પ્રકાર નષ્ટ કરવાના વર્તનનો સમાવેશ થવા માડ્યો છે. મનુષ્ય
 મનુષ્યનું તેની નીચેની પાપરીના લોકો સાથેનું વર્તન એનું દોષનું જો-
 યએ કે, તેની સાથે બોલવા શાલવાને તેમને સંક્રામ લાગે નહિ. મ-
 નુષ્યમાં ઉચ્ચનીચપણાનો જાત જેથી જુધી જવાય તે પ્રકારનું પર-
 સ્પર સાથેનું વર્તન કરવાનો ચલ દરવો એ ખરી સમ્યક્તાનું લક્ષણ
 માનવાની પ્રજાને દિવસે દિવસે વધવા લાગી છે.

જેથી દેરીને કેમ નામીજવાન મનુષ્યના મુખની વૃદ્ધિ થાય એવું મનુષ્યના વ્યવહારને સ્વરૂપ આપવા માટે પરોપકારના તત્વોનો ઉપયોગ થવો જોઈએ. દયાસુધી પરસ્પરનો સમાગમ હશે ત્યાં સુધી અધિકાર, સંપત્તિ, જ્ઞાતિ, ધર્મ, ઇલાદિ બેદ મનમાં ન લાગતાં સર્વે એ બરોબરીના નાતાએ એક ઢેકાણે બેસવું અને સુખદુઃખની વાતો કરવી આવશે રીવાજ પડવાથી મનુષ્યમાંથી બેદ ધણોજ ઓછો થઈને નીચેના વર્ગમાંના સોડાતું એક દુઃખનું કારણ નહીં થશે.

જેમને હાલની સમાજસ્થિતિ પસંદ નથી તેમને હાલ છે તેવી સ્થિતિમાં હળવે હળવે સુધારો કરવાના જે ઉપાય આ અંશમાં સ્વયંવેલા છે તે ગમશે નહિ. અનેક પ્રયત્ને તે હોદ્દાના વિચારની દિશા બતાવેલી છે, અને તેમના અંતર્ગત ખડન મળ્યું કરેલું છે. હાલમાં ધણાખરા મનુષ્યોને જે અસંખ્ય દુઃખો ભોગવવાં પડે છે તે એકદમ નહીં કરવા વિશે ઉતાવળ થવાને લીધે, અને એ દુઃખો હાલની સમાજસ્થિતિને લીધે ઉત્પન્ન થયેલાં છે એવો તેમનો પૂર્ણ નિશ્ચય થવાને લીધે, જે ઉપાયોથી હાલની સ્થિતિમાં એકદમ ફેરફાર થવો શક્ય નથી તે ઉપાયો વિશે તેમના મનમાં એકદમ પિચ્છાર ઉત્પન્ન થાય છે પ્રથમ તેમનું કહેવું શું છે તે જોઈએ.

“ તમારી પરોપકારની ઇચ્છાસ્વરૂપ અપકારના પાયા ઉપર ઉભી કરેલી છે. નિઃસ્વાત્મક પરોપકારના પદેલાં જે પ્રકરણમાં અડસાચડસી વિશે અને કચર વિશે જે વિચાર પ્રદર્શિત કરેલા છે તે ઉપરથી તમારી એવી ઇચ્છા દેખાય ■ કે, હાલ પ્રમાણેજ અમલકી પળું મનુષ્યોએ સ્વાર્થ માટે લાડતા રહેવું. ખીજે એક ઢેકાણે પોતાની સ્થિતિ કરતાં જેની સ્થિતિ સારી છે તેના ઉપર પળું ઉપકાર કરવાની આવશ્યકતા દર્શાવેલી છે. પરોપકારના જે અનેક પ્રકાર વિશે તમે પોતાની પસંદગી અથવા નાપસંદગી બતાવેલી છે તેમનો વિચાર

કરતા હાન પ્રમાણે અગાડી પણ ધીમત અને મરીળ એ બેદ કાયમ રહેશે એવું માનીલીધેલું છે. વળી હાનમાજ આ પ્રકારલુભા મનુષ્યોએ પરસ્પર સાથે દુર્ગામણીને રહેવાને કયા પ્રકારનું વર્તન કરવું એ વિષે જે ઉપદેશ કરેલા છે તે ઉચ્ચનીચ વર્ગના મનુષ્યોમા તે બોજ બેદ ચાલતો રહેનાનો એવું માની લેધને કરેલો છે. પરંતુ પૂર્વેથી ચાલતી આવેલી સમાજવ્યવસ્થાને લીધે ઉત્પન્ન થયેલી સમશ્લુટીથી જેમણે આપણને મુક્ત કર્યા છે તેમને ઉપર જાતાવેલા મનુષ્યોમાનો સળધે જોગે હોઇને તે જાદલવો જોઇએ એમ લાગે છે. નીતિના અને તેમા અતર્બૂત ચનારી ખરી પરાપકારની કલ્પનામા તમે માની લીધેલા વૈયમ્યને જગ્યા મળવી શક્ય નથી પણ નીતિશાસ્ત્રના સિદ્ધાંત ઉપરથી દરાવેલા વર્તનના નિયમ જો અમલમા આણ્યા હોય તો પહેલાનો દાક્ષની સમાજવ્યવસ્થામાના ઉપર કહેલા પ્રકારના સળધે એકે એક નષ્ટ કરી નાખીને તેમની જગ્યાએ આરા નવીન સંબંધની યોજના કરવી જોઇએ કે, તેમા સપત્તિ બેદ અથવા જાતિબેદ ઉત્પન્ન થવાને લગાર પણ રચન મળે નહિ આવા પ્રકારની વ્યવસ્થા થયા પછી તમે જે વાતોનો પરાપકારમા સમાવેશ કરેનો છે, તે પૈકી કેટલીક નિરર્થક અને કેટલીક અસાક્ય થઇ જશે "

કેવળ તાર્કિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતા ઉપરના આક્ષેપને જગ્યા છે એમ કમુલ કરવું જોઇએ જે સામાજિક સ્થિતિમા વર્ગ વર્ગ માના બેદ મનુષ્યના મનમા પક્ષા ઠસી ગએલા છે તે સ્થિતિમા મનુષ્યના સુખની પરમાવધિ ચરી શક્ય નથી કુદરતના શુભની સર્વમા સરખી વહેચણી થઇને મનુષ્યમા સરખાપણું ઉત્પન્ન થવાનો તે સંભવજ દેખાતો નથી વળી કદાપિ તેવી સ્થિતિ ચરી શકે હોય તો તે કેવી બાકર થશે એની કલ્પના કરતી નથી પરંતુ એવી એક સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવી શક્ય દેખાય છે કે તેમા શારીરિક અથવા

માનસિક સામર્થ્ય, અધિકાર, સંપત્તિ, ઇત્યાદિ અનેક શક્તિનો મનુષ્યો-
મધ્યે વિભાગ કરતી વખતે પ્રત્યેક શક્તિની વહેવણીમાં જે કે સ-
રખાપણું હોય નહિ તેપણુ સરસરીના પ્રમાણથી સર્વને લગભગ
સરખા મુખનો લાભ થાય. એક વાતમાં એક મનુષ્ય જીતે ઉપર
મરસાઈ કરે તો વળી બીજી એકાદ વાતમાં બીજો પહેલા ઉપર કરે.
આવી રીતે મનુષ્યમાં એક પ્રકારનું સરખાપણું ઉત્પન્ન થયું તે-
પણ બીજા પ્રકારનું વૈચિત્ર્ય કાયમ રહેશે તથા સમાજમાં ઉચ્ચનીચ
વર્ગ નષ્ટ થશે કેવળ નીતિશાસ્ત્રનો વિચાર કરતાં મનુષ્યની અને
મનુષ્ય જાતિની આવીજ કંઈ કાર્ણનિક સ્થિતિ મનમાં રાખવી પડે છે.

પરંતુ દેશકાળ વર્તમાન તરફ લક્ષ આપીને, હાલમાં જે સ્થિ-
તિમાંથી મનુષ્ય સમાજ દળવે દળવે માર્ગ કમળુ કરે છે તે સ્થિ-
તિને લાગુ પડશે એવા પ્રાથમિક નીતિના વિચાર આપણને કર્તવ્ય
છે એ વાત આ મનુષ્યોના લક્ષમાં રહેતી નથી. કેવળ નીતિશાસ્ત્રના
સિદ્ધાંત નમુના પ્રમાણે હમેશા આપણી આંખ આગળ રાખવા જો-
ઈએ અને જેમ જેમ પરસ્થિતિ બદલાતી જાય તેમ તેમ પ્રા-
થમિક નીતિનો વિચાર કરીને કરાવેલા વર્તનના નિયમમાં દળવે દ-
ળવે ફેરફાર કરતાં જતું જોઈએ. એકદમ વસ્થુસ્થિતિ બદલવી શક્ય
ન હોવાને લીધે જે સ્થિતિમાં મનુષ્યના મુખની પરમાવધિ થવી
શક્ય છે તે સ્થિતિને લાગુ પડનારા કેવળ નીતિશાસ્ત્રના નિયમ પણ
એકદમ અમલમાં આવવા અશક્ય છે.

વસ્થુ સ્થિતિમાં થોડો થોડો ફેરફાર કરીને જે સુધારો કરવામાં
આવે છે તે ટકાકે થાય છે; પરંતુ કેટલાક લોકોની આ મંદગતિ
જોતી થતી નથી. પૂર્વની સ્થિતિ વચ્ચે નષ્ટ કરીને તેની જગ્યાએ
નવીન કાર્ણનિક સ્થિતિની એકદમ રચાવના કરતી એમ તેમને લાગે
છે. આવા વિચારના લોકો એક વાત માની લેજે તે એકે, મનુષ્યનું

મન પણ એકદમ જાલ્યાઈ રહે અને તેના દુર્ગુણ અને દુર્વિચાર નષ્ટ થઈને એક શાલુમા તેની જગ્યાએ સદ્ગુણ અને સદ્વિચાર એનો ઉદય થશે સમાજની વ્યવસ્થામાં એકદમ ફેરફારો કરીને ઇષ્ટ પરિણામ બનાવવાની હોવાના કેટલાક લોકોની ઇચ્છા, પૂર્વના લોકોની કલ્પવૃક્ષ આયસ કામધેનુ એમની પ્રાપ્તિ કરી લઈને ઇષ્ટ મનોરથ પૂર્ણ કરી લેવાની ઇચ્છા પ્રમાણે, અથવા પારશમણીની પ્રાપ્તિ કરી લેઈને તેની દ્વારે લોખંડનું જોઈએ તેટલું સોનું બનાવવાની ઇચ્છા પ્રગલ્ભ છે

એશિયાખંડની પૂર્વ તરફની અણીયા તે અમેરિકા ખંડની પશ્ચિમ તરફની અણી સુધી, અને ઉત્તર ધ્રુવથી દક્ષિણ ધ્રુવ સુધી મનુષ્યોએ રાહી રાખેલો જે વિસ્તિર્ણુ જમીન છે તેમાં જ્યાં ત્યાં હમેશા અન્યાયના અને જુલમના પ્રકાર બને જાય છે એક દેશે બીજા દેશને હારવો, અને એક મનુષ્યે બીજા મનુષ્યનો મનમાં આવે તેમ શાવદો લેવો આ પ્રકાર સર્વત્ર જોવા વધતા પ્રગણમાં જણાય છે આ જગતમાં મનુષ્યોએ એક બીજા સાથે બધું પ્રેમે આવડુ જોઈએ એ જેનું પ્રધાનતત્વ છે તે સમાજવ્યવસ્થાને કોઈ પણ દેશને આપણ મળે એમ લાગતું નથી જે રચાયને લીધે દેશ દેશમાં લડાઈઓ આવતી રહે છે અને એક બીજાનું વેર લેવા માટે મનુષ્યના મનમાં અતિ ઉત્કટ ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ પ્રમાણે જે સ્વભાવો લીધે થોડું અપમાન થવાની સાથે અપમાન કરનારાની સાથે હ્રદય ક્ષુદ્ર કરવાને મનુષ્ય તૈયાર થાય છે અને પોતાનો જીવ આપવાને અને બીજાનો જીવ લેવાને આગળ પાછળ જોતો નથી, તે સ્વભાવના મનુષ્યોથી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે આલનામે કાલ્પનિક સમાજ બનાવી શકાય એમ નથી અનેક પ્રકારના ખેલની બધક લડાઈઓ જોવાને જે લોકોના રોગાને રોગા એમ થાય છે, અો કોઈ પડ્યો અથવા કોઈને હન થઈ એટલે તેના

દુઃખે ગમત્ર માની લે છે, અને ખેડનારાના એ પદમાં 'કંઈ' ટટી થયો તો ન્યાય કરનારા ત્રાહીત મનુષ્યે તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે ન્યાય આપ્યો નહિ તો તેના ઉપર પચવની જુદી કરવાને પશુ જે જારી ગણતા નથી, અને જેમનો જોદોજરત કરવાને પોલીસના સિંપાઇઓને વચ્ચે પડતું પડે છે, તે સોડોને હાથે સમાજના ઢિંગ માટે સંપત્તી યત્ન થયો અને પરસ્પરના દુકનો પૂર્ણ વિચાર થઈને આચરણ જનરું એ અશક્ય છે. રાજકીય, સામાજિક અને ધાર્મિક વાતોમાં મતભેદ થયો કે તરત જે સોડો એક જીવનનો પ્રાણ લેવાને પશુ આધુપાધુ જોતા નથી અને ભિન્ન મતના સોડોનું ચર અને જાયડી હોકરા તથા વિત્તનો અપહાર કરવાનું તેમના મનમાં કંઈ લાગતું નથી; સોડોને બીક જતાવવા માટે જે આગ લાગાડીને અથવા દારૂએ એકદમ ધરતાર ઉસડી દહને નિરપરાધીનો જાલી (મક્ક) લે છે; અને એવા શુન્દામાં પદાર્થ જઈને સિદ્ધા બોગવવાનો વખત આવ્યો એટલે પાડું બીજાને દૂધણુ આપે છે: તે મનુષ્યોને માટે કેટલું પશુ દૌરુદ્ધ ખરચ કરીને નવીન વ્યવસ્થા જતાવી તોંપણુ યોગ્ય ફિલસા તે તેની દુર્દશા કરી મૂકશે. વસ્તુ સ્થિતિ તરફ દુર્લક્ષ કરીને મનોરુજ્યમાં મરક થઈ જનારા સોડો સિવાય કોઈને પશુ હાલનાં મનુષ્યો પ્રશ્નની સ્થિતિ કરતાં સારી સમાજ સ્થિતિને યોગ્ય છે એમ લાગનાર નથી. જે મનુષ્યો સાધનની યોગ્યતા-તાનો વિચાર ન કરતાં પોતાના શ્રમ માટે જેટલો વધારે મોજદલો મજે તેટલો મેગવવા માટે યત્ન કરે છે. તેમની સ્વાર્થજુદિ એકદમ નષ્ટ થઈને પદ્યર્થજુદિનો તેમના ઉપર એકદમ અમલ બેમશે, અને પોતાના આચરણથી બીજાના સુખમાં વ્યત્કય થશે કે શું તેનો વિચાર કરીને તે પોતાનું વર્તન કરવા માડશે, એવી કલ્પના કરવી એટલે મનુષ્ય સ્વભાવ વિષે પોતાનું પૂર્ણ અચાન પ્રકટ કરવું થાય.

ઉપર જે મનુષ્ય મનમાંથી વર્ણન આપેલું છે તે વિશેષે ક-
રીને આશાની અને તોફાની લોકોને લાગુ પડનાર છે સુશિક્ષિત આ-
વિચારી કહેવનનારા લોકોની સ્થિતિ જોતા પણ તેમની સ્વાર્થની બુદ્ધિ
એકદમ નષ્ટ થઈ તેો ઠેકાણે પરત્વે બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થવી કેટલી આ-
સંભવિત છે તે દેખાઈ આવશે જુગાર રમવો, સટો કરવો, સોરગીમાં
પૈસો રોકવો ઇત્યદિ પ્રકાર સમાજમાના ઉપરનો પાવરીના લોકો ત-
રથી પણ અને જાન છે વળી આ સર્વ પ્રકારના બીજા કહીએ તો
બીજાના તુકમાનથી પોતાનો ફાયદો કરી લેવો એજ મનુષ્યો કાલે
નહીન સમાજ વ્યવસ્થા શરૂ થઈ કે તરત બીજાનો ફાયદો થતા
માટે પોને તુકમાન વેકરા તૈયાર થનારા મનુષ્ય સ્વભાવમાં ફેરફાર
થવા શિવાય વ્યવસ્થામાં ફેરફાર કરીને, જે સાતપણુ અમનીયતા
તેના દગ મેળવી શકવો એવી આ લોકોને આશા છે

મનુષ્ય સ્વભાવના સળધે જે પ્રકારની સમજુતી લોકોમાં જડી
આવે છે કેટલાકો લાગે છે કે મનુષ્ય સ્વભાવમાં બીનકુનજ ફેર-
ફાર થવા સરખો નથી અને બીજા કેટલાકો લાગે છે કે યો. અ-
વગણમાં તેમાં જોઈએ તેટલો ફેરફાર કરી શકાયે આ બન્ને સમજુતી
બુલચાળી છે મનુષ્ય સ્વભાવમાં જોઈએ તેટલો ફેરફાર થઈ શકશે
પરંતુ તેો સુમનાસુમ લાગતા જોઈએ નિ નિગળા દેશમાંના સ્વભા-
વમાં જે થોડો થોડો ફરક દેખાઈ આવે છે તે થરાને પણ ટેલા-
સતકની જરૂર પડે છે આ ઉપરથી મનુષ્યની સ્વાર્થબુદ્ધિ નષ્ટ થ-
ઈ તેો જગ્યાએ પરાર્થબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થવાને પ્રસંગ હોય લાગે
જોઈએ એવી કલ્પના કરી શકાયે સમાજની સમજુતી ગમણો આ-
લના શુભ થાય છે અને તેની વિરુદ્ધ ચાલ્યા દોષ સો દુ ખ થાય છે,
આવી સમજુતી હોવાને લીધે સાધારણ મનુષ્યની પ્રતીત દેશમાં સ-
માજની સમજુતી પ્રમાણે અચળ કરવા તરફ હોય છે એ માટે

સમાજની સમજૂતીમાં થોડો થોડો ફેરફાર કરવાનો યત્ન કરીને મનુષ્યની આ સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિને સીધે તેના મન ઉપર જે હળવે હળવે સંસ્કાર થતો જાય તે સિવાય ઇશ્વર ફેરફાર જની આવવાનો ખીન્ને માર્ગ નથી.

એ કહેવાની કંઈ જરૂર નહતી, પરંતુ ઉત્તમ અને મધ્યમ સ્થિતિ-માના સોડોને જે શિક્ષણ મળે છે અને જે કનિષ્ઠ સ્થિતિમાના સોડોને પણ સપ્તાહથી આપવા વિશે ચારે તરફ પ્રયત્ન ચાલેલો છે, તેને સીધે ખુલ્લેખુલ્લી રીતે દેખાતી સદ્ધિમાનાં સામાન્ય તત્વોની પણ મનુષ્યને બૂલ પડવા માંડી છે, એ મારે ઉપરનો ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર પડી છે. આ તત્વો પૈકી એક એવું છે કે, આમુક એક સામાજિક અથવા દેશની વાત કરવાની એવું મનુષ્યના મનમાં આવ્યા સિવાય તે તેની ખાસેથી બનવાની નથી; મનુષ્યનો માનસિક વ્યાપાર તેના જીવતરનો એક ભાગ થાય અને તે જીવતરના સામાન્ય નિયમને અનુસરીને થાય છે, વળી સદ્ધિમાના સર્વ જીવોના જીવનના જે નિયમો છે તેમાંજ માનવી જીવતરના નિયમનો અંતરભાવ થાય છે. રાજકીય, સામાજિક અને ખીજી વાતના સંબંધે સમાજમાં એકદમ ફેરફાર કરવા ઇચ્છનાર સોડો જે એ તત્વ ધ્યાનમાં રાખશે તો તેમને, સમાજની મંદ ગતિ વિશે સત્તાપ થવાનું કાંઈ કારણ રહેનાર નથી. તેમના લક્ષમાં આવશે કે, મનુષ્યની ઉત્પત્તિથી તે આજ સુધી મનુષ્યના જીવનર સંબંધી જે જે વાતો થયેલી ■ તે સર્વ આસપાસની સ્થિતિમાં ફેરફાર થવાને સીધે પ્રાણીને પોતાના આચરણમાં અને સ્વભાવમાં જે ફેરફાર કરવો પડે છે તેને સીધે બનેલી છે; અને આમજ પણ એજ કમ શરૂ રહેશે. જેમ જેમ પરિસ્થિતિ બદલાતી જાય તેમ તેમ પ્રાણી માત્રોએ તે સ્થિતિની યોગ્યતા પોતાના અંગે અણુવાને તત્કાર રહેવું, આ પ્રવૃત્તિને સીધે જીવ સદ્ધિ-

મોના સર્વ બનાવો બનતા જાય ■ આગળના ભગ્નતા રહીને હુગ-
હુટ કરીને વિગ્રહ કરનારા મનુષ્ય સુધરતા જઈને એક ઠેકાણે રહેતા
ભાગ્યા અને ઉદ્યોગ ધધો કરીને પોતાનો અગ્નિચાર્ય સમાવવા લાગ્યા
આ સર્વ ફેરફાર ઉપરના કારણને લીધે જ બની આવેલો છે એ ક્રિયા
આનતા મનુષ્યના નિચાર, મનોવિકાર અને ટેવ એમા પણ ફેરફાર
થતો જાય છે વળી એ સમ લાગ્યા વખત સુધી મનુષ્ય જાતિએ
પ્રુકાગ દુ ખ વેઠયા (સહન કર્યા) શિવાય બની આવતું નથી પૂ-
ર્વે ની ટેવ પડી ગયેલી વાત કરવાની ન મગસને લીધે અને છેક
અપરિચિત એવી વાત કરવાની હોવાને લીધે યનાઝ દુ ખ ભોગ્યા
શિવાય છૂટકો નથી આ સ્વાભાવિક ક્રમને હરખત કરીને અપકિતનું
અથવા વર્ગનું સરક્ષણ કરતા માટે કૃત્રિમ પ્રયત્ન કરતા એ દુ ખ
જોણું ધવાનો સભર તો નથીજ, પણ ઉવડું વધારે દુ ખ થશે ના છું
અગે યોગ્યતા આવ્યા શિવાય એકદમ અમાડીની રિથિતિને ટેકા આ-
પી શકાતો નથી, એવું દેખાઈ આવ્યા પછી ફરીને આરભથી શરૂ
આત કરવી પડશે અને મર્મ દુ ખો સહન કરતા પડશે .

આ સર્વ વિચાર મનમા આણ્યા એટલે પરોપમારને લીધે ઉ-
ત્પન્ન થનારા કર્તવ્યમા તે તે અધિના પ્રમાણથી ફેરફાર કરવાની
આવશ્યકતા દેખાઈ આવશે મનુષ્યની અતિ ઉત્તર સ્થિતિમાના કર્ત-
વ્યોની આવશ્યકતા મનુષ્ય જેમ જેમ તે સ્થિતિની પાસે જાગે તેમ તેમ
વધારે લાગશે તે કર્તવ્યો બને એટલા કરીને શિવાય આમપાસની
સ્થિતિ તમ્મ સક્ષ આપીને પરોપમારની દૃષ્ટિએ ઉત્પન્ન થનારા કર્તવ્યો
મનુષ્યને વળી દબારો વર્ષ સુધી કરતા પડશે વસ્તુ સ્થિતિનો વિચાર
ન કરતા ફેરફાર કરવાના સ્થિતિમા અરક થઈ જનારા લોકમાના સમાજમાના
ધટકારનાનો સુધારો ન કરતા એકદમ સમાજનો સુધારો કરવા માટે
નો પ્રયત્ન નિષ્ફળ થવા પછી તેમની આખો ઉવડો છે, અને આજ

સુધી ને સંદિગ્ધ મુધારો થતો આવ્યો છે તેજ સંદિગ્ધનું અવલગન અગાડીને મુધારો કરવા માટે કરવું જરૂર છે એ વાત તેમના લક્ષમાં આવે છે. પૃથ્વી ઉપરના ઘણા ખરા દેશોમાંનું મનુષ્યભક્ષકપણું નષ્ટ થયું છે અને તે નષ્ટ કરવું એ ભૂતબ્રુહ્મ સમજાવમાં આવે છે. પ-રંતુ જૂઠા જૂઠા સમાજમાંનું સમાજભક્ષકપણું હજી ગયું નથી, એક સમાજે બીજા સમાજનો કોળીઓ કરવો અને તેને માટે અભિ-માન બતાવવું એવી હાલ પણ સ્થિતિ છે. એ સ્થિતિ ને વખતે નષ્ટ થશે તે વખતે મનુષ્યની પશુવૃત્તિ નષ્ટ થઈને તેને અગે મનુષ્ય-વૃત્તિ ઉત્પન્ન થતી જશે. જ્યાં સુધી જૂઠા જૂઠા સમાજ પરસ્પરસાધે શત્રુત્વથી અને અન્યાયથી આવે છે ત્યાં સુધી સમાજમાંના મનુષ્યો મધ્યે કહેવા જેવો મુધારો થવો શક્ય નથી. સમાજમાંના મનુષ્યનો પરસ્પર-સાધે સંબંધ ઠરાવનારી અતર્નીતિ, અને તે સમાજનો બીજા સમા-જ સાથેનો સંબંધ ઠરાવનારી બદિર્નીતિ, આ બન્નેનો પરસ્પર સાધે ધણું સંબંધ છે. આ બન્નેમાં વિશેષ ને વખતે નષ્ટ થશે, તે વ-ખતે ને સ્થિતિની અરુપદ હલપના મનોરાજ્યમાં ગદાઈ ગયેલા લોકોના મનમાં આવે છે તે સ્થિતિ તરફ મનુષ્યનાં પગલાં વિશેષ પ્રતિબંધ ન થતાં ઘણાજ વેગે જવા લાગશે.

૧. મધ્યંતરી પરોપકારનું એક મુખ્ય કામ કહીએ તો એ કે સંક્રમણ સ્થિતિમાંનાં દુઃખો કમી કરવાં એ થાય. જહલાલી જનારી સ્થિતિની યોગ્યતા અંગે આજુબા વાસ્તે જે દુઃખો સહન કરવાં પડે છે તે તો છૂટવાનાં નથીજ, પરંતુ તે સિવાય સંક્રમણ સ્થિતિને લીધેજ ઉત્પન્ન થયેલા બીજાં દુઃખો ઠાડી નાંખવા સરખાં હોય છે, તે કમી કરવા માટે પ-રોપકારનો ઉપયોગ ક્યાંથી સમાજને પુષ્કળ ફાયદો થવા સરખો છે. ને પરોપકારે એકાદ બકિતનું દુઃખ કમી કરવામાં આવે તે પરોપ-કારમાં તેનાં બીજાં પરિણામ ખોટાં હોય તોપણ તે દલાપુરનું સારા-

પણ છે એ કમુવ કરવું જોઈએ, જે પરોપકારે વ્યક્તિના અગાડીના હિતને યાદ પણ પ્રકારનો વ્યત્યય ન આવતા જોઈથી મદદ કરવી શક્ય હશે તેટલીજ કરનામા આવે તો તે પરોપકાર તેના કરતા પણ વધારે સારો પરંતુ વ્યક્તિના તાત્કાલિક અને અગાડીના સુખ તરફ નજર રાખીને ન યોગતા, અગાડીની પેઢીના અને એકદર સમાજના હિત તરફ લક્ષ આપીને કરેલો જે પરોપકાર તે સર્વમા ઉત્તમ થાય જે મનુષ્યને પોતાના ઉપરની જવાબદારી પૂર્ણ રીતે ઓગખાઈ આવેલી હોય તેનાજ હાથથી એટલો દૂરનો નિયાર થશે કે પગલાના કે જે પોતાને કે જ થયું તોપણ આવો મનુષ્ય સદન કરશે, પણ જે પ્રકારની મદદ આજ કમી થનારા કે ખર્તુ અનેક-ગણું કે જ અગાડીની પેઢીના લોકોને ઓગવતું પડતો સભવ હોય તે પ્રકારની મદદ કરનાર નથી કેટલાક લોકોને તાત્કાલિક સુખ આપના માટે તેમને મદદ કરીને અગાડીના લોકો માટે કે ખર્તો સમૃદ્ધ કરીને રાખવો એવું મનુષ્યને કદી પણ ગમનાર નથી પરોપકારની આતિ ઉત્તમ કલ્પના પ્રમાણે જેને આલનાવું હશે તેણે જરૂર પડે ત્યારે સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવાને તૈયાર રહીને અનેક પ્રસંગે આકુચિત દૃષ્ટિના પરોપકારથી થનારા સુખને પણ હોડવાને તૈયાર થવું જોઈએ

સક્રમણ અવરથામા કરનામા આનનારા પરોપકારને માટે મનુષ્યને જે સ્વાર્થ ત્યાગ કરવો પડે છે તે મનુષ્ય જેવો જેવો ઉત્તમ અસ્થ્યા તરફ જતો જશે તેવો તેવો કમી થશે અને છેવટે તેની જાડું જરૂર જ રહેનાર નથી હાનની સ્થિતિમા પરોપકારનું મુખ્ય કામ કદીએ તો કે ખર્તોના કે ખર્તો કમી કરવા એ થાય હજી હજારો વર્ષ પરોપકારને એ જ મુખ્ય કામ કરવા પડશે, પરંતુ અગાડી એ કામ ઓછું થતું જઈને આસપાસના મનુષ્યના સુખની જરૂર કરવી એ પરોપકારનું મુખ્ય કામ થઈ બેસશે ખીલના કે જે કે ખર્તો થાયથી જોગ તેનું

દુઃખ કમી થાય છે તેમ ખીજના મુખે મુખી થવાથી તેનું મુખ વધે છે. આ જાને મનોવિકાર પરોપકારને કારણિજન છે. જેમ જેમ મનુષ્યોનાં દુઃખ કમી થતાં જશે તેમ તેમ સમ દુઃખીપણાને ક્ષીણે ઉપજાવનાર મનોવિકારનું ક્ષેત્ર મર્યાદિત થઈને પરસ્પરના મુખના વિભાગી થવાથી સર્વના સુખની શક્તિ થતી જશે.

જે સ્થિતિમાં સરાસરી પ્રમાણે મનુષ્યના આયુષ્યમાં મુખ કરતાં દુઃખનો અંશ ધણો હોય છે તે સ્થિતિમાં દયાનો મનોવિકાર ધણો પ્રબળ થયો તો જગતમાં દુઃખની શક્તિ ધઈને મનુષ્ય જાતિનું આકલ્યાણ થશે. સારે નસીબે જે મનુષ્યો સારી સ્થિતિમાં હશે તે જો ધણું કામળ મનનાં હોય અને તેમના હૃદયમાં તેમના બહુઓની વિપતિનું આભેદુજ પ્રતિબિંબ હોય તો તેમનું જીવનર કલ્યાય થશે. આરબ સોકોએ નિમો સોકોને પકડીને શુલામ કરી તેમને આપેલાં દુઃખો, સવારથી સંધ્યાકાળ સુધી આગકાના મારની નીચે શુલામો પાસેથી ક્ષીણેલું કામ, સાતા ઇડિયન સોકોને નિર્મૂળ કરવા માટે અમેરિકામાં વસાહત કરનારા યુરોપિયન સોકોએ કરેલાં માણસાઇ વગરનાં કામ, દુકાળમાં બૂખે તરફડીને મરનારા અને લગ્નમાં જખમી થઇ તરફડનાર સોકોની વિપતિ, ઇત્યાદિ વાતો તે તે કાળના મુખી સોકોના હૃદયમાં જે સન્નિદિવસ આભેદુજ ખડી રહેલી હોય તો તેમનું જીવનર આસલ થયું હોય. આંખે ન દેખાય એવી વાત એક કોરે મૂકીએ તોપણ પ્રત્યેક મનુષ્યની નજર આગળ જાનનાર વિપતિના વિચારો તેને એક સરખા કરડવા લાગ્યા તો જગતમાં રહેતું નહિ એવું તેને થઇ જશે. પેટ માટે જાર જાર કલ્કાક કામ કરવું પડે, એટલું કરતાં પણ કેટલાકને અર્ધા બૂખ્યા રહેવાનો વારો આવે, પરનાર ન હોવાથી કાંડ નીચે રહેવાનો પ્રસંગ આવે, ટકાડના દિવસમાં પણ આંગે જોવાતાં કપડાં ન મળે, તેવી સ્થિતિમાં હોડાનો

ત્રાસ પગડી હોય, ઇત્યાદિ પ્રકાર કોઈ પણ ઠેકાણે નજરે પડતા સરખા છે એ સર્વ નિપત્તિ ભોગવ્યા સિવાય દુઃખે નથી એ વિચાર તો ધણોજ દુષ્કારક છે મનુષ્ય સ્વભાવમા જોયતો દેરદાર થતી વખતે મનુષ્યને જે આગતુક દુખો સહન કર્યા પડે છે તે કમી કર્યા તરફ જો કે હાલના મનુષ્યોના દરાણુપણાનો થોડોક ઉપયોગ થવા સારો છે, તોપણ હવે કહેવા અપરિહાર્યનિપત્તિના વિચારને લીધે દરાણુ તત્વના મનોવિમરની થી જોઈએ તેટલી વૃદ્ધિ થતી નથી એ નિપત્તિ જેમ જેમ કમી થતી જશે તેમ તેમ મનુષ્યોને પરસ્પર રિશે અધિમધિક લાગણી લાગવા માડશે, અને જે વખતે તે ધણીખરી નટ થશે તે વખતે મનુષ્યની બહુપ્રીતિ પૂર્ણાવસ્થાએ જઈ પહોંચશે

જ્યારે દૂરદૃષ્ટિના વિચારે અથવા પ્રજોત્પાદન શક્તિ ઓછી ઓછી થવાને લીધે લોક સંખ્યા કમી થશે, અને યુદ્ધને ઉપરોગી સામાન પદાર્થમઅદાવમા ફક્ત દૃષ્ટિએ પડશે, ત્યારે એક ખીજના સુખ દુખના બાગીદાર થવાને મનુષ્યની ઇચ્છા એટલી પ્રમદા થશે કે આજ તેના સંબંધી કલ્પના પણ થઈ શકવાની નથી કારણકે મનુષ્ય સ્વભાવજુ ઉત્ક્રમણ આનતી વખતે જેમના યોગે મનુષ્યના સુખમા વધારો થવાનો સંભાવ હશે એવી મનોવૃત્તિ હમેશા ઉત્તેજન માનતું જશે મનુષ્યની ભાવા અને મુખ્યમયોમા વિચારનું પ્રતિબિંબ ઉડવાની કમી એ જેમ જેમ સુધરતા જશે તેમ તેમ મનુષ્યો પર સ્વર્ગના મન સમજી શકશે તથા એક મનુષ્યના સુખોત્પાદક મનોધર્મનો પરિણામ અન્ય ઉપર થઇને એકદર સુખની વૃદ્ધિ થશે

આ રીતે મનુષ્ય અધિકાધિક ઉપરની ખાચરી ઉપર આવતો જશે તેમ તેમ પરસ્પરનું દુષ્કાર કમી કરવાના પરોપકારના કામ ઓછા થઈ એક ખીજના સુખ વૃદ્ધિ કરવાના કામ વધશે

ધણીં જલ્પને ઉપરનું અનુમાન નિરર્થક લાગે છે. આ લોકોના બે વર્ગ છે. એક વર્ગમાંના લોકોને ઉત્ક્રમણ વાદ ખરો લાગે છે, અને અસંખ્ય લાભવા સરખી વાનો ઉત્ક્રાંતિને લીધે જની આવેલી છે એ તે ક્યુત્ર કરે છે. પરંતુ ઉત્ક્રાંતિને લીધે મનુષ્ય સ્વભાવમાં ઉપર દર્શાવેલા ફેર-ફારો થશે એવું માત્ર તેમને લાગતું નથી. જીવન વર્ગમાં ઘણા લોકો-નો સમુદાય છે. એ વર્ગમાંના લોકોને મનુષ્યનું અગાડી શું થશે એ વિષે વિચાર કરવાનું સુજતું નથી. જે વાતોથી આ લોકોનું અને પર-લોકોનું તેમને પોતાને સુખ મળવાનો સંભવ ન હોય તે માટે તેઓ આત્મંત ઉદાસીન હોય છે.

પરંતુ આ જાને વર્ગમાંના લોકોના વિચાર સાથે જેમના વિચાર મળતા આવતા નથી એવા કેટલાક યોગ્ય લોકો જુદી આવે છે. ઉ-ત્ક્રાંતિને લીધે મનુષ્યસ્વભાવને અધિકાધિક ઉન્નત સ્વરૂપ આવતું જશે એવી તેમની સમજુત છે એટલુંજ નહિ, પણ તે વિષે સપ્ત ભેગો એ અવિચારનું ધોતક છે એમ તેમને લાગે છે મયા વખતમાં જે કારણથી વિવિધ પ્રકારનાં કાર્યો જની આવ્યા તેજ કારણથી અવિષ્ય કાળમાં પણ તેવાંજ પરિણામ જની આવવાં જોઈએ એવો તેમનો મત છે. હાલની સમાજને અથવા હાલની મનુષ્ય જાતિને તે ઉન્નત સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થશે એવું તેમનું કહેવું નથી; અને યુગના યુગ નાના પ્રકારના ખોટા ખરા ફેરફાર થઈને આજરે મનુષ્યસમાજ અતિ ઉ-ન્નત સ્થિતિએ જઈ પડેલો એવી તેમની પૂર્ણ ખાતરી છે. આવા વિચારના લોકોની સખ્યા દિવસે દિવસે વધે છે અને તેમના મનમાં આ ઉત્ક્રાંતિને મદદ કરવી એવી ધ્રુવજ કલ્પના થતી જાય છે કેટ-લાક લોકોને પોતાના દેશના કલ્યાણ વિશે અને તેમાંની ઉપયુક્ત સં-સ્થા ૧૧ને ધણી કાળજી લાગે છે; જીવન દેશ વિશે અને લોકો વિશે કાળજી રાખનાર પણ કેટલાક લોકો જુદી આવે છે. દિવસે દિવસે

મનુષ્યના વિચાર અધિકાધિક ઉન્નત થતા જાણે મનુષ્યજાતિનું આગમન પગલું પડવા વિષે કાળજી રાખનાર લોકો ઉત્પન્ન થવા લાગશે.

આ પછી પરોપકારી ગૃહસ્થોનું સર્વ લક્ષ્ય મનુષ્યને અગાડીની નિયતિને યોગ્ય કરવા તરફ લાગશે, અને મનુષ્યને તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી આપવાનાં કામ પોતાનો અતિ આદ્ય પક્ષ ઉપયોગ થયે એવી ઉત્કટ ઇચ્છા તેમને થશે. કેવળ પરોપકારનાં કામ કરવામાં મનુષ્યનું મન ધડાઇ જવું શક્ય છે એમ અનુભવ ઉપરથી દેખાઇ આવે છે. દિવસે દિવસે આવા માણુમોની સંખ્યા વધતી જવાનો સંભવ છે પરોપકારી ગૃહસ્થ વિચાર સદ્વિના અતિ હ્રયા પ્રદેશમાં જાણે ત્યાંથી યુગાતરે પ્રાપ્ત થનારી સ્થિતિ તરફ અવયોકન કરવા લાગ્યા, અને મનુષ્યને તે સ્થિતિ તરફ લેઇ જવાને પોતાના હાથથી યોડી ધણી મદદ થઇ છે એવા વિચાર તેમના મનમાં આવ્યા એટલે તેમને પોતાના જન્મનું સાર્થક થયું એમ ક્ષાત્રીને અનન્કંચુથી સંમતિ થશે.

સમાપ્ત.